

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İZMİT SANCAĞINDA EĞİTİM-
ÖĞRETİM FAALİYETLERİ (1876-1909)**

Abdülhamit BEŞİR

(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul, 2022

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İZMİT SANCAĞINDA EĞİTİM-
ÖĞRETİM FAALİYETLERİ (1876-1909)**

**EDUCATIONAL PRACTICES IN İZMİT PROVINCE DURING THE
REIGN OF ABDULHAMİD II (1876-1909)**

Abdülhamit BEŞİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Prof. Dr. Vahdettin ENGİN

İstanbul, 2022

Tüm kullanım hakları

M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsüne aittir.

© 2022

ONAY

Abdülhamit Beşir tarafından hazırlanan “II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İZMİT SANCAĞINDA EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ (1876-1909)” konulu bu çalışma, 30/06/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda aşağıdaki jüri üyeleri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Vahdettin Engin

JURİ ÜYESİ

Dr. Öğr. Üyesi Alihan

Limoncuoğlu

JURİ ÜYESİ

Doç. Dr. Ahmet Vurgun

ONAY

Abdülhamit Beşir tarafından hazırlanan “II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE İZMİT SANCAĞINDA EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ (1876-1909)” konulu bu çalışma, 30/06/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda; Marmara, İstanbul Aydın üniversitelerinde görevli tez danışmanı ve öğretim üyelerinden oluşan jüri tarafından başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ÖZ GEÇMİŞ

- 1996 Adapazarı-Sakarya'da doğumlu
- 2010-2014 Gölcük Anadolu Öğretmen Lisesinden mezun
- 2014-2018 Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalından mezun
- 2015-2018 Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Ana Bilim Dalından mezun
- 2018-... Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programına giriş

İLETİŞİM BİLGİLERİ

E-posta

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, II. Abdülhamid dönemi modern maarif politikaları, teşkilatı ve kurumlarının İzmit sancağı özelinden Osmanlı taşrasına olan etkileri üzerinde durularak; eğitim tarihi, yerel tarih ve tarih eğitimi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Her şeyden evvel lisans hayatıma başladığım ilk günden beri tarih merakımı daha da kamçılaman ve bu hususta teşvik edici söylemlerini hiçbir zaman esirgemeyen aziz hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin'e en kalbi teşekkürlerimi arz ederim. Yine lisans hayatımdan itibaren ağabeyliğini ve hocalığını hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Ahmet Vurgun'a hususen teşekkür etmek isterim. Teze hazırlık sürecinde tecrübelerini benimle paylaşan ikinci danışmanım Doç. Dr. Arzu Meryem Demirkıran hocama şükranlarımı arz ederim. Hakeza savunma jürimde bulunma nezaketini gösteren kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Alihan Limoncuoğlu'na teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde teşvik ve desteğini esirgemek şöyle dursun bir an bile yalnız bırakmayan kıymetli büyüklerim Ahmet Uğur ağabeyim ve iş hayatımdaki üstadem Sahure Ergüzel'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte arkadaşım Elif İrem Akpolat'a metnin son okunması sırasındaki yardımlarından ötürü müteşekkirim. Tez metnimi arzu edilen formata getirmekte engin tecrübelerinden ziyadesiyle istifade ettiğim, sevgili ablam Cahide Kayış'a ise hususen teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Son olarak eğitim hayatım müddetince tüm zorluklarda yanımda olan ve her daim beni destekleyen annem Ülkü Hanım'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Abdülhamit BEŞİR

ÖZET

II. Abdülhamid dönemi maarif politikalarını, İzmit sancağı ve ona bağlı diğer idari birimlere olan yansıması üzerinden ele alacak olan "II. Abdülhamid Dönemi İzmit Sancağında Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (1876-1909) " adlı çalışmada; eğitim, modernleşme, yerel tarih ve tarih eğitimi kavramları irdelenecektir. Bu araştırmanın amacı aynı zamanda Türk eğitim modernleşmesi hareketlerinin taşra idari birimlerine olan tesirini, dönemin eğitim politikalarının İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerin sosyo-kültürel yapısına olan etkisini inceleyip yerel tarih araştırmalarının tarih eğitimindeki konumunu irdelemektir.

Bu genel amaç kapsamında araştırmanın temel problemleri şunlardır:

1. II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarının İzmit sancağına yansıması nasıl olmuştur?
2. İzmit Sancağında açılan okullar ve bu okulların eğitim-öğretim faaliyetleri nelerdir?
3. Yerel tarih, tarih eğitimi ve eğitim tarihi bağlamında II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağı nasıl değerlendirilebilir?

Bu çalışmanın önemi;

"II. Abdülhamid Dönemi'nde İzmit Sancağında Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (1876-1909)" başlıklı tezde bir idari bölge üzerinden tarih eğitimi, yerel tarih ve eğitim tarihi kavramlarının belli bir dönemdeki izleri, yansımaları ve toplumsal değişime olan etkisi incelenecektir. Böylece II. Abdülhamid dönemi eğitim-öğretim faaliyetleri bir dönem üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır.

İzmit sancağı, 1876-1925 yılları arasında ufak bazı değişikliklerle hiçbir vilayete bağlı olmadan müstakil bir sancak olarak varlığını sürdürmüştür. Bölge; merkeze yakınlığı, payitaht ile Anadolu vilayetleri arasındaki ulaşım güzergahında oluşu, stratejik konumu ve körfez gibi coğrafi bir değere sahip olmasıyla dönem içerisinde bir hayli değer kazanmıştır. İzmit sancağı bu yönleriyle merkezi idare tarafında önemli görülmüştür. İdari, iktisadi ve eğitim alanındaki pek çok öncü uygulama merkeze uzak idari birimlere kıyasla ilk burada tatbik edilmiştir. Bu gibi sebeplerden ötürü Osmanlı eğitim modernleşmesi sürecinde de İzmit sancağı bu avantajlarından yararlanmış ve Osmanlı coğrafyasında modern eğitim kurumları olan ibtidai, rüştiye, idadi gibi müesseselerin kuruluşu yine merkeze yakın olan bu bölgede olmuştur. Ayrıca II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı ve ona bağlı

birimlerde inşa edilen okulların bir kısmı günümüzde ayakta olup halen aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın yöntemi;

"II. Abdülhamid Dönemi'nde İzmit Sancağında Eğitim- Öğretim Faaliyetleri (1876-1909)" adlı çalışma tarihsel araştırma yöntemiyle kaleme alınacaktır. Bilimsel araştırma türlerinden birisi olan yöntem belli bir geçmiş olayın günümüze etkilerini incelemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntem ile eğitim tarihi alanında yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen veriler günümüzdeki ve gelecekteki eğitime perspektif kazandırması itibariyle büyük öneme haizdir.

Ayrıca bu araştırma tarihsel bir dönemi kapsadığı için betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla elde edilecektir.

Katkıları;

- Araştırmaya konu olan bölgenin günümüz sosyo-kültürel yapısında o dönemde uygulanan eğitim politikalarının izlerini sürmek.
- O dönemde başlayan okullaşmanın bölgede halen devam ettiğini tespit etmek.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, İzmit, Maarif, Tarih Eğitimi, Modern Eğitim.

ABSTRACT

In this work called "Educational Practices in İzmit Province during the Reign of Abdulhamid II (1876-1909) " which analyzes the policies on education and their effects on İzmit province and other places located nearby during the Abdulhamid II Era, notions such as education, modernization , local history and history teaching works are in education in relation with the socio-economic effects of modernization of Turkish education system on İzmit province an other places located nearby.

Within this general aim, the main problems of study are as follow;

- 1)How did the policies on education during the reign of Abdulhamid II affect İzmit Province?
- 2) What were the schools that were opened and how were their educational practices in İzmit Province?
- 3)How would İzmit Province during the reign of Abdulhamid II analyzed in relation with local history,history education and history of education?

The importance of this study;

In this thesis called "Educational Practices in İzmit Province during the reign of Abdülhamid II (1876-1909) " history education, local history and history of education would like to be seeked in a certain time period, how they were reflected and how they affected the social change. Thus, educational practices during Abdülhamid II Era would be analyzed within a certain period of time.

Izmit Province, without being dependent on provinces had been existed between 1876-1925 with little changes.

This region gained so much importance in time with its advantage of being close to the center, being located on a junction point between Anatolia and the capital city, its strategic position and having the gulf within its boundaries. For this all, İzmit province has been given importance by the central authority.

Governmental, financial and educational practices first have been experienced here mostly before they were applied in other places located far away from the center. For these reasons, during the process of Ottoman modernization, İzmit province became the first place to see the practices of modern educational institutions such as iptidai, rüştiye and idadi. Also, some of the schools built in İzmit province and other places located nearby during the reign of Abdülhamid II still exist today and they are still active.

The method of this study;

In this work called "Educational Practices in İzmit Province during the reign of Abdülhamid II (1876-1909)" historical research method would like to be used as a method. Being of the scientific research methods, this method is used to find out the effects of certain event that belongs to past. Works on history education done this method have a great significance, offering new perspectives on today's education and also for future practices.

Also, since it discusses a certain period of time it is also a descriptive analysis. The data of this study would like to be collected by using the document review method.

Contributions;

- To see tracks of the educational policies under today's socio-cultural structure of the region that is subject to this research.
- To identify current school practices that started in that period of time.

Key Words: II. Abdulhamid, İzmit, Education, History Education, Modern Education

İÇİNDEKİLER

ÖZ GEÇMİŞ	i
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR VE SEMBOLLER	xvi
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.1.1. Alt Problemler	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Araştırmanın Varsayımları	3
BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
2.1. Türk Modernleşmesi ve Eğitim.....	4
2.1.1. III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Eğitimde Modernleşme Serüveni	4
2.1.2. Tanzimat Döneminde Eğitim	6
2.1.2.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Sonrasında Eğitimde Yaşanan Gelişmeler	7
2.2. II. Abdülhamid Döneminde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri.....	9
BÖLÜM III: YÖNTEM	13
3.1. Araştırma Modeli	13
3.5. Verilerin Çözümlemesi	15
BÖLÜM IV: BULGULAR.....	16
4.1. II. Abdülhamid Döneminde İzmit Sancağı	16
4.1.2. Tarihi Süreçte İzmit Sancağı.....	16

4.1.3. Demografik ve Sosyo-Ekonomik Açısından İzmit Sancağı	19
4.2. II. Abdülhamid Döneminde İzmit Sancağı Maarif İdaresi	20
4.3. II. Abdülhamid Dönemi İzmit Sancağında Eğitim.....	34
4.3.1. İbtidailer.....	35
4.3.1.1. İzmit Sancağı ve Mülhak Kazalarında Faaliyet Gösteren İbtidailer	35
4.3.1.1.1 İzmit Kazası (Merkez) İbtidai Mektepleri	36
4.3.1.1.2. Adapazarı Kazası İbtidai Mektepleri	46
4.3.1.1.3. Geyve Kazası İbtidai Mektepleri	60
4.3.1.1.4. Kandıra Kazası İbtidai Mektepleri	83
4.3.1.1.5. Karamürsel Kazası İbtidai Mektepleri	86
4.3.1.1.6. Yalova Kazası İbtidai Mektepleri	93
4.3.1.2. İzmit Sancağına İskân Edilen Muhacirler ve Eğitim	98
4.3.1.3.İzmit Sancağındaki Gayrimüslim Çocuklara Türkçe Eğitimi	111
4.3.1.3. İzmit Sancağı Eğitim Faaliyetlerine Mali Kaynak	116
4.3.2. Rüşdiyeler	128
4.3.2.1. İzmit Mülki Rüşdiyesi	131
4.3.2.2. İzmit Mülki İnas Rüşdiyesi.....	136
4.3.2.3. Adapazarı Mülki Hamidiye Rüşdiyesi	145
4.3.2.4. Sapanca Mülki Rüşdiyesi.....	154
4.3.2.5. Hendek Mülki Rüşdiyesi.....	160
4.3.2.6.Karamürsel Mülki Rüşdiyesi	164
4.3.2.7. Kandıra Mülki Rüşdiyesi.....	166
4.3.2.8. Geyve Mülki Rüşdiyesi	171
4.3.2.9. Taraklı Mülki Rüşdiyesi	175
4.3.2.10. Akhisar Mülki Rüşdiyesi	180
4.3.2.11. Yalova Mülki Rüşdiyesi	184
4.3.3. İzmit Mülki İdadisi.....	186
4.4. İzmit Sancağında Darümuallimin Açma Teşebbüsü	203
BÖLÜM V: SONUÇ	206

5.1. Sonuçlar	206
5.2. Öneriler	213
KAYNAKLAR.....	214
EKLER	241

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Karpat'ın Verileriyle Yıllara Göre İzmit Sancağı Nüfusu	19
Tablo 4.2. 1895 Yılı Adapazarı Maarif Komisyonu	31
Tablo 4.3. 1896 Yılı Karamürsel Maarif Komisyonu	33
Tablo 4.4. İmaret İbtidaisi Görevli ve Maaş Cetveli	36
Tablo 4.5. İzmit ve Kandıra Kazalarına Bağlı 14 İbtidai Mektebine Yapılan Muallim Tayinleri ...	42
Tablo 4.6. Merkez Kazaya Bağlı Köylerde Faaliyet Gösteren İbtidailer, Muallimler ve Maaşları .	43
Tablo 4.7. 1908 Yılı Adapazarı İbtidai Mektebi Kadrosu.....	47
Tablo 4.8. Adapazarı İnas İbtidai Mektebi Muallimesi Eda Hanım'ın İmtihan Notları	48
Tablo 4.9. Adapazarı İnas İbtidai Mektebi Muallimesi Şükriye Hanım'ın Ehliyetname İmtihanında Aldığı Notlar	50
Tablo 4.10. Rehber-i Terakki Mektebinin Kurucusu Fatihli Ali Efendi'nin Tahsil Ettiği Dersler ..	51
Tablo 4.11. Rehber-i Terakki mektebinin İbtidai ve Rüşdiye Kısımlarında Okutulacak olan Dersler ve Kitapları.....	52
Tablo 4.12. Ahmet Zaim Efendi'nin Ehliyetname İmtihan Notları	52
Tablo 4.13. Adapazarı Kaza Merkezine Bağlı Olup Okul İnşası İçin Hane Sayısına Göre Sınıflara Ayrılan Köyler	54
Tablo 4.14. 1908 Yılı Hendek İbtidai Mektebi Kadrosunun Yıllık Masrafı	57
Tablo 4.15. Hafız Hasan Sabri Efendi'nin Biga Maarif Komisyonundan Aldığı Ehliyetname Notları	58
Tablo 4.16. Hafız Hasan Sabri Efendi'nin İzmit Maarif Komisyonundan Aldığı Ehliyetname	59
Tablo 4.17. Hacımercan Köyüne Tayin Edilen Malatyalı Hafız Abdülvehhab'ın İmtihan Notları .	59
Tablo 4.18. 1903 Senesi Balaban Çiftlik-i Hümayun Dahilindeki Köylerde Görev Yapan Muallimler.....	64
Tablo 4.19. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Karaçamdere Mektebi Sonuçları ..	65
Tablo 4.20. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İlimbey Mektebi Sonuçları	66
Tablo 4.21. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Adliye Mektebi Sonuçları.....	66
Tablo 4.22. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İrşadiye Mektebi Sonuçları.....	67
Tablo 4.23. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Nuruosmaniye Mektebi Sonuçları	68
Tablo 4.24. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Karaçam Mektebi Sonuçları	69
Tablo 4.25. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İlimbey Mektebi Sonuçları	70
Tablo 4.26. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Adliye Mektebi Sonuçları.....	70
Tablo 4.27. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İrşadiye Mektebi Sonuçları.....	71
Tablo 4.28. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Nuruosmaniye Mektebi Sonuçları	71

Tablo 4.29. 1905 Senesi Zarfında Balaban Çiftlik-i Hümayununa Bağlı İbtidai Mektebi Öğrencilerinin Okuyacakları Kitap ve Risaleler	73
Tablo 4.30. 1907 Senesi Zarfında Balaban Çiftlik-i Hümayununa Bağlı İbtidai Mektebi Öğrencilerinin Okuyacakları Kitap ve Risaleler	74
Tablo 4.31. Akhisar Nahiyesi Yakınındaki 5 Köye Tayin Edilen Muallimlerin İmtihan Notları	76
Tablo 4.32. Tan İbtidai Mektebi Muallimi Hafız Yusuf Ziyaüddin Efendi'nin İmtihan Notları	77
Tablo 4.33. 1909 Senesi Akhisar Nahiyesinde Muallim Talep Eden Köyler	78
Tablo 4.34. Geyve Kazası Taraklı Nahiyesi Köylerine Yapılan Muallim Tayinleri.....	80
Tablo 4.35. Bilyas ve Katran İbtidailerini İçin İmtihan Edilen Muallim Adaylarının Notları.....	81
Tablo 4.36. Geyve Kazası Taraklı Nahiyesi Muallim Talep Eden Köyler ve Yıllık Maaşları	82
Tablo 4.37. Kandıra Reşadiye İbtidai Mektebi Muallimi Vizeli Hasan Efendi'nin Ehliyetname Notları	84
Tablo 4.38. Karamürsel İbtidai Mektebi Muallim-i Sanisi Mehmet Rasim Efendi'nin Ehliyetname Notları	89
Tablo 4.39. Yalova İbtidai Mektebi Muallimi Mehmet Şükrü Efendi'nin Ehliyetname Notları	94
Tablo 4.40. 1889 Yılı İzmit Sancağı Maarif Hisse-i İane Borcu.....	118
Tablo 4.41. Sapanca Nahiyesinin Yıllara Göre Maarif İanesi Artışını Gösteren Cetvel.....	122
Tablo 4.42. 1908 Senesi Geyve İbtidai Mektebi Giderleri.....	124
Tablo 4.43. 1908 Senesi Geyve İbtidai Mektebi Gelir Kaynakları	124
Tablo 4.44. 1906 Senesi Yalova Kazası ile Bağlı Köy ve Çiftliklerden Toplanan Maarif Hisse-i İanesi	126
Tablo 4.45. 1893 Senesi İzmit Sancağı Dâhilinde Bulunan Rüşdiyeler ve Bölgenin Nüfusu Hakkında Bilgi Veren Cetvel	130
Tablo 4.46. İzmit Sancağı Genel Maarif Gelir-Giderleri İçerisinde İzmit Rüşdiyesi Tahsisatı	135
Tablo 4.47. Akhisar Nahiyesi ve Civar Köylerinin Nüfus ile Öğrenci Sayıları.....	182
Tablo 4.48. İzmit İdadisi Ekim 1907 Tedrisat Cetveli	191

KISALTMALAR VE SEMBOLLER

O.D.S.: Osmanlı Devlet Salnamesi

S.N.M.U.: Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye

A. MKT. MHM.: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı

BOA.: Başkanlık Osmanlı Arşivi

BEO.: Bab-ı Ali Evrak Odası

DH. MKT.: Dahiliye Mektubi Kalemi

HH. THR.: Hazine-i Hasssa Tahrirat Kalemi

İ. AS.: İrade Askeri

İ. DH.: İrade Dahiliye

İ. HUS.: İrade Hususi

İ. MF.: İrade Maarif

İ. MVL.: İrade Meclis-i Vala

İ. ŞD.: İrade Şura-yı Devlet

İ.TAL.: İrade Taltifat

MF. MKT.: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

MF. İBT.: Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi

ML. EMM.: Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti

ŞD.: Şura-yı Devlet

TS. MA.e.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

Y.A. HUS.: Yıldız Hususi Maruzat

Y. EE.: Yıldız Esas Evrakı

Y. MTV.: Yıldız Mütenevvi Maruzat

Y. PRK. AZJ.: Yıldız Arzuhal Jurnal

Y. PRK. MF.: Yıldız Maarif Nezareti Maruzatı

Y. PRK. UM.: Yıldız Umumi

vd.: ve diğeri

s.: sayfa

Ed.: Editör

BÖLÜM I: GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumuyla alt problemleri tanımlanıp, araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları belirtilecektir.

1.1. Problem Durumu

Araştırmanın problem durumunu "II. Abdülhamid dönemi eğitim sisteminde İzmit sancağının yeri ve önemi ile bu dönemde İzmit sancağındaki eğitim-öğretim faaliyetlerini; eğitim tarihi, yerel tarih ve tarih eğitimi açısından ortaya koymak" oluşturur.

1.1.1. Alt Problemler

1. II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağının yeri ve önemi nedir?
2. II. Abdülhamid dönemi maarif teşkilatı bünyesinde İzmit sancağı maarif idaresinin durumu nedir?
3. II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerde açılan ilköğretim kurumları ve gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri nelerdir?
4. II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerde açılan ortaöğretim kurumları ve gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri nelerdir?
5. Yerel tarih, tarih eğitimi ve eğitim tarihi bağlamında II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağı nasıl değerlendirilebilir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma eğitimde modernleşme hareketleri, yerel tarih ve tarih öğretimi bağlamında II. Abdülhamid dönemi maarif politikalarının İzmit sancağı üzerindeki etkisini arşiv kaynaklarına dayanarak tüm ayrıntısıyla sunmayı amaçlamaktadır. Böylece II. Abdülhamid dönemindeki modern eğitim kurumlarının İstanbul dışındaki durumu, okullarda uygulanan müfredat ve ders programları, idari ve öğretim kadroları, İzmit sancağı örneklemini üzerinden tespit edilecektir. Ayrıca İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerde açılan okulların Türk eğitim tarihindeki yeri, bu eğitim-öğretim faaliyetlerinin İzmit sancağının

sosyo-kültürel yapısına olan etkileriyle, bütün bunların yerel tarih eğitimi açısından öneminin ortaya konması amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Tarih eğitiminde yerel tarih kullanımı, hem şimdikiyi anlama hem de maziden referans olarak ortak bir "birlik kültürünün" inşa edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Nitekim öğrencinin içinde bulunduğu ortam, büyüdüğü çevre, aile ve yerleşim yeri daha çok ilgisini çektiği gibi; yerel tarih, aynı zamanda öğrencilerin bakış açılarının gelişimini sağlayıp zaman ve mekan algısını da inşa eder. Ayrıca öğrencilerin dâhil oldukları cemiyete ait bir birey olmasını ve kimlik edinmesini sağlar. Yerel tarih çalışmaları, tarih derslerinde yapılacak etkinliklerde kullanılabilir; böylelikle öğrencilerin tarihsel düşünme, zamanı ve mekanı kavrama, kronolojik düşünme becerilerini kazanmasını sağlar. Yerel tarih araştırmalarının ortaya koyduğu veriler ve tarihsel kanıtlarla, pek çok etkinlik ve uygulama yapılabilir. Ayrıca bu araştırmalar, okul harici öğrenme ortamı ve alan gezilerinin yapılmasına da katkı sağlar.

İşte bu araştırmadan elde edilen bulguların;

- Geçmişte İzmit sancağı olarak idare edilen ve günümüzde Kocaeli, Sakarya ve Yalova vilayetlerini kapsayan bölgede yaşayan vatandaşlar olmak üzere eğitimciler, öğrenciler ve ziyaretçiler için detaylı bir kaynak ve veri ortaya koyacağı,

- II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağının eğitim ve öğretim faaliyetlerinin inceleneceği bu çalışmayla sadece maziden belli bir zaman dilimi sunulmuş olmayıp aynı zamanda günümüz ve gelecek için müspet ve menfi taraflarıyla bir misal ortaya konulacağı,

- Bu bakımdan çalışmanın sadece tarih eğitimi ve eğitim tarihi araştırmacılarına değil aynı zamanda şimdiki eğitim politikalarının belirlenmesinde etkili olan isimlere ve Türk eğitim teşkilatına da hizmet edeceği umulmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Osmanlı eğitim modernleşmesi içerisinde II. Abdülhamid donemi haricindeki eğitim modernleşmesi ve uygulamaları araştırmanın dışında tutulmuş olup II. Abdülhamid'in hukmdarlığı (1876-1909) donemindeki eğitim-ğretim faaliyetleri ve maarif politikası bu araştırmanın temel sınırlılıklarından biridir.

Araştırmanın diğer sınırlılıkları arasında donemin eğitim politikaları ve uygulamalarının İzmit sancağı ve çevresindeki etkilerinin incelenecek olması yer alır. Ayrıca çalışmada incelenecek olan eğitim kurumları bu donemde faaliyet gosteren Müslüman devlet okullarıyla sınırlandırılarak gayrimüslim cemaat okulları, yabancı okullar ve azınlık okullarının eğitim-ğretim faaliyetleri ve bunların sonuçları çalışmanın kapsamına dahil değildir.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmaya konu olan bölgedeki (Kocaeli, Sakarya ve Yalova vilayetleri) günümüz sosyo-kültürel yapının temelleri ve modern okullaşmanın başlangıcı II. Abdülhamid doneminde uygulanan eğitim politikalarının neticesidir.

O donemde açılan modern eğitim müesseselerinin mezunları İzmit sancağının sosyo-kültürel yapısına büyük katkılar sunmuştur ve bunun olumlu etkileri günümüz Kocaeli, Sakarya ve Yalova vilayetlerindeki eğitim hayatında hissedilmektedir.

BÖLÜM II: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Türk Modernleşmesi ve Eğitim

XVIII. asra gelindiğinde alınan askeri yenilgilerle Osmanlı idarecileri ve Osmanlı Devleti'nin aydınları değişen dünya şartlarına uyum sağlamakta geri kaldığının farkına varmış ve bu yolda birtakım önlemler alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Geri kalmışlığın ilk olarak savaş meydanlarında fark edilmesi sebebiyle yapılan ilk modernleşme hamleleri de askeri alanda olmuştur.

II. Mahmud dönemine kadar eğitim alanında gerçekleştirilen modernleşme, askeriye ile sınırlı kalmıştır. Bu süreçteki modernleşme teşebbüslerinin başlı başına bir eğitim modernleşmesinden ziyade ordunun çağa uygun asri bilgilere hâkim teknik personel ihtiyacını karşılamaya yönelik eylemler olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 1770 yılında yaşanan Çeşme Vakası sonrası Osmanlı Donanmasının yeniden inşası gündeme geldiğinde eğitilmiş kadrolara olan ihtiyaç bir kez daha gün yüzüne çıkmış ve böylece 1775'te Türk eğitim tarihinin modern manadaki ilk okulu kabul edilen Mühendishane-i Bahri-i Hümayun açılmıştır. Ders müfredatında açılış amacı itibariyle deniz mühendisliği, hendese ve coğrafya bilimlerine ağırlık verildiği bilinmektedir (Beydilli, 2020, s. 513)

2.1.1. III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Eğitimde Modernleşme Serüveni

Reformcu padişah olarak bilinen III. Selim dönemindeki Nizam-ı Cedide reformları içerisinde Türk eğitim modernleşmesi açısından mühendis yetiştirmek üzere 1795 yılında Hasköy'de açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun son derece önemlidir. Osmanlı devletinin ikinci mühendishanesi olan askerî teknik eğitimin verdiği bu okulda (Kaçar, Zorlu, Barutçu, Bir, Ceyhan, Neftçi, 2012, s.110) Mühendishane-i Bahri Hümayunda olduğu gibi yabancı hocalar istihdam edilmemiştir. Ayrıca ders materyallerinin hatasız basımı ve daha uyguna temini için okulda bir matbaa da kurulmuştur (Beydilli, 2020, s.515).

Okulda; askeri tarih dersinden başka topografya, trigonometri, balistik, istihkâm, astronomi ve yüksek matematik derslerinin okutulduğu bilinmektedir (Berkes, 2017, s.97).

II. Mahmud devrine gelindiğindeyse eğitim alanında daha köklü değişikliklerin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Zira II. Mahmud, gerçekleştirdiği reformların başarıya ulaşması için fonların temininden sonraki ikinci en önemli koşulun, reformları yürütebilecek kadrolar oluşturmak olduğunu bilmekteydi (Zürcher, 2018, s.61). Bu gereklilik karşısında ilk kez 1827’de Avrupa’ya öğrenci gönderildi. Bu öğrenciler döndüklerinde ülkelerinin değişimi sürecinde önemli roller üstlendiler (Lewis, 2015, s.117).

1838’e gelindiğinde II. Mahmud’u kendinden önceki reformcu padişahlardan ayıran bir özellik de eğitim amaçlı girişimlerinde askeri nitelikte birlikte artık siviller için de ilk ve ortaöğretim meselesini ele almış olmasıydı. Rüşdiye adını verdiği bu okullarda onun saltanatı zamanında çok az gelişme oldu (Lewis, 2015, s.119).

Süleymaniye ve Sultanahmet külliyelerinde Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Fenniye adlı iki okul açıldı (Lewis, 2015, s.119). Bu okullar tesis edilen ilk rüşdiyeler olarak kabul edilmektedir. Okul programlarına, Türkçe yazma derslerinin yanında Arapça, Fransızca, geometri, coğrafya ve tarih dersleri eklenmiştir (Nurdoğan, 2016, s.31). Kuruluş amaçları Bab-ı Ali bürokrasisine nitelikli devlet memuru ve tercüman yetiştirmek olan bu mekteplerde (Lewis, 2015, s.119, Nurdoğan, 2016, s.31, Berkes, 2017, s.183) askerî okullarda olduğu gibi öğrenciler kamu desteği ya da vakıf kaynaklarıyla besleniyordu. Mekteplerin mezunları arasında bir sonraki neslin önde gelen şahsiyetleri yer alacaktı (Lewis, 2015, s.119).

İlk defa 1827’de faaliyete başlayan Tıbbiye Mektebi 1838’e gelindiğinde Galatasaray Mektebi Tıbbiyesi adıyla yeni binalarında eğitim-öğretime devam etmiştir. Sultan II. Mahmud’un okulun açılışı sırasında yaptığı konuşma Türkçeye ve Türkçenin ilim dili olmasına verdiği önemle birlikte Padişah’ın o dönemdeki eğitim anlayışını ve uygulanan eğitim yöntemlerini ortaya koymasından önemlidir (Engin, 2019, s.45-46).

Ayrıca bütün reform projesine dair hayati önem taşıyan bir meseleye de değinmişti: Dil engeli. Zira bu tarihlerde bir Avrupa dilini bilen Müslüman Türk sayısı halen çok azdı. Türkçe tıp eğitimini öneminin bilincinde olan II. Mahmud’a göre, yeteri kadar uzman yetişip tıp kitapları Türkçeye tercüme edildiğinde ve Türkçe tıp kitapları yazıldığında tıp eğitimi de Türk lisaniyle olacaktı. Nitekim Sultan Abdülaziz devrine gelindiğinde bu

hedefe ulaşılmış ve tıp eğitimi Türk dili ile yapılır hale gelmiştir (Engin, 2019, s.45-46, Lewis, 2015, s.119).

2.1.2. Tanzimat Döneminde Eğitim

Sultan Abdülmecid devrine gelindiğinde ise Türk modernleşmesinde II. Mahmud devrindeki kazanımlar, 1839'da Mustafa Reşit Paşa öncülüğünde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile daha da sistemli bir hal almıştır.

Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili açıkça bir hedef belirtilmemekle birlikte yapılan ıslahatların eğitim temelinde olması gerektiğinin farkına varılmıştır. Ayrıca devlet adamları, reformların devamlılığını sağlamak için bilgili, aydın bir toplum ve kadrolar oluşturmak istemişlerdir. Bunun da ancak eğitimle olacağı aşikardır. Nitekim, okullar açıp halkı eğiterek Osmanlı devletini, Avrupa'nın yeni usullerine göre düzenlemek istediklerini fikir ve uygulamalarında da göstermişlerdir (Engin, 2019 s.59).

Sultan Abdülmecid 1845 yılında yayımladığı fermanında da eğitimle ilgili uyarılarda bulunmuştur. Ülkede genel manada hâkim olan cehaletin kaldırılması gerektiğini ve bunun için de tek yolun sivil okullaşma olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca, her türlü fen ve sanayinin öğretildiği meslek okulları, orta dereceli okullar ve memleketin her yerinde ihtiyaç duyulan eğitim-öğretim kurumları açılarak dini ve dünyevi konulardaki cehaletin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir (Nurdoğan, 2016, s.33-34). Sultan Abdülmecid'in fermanındaki bu fikirler üzerine devrin önde gelen devlet adamları aynı zamanda Tanzimat reformlarıyla da isimleri özdeşleştirilen Âli ve Fuat Paşaların eğitim hususundaki düşünceleri de birleşerek Tanzimat döneminin eğitim anlayışı şekillenmiştir (Engin, 2019, s.60).

Bu kapsamda eğitimin yaygınlaştırılması ve bu yolda yapılacak düzenlemeleri görüşmek üzere 8 Mart 1845'te geçici bir maarif meclisi kuruldu. Bu meclisin aldığı kararlara göre eğitimin birinci basamağı iyileştirilmesi gereken sıbyan mektepleri, ikinci basamağı ıslah edilip sayıları artırılması gereken rüşdiyeler ve son basamağı da kurulması planlanan üniversite yani Darülfünundu (Cevdet, 2019, s.39, Lewis, 2015, s.158, Nurdoğan, 2016, s.34).

Yukarıda ifade edilen hedefleri gerçekleştirmek ve imparatorluk merkezindeki eğitim teşkilatının ilk nüvesi olmak üzere 1846 Haziran'ında Meclis-i Maarif-i Umumiye kuruldu.

Meclis-i Maarif-i Umumiyenin reformlarının yürürlüğe geçirilip tatbik edilmesi, yönetmeliklerde değişiklikler konusunda öneriler getirilmesi, mahalle mekteplerinin denetlenip teftiş edilmesi ve sonunda raporlar hazırlanması gibi işlevleri yerine getirecek ek bir yürütme birimine ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine 1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti kurulana kadar Aralık 1846'dan itibaren bu vazifeleri Mekatib-i Umumiye Nezareti yürüttü (Nurdoğan, 2016, s.35).

Yeni tarz okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere ise 1848 yılında Darülmualimin-i Rüşdi, 1868'de Darülmualimin-i Sıbyan ve kız okulları için de 1870'te Darülmualimat kuruldu (Engin, 2019, s.60, Somel, 2010, s. 65,74).

1856'da Islahat Fermanının ilanı ile kurum ve kuruluşlarda yeni bir döneme girilmiş oldu. Bu süreçten maarif teşkilatı da payını almış ve eğitim işlerinin yeniden yapılanmasını organize etmek için yeni şartlar çerçevesinde mevcut Mekatib-i Umumiye Nezaretinin hizmet edemeyeceği öngörülmüştür. Bunun üzerine 15 Mart 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Bu gelişmeyle birlikte gayrimüslim okullarının maarif çatısı altına alınıp memleketteki tüm okulların tek bir merkezi mekanizma altında teşkilatlanması hedefi son derece önemlidir (Akyıldız, 2003, s.273).

2.1.2.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Sonrasında Eğitimde Yaşanan Gelişmeler

Şura-yı Devlet Maarif Dairesi üyeleri, devrin Maarif Nazırı Saffet Paşa (1814-1883) ve Bab-ı Ali'nin yabancı eğitim danışmanı rolünü üstlenmiş görünen Fransa Eğitim Bakanı Duruy'ün çalışmaları sonucu 1869'da ortaya çıkan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Çağır, Türk, 2017, s.62, Somel, 2019, s.119, Nurdoğan, 2016, s.73) Osmanlı eğitim tarihinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu Nizamname ile payitahttaki mevcut okullar ile taşrada kurulması planlanan okullar tek ve kapsayıcı bir kanun çatısı altında birleştirilmektedir (Somel, 2019, s.118,123). Zira bu Nizamname gerek merkezde ve gerek taşrada eğitim-öğretimi düzenleme amacıyla tanzim edilmiş ilk geniş çerçeveli hukuki vesikaydı (Nurdoğan, 2016, s.70).

Nizamname, aynı zamanda taşra maarif meclislerinin kurulmasını öngörerek mahalli eşrafi maarif meclislerin tabi üyeleri kabul etmekteydi. Bu sayede şimdiye kadar eğitim modernleşmesi fikrinin toplumda geniş destek bulamadığı gerçeğinden hareketle halk desteğini de garanti altına almış olmaktadır (Nurdoğan, 2016, s.69).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin gerekçe metni çok açık biçimde öğretimin eğitsel kalitesini yükseltmek ve eğitimi halk arasında yaygınlaştırmak için adımlar atılması zorunluluğunu dile getirmektedir. Ayrıca farklı dini cemaatlere mensup çocuklar arasında ortak anlayışı ve yakınlığı yani Osmanlılık düşüncesini güçlendirmek için karma eğitim gerekliliğine de dikkat çekmektedir (Somel, 2019, s.120-121, Nurdoğan, 2016, s.75).

Nizamnamenin bir diğer dikkat çekici yanı da ilköğretimi kız çocukları için de geliştirmiş olmasıdır (Nurdoğan, 2016, s.76). Ayrıca ilkokul öğretmenlerinin birer devlet memuru olarak hukuki ve idari statüleri konu edilerek kadrolu ve maaşlı profesyoneller sınıfına dahil edildiğini görmekteyiz (Somel, 2019, s. 122, Nurdoğan, 2016, s.76).

5 bölüm ve 198 maddeden oluşan nizamnamede ana hatlarıyla; ilköğretim ve ortaöğretim meseleleri, öğretmen yetiştirme sorunu ve bunun için kurulması gereken mektepler, özel öğretim sorunu, bir üniversite kurulması, okullar için gerekli olan kitapların tedarik edilmesi gibi konular detaylandırılmıştır (Çağır, Türk, 2017, s.64).

Maarif Nizamnamesi'nin gündeme getirdiği yenilikler ve gerçekleştirmeye çalıştığı ıslahatlar arasında medreselerle ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu durum eğitimi medresenin, yani dinin tesirinden kurtararak laikleştirmek olarak yorumlanmaktadır (Altın, 2008, s.274).

Fakat müfredatlar incelendiğinde dini eğitimin de yine Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin öngördüğü müesseselerde verildiği aşikârdır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin birkaç hükmü dışında taşra ile ilgili maddeleri esas olarak ancak II. Abdülhamid devrinde uygulanma olanağı bulmuştur (Somel, 2019, s.123, Nurdoğan, 2016, s.77).

2.2. II. Abdülhamid Döneminde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

II. Abdülhamit devrine gelindiğinde ise maarif meselelerindeki gelişmelerin bir hayli ilerlediği görülmektedir. 1857’de kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti bu dönemde daha da güçlenmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde, okulların ülke çapında yaygınlaşması, eğitim kurumlarının artan ölçülerde ihtisaslaşması, vilayetlerde maarif idarelerinin yaygınlaşması ve bir yandan da gayrimüslim ve yabancı okulların daha yoğun bir biçimde teftiş edilmesi gibi etkenlerin sonucunda bakanlık bünyesinde çok sayıda birimler kurulmuş (Nurdoğan, 2016, s.80) ve bakanlık teşkilatı birçok değişiklik geçirmiştir. Bunlara ilaveten Maarif-i Umumiye Nezareti bir devlet sansür aygıtı işlevini de görmeye başlamıştır (Somel, 2019, s.125).

Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra özellikle 1879-1881 yılları zarfında Abdülhamid rejiminin kökleşmesi, elle tutulur bir devlet eğitim projesinin formüle edilmesini daha bir mümkün kılmıştır. Böylece II. Abdülhamid devrinde özellikle vilayetlerde eğitimin kurumsallaştırılması doğrultusunda daha kapsamlı ve tutarlı politikalar izlendiği görülmektedir (Somel, 2019, s.132).

Abdülhamid devri boyunca maarif meclisleri gerek bölgelere göre dağılım açısından gerekse kronolojik olarak düzensiz de olsa yaygınlaştı. Bu durumda kısmen, mali sıkıntısındaki Osmanlı devletinin maarif idareleri kurmada “seçici” davranması ve devlet çıkarlarını tehlikede gördüğü vilayetlere öncelik vererek menfaatlerini sağlama alma düşüncesi etkin olabilir (Nurdoğan, 2016, s.89, Somel, 2019, s.135).

Nitekim bu çıkarım; İzmit sancağı gibi payitahta yakın ve gerek güvenlik ve gerekse sadakat açısından sorun teşkil etmeyen yerelde maarif meclislerinin Doğu Anadolu yahut Balkanlara kıyasla daha geç tesis edilmesini de açıklar niteliktedir.

Tanzimatçıların rüşdiye mekteplerini sıbyan ve ibtidailere tercih etmeleri sonucunda II. Abdülhamid saltanatının başlangıcı olan 1876’dan önce imparatorluğun tamamındaki ibtidai sayısı 200’ü geçmemekteydi. Buna kıyasla II. Abdülhamid iktidarı kendinden öncekilere nazaran daha olumlu bir ilköğretim siyaseti güderek ilköğretim hizmetlerini taşraya götürmüştür. II. Abdülhamid’in Müslüman halkı cehaletten kurtarmayı hedeflediğini görmekteyiz (Kodaman,1999, s.77) Bu dönemde ibtidai ve idadiler Tanzimat

Dönemi'nin aksine vilayet ve sancak merkezleriyle sınırlı değildi; eğitimde modernleşme kazalara, hatta bazı nahiyelere değin uzandı (Somel, 2019, s.220).

Taşrada devlet okullarının yaygınlaşması, vilayetlerde öğretmen okullarının kurulmasını zorunlu kılıyordu. Vilayetlerde devlet okulları 1849'dan itibaren açılmaya başlandıysa da İstanbul dışında Darülmualiminlerin kurulması da tıpkı diğer okulların yaygınlaşması gibi bir ölçüde Abdülhamid devrinde gerçekleşti. Böylece darülmualiminler İstanbul'a has bir okul olmaktan çıkarılarak pek çok vilayet ve sancak merkezinde kapılarını öğretime açmıştır. Zira devlet, taşrada öğretmen okulları açmayı hedefleyen sistematik bir siyaseti ancak 1882'den itibaren benimsedi. Geçici öğretmen yetiştiren kurslarla birlikte pek çok öğretmen okulu projesi bu dönemde hayata geçirildi (Kodaman,1999, s.69-70,150, Somel, 2019, s.135).

II. Abdülhamid devrinde imparatorluktaki tüm öğretmen ihtiyacını 32 taşra darülmualimininde toplam 1000 talebe ile karşılamak imkansızdı. Hakeza İstanbul Darülmualimini rüşdiye ve idadi şubelerinden de tüm rüşdiye ve idadi okullarına yeterli sayıda öğretmen yetiştirmesi beklenemezdi. Bu durum öğretmen temini için başka kaynaklara başvurulmasını zaruri kıldı. Nitekim Tanzimat Devri'nde olduğu gibi II. Abdülhamid devrinde de diğer kaynaklardan öğretmen tedariki söz konusu olmuştur. Zira artan okul sayısına karşılık yetişen öğretmen mevcudu yeterli gelememekteydi. Bu devirde darülmualiminler dışında öğretmen temini için başlıca kaynak medreselilerdi ve ibtidailerin genelinde medrese kökenli öğretmenler vazife almıştı. Rüşdiye ve idadilerdeki din, ahlâk, Farsça ve Arapça derslerini yine medreseliler verirken fen ve sosyal bilimler derslerinde subaylardan yararlanılmıştır. Özellikle yabancı dil derslerinde gayrimüslim kimselere de başvurulduğu olmuştur. Bu kaynaklar haricinde esas mesleği öğretmenlik olmamakla birlikte devlet memurlarından, idadi mezunları ve din görevlilerinden de faydalanılarak öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Tüm bu kaynaklara rağmen yine de öğretmen ihtiyacının tam olarak karşılandığı söylenemez. Bu sebepten sık sık imtihanlar açılmış, başarılı olanlara ehliyetnameler verilerek okullarda istihdam edilmiştir (Kodaman, 1999, s.154-155).

II. Abdülhamid devrinde yaygınlaşan eğitim hizmetleri için öğretmenle birlikte bir gereklilik de şüphesiz bu okulların sürekliliğini sağlayacak olan mali kaynaklardı. Bu dönemde, Maarif Nezareti ve yerel maarif idareleri, kaynak akışını garantilemek amacıyla münderise vakıflarının gelirlerini sürekli olarak mercek altında tutmaya başladı. Çünkü II.

Abdülhamid devrine değin pek çok kişi, yasal ya da yasadışı yollarla, bu vakıf gelirlerini geçim kaynağı olarak kullanmaya başlamıştı. Maarif Nezaretinin münderise vakıflarının denetimini üstlenmesiyle birlikte şikayetler de yükselmeye başladı (Somel, 2019, s.195). Buna rağmen yerel maarif idareleri ile yapılan iş birliğı sayesinde eğitime yönelik mali kaynaklar arttırılmaya çalışıldı.

II. Abdülhamid döneminde ilk ve ortaöğretimin gelişmesi yanında eğitim alanındaki diğerk büyük gelişme ise çok sayıda yüksekokul ile Darülfünunun açılmasıdır. Böylece Tanzimat'tan bu yana aralıklarla devam eden yükseköğretim faaliyetleri, bu dönemden itibaren devamlı ve farklı özelliklerde pek çok okul ile devam etmiştir.

Bu bağlamda 1859'da kamu hizmetlilerinin eğitimi için bir merkez olmak üzere kurulan Mülkiye, 1877'de yeniden düzenlendi ve özellikle üst sınıfları genişletildi. Ayrıca taşradan gelecek yatılı öğrenciler için yatakhane eklendi. 1861'de mezun sayısı sadece 33 iken 1885'te bu sayı 395'e çıktı ki bu öğrencilerin 295'i yine Sultan II. Abdülhamid zamanı taşrada açılan eğitim müesseselerinden yetişerek Mülkiyeye gelen yatılı öğrencilerdi. Mülkiye'ye özel önem verilerek Mülkiye mezunları bürokraside istihdam edilmiştir. Mevcut okullara ek olarak II. Abdülhamid zamanında Hukuk, Ticaret, Mülkiye Baytar, Lisan, Sanayi-i Nefise, Halkalı Ziraat, Maliye, Polis, Gümrük gibi en az 18 yeni yüksek ve mesleki olmak üzere çeşitli özellikte yüksekokullar açılmıştır. Bundan başka çeşitli alanlarda çok sayıda öğrenci yurt dışına gönderilmiş ve bu uygulama Darülfünun açılana kadar devam etmiştir. 1900 yılı Ağustos'una gelindiğinde ve çok uzun hazırlıklar neticesinde daha sonra İstanbul Üniversitesi olacak olan Darülfünun açılmıştır. Böylece modern üniversitenin temeli atılmış oldu. Aynı zamanda bu okul İslam dünyasında gerçek manada ilk modern üniversiteydi. II. Abdülhamid döneminde mesleki eğitim alanında da yeni gelişmeler yaşanmış, ıslahhaneler sanayi mekteplerine dönüştürülmüş, ziraat mektepleri ve farklı alanlarda çok sayıda meslek okulu açılmıştır. Ayrıca eğitim-öğretim faaliyetlerinin işlerlik kazanmasında öğretmen ihtiyacının yoğun olarak hissedildiğı bu dönemde, İstanbul'daki Darülmualliminde yeni şubelerin oluşturulmasının yanı sıra vilayetlerde de çok sayıda öğretmen okulu açılmıştır (Lewis, 2015, s.246-247, Vurgun, 2020, s.173).

II. Abdülhamid devri hakkında genel bir çerçeve çizmek gerekirse teorik olarak tüm tedbir ve kararlar alınmasına rağmen mali imkânsızlık, yetişmiş öğretmen sayısındaki yetersizlik,

halkın tutumu gibi sebeplerle bunların hepsi uygulanamamıştır. Ancak bu süreçte doğan fikirler, alınan kararlar ve hayata geçen uygulamalar II. Meşrutiyet Devri için temel olmuştur (Kodaman,1999, s.89).

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren-örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesi hakkında açıklama yapılmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Bir araştırmanın veri toplama aracı, kullanılan model, çalışma grubu/evreni, verilerin çözümlenmesi temel alınan paradigmaya göre değişkenlik gösterir. Bu araştırma bağlamında nitel araştırma, *"gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"* şeklindedir. Başka bir ifadeyle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek 2004, s.35).

II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağında eğitim-öğretim faaliyetlerine dair kullanılabilir en uygun araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Nitel araştırmalarda; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Özellikle doküman incelemesi, nitel araştırmalarda hem tek başına bir araştırma yöntemi hem de diğer araştırma yöntemleri için ilave bilgi kaynağı olarak işe koşulabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Söz konusu bu niteliğinden dolayı doküman analizi bu çalışmada tek başına bir araştırma yöntemi olarak tercih edilmiştir. Başka bir ifadeyle araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Doküman analizi doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda kullanılan yöntemlerden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.189). Dokümanlar araştırmacı tarafından gözlem ve görüşme yapmadan elde edilebileceği bir veri kaynağını sağlamakla beraber katılımcı tepkiselliğinin olmaması da doküman analizinin tercih edilme nedenlerinden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.191).

3.2. Evren ve Örneklem

II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) İzmit sancağı eğitim-öğretim faaliyetlerinin incelenmesi araştırmanın ana problemini oluşturduğundan dolayı İzmit sancağı maarif faaliyetlerine dair belgeler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Buradan hareketle 1876-1909 yılları arasında Müslüman modern hükümet mekteplerine dair belgeler ise araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu başlık altında araştırmanın veri toplama araçlarından doküman analizine yer verilmiştir.

3.3.1. Doküman Analizi

Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analiz edilmesidir. Tarihçilerin kültür ve medeniyete ilişkin özellikleri çalışırken kullandıkları yöntemlerden birisi de kalıntılardan hareket ederek araştırmanın verilerini incelemektir. Tarihçiler, elde ettikleri kalıntı ve belgeleri belirli bir formatta birbirleri ile ilişkilendirerek ilgili kültür ve medeniyete ilişkin bütüncül bir görüntü elde etmek için gayret ederler (Yıldırım ve Şimşek, 2004, s.153).

3.4. Verilerin Toplanması

Bu çalışma, çeyrek asırdan fazla hüküm sürmüş II. Abdülhamid'in hükümdarlık devrini kapsadığından verilerin toplanmasında izlenen ilk adım geniş literatür taraması olmuştur. Ulaşılabilen tüm matbu kaynaklara ulaşılmaya gayret edilmiş ve dönemin eğitim sistemi anlaşılmaya çalışılmıştır. Ardından çalışmanın ikinci sınırlılığı olan İzmit sancağı idari hudutları bölgesinin II. Abdülhamid dönemindeki durumu ve buradaki eğitim müesseseleri hakkında son derece sınırlı bilgiler içeren eserler incelenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan temel veriler T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan kataloglar, defterler ve dosyalar taranarak elde edilmiştir. Bu kapsamda özellikle Maarif Nezareti, Yıldız Arşivi, II. Abdülhamid'in iradeleri ve hükümet kararlarıyla dönemin çeşitli kurumları arasındaki yazışmalar, İstanbul'daki Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığında tarama usulü ve elektronik ortamda dijital olarak yapılan taramalar

neticesinde toplanmıştır. Bununla birlikte II. Abdülhamid döneminde hususi olarak hazırlanan Maarif Nezaretine ait salnameler taranıp konu ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

Bununla birlikte Kocaeli, Sakarya ve Yalova'ya gidilerek saha araştırması yapılmış, konuyu oluşturan eğitim kurumlarının yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönemle ilgili hatıralar ile İzmit sancağına gelen seyyah ve araştırmacıların hazırladıkları seyahatnameler incelenerek araştırmanın konusuna hizmet edecek veriler tespit edilmiştir.

Edinilen verilerin geçerliliği ve güvenilirliğini kontrol etmek amacıyla tarihsel araştırma yönteminin temel unsurlarından olan harici ve dahili tenkit yöntemine başvurulmuştur. Belgeler öncelikle şekil bakımından incelenerek güvenilirlikleri sorgulanmış, özellikle Maarif Nezaretinin müsvedde ve asıl evraklar arasındaki çelişkilerde asıl evraklar dikkate alınmış, daha sonra içerdikleri bilgiler diğer kaynaklarla mukayese edilerek geçerlilik kontrolleri yapılmıştır. Ayrıca belgeler transkripsiyon edilirken başka araştırmacılar tarafından okunarak kontrol edilmiştir.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Doküman analizi kullanılarak elde edilen veriler, betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bu yaklaşımda bulgular, daha önceden belirlenen veya kaynakların incelenmesi sırasında ortaya çıkabilecek kategorilere göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde maksat, elde edilen verileri tasnif ve tahlil edilmiş bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Ayrıca betimsel analizde ilk olarak, elde edilen veriler mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenir. Daha sonra, yapılan bu betimlemeler yorumlanarak neden sonuç ilişkileri incelenir ve birtakım neticelere ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 239-240).

Belgelerin tasnifinde II. Abdülhamid dönemi maarif teşkilatlanmasındaki şablon esas alınmıştır. Veriler, bu şablon doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Tasnif edilen bilgiler, başlıklara ayrılmış ve başlıklar içerisindeki bilgiler tarihselliğine ve konuya uygun olarak sunulmuştur. Araştırma konusu kapsamında sayısal verilerin özellikle öğrenci sayıları, müfredat ve derslerle ilgili gerekli nicel bilgilerin rahat okunup anlaşılması için tablolar oluşturulmuştur. Ardından başlıklar halinde ayrılan bütün bilgiler yorumlanıp tahlil edilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

4.1. II. Abdülhamid Döneminde İzmit Sancağı

Araştırmanın birinci alt problemi “II. Abdülhamid dönemi İzmit sancağının yeri ve önemi nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle 1876-1909 yılları arasında İzmit sancağı idari taksimatı dahilinde olan bölgenin tarihi süreç içerisindeki gelişimi, idari ve sosyo-ekonomik açıdan durumu ve ardından çalışmanın sınırlılığı olan zaman dilimi içindeki konumu ile ehemmiyetinden bahsedilmiştir.

4.1.2. Tarihi Süreçte İzmit Sancağı

Marmara Denizi'nin doğusunda karalar içine 50 km kadar ilerleyen körfezin bitiminde yer alan İzmit; Bitinya Kralı I. Nikomed tarafından kendi adını verdiği Nikomedyalı ismiyle bugünkü şehrin doğu kesiminde milattan önce 264'te kuruldu (Daş, 2016, s.104). Bitinya Krallığı'nın başşehri olan İzmit, Roma İmparatorluğu'nun Roma, Antakya ve İskenderiye'den sonra dördüncü büyük şehri haline gelerek önemli yolların bağlandığı bir merkez oldu. Şehir, ilk devir Osmanlı kaynaklarında İznikmid şeklinde zikredilirken XIX. yüzyılın ortalarına doğru İznid, XX. yüzyılın başlarında ise günümüzde olduğu gibi İzmit şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Bostan, 2001, s.536).

Osmanlı Beyliğinin Anadolu'nun kuzeybatısında yayılmaya başlamasıyla Türk akınları İzmit'e kadar uzandı. 1329'da Orhan Bey ile İmparator III. Andronikos arasında İzmit yakınlarında cereyan eden Palekanon Savaşı şehrin kaderini de belirlemiştir. Ağır yenilgiye uğrayan imparator, haraç ödemek şartıyla İzmit'i kurtardıysa da 1337'de bölge Osmanlıların eline geçti ve idaresi Orhan Bey'in oğlu Şehzade Süleyman Paşa'ya bırakıldı. Orhan Bey devrinde İzmit'in merkez olduğu Kocaeli sancağı teşkil edildi. (Öztüre, 1981, s. 85, Bostan, 2001, s. 536).

İstanbul'un fethi öncesinde Rumelihisarı'nın inşası için gerekli olan kereste, ağaç denizi olarak bilinen İzmit'ten getirildi. İstanbul'un fethiyle beraber İzmit payitaht ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yolların ilk menzil şehri haline geldi. Ayrıca İzmit'in fethinden sonra bir tersane yapıldığı da bilinmektedir (Bostan, 2001, s.537, Narin, 2018, s.971).

Abdülmeccid devrine gelindiğinde redif teŐkiltnn kurulması üzerine 1843'te oluşturulan dört bölge merkezinden biri aynı zaman Osmanlı modernleŐmesin pilot bölgelerinden olan İzmt oldu ve bu amaçla bugünkü kolordu binası inşa edildi (Öztüre, 1981, s.113-114).

Ayrıca ordunun ihtiyaç için elbiselik kumaŐ üretmek üzere 1845'te Osmanlı sanayileŐmesinin nc kuruluŐlarında kabul edilen İzmt Çuha Fabrikası açıldı (SubaŐ, 2015, s.653, Dölen, 2015, s.671).

İzmt'in tarihi süreç içerisindeki önemini bir kat daha arttıran unsurlardan birisi de Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilen Haydarpaşa-İzmt Demiryolu olmuştur. 3 Mayıs 1873'te hizmete giren (ztrk, 2016, s.729) demiryolu hatt sayesinde İzmt sancağı liman ve kara yolu ile birlikte bir üçüncü ulaşım birimine daha eriŐilebilir hale gelmiştir.

Tanzimat'tan sonra başlayan bayındırlık faaliyetleri İzmt'te de etkili olmuştur. II. Abdülhamid devrinde Mutasarrıf Sırr Paşa, İzmt'in imarına ve bu arada Şehir içi ve Şehir dışı yollarının yapımına önem verdi. Şehrin simgesi haline gelen çınar ağaçlarını demiryolunun iki yanına diktirdi ve Şehrin doğusundaki bataklıkları kurutmaya çalıŐtı. Ayrıca II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cls yıl dönümü anısına Mutasarrıf Musa Kazım Paşa'nın saat kulesini yaptırdığı da bilinmektedir (Bostan, 2001, s.538).

İdari taksimat açısından İzmt ve çevresi, Osmanlı Türklerinin kontrolüne geçtiği XIV. asırdan itibaren kaynaklarda genelde sancak Şeklinde zikredilmiŐtir (Şahin, Demirağ, 2017, s.1461). Kocaeli (İzmt) sancağnn ilk olarak Anadolu eyaletine bağlı olduğu bilinmektedir. XVII. ve XVIII. asra gelindiğinde donanma için gerekli insan gücü ile diğer bir ürün olan kereste gibi malzemelerin tedarikinde kolaylık sağlamak adına Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı olduğu görülmektedir (Dingeç, 2017, s.150).

İzmt, XIX. asırda bağımsız bir sancak olana kadar 1840-1850 yılları arasında Bolu eyaletine, 1850'den sonra Kastamonu eyaletine bağlı bir sancak olmuştur (Aksn, zkan, 2017, s.1543).

Sultan Abdülmeccid döneminde Kocaeli sancağı sınırları günümüz Türkiye'sinin Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinin tamamını içine aldığı gibi, aynı zamanda İstanbul'un Anadolu yakasnn bir kısmn da kapsayarak Bursa, Bilecik illerine kadar uzanmaktaydı (SubaŐ, 2015, s.649).

Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşmesinde idari yapılanma önemli bir kriter olarak görülmüş ve bu anlamda Sultan Abdülaziz dönemi 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi sonraki dönemde Osmanlı idari yapılanmasının kılavuzu olmuştur. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin etkisi Osmanlı coğrafyasının tamamında olduğu gibi, İzmit ve civarında da kendisini göstermiş, yapılan düzenlemelerle İzmit sancağına bağlı köy, nahiye ve kazaların sayısında önemli artışlar yaşanmıştır (Şahin, Demirağ, 2017, s.1461).

1864-1867 arasında Hüdavendigâr eyaletinin, 1867-1870 arasında Hüdavendigâr vilayetinin, 1870-1875 arası ise Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin bir sancağı olarak kayıtlarda yer alan İzmit sancağı, 1876-1880 yıllarında vilayetlerden ayrı müstakil bir sancak olarak karşımıza çıkarken 1880-1888 arasında Şehremanetine bağlı olduğu görülmektedir. Bundan sonraki süreçte ise yani 1888'den itibaren Osmanlı devletinin yıkılışına kadar İzmit sancağı olarak bir vilayete bağlı olmadan müstakil sancak statüsünü muhafaza etmiştir (Aksın, Özkan, 2017, s.1546-1548).

4.1.3. Demografik ve Sosyo-Ekonomik Açısından İzmit Sancağı

Tablo 4.1. Karpat'ın Verileriyle Yıllara Göre İzmit Sancağı Nüfusu

Sayım Yılları	Nüfus
1881-1893 nüfus sayımı	195.675
1894 nüfus sayımı	195.659
1895 nüfus sayımı	203.375
1896 nüfus sayımı	206.694
1897 nüfus sayımı	228.443
1899 nüfus sayımı	228.529
1906-1907 nüfus sayımı	290.517

Karpat 1881-1893 nüfus sayımında İzmit sancağı dahilinde Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Katolikler, Yahudiler, Protestanlar ve Yabancı Uyrıklular olmak üzere nüfusu 195.675 kişi (Karpat, 2010, s.270-271, 310-311) olarak belirtirken Vital Cuinet 1880-1892 yıllarında hazırladığı eserinde İzmit sancağı nüfusunu 222.760 kişi olarak ifade etmiştir (Cuinet, 2012, s.4).

Karpat sonraki yıllar için İzmit sancağı nüfusunun 1894'te 195.659 kişi (Karpat, 2010, s.316-317), 1895'te 203.375 kişi (Karpat, 2010, s.322-323), 1896'da 206.694 kişi (Karpat, 2010, s.326-327), 1897'de 228.443 kişi (Karpat, 2010, s.330-331), 1899'da 228.529 kişi (Karpat, 2010, s.430), 1906/7 yılı 290.517 kişi (Karpat, 2010, s.348-351,354-355) olduğunu kaydetmiştir.

1911 yılına gelindiğindeyse sancak nüfusunun muhtelif milletlerden olmak üzere 300.000 kişiye ulaştığı görülmektedir (BOA., MF. İBT. 291/39 2.S.1329 / 2 Şubat 1911).

Bu veriler haricinde, yapılan arşiv taraması sırasında İzmit sancağının kaza, nahiye ve köylerine dair tespit edilebilen tüm nüfus ve hane bilgileri ilgili bahislerde sunulmaktadır.

İzmit sancağı Osmanlı döneminde ulaşım güzergahları üzerinde oluşu sayesinde pek çok sanayi tesisine de ev sahipliği yapmıştır. Böylece Osmanlı döneminde ekonomik faaliyetler açısından da adından söz ettirmiştir.

İzmit sancağının ilk sanayi tesisi Orhan Gazi döneminden beri faaliyet gösteren İzmit Tersanesidir. XIX. asra gelindiğinde Abdülmecid devrine denk gelen 1843 yılında İzmit Çuha Fabrikası ve Hereke Fabrika-i Hümayunu açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde Hereke Fabrika-i Hümayunu daha da gelişmiş ve kaliteli mamulleriyle dünyaca tanınır hale

gelmiştir. Devlet kuruluşları haricinde özel girişim olarak kurulan Karamürsel Mensucat Fabrikası ise 1892’de üretime geçmiştir (Dölen, 2015, s.665-681).

Yukarıda görüldüğü üzere İstanbul’a olan yakınlığı sayesinde açılan fabrikalarla daha XIX. asırda sanayileşmeye başlayan İzmit, diğer yandan ülkenin ziraî yapısındaki önemini de kaybetmemiştir (Sofuoğlu, Dede, Aşık, 2015, s.1699). Sanayileşme öncesinde edindiği tarımsal üretim bilgi ve seviyesini bu dönemde de muhafaza etmiş hatta arttırmıştır.

Bursa’ya yakınlığı da göz önüne alındığında İzmit sancağında tarımsal üretim olarak başta getirisi yüksek olan ipekçilik gelmektedir. İkincisi ise bir tek el ürünü olan tütündür. Bunun haricinde çok miktarda hububat, sebze ve tahıl üretimi de yapılmaktadır (Cuinet, 2012, s.10-17).

II. Abdülhamid dönemi 1893-1894 Şark Ticaret Yıllığı incelendiğinde İzmit sancağı sanayi malları ithal edip tarım ürünleri ihraç eden bir şehir olarak görülmektedir. Yıllığa göre şehirde 59 farklı iş kolu mevcuttur. Tüccarlar içerisinde sayı bakımından ilk sırada Ermeniler yer alırken ikinci sırada Rumlar ve üçüncü sırada Türkler bulunmaktadır. (Yazıcı, 2017, s.1784-1786).

4.2. II. Abdülhamid Döneminde İzmit Sancağı Maarif İdaresi

Araştırmanın ikinci alt problemi “II. Abdülhamid dönemi maarif teşkilatı bünyesinde İzmit sancağı maarif idaresinin durumu nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda dönemin maarif sistemi içerisinde İzmit sancağının yeri, İzmit’te maarif müdürlüğü, müdürleri ve kadrosu ile sancak merkezi ve kazalarında tesis edilen maarif komisyonları ile bunların faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile vilayetlerin eğitim-öğretim idaresinin, vilayet merkezlerinde kurulacak maarif meclisi teşkilatıyla yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Nizamname’nin 146. maddesine göre vilayet maarif meclisleri; Maarif Nezaretinden alacakları emir ve talimatları icra etmek, Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin hükümlerini vilayet sınırları içerisinde tatbik etmek, hazineden verilen bütçe ile ahaliden alınacak ianenin muhafaza edilip verimli şekilde sarf edilmesini sağlamak, vilayetteki bütün mekteplere, kütüphanelere ve matbaalara nezaret etmek, mektepleri daima teftiş etmek

suretiyle onların gelişimini takip etmek, her yıl vilayetin maarif durumunu ve yapılması gerekenleri Nezarete bildirmek ve bu raporu Vilayet Meclis-i Umumisine vererek vilayetin maarif bütçesini düzenlemek, muallimleri seçmek, ödül ve cezaları belirlemek ve şahadetname vermekle görevlidirler. Nizamnamede meclis üyelerinin vazife ve sorumlulukları da ayrı ayrı belirlenmiştir. Açıkça “her vilayette maarif müdürlüğü kurulacaktır” diye bir ifade yoksa da 143. maddedeki vilayet maarif meclislerine maarif müdürü unvanlı bir kimsenin başkanlık edeceği ve 147. maddede de maarif müdürünün vazifeleri belirtilerek dolaylı da olsa maarif müdürlüklerinin tesis edileceği ifade edilmiştir (Cevad, 2002, s.428-429).

Fakat bu teşkilatlanmanın pratikteki karşılığını görebilmek için II. Abdülhamid saltanatı yıllarına kadar beklemek gerekecekti. Zira II. Abdülhamid devrinde, maarif alanında yapılan en büyük hizmetlerin başında şüphesiz vilayet merkezlerinden başlanıp sancak, kaza hatta nahiyelere kadar maarif teşkilatı ve vasıtalarının yayılması gelmektedir. Nitekim taşrada maarifin yayılması ve başarıya ulaşmasının, idari teşkilatın varlığına ve kuvvetine bağlı olduğu inancı dönemin hükümet üyelerinde de hakimdi. Zira onlar Tanzimat Döneminde, idari teşkilat kurulmadan taşrada maarif reformuna girişilmesi sebebiyle başarı elde edilemediğini tecrübe etmişlerdi (Kodaman, 1999, s.37-39).

Vilayetlerin çoğuna maarif müdürü atanmakla birlikte maarif müdürü olmayan yerlerde onların vazifeleri İzmit sancağı örneğinde olduğu gibi idadi müdürleri vasıtasıyla yürütülmüştür. Ancak, maarif müdürü yetkileri her ne kadar idadi müdürlerine ve yeri geldiğinde başka memurlara verilmişse de yazışmalarda bu unvanı kullanmalarına müsaade edilmemiştir. Nitekim İzmit sancağında idadi işleri haricindeki maarif müdürlüğü evraklarının dahi idadi müdürü unvanıyla imzalandığı görülmektedir.

İzmit sancağının ilk maarif müdürü ve aynı zamanda İzmit İdadisi Müdürü İhsan Bey'dir (BOA., MF MKT. 92/115 21.R.1304/ 17 Ocak 1887). İhsan Bey görevde olduğu dönemde maarif işlerinin daha hızlı yürütülmesi amacıyla olsa gerek bir sandık emini ve maarif kâtibi istihdam etmiştir. Fakat Nezaret bu istihdama emsali olmadığı gerekçesiyle müsaade etmemiştir. Ayrıca maarife ait tüm gelir-gider takip ve tasarruf işlerinin İdadi Müdürü İhsan Bey tarafından yapılmasını emretmiştir (BOA., MF.MKT. 100/75 6.Z.1305 / 14 Ağustos 1888).

1891 yılında İzmit İdadi müdürü olan Edip Veysi Bey'in de sancakta bir maarif müdürü olamaması hasebiyle burada yayımlanacak ve nakliye edilecek kitap, risale ve evrakın muayenesini Rüsumat memuru ile beraber yaptığını görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 134/40 27.Ca.1309 / 29 Aralık 1891).

Ayrıca sancaktaki gayrimüslim mekteplerinin denetimi vazifesi de maarif müdür olmaması gerekçesiyle İdadi Müdürü Edip Veysi Bey'e tevdi edilmiştir.

Belgrad'daki S. Sava Cemiyetinin kapatılan mektebinden çıkıp İzmit'e gelen Cizvit papazlarının herhangi bir mektep açmaya teşebbüs edip etmedikleri hakkında Nezaretçe Edip Veysi Bey'den bilgi istenmiştir. Yaptığı tahkikat neticesinde birkaç Protestan papaz gelip bir hane kiralamış olsalar da henüz mektep açmak gibi bir eylemleri olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezaretini ileride olacak gelişmelerden de haberdar etmesi gerektiği kendisine tembih edilmiştir (BOA., MF.MKT. 134/23 22.Ca.1309 / 24 Aralık 1891). Devam eden günlerde ise papazların kiraladıkları hanede eğitime devam ederek gündüz ve akşamları Fransızca, Latince dersleri verdikleri gibi ilerleyen günlerde mektep, kilise ve hastane açmak üzere münasip bir arazi aradıkları öğrenilmiştir. Haneye devam eden 15 çocuk olduğu, bunlardan 4'ünün Latin diğerlerinin başka milletlerden olup hatta aralarında resmi mekteplere devam eden 2 Müslüman çocuğun bile bulunduğu, beraberinde akşamları Fransızca öğrenmek maksadıyla haneye devam ettikleri haberi alınmıştır. İdadi Müdürü Edip Veysi Bey, bu 2 Müslüman çocuğu haneye gitmekten men ettiği halde resmi mekteplere devam etmeyen 3 Müslüman çocuğun olduğu ve bunlara herhangi bir müdahalede bulunamadığını görmekteyiz.

Tahkikatı daha da derinleştiren Edip Veysi Bey, papazlara ait olup İzmit Gümrüğüne gelen bazı kitap, risale, alat-ı hekimiyeye, mektep malzemeleri ve kilise eşyaları olduğunu tespit etmiştir.

Bunun üzerine Nezaret, rahip ve rahibelere Maarif Nizamnamesi'nin 129. maddesi hükmüne göre muamele ile muvaffak olamamaları için lazım gelenlerin yapılmasını ve maksatlarına ulaşmalarına katiyen imkân bırakılmamasını emretmiştir (BOA., MF.MKT. 134/90 9.C.1309 / 10 Ocak 1892).

İzmit sancağının artan nüfusu, II. Abdülhamid devrindeki okullaşma oranı ve personel yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda İzmit İdadi müdürlerinin iş yükünün ne dereceye ulaştığını Edip Veysi Bey'in üzerinden görmekteyiz.

Edip Veysi Bey, İdadi Müdürü olarak 500 kuruş maaş almakla birlikte 9 kişilik bir ailesi olduğu için bu para ile geçinemeyeceğinden Fransızca, malumat-ı fenniyye ve usul-i defteri olmak üzere haftalık 19 saat derse girip müdür maaşı haricinde 800 kuruş daha kazanmaktadır. İdadideki mubassır yetersizliğinden dolayı teneffüshanelerde öğrencilere nezaret ederek toplamda 24 saat derse girmiş olduğu, bunlardan artan 4-5 saatte mekteple alakalı işleri yürüttüğü gibi bir de maarif müdürlüğünün uhdesinde olduğu düşünüldüğünde yoğunluğun ne dereceye ulaştığı görülmektedir.

İzmit sancağının ehemmiyetli mevkiinden dolayı muhacir, gayrimüslim mektepleri ile bunların teftişi vesaire işlerinin çokluğu ifade edilerek maarif müdürlüğünün başlı başına bir zata verilmesi ya da hiç olmazsa idadi müdüriyetine ilave olunan derslerin haftada 4-5 saate indirilip vazifenin yalnız mektep ve maarif idarelerine mahsus hale getirilmesi ve maaşa zam yapılması, İdadi Müdürü Edip Veysi Bey tarafından teklif edilmiştir. Fakat Nezaret bütçe yetersizliğinden bu talebe olumlu karşılık vermemiştir (BOA., MF.MKT. 189/77 2.C.1311/ 11 Aralık 1893).

İdadi müdürü Edip Veysi Bey'in de ifade ettiği gibi yoğunluğa ve dolayısıyla aksaklığa sebep olan, ders zamanlarında derse girip müzakere ve teneffüs zamanlarında öğrencilere nezaret edilmesi değildir. Zira bu zaten idadi müdürü olarak görevi olduğundan diğer liva idadileri de bu şekilde idare olunmaktadır. Buradaki iş yükünün sebebi İzmit sancağının müstakil olması sebebiyle bir maarif müdürüne ihtiyaç duyulması fakat bu vazifenin fahri olarak idadi müdürleri uhdesine verilmesidir. İdadideki ders yükleri ve mektep işleri üzerine maarif müdürlüğü gibi önemli bir vazifenin eklenmesi yoğunluğu arttırdığı gibi vazifelerini hüsn-i ifaya da mâni olmaktadır. İzmit idadi müdürleri bazı vakitlerde idadi müdürlüğü, bazı vakitlerde muallimlik ve bazı vakitlerde de maarif müdürlüğü vazifeleri arasında seçim yapmak ve diğerlerini ertelemek zorunda kalmışlardır.

19 Aralık 1893'te Edip Veysi Bey'in İzmir'de yeni göreve başlamasıyla, uhdesindeki Fransızca dersine İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlardan Anastasi, usul-i defteri ve malumat-ı fenniyye dersine de Mehmet Efendi vekâleten tayin edilmiştir. İzmit İdadisi ve dolayısıyla İzmit Maarif Müdürlüğü de bir müddet vekâleten idare edilmiştir (BOA., MF.MKT. 203/16 22.L.1311/ 28 Nisan 1894).

Kısa bir süre sonra Abdullah Selim Bey İzmit Maarif Müdürlüğü vazifesinin de ilave edildiği İzmit İdadi Müdürlüğüne tayin olmuştur. Abdullah Selim Bey'in fahri maarif

müdürü olarak yaptığı icraatlardan biri de her sene sancaktaki mektepleri teftiş ve maarif işlerine ait hususat ile İzmit sancağı dahilindeki Müslüman ve gayrimüslim mekteplerinin durumunu anlatan raporlar hazırlayarak Nezarete sunmak olmuştur. Bu raporlar için gerekli olan mektep teftişlerini tatil günlerinde yapması gerekiyorsa da mektepler kapalı olduğu için muallimlerin de mekteplerde olmayacağını ve teftişin bir semeresinin alınamayacağını ifade ederek teftişin mektepler açıldıktan sonra yapılması adına müsaade istemiştir. Ayrıca teftiş sırasında üzerindeki dersleri idadide hüsn-i hat ve kitabet dersleri veren Hasan Fehmi Efendi ile İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlarından Anastasi Efendi'ye vekâleten devredip kış mevsimi gelmeden teftişe çıkmak için senelik 500 kuruş olan teftiş harcırahının arttırılmasını talep etmiştir. Nezaret, Abdullah Selim Bey'in harcırahının arttırılamayacağını bildirerek diğer tekliflerini kabul etmiştir (BOA., MF.MKT. 238-16 29.Ca.1312 /28 Kasım 1894).

1895 yılında İdadi Müdürü Abdullah Selim Bey'in muhasebe memuru Süleyman Efendi'yi yerine vekil bırakarak mekteplerin tatil olduğu 15 Temmuz'dan itibaren 25 gün süreyle tedavi için Bursa Kaplıcalarına gittiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 273/36 20.M.1313/13 Temmuz 1895). Bu bilgiden hareketle yeri geldiğinde idadi müdürlüğü ile maarif müdürlüğü vazifelerinin Maarif Nezareti haricindeki başka memurlar da devredilebildiğini görmekteyiz.

1896 yılında yayımlanan bir talimatta vilayetlerdeki maarif idareleriyle ilgili çok daha ayrıntılı ve özel hükümler getirildi. Böylece vilayet maarif idareleriyle maarif meclislerinin kurumsal olarak birbirinden ayrılmasını (Somel, 2019, s.142) sağlayarak taşradaki maarif idarelerinin bürokratikleşmesi yolunda önemli bir adım atılmış oldu.

1897 yılına gelindiğinde ise İzmit Maarif İdaresinde bürokratikleşme neticesinde salahiyet sınırları ile ilgili sorunlar yaşandığı görülmektedir.

Şöyle ki; maarif müdürlerinin vazifesini belirleyen talimatnamenin 3. maddesinde yazıldığı üzere vilayet merkezlerindeki maarif meclisi başkanlığının maarif müdürlerine bırakıldığı bilinmektedir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise liva kaza merkezlerinde bulunan maarif komisyonları başkan ve üyelerinin mahallerince, mahalli idare tarafından seçilip maarif müdürlerinin tetkikinden sonra vali tarafından tayin olduğu yazmaktadır. İşte mesele de tam bu noktada ortaya çıkmıştır. 1897'ye kadar İzmit Maarif Meclisi ilgili maddenin 2. fıkrasına tabi olmuş ve meclise, mahallinden seçilen kişi reislik ederken maarif müdürü

sadece nezaret etmiştir. Fakat maarif meclisi reisinin komisyonu bir müddettir maarif müdürüne haber vermeksizin 4-5 efendiyle toplaması üzerine İdadi Müdürü Abdullah Selim Bey tarafından, İzmit sancağının müstakil sancak statüsünde olduğu ve her daim muamelatta vilayet gibi hareket edildiği ifade edilerek İzmit Maarif Meclisi Riyasetinin de bu uygulamaya tabi olması ve riyasetin maarif müdürüne verilmesi talep edilmiştir. Nezaret talimatnamenin 3. maddesi hükmüne uygun ve zaten ehliyeti tasdik edilmiş olduğundan İzmit Maarif Meclisi Riyasetinin Abdullah Selim Bey'e verilmesine hükmetmiştir (BOA., MF.MKT. 358/62 20.M.1315/ 21 Haziran 1897).

Nezaretin bu hükmüyle salahiyet sorunu ortadan kalkmış ve İzmit İdadi müdürleri bu tarihten itibaren maarif müdürü olduğu gibi İzmit Maarif Meclisi başkanı da olmuşlardır.

1898 yılında İdadi Müdürü Abdullah Selim Bey'in Maarif Nezaretine danıştığı bir mesele var ki II. Abdülhamid devri denetim ve kontrol mekanizmasını anlamak adına önem teşkil etmektedir. Abdullah Selim Bey vazifesi icabı İzmit sancağındaki gayrimüslim cemaat liderleriyle irtibat ve iletişim halindeydi. Fakat bu durumun ileride başına iş açacağından endişe etmiş olsa gerek Nezaretten müsaade almak istemiştir.

Gelen cevapta, Nezaretin tebliğ ettiği konuların yerine getirilmesinde bazen ihtiyaca binaen mülkiye memurları, gayrimüslimler ve onların ruhani liderleriyle irtibat halinde olması vazifesi icabından olduğu, bu hususta izin almaya yahut izin verilmesine lüzum olmadığı gibi bu konular için mutasarrıflığa müracaat edilmesinin yeterli olacağı bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 396/33 3.M.1316 / 24 Mayıs 1898).

Abdullah Selim Bey'in ardından, 1901-1902 eğitim-öğretim döneminde İzmit İdadi müdürlüğüne Hüseyin Hüsnü Bey tayin edilmiştir (S.N.M.U., 1319, s.949-950).

Hüseyin Hüsnü Bey'in idadide 1901-1902 eğitim-öğretim döneminde Fransızca, Malumat-ı Fenniyye Usul-i Defteri, Cebir ve Türkçe (S.N.M.U. 1319, s.949-950); 1903-1904 eğitim-öğretim döneminde Malumat-ı Ziraiye ve Sıhhiye, Tarih, Ulum-ı Eşya ve Usul-i Defteri derslerine girdiği bilinmektedir (S.N.M.U., 1321, s.715).

1905 yılına gelindiğinde ise İzmit İdadi müdürü ve aynı zamanda İzmit maarif müdürü Mülkiye mezunu Hüseyin Hüsnü Bey'in üçüncü sınıftan olan Hopa Kaymakamlığına tayin edildiğini görmekteyiz (BOA., DH.MKT. 929/34 26.Za.1322/ 1 Şubat 1905).

İzmit İdadi Müdürlüğüne ise ileride başka bir maarif müdürlüğüne tayin edilmek üzere Mehmet Hasip Bey getirilmiştir. Nitekim verdiği derslerle birlikte aylık kazancının 850 kuruştan ibaret olduğunu ve geçinemediğini ifade eden Mehmet Hasip Bey bütçede fazla gösterilen 23.129 kuruştan maaşına zam yapılmasını talep etmiştir. Nezaret vilayetlerin maarif idarelerinden gelen fazla gelirin merkez idaresinin açığını kapatmak için karşılık gösterildiğinden zam yapılamayacağını bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 909/48 7.Z.1323/ 2 Şubat 1906).

Mehmet Hasip Bey'in ardından göreve gelen Tevfik Bey de 1907 yılında Yanya Maarif Müdürlüğüne tayin edildiği için İzmit İdadi Müdürlüğünden ayrılmıştır (BOA., BEO. 3188/239081 14.L.1325 / 20 Kasım 1907).

Yukarıda da görüldüğü gibi başlı başına bir maarif müdürü olmayan İzmit sancağında idadi müdürleri üzerinde pek çok görev vardır. Bu görevleri toparlamak gerekirse; ibtidai mekteplerinin düzen ve gelişimini sağlamak (BOA., MF.MKT. 189/97 2.C.1311/ 15 Aralık 1893) maarif gelirlerinin verimli şekilde sarf edilmesi ve artırılması, merkezi idareye gönderilmesi kararlaştırılan meblağın tertibi esnasında Ziraat Bankası şubelerinde idadi müdürü olarak hazır bulunmak (BOA., MF.MKT. 475/52 25.C.1317 / 31 Ekim 1899), okulların gelişimi ve eğitimin ıslah edilip mükemmel hale getirilmesiyle ders verecek muallimlerin erbab-ı fünun olmalarına dikkat etmek, memurların vazifelerini talimat hükümlerine uygun şekilde yapmalarını sağlamak, tedrisatın istenilen düzeye çıkmasını sağlayıp noksanları görülen muallimlere gerekli uyarılarda bulunmak, maarif-i ibtidaiye müfettişi tayin olunmayan yerlerde kendi mesuliyet sınırları içindeki resmi hükümet mektepleri ile gayrimüslim mekteplerini teftiş etmek (BOA., MF.MKT. 1162/49 6.L.1328 / 11 Ekim 1910), evkaf-ı münderise bulup onların gelirlerini artırıp yeni ibtidailer açarak mevcut olanların da usul-i cedide üzere eğitim vermelerini sağlamak kendilerinden beklenen vazifeler arasındadır (BOA., MF.MKT. 542/2 27.Ş.1318 / 20 Aralık 1900). Ayrıca mekteplerin ihtiyaçları doğrultusunda İstanbul'dan getirilmesi gereken şahadetname (diploma), harita, sınıf defteri, program, talimat vb. belgelerin işlemleri konusundaki resmi yazışmaları yapıp bunları tedarik etmek de İzmit idadi müdürlerinin görevleri arasındadır (Demirel, 2016, s.1728).

İzmit sancağı maarif idaresinde, idadi müdürüyle birlikte sandık emini, maarif kâtibi, muhasebe memuru ile refiki gibi kadroların da istihdam edildiği bilinmektedir.

İzmit Maarif Komisyonunun, idadi mektebinin inşa edildiği 1885 yılında hazırladığı mazbatada; maarif komisyonunun evrak işleri ile maarife tahsis edilen ianenin toplanması ve sarfıyla ilgili muamelatın günbegün artmasından dolayı bu işin müstakilen bir vazife haline geldiğini öğrenmekteyiz. Bu işleri takip etmek üzere muhasebe memuru ve sandık emini namıyla bir vazifelinin istihdamını talep etmişlerdir. Komisyon, adı geçen görevler için de ehliyet, liyâkat ve tecrübe sahibi, Duyun-ı Umumiye İdaresi Kâtibi Hayri Bey'in aylık 600 kuruş maaşla istihdamını uygun görmüş ve müstakil bir memur istihdam edilmediği takdirde hasılatın verimli şekilde tahsil ve harcama işlemlerinin yapılamayacağı üzerinde ısrarla durmuştur.

Komisyonun tayin edilmesi halinde İzmit maarif muhasebe memuru ve maarif sandık emininden beklediği vazifeler; nefis-i İzmit denen merkez kaza ile sancağın diğer kazalarından her sene müsakkafat vergisiyle hububat, zahire, ipek, tütün aşarından maarif hissesine ayrılacak miktarların belirlendiği cetvelleri hazırlayıp hasılattan irsal ve tahsilat gerçekleştikçe bunların kaydını yapmak, usul üzere defter ve hesabını tanzim edip lazım gelen harcamaları denetleyerek vuku bulan tahsilatı kaydetmek, müsakkafat vergi bedelinin nerelerde bakaya kaldığı tespit edip tahsili hususunda ihbar etmek, her sene gelir ve gider bakaya hesaplarını düzenleyip maarif hissesinde Dersaadet'e ait kısmını hesaplayıp sevkiyatını icra ettirmek, inşa olunan İzmit İdadi Mektebinin inşa defterini yazıp harcamaları denetlemek, idadi mektebinin tamamlanıp açılmasıyla tayin olunacak muallim ve müstahdemlerin maaş vesaire masraflarını hesaplayıp icra etmek, İzmit Maarif Komisyonunun müzakere ve kararlarını zabt ile mazbataları ve komisyon başkanlığından diğer mahallere yazılacak önerge ile yazılar için icap eden işlemleri yapıp tanzim ve tescil etmek, velhasıl İzmit Maarif Komisyonuna ait her türlü yazışma ve hesap işlerini yerine getirmektir.

Komisyona, muhasebe memuru tayini hususunda, vilayet ve liva merkezlerinde istihdam edilecek muhasebe kâtipleri hakkında Bâb-ı Âli'ye yazılan yazının cevabı gelene kadar beklenmesi emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 89/4 3.Ra.1303 / 10 Aralık 1885).

Fakat Hayri Efendi yerine muhasebe memuru ve sandık emini olarak Şubat 1887'ye kadar 400 kuruş maaşla Hakkı Efendi istihdam edilmiştir. Yukarıda da ifade edilmiş olan ve kendisinden beklenen tüm vazifeleri yerine getirdiği bilinmektedir.

İzmit İdadisi inşaatının bitmiş olmasının rağmen aşar ve diğer vergilerden tahsil edilecek maarif vergisinin tahsili ve muhafazası için yine ayrıca bir sandık eminine ihtiyaç duyulacağından aylık 200 kuruş maaşla sandık emniyeti ve 200 kuruş maaşla komisyon katipliği vazifesini ifa eylemek üzere Hakkı Efendi'nin yeniden istihdamı ve maarif hasılatından 400 kuruş maaş ödenmesi teklif edilmişse de bu tarihlerde İzmit sancağı Hüdavendigâr vilayetine bağlı olduğundan, maarif hissesi için sancaklarda sandık eminleri istihdamına ve maarif muhasebe memurları hakkındaki talimata dair bir kayıt bulunmadığı gerekçesiyle müsaade edilmemiştir (BOA., MF.MKT. 94/42 14.L.1304 / 6 Temmuz 1887).

1893 yılına kadar maarif sandık emniyetini, İzmit mal sandık emini Yorgaki Efendi mevcut vazifesine ilave olarak yapmıştır. 1893 yılında hizmet süresinin dolmasıyla İzmit maarif sandığı emniyetine 100 kuruş maaşla Yorgi Şinasi Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 189/116 3.C.1311 / 12 Aralık 1893).

1897 yılına gelindiğinde İzmit maarif sabık muhasebe memuru İsmail Hakkı Efendi'nin zimmetinde kalan 1050 kuruş maarif hissesini vezneye makbuz karşılığı teslim ettiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 369/23 20.R.1315 / 18 Eylül 1897). Bu tarihlerde İzmit maarif muhasebe memurunun Fehmi Efendi olduğu bilindiğine göre (BOA., MF.MKT. 364/11 7.Ra.1315 / 6 Ağustos 1897) İsmail Hakkı Efendi ondan önce 1887'ye kadar görev yapan muhasebe memuru olmalıdır.

Trabzon İdadisi Kâtibi Recep Hilmi Efendi'nin 17 Ekim 1900 tarihinde İzmit maarif muhasebe memuru olarak göreve başladığı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 526/62 23.Ca.1318/ 18 Eylül 1900).

1903 yılına gelindiğinde ise bu görevde Arif Efendi vardır. Hatta müsakkafat vergisinden alınan maarif hissesinin ilk taksitini tahsilat yapıldığında Nizamname gereği hemen ödemesi gerektiği halde bu işlemi yapmak için biraz çekimser kaldığı için uyarılmış ve hemen ödemesi gerektiği hatırlatılmıştır (BOA., MF.MKT. 715/19 27.Ra.1321 / 23 Haziran 1903).

İzmit İdadisinin açıldığı yıllarda maarif idaresinin müdür haricinde dönem dönem başka personellerinin de olduğunu yukarıda detayları ile izah edilmişti. Maarif Salnameleri incelendiğinde ise 1897'den itibaren artık İzmit Maarif İdaresinin daimî surette muhasebe memuru ile refiki, maarif kâtibi ve maarif sandık emini olduğunu görmekteyiz (S.N.M.U.

1316, s.1229-1230, S.N.M.U. 1317, s.1453-1454, S.N.M.U. 1318, s.1627-1628, S.N.M.U. 1319, s.950-951).

Ayrıca bu görevlilerin kendi aralarında görev değişiklikleri yapıldığı gibi, İdadi bahsinde daha detaylı şekilde görüleceği üzere gerekli hallerde ek vazife olarak muallimlikte de istihdam edildiği bilinmektedir.

Maarif idarelerinin maarif müdürlükleri gibi bir başka organı olan vilayet maarif meclisleri; Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ve bakanlıkta alınan kararların icra edilmesiyle vazifeli, Nezaretin taşradaki temel uzantısı kabul edilen bir birimdi. Meclis; devlet tahsilatları ile idari ve mahalli bağışları toplamak, okulları, kütüphaneleri vb. kuruluşlar ile yayımlanan eserleri de denetlemekle mükellefti. Ayrıca maarif meclisleri Maarif Nezaretine vilayetlerdeki eğitim meseleleri ve genel durum hakkında mazbata göndermekle mesuldü. Sıbyan mekteplerinin müfredatında ihtiyaç duyulan değişikliklerde vilayet maarif meclisleri bakanlığın talimatlarına tabiydi. Bu konuda son karar Nezaretindi (Nurdoğan, 2016, s.81-82).

1869'da her il merkezinde maarif meclisi adıyla Meclis-i Maarif-i Kebir'in mahalli yürütme organı olarak görev yapacak, söz konusu meclise bağlı birer şube tesis edilmiştir. Vilayetlerde maarif idarelerinin gelişmesindeki bir sonraki adım maarif komisyonlarının kurulmasıydı. Maarif komisyonları sancak ve kaza merkezlerinde bulunan kurul tarzı eğitim teşkilatlarıydı. Üyelik yapıları vilayet merkezlerindeki maarif meclislerine benzemekteydi. (Somel, 2019, s.126-137).

Bu bağlamda İzmit sancak merkeziyle birlikte ona bağlı kaza ve nahiyelerde de maarif komisyonlarının tesis edildiği bilinmektedir.

İzmit merkez kazasında ilk maarif komisyonunun idadi inşa edilmeden biraz evvel yani 1885 yılından önce kurulduğunu tahmin etmekteyiz. Nitekim yapılan arşiv taramasında da İzmit Maarif Komisyonu için tespit edebildiğimiz ilk vesika 1884 yılına aittir. Hassa Ordu-yı Hümayunu redif sınıfı mukaddem 57. İzmit Alayının Kaymakamı olup İzmit Maarif Komisyonuna başkanlık etmekte olan Tevfik Bey'in hizmetinden dolayı 4. rütbeden nişan-ı Osmani ile taltif edildiği bilinmektedir (BOA., İ.DH.. 931/73795 18.M.1302 / 7 Kasım 1884). Fakat 1883 yılında açılan İmaret İbtidaisinin maarif komisyonu teşkilinden sonra

açıldığı bilindiğine göre (BOA., MF.MKT. 698/12, 22.M.1321 / 20 Nisan 1903) maarif komisyonunun teşekkül tarihini daha da geriye götürmek yerinde olacaktır.

1885 yılında idadının de tesis edilmesiyle birlikte İzmit Maarif Komisyonu iş yükünün arttığı bilinmektedir. Öyle ki bu iş yükü sebebiyle muhasebe memuru ve sanık eminliği vazifelerini yürütecek bir memur istihdam edilmek istenmiştir (BOA., MF.MKT. 89/4 3.Ra.1303 / 10 Aralık 1885).

1887 yılına gelindiğinde İzmit Maarif Komisyonu hasılatının artışı ve idari işlerinde yoğunluk sebebiyle bazı karışıklıklar yaşandığı görülmüştür. Bunun üzerine ehil kişilerin komisyonda görevlendirilmesine dair Nezaret tarafından mutasarrıflık ihtar edilmiştir (BOA., MF.MKT. 93/75 7.B.1304 / 1 Nisan 1887).

1892'ye gelindiğinde İzmit sancağının çoğu kazasında maarif komisyonlarının daha kurulamamış olduğu görülmektedir. Bunu üzerine mevcut mektepleri ıslah edip sayısını arttırmak ve idarelerini sağlamak adına bir an evvel maarif komisyonlarının bağlı kazalarda da kurulması hususunda mutasarrıflığa emir verilmiştir (BOA., MF.MKT. 150/31 23.L.1310 / 16 Eylül 1892). 1 yıl sonraysa bu ihtarın semeresi görülmektedir. Kaza ve nahiyelerdeki mevcut komisyonlar ıslah edilirken olmayan nahiyelerde de komisyonlar tesis edilmiştir. Ayrıca bir önceki senenin ibtidai mektepler varidatı 17000 kuruşken bu sene mutasarrıf ve İzmit Maarif Komisyonunun gayretleriyle 56080 kuruşa yükseltilmiştir. Kazadaki diğer maarif komisyonlarının da bu gibi başarıları olduğu bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 180/90 29.S.1311 / 11 Eylül 1893).

1903 yılında İzmit Maarif Komisyonu başkanlığını İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey yürütürken azalar; tahrirat başkâtibi, mahalli eşraftan Hafız Rüştü, muhasebe memuru ve mahalli eşraftan Recep efendilerden oluşmaktaydı (BOA., MF.MKT. 681/16, 27.L.1320 / 27 Ocak 1903).

Sancağın ikinci büyük kazası olan Adapazarı'nda da maarif komisyonu teşekkülü 1880'li yıllara tekabül etmektedir. 1882'de varlığından haberdar olduğumuz komisyonun başkanlığında Mehmet Servet bulunurken azalar: Şevket Bey ve İsmail Efendi gibi isimlerden oluşmaktaydı. (BOA., MF. İBT. 16/60, 16.S.1300 / 27 Aralık 1882). Adapazarı Maarif Komisyonu reisi olan Binbaşı Servet Efendi'nin 1884 yılında eskisi gibi yine maarif komisyonu reisi seçildiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 82/100, 2.R.1301 / 31 Ocak 1884, BOA., MF. İBT. 16/60, 16.S.1300 / 27 Aralık 1882).

Tablo 4.2. 1895 Yılı Adapazarı Maarif Komisyonu

Reis	Kaymakam Mihalzade Mehmet Nüzhet Bey
İkinci Reis	Kaza Naibi
Aza	Telgraf Müdürü Mehmet Efendi
Aza	Müftü
Aza	Mal Müdürü Salih Efendi
Aza	Karaosman Müderrisi Hafız Mehmet Efendi
Aza	Eşraftan Hacı Rıza Efendi
Aza	Eşraftan Yakup Efendi
Aza	Eşraftan Galip Efendi
Aza	Eşraftan Nafid Efendi
Aza	Eşraftan Mehmet Efendi

1895 yılına gelindiğinde Adapazarı Kaymakamı Mihalzade Mehmet Nüzhet Bey'in başkanlığında ikinci reisinin kaza naibi, azaların; telgraf müdürü Mehmet Efendi, müftü, mal müdürü Salih, Karaosman müderrisi Hafız Mehmet, eşraftan; Hacı Rıza, Yakup, Galip, Nafid ve Mehmet efendilerden mürekkep teşkil olduğu görülmektedir. Bu komisyonun kazada maarifin gelişimi için belirlediği on maddelik tedbir ve talimatlar son derece önemlidir. Nitekim bu tedbir ve talimatları yerine getirerek pek çok başarıya da imza attıkları, özellikle kazaya bağlı köylerde okullaşmanın arttığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 242/50, 4.B.1312 / 1 Ocak 1895).

Fakat aynı komisyon için Adapazarı Rüşdiyesi muallim-i evvelinin “...*maarif komisyonu* denilen şey gayr-i resmi olarak mahalli sıbyan mektepleri için müteşekkil bir heyettir. Bazen olur bazen olmaz rüşdiyeyi ıslah ciheti taalluku bu kadardır...” beyanı İzmit maarif idaresince tepkiyle karşılanmış ve mutasarrıflık tarafında uyarı cezası verilmesi istenmiştir (BOA., MF.MKT. 526/62 23.Ca.1318/ 18 Eylül 1900).

Adapazarı'nın nahiyelerinden olan Sapanca'da da bu yıllarda maarif komisyonunun faaliyet gösterdiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 341/26 22.Ca.1314 / 29 Ekim 1896).

Maarif komisyonlarının teşkil edilmesi Nizamname hükmü olsa da ahalinin de bu hususta istekli olduğu görülmektedir. Nitekim Adapazarı'nın diğer bir nahiyesi olan Hendek'te mahalle ahalisinden Mehmet Tevfik'in 1893'te bir maarif komisyonu teşkiliyle nahyedeki çocuklarının ibtidai ve rüşdiye mekteplerine devamlarının sağlanması için gereğinin yapılması hususundaki dilekçesi kayda değerdir (BOA., MF. MKT. 170-110 21.Za.1310/ 6 Haziran 1893). 1 yıl sonra komisyon kurulmuş olmakla birlikte azaların usul-i cedid

konusunda bihaber oldukları görülmektedir (BOA., MF. MKT. 205/15 29.L.1311/ 5 Mayıs 1894).

Karamürsel kazasındaysa maarif komisyonuna dair ilk bilgiler 1878 yılına tarihlenmektedir.

1878 yılından beri Karamürsel'de mektepler inşa etmek için çalışan maarif komisyonu reisi Sami Efendi (BOA., MF.MKT. 91/9 23.Ş.1303 / 27 Mayıs 1886) 1884'te de başkanlığa seçilmiş ve 6 üye ile komisyonu tekrar tesis etmiştir (BOA., MF.İBT. 17/87 29.Za.1301 / 20 Eylül 1884). Sami Efendi hakkında yapılan yersiz şikâyetler ve dedikodular yüzünde 1886 yılında komisyon başkanlığını bırakmıştır (BOA., MF.MKT. 91/9 23.Ş.1303 / 27 Mayıs 1886). Yerine Karamürsel Rüşdiyesi muallimi Ali Rıza Efendi asli görevini aksatmamak şartıyla getirilmiştir (BOA., MF.MKT. 91/119 26.Za.1303 / 26 Ağustos 1886).

1893 yılına gelindiğinde ise Karamürsel'de maarif komisyonunun olmadığı ve teşkil edilmesi için girişimlerde bulunulduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT. 188/17 19.Ca.1311 / 28 Kasım 1893).

1895'te tekrar kurulan Karamürsel Maarif Komisyonunun Karamürsel İbtidai Mektebi muallimi imam Rauf Efendi ile sorunlar yaşadığı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 296/66 18.C.1313 / 6 Aralık 1895). İlerleyen günlerde komisyona kaza naibi Şevket Efendi başkanlık etmiştir (BOA., MF.MKT. 332/87 4.R.1314 / 12 Eylül 1896). Fakat maarif komisyonu azalarınca yolsuzluk yaptığı iddiasıyla şikayet edilen Şevket Efendi'nin muhafazasındaki komisyon mührü elinden alınarak (BOA., MF.MKT. 316/38 3.Z.1313 / 16 Mayıs 1896) 13 Ağustos 1895-13 Mart 1896 arasında komisyon lağvedilmiştir.

Olayların büyümesi üzerine mekatib-i ibtidaiye müfettişlerinden Tahsin Bey Karamürsel kazasına tahkikat için görevlendirilmiştir.

Tablo 4.3. 1896 Yılı Karamürsel Maarif Komisyonu

Nazır	Kaymakam-ı kaza
Reis	Naib-i şer'i
Aza	Eşraftan Moravizade Rıza Efendi
Aza	Eşraftan Ali Efendi
Aza	Eşraftan Ahar Rıza Efendi
Aza	Mahkeme bidayet azasından Mustafa Efendi
Aza	Tüccardan Boşnak Ali Efendi
Aza	Tüccardan Halil Efendi
Aza	Tüccardan Abidinziade Mustafa Efendi
Aza	Eşraftan Çorbacızade Ali Efendi
Aza	Eşraftan Rahmizade İbrahim Efendi
Aza	Tüccardan Dursun Ağa
Vazifeler: Kitabete mahkeme kâtib-i sanisi Neşet Efendi, tahsildarlık vazifesini azadan Halil Efendi edecektir.	

Tahsin Bey, lağvedilen komisyon yerine Tablo 4.3.'te gösterilen komisyonu teşekkül etmiş ve Nezaret tarafından da onaylanarak komisyonun vazifesine devam etmesi emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 321/1 8.M.1314 / 19 Haziran 1896).

1897'de de komisyon başkanlığına önceki komisyonda aza olarak vazife alan Moravizade Rıza Efendi getirilmiştir (BOA., MF.MKT. 365-4 10.Ra.1315 / 9 Ağustos 1897).

Geyve kazasında ise ilk maarif komisyonu faaliyetlerine 1897 yılında rastlamaktadır (BOA., MF.MKT. 335/46 14.M.1316/ 4 Haziran 1898).

1906 yılına gelindiğinde Geyve Maarif Komisyonu başkanlığında Ahmet Saadettin Efendi varken (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906) 1908 yılında başkanlıkta Mehmet Ferit Efendi'nin olduğu bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 204/72 10.S.1326/ 14 Mart 1908).

İzmit sancağında maarif komisyonlarının kaza ve nahiye merkezleriyle sınırlı kalmadığı köylerde de düzensiz ve süreklilik arz etmemekle birlikte komisyonların kurulmaya başlandığı görülmektedir. Nitekim Geyve kazasına bağlı Saraçlımüslim köyünde 1900 yılına gelindiğinde maarif komisyonunun teşekkül etmiş olduğunu ve başkanlığında Etmekçizade Ali Rıza Efendi'nin olduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT. 489/43 29.L.1317/ 2 Mart 1900).

Geyve'ye bağlı Taraklı nahiyesinde 1901'de faaliyet gösteren maarif komisyonunun başkanlığında Müftü Hafız Yakup Efendi varken üyeler içerisinde Hacı Hafız Haşım ve Çakırzade Hüseyin yer almaktadır (BOA., MF. MKT. 557/34 20.M.1319/ 9 Mayıs 1901). 1908 yılında da varlığını devam ettiren komisyona Aydınlı Hüseyin ve Şemsi beylerde katılmıştır (BOA.,MF. MKT.1033/39 29.Za.1325/ 3 Ocak 1908).

Geyve'ye bağlı Akhisar nahiyesinde de sancağın pek çok bölgesinde olduğu gibi 1894'lü yıllarda maarif komisyonunun teşekkül ettiği görölmektedir (BOA., MF. MKT 241/27 29.C.1312 / 28 Aralık 1894).

Yalova kazasında ise tespit edilebilen ilk maarif komisyonu 1906 yılında olup azalar içerisinde Süleyman Şerif de yer almaktadır (BOA., MF.MKT. 946/2 16.C.1324 / 7 Ağustos 1906).

İzmit sancağının kaza, nahiye ve köylerinde kurulan maarif komisyonları, görevde buldukları müddetçe sorumluluk alanları dahilindeki mekteplerin ıslahı, yeni mekteplerin tesisi, muallimlerin maaşı başta olmak üzere kıt kaynaklar içerisinde maarif masraflarına karşılık bulmak gibi vazifeler ifa etmişlerdir.

4.3. II. Abdülhamid Dönemi İzmit Sancağında Eğitim

Çalışmanın üçüncü alt problemi "II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerde açılan ilköğretim kurumları ve eğitim-öğretim faaliyetleri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda dönemin ilköğretim sisteminin temel okulu olup usul-i cedid üzere eğitim veren modern ibtidailerin İzmit sancağı dahilindeki faaliyetlerinden başlanarak, sancak merkezi ve mülhakatındaki tüm mülki rüşdiyeler, kızların eğitimi için sancak merkezinde tesis edilmiş olan ve dönem içerisinde sancakta tek olma özelliğini muhafaza eden inas rüşdiyesi ile sancaktaki ilk özel okul olan Adapazarı kazasındaki Rehber-i Mektebinden bahsedilmiştir. Ayrıca okulların durumu, öğretim ve hizmetli kadrosu, öğrenci sayıları, okutulan derslerle bu derslerde kullanılan materyaller ve yıl sonu imtihanları ile ilgili olarak verilerin bir kısmı tablolar halinde sunulmuştur.

4.3.1. İbtidailer

1869'dan itibaren ilk eğitimin verildiği sıbyan mekteplerinin yanında dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde müfredatları zenginleştirilen modern eğitim kurumları tesis edilmiş ve bu okullar ibtidai olarak adlandırılmıştır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ilköğretimde, sıbyan mekteplerinden ibtidai mekteplere doğru bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmeye başlamıştır. Fakat usul-i atika üzere eğitim veren sıbyan mektepleri de her daim varlıklarını devam ettirmiştir. Bu dönem Osmanlı topraklarının tamamında olduğu gibi İzmit sancağına bakıldığında da bu durum görülmektedir. İzmit sancağında ilkokullar maarif salnamelerinde sıbyan mektebi ve ibtidai olarak adlandırılırken, okul sayıları söz konusu olduğunda sıbyan ve ibtidai mekteplerin bir arada verildiği yahut mevcut okulların salname kayıtlarına girmediği de olmuştur. Dönemin ilköğretim kurumlarının temel kavram olarak kullanılması ve çalışma konusu gereği, bu bölümde İzmit sancağı dahilindeki tüm ibtidailer ve gelişimleri incelenecektir. Bu bağlamda II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağındaki ibtidailerin; tarihsel süreç, faaliyet gösterdikleri yerler, öğretmen-öğrenci sayıları, okul idaresi için kullanılan mali kaynaklar ve eğitim-öğretim faaliyetlerindeki yeri ve önemi değerlendirilecektir.

4.3.1.1. İzmit Sancağı ve Mülhak Kazalarında Faaliyet Gösteren İbtidailer

II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı dahilinde Osmanlı devletinin o dönemki modernleştirilmiş ilköğretim politikası gereği ibtidai mektepler inşa edildiği gibi mevcut eski usulle tedrisat gören sıbyan mektepleri de ibtidailere dönüştürülmüştür. Bu devirde İzmit sancağındaki okullarla ilgili arşiv vesikaları haricinde çok sınırlı kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklardaki bilgilerin de meseleyi aydınlatmaya yetecek muhteviyatta olmadığı açıktır. Misalen seyyah Vital Cuinet'in "*La Turquie d'Asie*" adlı eserinin İzmit mutasarrıflığı bölümünde sancak dahilinde toplam 590 okul olup bunların 542'sinin Müslüman ahaliye ait okullar olduğu ifade etmektedir (s.8.). Fakat bu okullar anlatırken cami eklentisi, mahalle mektebi ifadelerinin kullanmasından hareketle, hem kendisinin Osmanlı maarifindeki modernleşmeye tam aşına olmadığını ve hem de bu okulların çoğunun sıbyan mektebi olarak faaliyet gösterdiğini ya da ibtidai olsalar bile sıbyan mektebinden ibtidaiye dönüştüklerini söylemek yerinde olacaktır. Örneğin; Pertev Paşa İbtidaisi gibi fiziki olarak gerçekten Yeni Cuma Camii olarak da bilinen Pertev

Mehmet Paşa Camii eklentisi olup, usul-i cedid üzere tedrisat gören ibtidailerin de varlığı göz ardı edilmemelidir. (BOA., MF.MKT. 825/97, 23.R.1326/ 25 Mayıs 1908).

Bir diğer örneğe Maarif-i Umumiye Nezareti idaresindeki okulların vilayet/liva ve kazalardaki dağılımını içeren Maarif-i Umumiye istatistiklerinde 1896-1897 döneminde İzmit sancağında 687 ilkokulun bulunduğu ve bunların sadece 36 tanesinin usul-i cedid üzere eğitim veren ibtidailer olduğuna dair veriler bulunmaktadır.

Esasen II. Abdülhamid dönemi ilköğretim politikası çerçevesinde İzmit sancağındaki eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten kurumların varlığı, öğrenci ve öğretmen sayıları, buldukları yerler ve gelişim süreçleri salnameler ve hususen büyük bir titizlikle incelenmesi gereken arşiv vesikaları ışığında tespit edilebilmektedir.

4.3.1.1.1 İzmit Kazası (Merkez) İbtidai Mektepleri

Tablo 4.4. İmaret İbtidaisi Görevli ve Maaş Cetveli

(BOA., MF. İBT. 16/89, 17.Ca.1300 / 26 Mart 1883, BOA., MF.MKT. 101/59, 10.M.1306/16 Eylül 1888, BOA., MF. İBT. 31/13, 2.Ca.1310 / 22 Kasım 1892, BOA., TS. MA.e. 1381/54, 27.C.1320/ 1 Ekim 1902, BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908)

İmaret İbtidaisi Görevlileri	1883 Senesi	Maaş	1888 Senesi	Maaş	1902 Senesi	Maaş	1908 Senesi	Maaş
Muallim-i evvel:	Mustafa Efendi	600 krş.	Akhisarî Ali Rıza Efendi	250	Habib Mehmet Efendi	250 krş.	Hafız Ahmet Efendi	200 krş.
Muallim-i sani:	-	-	-	-	Mehmet Niyazi Efendi	140 krş	-	90 krş.
Bevvab:	-	-	-	-	Mehmet Ağa	80 krş.	Mehmet Ağa ve Faik Efendi	90 krş.

Bu bağlamda İzmit sancağında, modern ilköğretim kurumu olarak kabul ettiğimiz ibtidailerden tespit edebildiğimize göre ilk faaliyet gösteren İmaret Mekteb-i İbtidaisidir.

5000 haneyi bulan İzmit merkez kazasında (BOA., MF.MKT. 74/ 134, 13.R.1299/ 4 Mart 1882), Defterdar Abdüsselam Efendi'nin vakfiyesinde imaret mahalli olarak bina edilen ve zamanla hizmet etmeyerek harabeye dönen yapı 1878'li yıllarda binanın eski işlevinden

hareketle İmaret Mahalle Mektebi adıyla mahalle mektebine dönüştürülmüştür. Maarif komisyonunun teşkili akabinde (BOA., MF.MKT. 698/12, 22.M.1321 / 20 Nisan 1903) 1883 yılında usul-i cedid üzere talim ve tedrisine başlanması kararlaştırılan İmaret Mektebi İbtidaisi adıyla hizmet etmeye devam etmiştir. Modern usullerle eğitim vermeye başlayan İmaret İbtidai Mektebine, önceleri Üsküdar'da Rüstem Paşa Mektebi İbtidaisi muallimi olarak vazife görmüş darümuallimin-i sıbyan mezunlarından Mustafa Efendi, 1 Nisan 1883 tarihinde aylık 600 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 16/89, 17.Ca.1300 / 26 Mart 1883). Evraklarda İzmit İbtidaisi, adıyla da anılan İmaret İbtidai Mektebinin muallimi Mustafa Efendi'nin 1888 yılında maaşının 300 kuruşa indirilmesiyle istifa ettiği ve yerine ehliyetnamesi olmayan birisinin tayin edildiği görülmektedir. Bu meselenin ortaya çıkmasıyla Nezaret hemen olaya müdahale etmiş ve bu şahsın ehliyetini ispat etmesini eğer bu mümkün olmazsa da darümuallimin-i ibtidai mezunlarından Akhisarî Ali Rıza Efendi'nin muallim-i evvel olarak atanmasını kararlaştırmış ve nitekim Ali Rıza Efendi 1888 yılında İmaret İbtidaisine muallim-i evvel olarak atanmıştır (BOA., MF.MKT. 22/34, 11.M.1306 / 17 Eylül 1888). Ali Rıza Efendi 9 Şubat 1893 tarihli dilekçesindeyse 4 yıl önce 250 kuruş maaşla vazifeye başlayıp öteden beri mektebi hüsn-i idaresi hususunda hizmet ettiğini bu durumun taltif edilmemesi sebebiyle ahali nezdinden itibar kaybettiği belirterek serzenişte bulunmuştur. (BOA., MF.MKT. 101/59, 10.M.1306/16 Eylül 1888, BOA., MF. İBT. 31/13, 2.Ca.1310 / 22 Kasım 1892, BOA., MF. İBT. 28/82, 12.B.1309 / 11 Şubat 1892).

1903 yılına gelindiğinde Defterdar Abdüsselam Efendi'nin varisi ve vakıf mütevellisi Asiye Cavid Hanım, İmaret İbtidai Mektebi binasının mülkiyeti hususunda hak iddia ederek binanın Maarif Nezareti tarafından işgal edildiğini ve geriye yönelik olmak üzere 25 yıllık kira bedelinin kendisine ödenmesi yahut binanın iadesini talep etmiştir. Yapılan açıklamaya göre mahalle mektebiyken usul-i cedidin tatbik edilmeye başlanmasıyla binanın Maarif Nezareti idaresine geçtiği ve Maarif Nezaretince zapt edildiğinden kendisinin kira alma gibi bir hakkının olmadığı zira mülkiyetin vakıfta değil Nezaret bünyesinde olduğu izah edilmiştir (BOA., MF.MKT. 698/12, 22.M.1321 / 20 Nisan 1903).

1908 yılında İmaret İbtidai Mektebinin kadrosunda muallim-i evvel Hafız Ahmet Efendi, bevrap olarak da Mehmet Ağa vazife almıştır. Muallim refakatinde görevli Faik Efendi ise idadide teşkil olunan ibtidainin ihtiyat sınıfına muallim olarak 15 Aralık 1908'de tayin olmuş fakat daha sonra İmaret Mektebi hademeliğine dönmüştür. İlerleyen günlerde ise bu

görev tahvilinin gerekçesi Nezaretçe sorulmuştur (BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908, BOA., MF.İBT. 270/19, 21.R.1328 / 2 Mayıs 1910).

Bu tarihlerde sancak merkezinde açılan bir diğer mektep ise Atik Maraşlı Mekteb-i İbtidaisidir. Maraşlı Mektebi adıyla da anılan okul, 1884 yılında ahalinin yardımı ve memurların eliyle maarif komisyonu tarafından tamir ettirilmiştir. Fakat aynı yıl mektebe tayin edilen muallimin şahadetnamesi ve usul-i cedideye olan vukufiyeti hakkında Nezarete yeterli bilgi verilmediğinden bu konuya açıklık getirilmesi istenmiştir (BOA., MF.MKT. 82/100, 2.R.1301 / 31 Ocak 1884). 1894 yılında gerçekleşen ve İzmit sancağında da etki yaratan deprem neticesinde Maraşlı ve İmaret mektepleri tedrisata devam ettirilemeyecek derecede zarar görmüş bu iki ibtidainin talebeleri İzmit İdadisinin alt katında bulunan boş odalara geçici olarak nakledilerek eğitime ara verilmeden devam edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca mekteplerin inşaatında olduğu gibi tamiratında da ahalinin konuyu benimsemesi ve hızlıca tamir maksadıyla bir teşebbüste bulunması beklenmiştir (BOA., MF.MKT. 219/30, 15.S.1312 / 18 Ağustos 1894). Fakat bu tamir ancak 1902 yılında ahalinin topladığı iane ile yapılabilmiş ve okul 18 Kasım 1902 tarihinde Cumartesi günü mevlid-i nebevi kıraatinde sonra icra edilen açılış merasim ile yeni binasında eğitime başlamıştır (BOA., MF.MKT. 677/25, 6.L.1320 / 6 Ocak 1903). 1900 senesinde tıpkı İmaret Mektebinde olduğu gibi Maraşlı Mektebinde de bir mülkiyet ve kira sorunu ortaya çıkmıştır. Mektebin altında 3 oda dükkândan oluşan ve mektebin giderlerine karşılık tutulan 200 kuruşluk kira akarının birtakım gazez sahiplerinin teşvikiyle mahalli evkaf müdüriyeti tarafından zapt edilmeye kalkışıldığını öğrenmekteyiz. Dönemin İzmit maarif müdürü Abdullah Selim Bey bu mesele üzerinde titizlikle durmuştur. Yaptığı savunmasında; dükkanların maarif namına senetleri olmamakla birlikte 30 senedir kira gelirlerinin mektep hocalarına maaş adıyla verildiğini, bunların imam meşrutu kaydı olmadığını, olsa dahi mektep hocalarından Hafız Recep Efendi'nin imamlık vazifesini de ifa ettiğinden meselenin şeriat açısından da bir aykırılığı olmadığı ifade etmiştir. Bununla birlikte maarifin gelişmesi için gayret edilecek yerde bilakis harekate meydan verilmemesi, evkaf müdür ve naibine karşı lazım gelenlerin yapılması yönündeki tutumu takdire şayandır (BOA. MF.MKT. 492/52, 12.Za.1317 / 14 Mart 1900).

İzmit Karantina civarındaki ibtidai mektebi ise 1891 yılında resmi açılışı yapılarak hizmete girmiştir (BOA. MF.MKT. 131/5, 16.S.1309/ 21 Eylül 1891).

II. Abdülhamid dönemindeki İzmit sancağının tek idadisi olma özelliğini taşıyan okulda 1897 yılında bir de ibtidai şubesi açılmıştır. (BOA., MF.MKT. 371/44, 10.Ca.1315 / 7 Ekim 1897) Merkez ibtidai mektebi adıyla da anılan bu okulda 1902 yılındaki kayıtlarda Habibullah Efendi'nin 250 kuruş maaşla görev yaptığı görülmektedir (BOA., TS. MA.e. 1381/54, 27.C.1320/ 1 Ekim 1902,).

Merkez kazada faaliyet gösteren bir diğer ibtidai ise Çarşı İbtidaisidir. 1906'da Hicri 1272 doğumlu ulum-ı arabiden akaide kadar İstanbul'da tahsil eylemiş Topkapı, Eğrikapı gibi İstanbul rüşdiyelerinde muallimliklerde bulunan Recep Efendi'nin Meclis-i Maarif 'in 28 Nisan 1906 tarihli kararı ve 250 kuruş maaşla Kandıra İbtidai Mektebine tayin edildiğini mahalli maarif komisyonunun kararıyla da merkez kaza ibtidailerinden Çarşı İbtidaisinde 14 Haziran 1906 tarihinde işe başladığını öğrenmekteyiz (BOA. MF.MKT. 962/4, 19.N.1324/ 6 Kasım 1906). 1 yıl sonraysa Recep Efendi'nin istifa edip yerine Karamürsel İbtidai muallimliğinden azledilen Hamza Hilmi Efendi'nin aynı maaş miktarıyla tayin olduğu eğer kabul etmezse Darümuallimin-i İbtidai mezunlarından ehil ve liyakat sahibi bir muallimin tayini kararlaştırılmıştır. Nitekim Hamza Hilmi Efendi'nin de 250 kuruşluk ödeneği kabul etmemesi üzerine Unkapanı civarında Haraççı Kara Mehmet Bey Mektebi İbtidaisi muallimliğine atanan Mehmet Şükrü Efendi'nin, Çarşı İbtidaisine tayin edildiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 982-5/6, 24.M.1325/ 9 Mart 1907). 1908 yılındaki kayıtlarda ise görevli kadrosunda 250 kuruş maaşla muallim-i evvel Hafız Ali Efendi, 200 kuruş maaşla muallim-i sani Hafız İbrahim Efendi ve 90 kuruş maaşla İbrahim Efendi'yi görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908).

İzmit Maarif Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey'in 25 Şubat 1903 tarihinde İzmit merkez kazasındaki maarif işleri hakkında Nezarete yazdığı yazıda İzmit'in Yukarı Pazar Mahallesi'nde bir mekteb-i ibtidaiye ihtiyaç olup şimdiye kadar ahalinin teşvik edilerek ihtiyacın giderilmesine çalışıldığı halde bir gelişme olmamışsa da takibattan bir an geri durulmadığını ifade edilmiştir (BOA., MF.MKT. 681/16, 27.L.1320 / 27 Ocak 1903). 1908 yılındaki kayıtlardaysa okulun Yukarı Çarşı Mektebi adıyla açıldığını ve muallim-i evvel Niyazi Efendi'nin 250 kuruş maaşla bevab Raşit Efendi'nin ise 100 kuruş maaşla istihdam edildiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908).

İzmit merkez kazasındaki bir diğer ibtidai ise Pertev Paşa İbtidaisidir. 1909 yılına gelindiğinde mektebin yıkılmış vaziyette olduğunu ve ilk keşifte 18 000, ikinci keşifte 13 271 kuruşa çocukların nimet-i maariften mahrum eylememesi için tamir edilebileceği

anlaşlmıştır. Ancak 9767 kuruşun İzmit maarif idaresince karşılanabileceğinden kalan kısmın Hazine-i Evkaf 'tan karşılanarak eski duvarları üzerine yeniden inşa edilmek istendiğini öğrenmekteyiz (BOA., ŞD. 190/17, 25.C .1327 / 14 Temmuz 1909).

İzmit sancağı merkezinde kız çocuklarının eğitimine dair faaliyet gösteren ilk eğitim kurum İzmit İnas İbtidai Mektebidir. Bu okulun açılış tarihi hakkında bir bilgiye ulaşamamış olsak da tespit edebildiğimiz ilk evrak 1885 tarihlidir. İzmit İnas İbtidai Mektebine 1885 yılında tayin olan Ayşe Hanım'ın annesinin 2 yıl sonra vefatı ve ailesinden geriye kalan, babası ve kız kardeşinin de İzmit'te ikamet edemeyerek İstanbul'a taşınması üzerine Ayşe Hanım'da bir müddet sonra rahatsızlanarak vazifesinden istifa edip İstanbul'a dönmüştür. 1887 yılında mektebe fenni derslerle birlikte dikiş nakış derslerinin talimine muktedir Biga İnas İbtidaisi muallimesi Halide Hanım tayin olmuştur (BOA., TS.MA.e 1372/17, 26.R.1305 / 11 Ocak 1888). Fakat 1 sene sonra 1888 yılında erkek çocuklarına mahsus Maraşlı İbtidaisinin muallimi Mustafa Efendi'nin maaşının yarıya indirilmesiyle geçimde zorlandığı gibi Halide Hanım'da mevcut 300 kuruş maaşıyla geçinemediğini söyleyerek aynı tarihlerde görevinden istifa etmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Yerine mahallince tayin edilen muallimeninse şahadetname sahibi olup olmadığı sahip değilse imtihan edilmesi ve imtihan varakasıyla el işleri numunelerinin gönderilmesi gerektiği Nezaret tarafından İzmit sancağı maarif idaresine bildirilmiştir (BOA., MF.MKT.,101/13, 2.M.1306 / 8 Eylül 1888, BOA., MF.MKT., 100-/48, 25.Za.1305 / 3 Ağustos 1888, BOA., MF.MKT., 10/-59, 10.M.1306 / 16 Eylül 1888, BOA., MF.MKT., 101/95, 20.M.1306 / 26 Eylül 1888).

İzmit Terakki-i İnas Mekteb-i İbtidaisi ismiyle de anılan okulun 1894 yılındaki muallime-i evveli ve müdürü Darülmualimat şahadetnamelilerden Asiye Sıdika Hanım'a talim ve tedris hususundaki olağanüstü ve örnek alınacak davranışlar sergileyerek ehliyet ve gayret göstermesi sayesinde mükafaten gümüş sanayi madalyası verildiği bilinmektedir (BOA., İ. TAL., 45/7, 21.Ş.1311 / 27 Şubat 1894).

İzmit İnas İbtidai Mektebinin bu dönem içerisinde eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttüğü ve sancak merkezinde aktif rol aldığı bilinmektedir. Öyle ki 1892 yılına gelindiğinde merkez ibtidailerin ihtiyaç ve levazım masraflarına sarf olunmak maksadıyla bir piyango tertip edilmiştir. Bu piyangoda maarif komisyonunun onayıyla İzmit İnas İbtidai Mektebi öğrencileri tarafından yapıp birkaç senedir öylece duran 4000 parçaya yakın el işlerinin tamamı numaralandırılmış, tanesine 10 kuruş fiyat biçilerek sadece hükümet memurları

arasında yapılan piyango sayesinde elde edilen gelir ibtidailerin idaresini yürüten maarif komisyonuna tevdi edilmiştir (BOA., MF.MKT., 137/8, 11.Ş.1309 / 11 Mart 1892).

1906 yılına gelindiğinde İnas Mektebinin muallim kadrosunun açık olduğunu ve mahsus maaşla Hafize Fatma Hanım'ın bu vazifeye seçilip işe başladığı (BOA., MF.MKT., 950/58, 8.B.1324 / 28 Ağustos 1906), 1907'de ise muallim-i evvel olarak Macide Hanım'ın görev yaptığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT., 97145 20.Za.1324 / 5 Ocak 1907).

Ayrıca 5 Şubat 1904 tarihine gelindiğinde liva mutasarrıfı, memurlar ve eşrafın hazır oldukları bir törenle yeni binasında faaliyete tekrar başlayan İzmit İnas Rüşdiyesi içinde bir ibtidai şubesinin de olduğu görülmektedir (BOA., MF. İBT. 143/ 67 28.L.1321 / 17 Ocak 1904, BOA., MF.MKT. 762715 22.Za.1321 / 9 Şubat 1904).

Bu dönem içerisinde nefis-i İzmit olarak adlandırılan sancak merkezinde 6 erkek- 2 kız olmak üzere toplamda 8 farklı ibtidainin belki eş zamanlı olmasa bile faaliyet gösterdiğini, kazaya bağlı pek çok köyde de modern eğitim usullerini uygulayan ibtidailerin açıldığını bilmekteyiz.

Tablo 4.5. İzmit ve Kandıra Kazalarına Bağlı 14 İbtidai Mektebine Yapılan Muallim Tayinleri

Mevki	Muallimin adı	Hane	Zükür	Inas	Ahali tarafından verilen icar-ı seneviye	Ehliyetname tarihi	Mülahazat
1. Çene	Osman					.. Mart 315	Mektebin tahtındaki akardan
2. Avluburnu	Hafız Mahmut					8 Nisan 315	“
3. Eseler	Hafız Mustafa E.	30	12	10	20 kile buğday	4 Teşrinievvel 315	
4. Safalı	Ali					12 Teşrinievvel 315	“
5. Balcılar	Yusuf					“	“
6. Duraçalı Divanından Alaybeyi	Hafız Halil		15	12	800	“	“
7. Kandıra Çarşı Mahalle	(?) li Ahmet E.		50	40	1000	“	“
8. Döğdüren	Hafız Osman						
9. Bucaklı	...murlu Mustafa E.	60	30	15	1600	18 Teşrinievvel 315	“
10. Hatipler-i kebir	Hasan E.	29	20	10	1000	19 Teşrinievvel 315	“
11. Aşırlar	Oflu Mehmet E.	30	25	6	30 kile buğday	“	“
12. Balaban Divanı	Batumlu Halit E.	50	25	11	1000	25 Teşrinievvel 315	“
13. Hacılar, Yakupoğlu, Zurnacılar	Batumlu Ahmet E.	30	25	15	1000	“	“
14. Şabanlar ve Sofular	Giresunlu Mehmet E.	28	15	3	1000	“	“

Tablo 4.5.'te de görüldüğü üzere 1899 yılında toplu bir atma gerçekleşmiş ve merkez kazaya bağlı Çene, Avluburnu, Eseler köyleri ile Kandıra'ya bağlı 11 köyde usul-i cedide üzere talim ve tedrise başlanarak muallim atamaları yapılmıştır. Atanan bu muallimlerin darülmuallimin-i ibtidai mezunu olmayıp ilmiye sınıfına mensup ehliyetname alan köy imamaları olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (BOA., MF.MKT. 497/31, 3.Z.1317 / 4 Nisan 1900).

Bu köyler içerisinde yer alan Çene köyündeki ibtidai mektebinin, iane-i ahaliyle 5000 kuruş sarf olunarak inşa edildiği ve kiralari muallim maaşına karşılık olmak üzere mektebin alt katına 2 dükkân açıldığını, Avluburnu köyünde tesis edilen ibtidainin ise kızlara mahsus olduğunu öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 480/13, 15.Ş.1314 / 19 Ocak 1897).

Bununla birlikte İzmit sancağı liva merkezine bağlı Lütfiye, Devşi, Bayraktar, Zeytinburnu, Eşmemüslim, Gedikli ve Koçular köyleri ile Yalova nahiyesi merkez ibtidai mektebinde usul-ı cedit ile eğitime başlandığı bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 475/72 27.C.1317 / 2 Kasım 1899).

Tablo 4.6. Merkez Kazaya Bağlı Köylerde Faaliyet Gösteren İbtidailer, Muallimler ve Maaşları

(BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908)

Köy Adı	Muallim Adları	Yıllık Maaşı
1. Mesrure-i sagir	Ahmet Efendi	600
2. Köse	Mehmet Efendi	1000
3. Çanakpınar	Hafız Ali Efendi	Ayni 1000
4. Basarbağ	Mehmet Efendi	Nakdi 600
5. Çayırköy	Hafız Abdullah	800
6. Sepetçi	Hasan Efendi	800
7. Kullar	Recep Efendi	1200
8. Balaban	İbrahim Efendi	1200
9. Hisareyn	İlyas Efendi	1200
10. Arızlı	Hafız İhsan Efendi	1200
11. Selimiye-i cedit	İzzet Efendi	1200
12. Uzunbey	Arif Efendi	800
13. Değirmendere	Hafız Ahmet Efendi	1000
14. Örcün	Abdülkadir Efendi	1000

15. Saraylı	Ahmet Efendi	1000
16. Nusretiye	Şükrü Efendi	1200
17. Emirhan	Şevki Efendi	800
18. Gedikli	Ahmet Efendi	800
19. Hacımeahmet	Hasan Efendi	1000
20. Kaynarca	Eşref Efendi	1000
21. Musa Kethüda	Hasan Efendi	800
22. Çepni	Hulusi Efendi	2500
23. Kabaoğlu	Mustafa Efendi	600
24. (?)	Hüsnü Efendi	1200
25. Durhasan	Meran Efendi	1000
26. Geredeli	Kerim Efendi	1000
27. Tepetarla	Yusuf Efendi	800
28. Acısu	Hüseyin Efendi	1000
29. Şevketiye	Mustafa Efendi	1000
30. Bayraktar	Ali Efendi	1000
31. Ketenciler	Ömer Efendi	1000
32. Gökçeşiran	İhsan Efendi	1000
33. Avluburnu	Fevzi Efendi	1000
34. Beylik nahiyesi	bahçecik Said Efendi	1200
35. İrsadiye nahiyesi	bahçecik Nuri Efendi	1200
36. Siretiye nahiyesi	Bahçecik Yusuf Efendi	1200
37. Kazandere nahiyesi	Bahçecik Şaban Efendi	1200
38. Ferhadiye nahiyesi	Bahçecik Hürşid Efendi	1200
39. Mamuriye nahiyesi	Bahçecik Hilmi Efendi	1200
40. Rıfkiye nahiyesi	Bahçecik Ali Efendi	1000
41. Servetiye nahiyesi	Bahçecik Yakub Efendi	800
42. Nüzhetiye nahiyesi	Bahçecik Hasan Sıdkı E.	1992
43. Nimetiye nahiyesi	Bahçecik Mustafa Efendi	1100
44. Hamidiye nahiyesi	Bahçecik Mehmed Hamdi E.	2400

Tablo 4.6.'da da görüldüğü üzere II. Abdülhamit devrinde merkez kazaya bağlı Çene, Avluburnu, Eseler köylerinden başka 44 köyde de ibtidai mektepleri faaliyet göstermektedir. Köy mekteplerinin idareleri yerele ait olduğundan muallim maaşları köy ahalisi tarafından karşılanmak suretiyle nakdi yahut aynı usulle ödenmiştir. Köy mekteplerinde vazife gören muallimlerin maaşları yıllık 600 ilâ 2400 kuruş arasında olsa da çoğunluğunun, 1200 kuruş gibi ortalama bir maaş aldığını görmekteyiz.

Tabloda adı geçen bazı köy ibtidaiileri hakkında arşiv taramasında elde ettiğimiz bilgilere göre merkez livaya bağlı Köse köyüne, her cuma günü kaza merkezindeki daire-i maarife gelip usul-i cedideyi tahsil etmesi şart koşulan Bıyıklıoğlu imam Mehmet Efendi'nin 24 Ekim 1899'da tayin edildiğini görmekteyiz. 24 Mayıs 1908 tarihinde de sancak genelini teftişe çıkan Mekatib-i İbtidai Başkanlığı Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında ileride ehliyetini ispat edeceği imtihana girmek koşuluyla köylü tarafından senelik 1000 kuruş ödenip sahip olduğu tarlasının birer gün çift sürülmesi taahhüdü karşılığında hem imam hem de vekâleten ibtidai muallimi olarak Bıyıklıoğlu imam Mehmet Efendi tekrar tayin edilmiştir. Aynı köylü yıl içerisinde yeni bir mektep binasını inşa etmeyi de taahhüt edip eğer inşaatı bitiremezlerse her türlü cezaya razı olduklarını dile getirmektedir (BOA., MF.MKT. 1069/2, 6.B.1326/ 4 Ağustos 1908).

Tablodaki köylerle birlikte burada adı geçmeyen Kolbasanlı ve Derbend köylerinde de usul-i cedide üzere talim edilip umumi imtihanlarının yapıldığını bilmekteyiz (BOA., MF.MKT. 415/10 23.R.1316 / 10 Eylül 1898).

Maarifin gelişmesi ve ülkenin nitelikli insan gücü ihtiyacına cevap olması maksadıyla gayretler içerisinde olan II. Abdülhamid'in, saltanatı döneminde cami inşa edilen hemen hemen her köye bir de ibtidai mektep inşa edilmiştir (Engin, 2017, s.109).

Değirmendere'deki bir cami ile iki adet kız ve erkek ibtidai mektebi binasının temel atma töreninin 1894 yılında icra edildiği bilinmektedir. İlerleyen yıllarda da köylüler tarafından okullarına gelir getirmek maksadıyla köy arazisi dahilinde bir iskele inşa edildiği ve okul binasının altında gelir getiren 3 dükkân olup toplam yıllık gelirinin 1350 kuruşa ulaştığı günümüze kadar ulaşan bilgiler arasındadır (BOA., MF.MKT. 235/62 , 1.Ca.1312 / 31 Ekim 1894, BOA., DH.İD.. 26/26, 8.M.1329 / 9 Ocak 1911, BOA.,MF.MKT . 1172/74, 2.B.1329 / 29 Haziran 1911). Hakeza Saraylı köyü ibtidai mektebine akar olması

maksadıyla da o yıllarda Saraylı' daki köylüler de bir iskele inşa etmiştir (BOA., DH.İD.. 75/8, 14.B.1331 / 19 Haziran 1913).

Cami ve mektebin aynı anda inşası için bir teşebbüste merkez kaza nahiyelerinden Bahçecik'e bağlı Hüseyin köyündeki inşaattır. Her ne kadar köylüler hem cami hem mektep inşaatını istemişlerse de lüzum görülen köylerde inşa olunacak mektep ve mescitler için daha evvel Maarif Nezareti bütçesiyle Evkaf-ı Hümayun bütçesine, Maliye Nezareti eliyle ilaveler yapıldıktan sonra maarif tahsisatı kesildiğinden, Hüseyin köyü ahali tarafından istenen 1000 liranın da kesilmiş olduğundan inşası talep olunan mekteb-i ibtidai binası için karşılık tedarik olunamayacağı ve masrafın bölge halkı tarafından karşılanmasının nizamı mahsusa gereğinden olduğu köylülere bildirilmiştir (BOA.,MF.MKT. 859-6/1, 27.Ra.1323/ 1 Haziran 1905).

Tespit edilebildiğimize göre ahali sonraki yıllarda hükümetin yapmış olduğu camiye ek olarak bir ibtidai mektebi bina etmiş ve muallim maaşını da kendileri ödemiştir. Fakat ödeyebildikleri 150 kuruşla matlup olan iktidarda bir muallim istihdam edemedikleri ve evlatlarının cahil kaldıklarından yakınlıkla Maarif Nezaretinden de 150 kuruş destekle 300 kuruş maaşlı bir muallim için tahsisat talebinde bulunmuşlardır (BOA., MF. İBT. 319/19, 25.R.1329/ 25 Nisan 1911).

4.3.1.1.2. Adapazarı Kazası İbtidai Mektepleri

İzmit sancağında gerek nüfus gerek ticaret ve gerekse gelişmişlik açısından merkez kazadan sonra ikinci sırada gelen Adapazarı kazası da kendisine bağlı Akyazı, Hendek ve Sapanca nahiyeleri ile beraber II. Abdülhamid döneminde okullaşmanın gerçekleştiği yerlerden birisidir.

Bu bağlamda kazada ilk modern mektep kuruluş 1882 yılına tekabül etmektedir. Bu yıl inşa edilmeye başlanan mektep binası kış mevsimine denk geldiği için bitirilememiş ve Karaosman Camii bitişiğindeki sıbyan mektebi geçici süreyle ibtidai mektebine tahsis edilmiştir. Adapazarı yahut Karaosman İbtidai Mektebi adıyla anılan okul; 21 Aralık 1882'de ahali, mahalli idareciler, Adapazarı Maarif Komisyonu Reisi Mehmet Servet, azalardan: Şevket Bey, İsmail Efendi mekteb-i ibtidainin muallimi Mehmet Emin Efendi ve 100'den fazla öğrencisi ile rüşdiye muallimi ve 60'dan fazla öğrencisinin hazır bulunduğu açılış töreniyle eğitim-öğretim hayatına başlamıştır (BOA., MF. İBT. 16/60, 16.S.1300 / 27 Aralık 1882).

Adapazarı İbtidai Mektebi muallimi Mehmet Emin Efendi'nin usul-i cedideye hâkim olup daha evvel Karamürsel İbtidai Mektebi muallimi olarak çalıştığı bilinmektedir. Bununla birlikte 1882 yılında ahali tarafından karşılanmak üzere 800 kuruş maaşla Adapazarı İbtidai Mektebine atanmasıyla sadece mektepte muallimlik yapması değil aynı zamanda kazadaki diğer mektepleri zaman zaman dolaşip islah ve tanzimiyle de meşgul olarak usul-i cedidenin yayılması için mesai harcaması istenmiştir (BOA., MF. İBT. 16/51, 10.M.1300 / 21Kasım 1882, MF. İBT. 16/57, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882, BOA., MF.MKT. 78/45, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882, BOA., MF.MKT. 207/35 20.Za.1311 / 25 Mayıs 1894).

1882'de geçici olarak Karaosman Camii sıbyan mektebinden dönüştürülen ibtidai, uzun müddet burada bulunmuş fakat 1902 yılına gelindiğinde Karaosman Camisine bağlı evkaf hasılatından tasarruf edilen para ile yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir. 1902 yılında II. Abdülhamid'in cülusuna tesadüf eden günde inşaatına başlanan mektep binası 1903 yılına gelindiğinde tam bir yıl sonra yine cülus gününe denk getirilerek açılışı yapılmıştır (BOA., DH.MKT. 796-6 27.Ş. 1321/ 18 Kasım 1903).

Tablo 4.7. 1908 Yılı Adapazarı İbtidai Mektebi Kadrosu

Muallim-i evvel	Fahri Efendi	300 kuruş
Muallim-i sani	Hacı Kadri Efendi	200 kuruş
Muallim-i salis	Hafız Ahmet Efendi	200 kuruş
Muallim-i rabi	İbrahim Efendi	150 kuruş
Bevvab	Hafız Süleyman Efendi	150 kuruş

1908 yılındaki Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında yazdığı şukkadandan öğrendiğimize göre Adapazarı'nda Karaosman Vakfında olan mektebin yeniden inşa olunarak Tablo 4.7.'de de görüldüğü gibi mahsus kadro ve maaşlarla vakıf tarafında seçilen Fahri, Hacı Kadri, Hafız Ahmet, İbrahim, Hafız Süleyman efendilerin görev yaptığı bilinmektedir. Fakat muallim olarak tayin kılınacakların darülmualimin mezunlarından olması veyahut imtihan olarak ehliyetlerini ibraz etmesi lazım geldiğinden memuriyetleri daha sonra tasdik kılınmak üzere ilk olarak tasdik-i ehliyetname ve tercüme-i hal varakalarının gönderilmesi istenmiştir (BOA., MF.MKT. 1075/39, 8.Ş.1326 / 12 Eylül 1908).

Ayrıca 1892’de padişahın ismi verilerek Adapazarı Hamidiye Rüşdiye Mektebi adıyla açılan okulda bir de ibtidai şubesi tesis edilmiştir (BOA., MF.MKT. 151/30, 17.Ra.1310 / 9 Ekim 1892).

Tablo 4.8. Adapazarı İnas İbtidai Mektebi Muallimesi Eda Hanım’ın İmtihan Notları

Muallime Adayının İsmi	Kur’an-ı kerim	Tecvid	Ulm-ı Diniyye	Hatt-ı Sülüs	Hesap	Kıraat-ı Türki ve İmla	Nakış	Destegah
Eda Hanım	10	10	10	7	7	10	10	10

İzmit sancağının ikinci en büyük kazası olan Adapazarı merkezinde, 1895 yılına kadar bir muallime ve bir inas mektebi olmadığından kızların çoğu sibyan mektebine devam etmekte olup usul-i cedit üzere talim ve tedristen mahrum kalmaktaydı. Bu tarihlerde ahalinin yardımlarıyla bir inas mektebi inşa edilmiştir. Adapazarı İnas Mekteb-i İbtidaiyesi olarak adlandırılan okula Ocak 1895’te merhum mülazım Abdullah Efendi’nin kızı, Ayşe Eda Hanım Tablo 4.8’de gösterilen derslerden imtihan olunarak, 500 kuruş maaşla tayin olmuştur. Fakat 1 yıl sonra maaşı 300 kuruşa düşürülmüştür. Hastalanmasının akabinde İstanbul’a tedavi olmak için gitmesine izin verilse de Ekim 1896’da vefat etmesi üzerine annesi biriken iki aylık maaşı talep etmiştir. Yapılan inceleme neticesinde maaş kesintisini gerektirecek bir sebep olmadığına sadece iki aylık maaşı değil geçmişe dönük eksik ödenen kısımlarından ödenmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 238/44, 30.Ca.1312 / 29 Kasım 1894, BOA., MF.MKT. 346/61, 30.B.1314 / 4 Ocak 1897).

Daha sonra tayin edilen hoca da 1899 yılında istifa etmiş ve 1902’ye kadar Adapazarı İnas İbtidai Mektebi muallimesiz kalmıştır. Adapazarı gibi Müslüman nüfusu oldukça yoğun olan bir kazada inas mektebi lüzumu aşikâr olduğuna binaen muallime-i evvelikte bulunmak ve aylık 400 kuruş maaşı kasabanın maarif-i hususi komisyonu sandığından her ay düzenli olarak ödenmek üzere Kur’an-ı Kerim talimi ve saire ile beraber el işleri gösterecek, Darümuallimat şahadetnamesine haiz bir muallime talebi olmuştur. Maarif Nezareti ise 400 kuruş maaşla bir muallimenin gönderilmesinin mümkün olmayacağından maaşın 500 kuruşa çıkartılmasını ve düzenli surette ödenmesinin temin edildikten sonra gereken yol harcırahının da gönderilmesi halinde Darümuallimat mezunlardan munasip

birinin tayin edilebileceğini bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 663/23, 25.C.1320 / 29 Eylül 1902, BOA., MF.MKT. 124/78, 2.C.1320 / 6 Eylül 1902).

1907 yılında inas ibtidaisi ile ilgili Nezarete sunulan ihbarname ise son derece dikkat çekicidir. Karağaçdibi mevkiinde bulunan vakıf inas ibtidai mektebinden bahseden bu ihbarnamedeki okulun gelirleri ve bunların başkaları tarafından kullanımı hususunda büyük sorunlar yaşandığı bilinmektedir. İhbarnameye göre; Ali Bey namında bir zat 15 kadar dükkânın akar olarak vakfedilmesiyle inşa edilen bu okulun varidatını vakfiyeye mugayir şekilde sarf etmiş ve okuldaki yastıkları dahi kendi hanesine taşıtmıştır. Öyle ki, mektebin kendi bahçesine bakan camlarını dahi tahrip etmiş ve mektep duvarındaki çeşmeye su taşıyan isale hattına da zarar vermiştir. Bunun gibi daha pek çok zararlı girişimi olan Ali Bey hakkında bir soruşturma başlatılması hususunda İzmit Mutasarrıflığına emir verilmiştir (BOA., MF.MKT. 1009/82, 17.Za.1325 / 24 Temmuz 1907).

1908 yılındaki Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında Adapazarı kazasının merkezinde kızların talim ve tedrisi için resmi bir ibtidai olmadığı öğrenilmektedir. Daha evvel faaliyet gösteren inas mekteplerinin bu tarihe gelinceye kadar vakıf inas ibtidaisi örneğinde olduğu gibi çeşitli sorunlar yaşayarak kapandığını tahmin etmekteyiz.

Yine bu teftiş sırasında öğrendiğimize göre bir özel inas mektebi faaliyetlerini devam ettirmektedir. O mektep de Darülmualimat 'ta bir müddet okuduktan sonra babasının vefatı sebebiyle okula devam edemeyip taşra mekteplerinde muallimlik yapan Şükriye binti Mahmut Hanım'ın 5 seneden beri yani 1903 yılından itibaren memleketi olan Adapazarı'nda kendi hanesinde açtığı inas ibtidai mektebidir. Kaymakamlık pek çok kez teftiş ederek okulu incelemiş ve muvafakat vermiş olsa da bir türlü resmi olarak tayini yapılmamıştır. Şükriye Hanım, kaza maarif idaresinin yıllık 13 000 kuruşluk gelirinden bir muallime ve hademe için ödenek ayrılarak zaten hususi mektep statüsünde bulunan okulunun resmîyet kazanması ve tayin edilerek resmi öğretmen olmayı talep etmiştir.

Tablo 4.9. Adapazarı İnas İbtidai Mektebi Muallimesi Şükriye Hanım'ın Ehliyetname İmtihanında Aldığı Notlar

Kur' an-ı kerim	Tecvid	Ulum-ı Diniye	Arabi	Kavaid	Kıraat	İmla	Coğrafya	Tarih	Hesap	Hüsn-i Hat	Nakış
10	5	5	3	3	7	6	2	4	5	5	7

Müfettiş Bedrettin Bey'in, Şükriye Hanım için Darülmualimat Müdüriyetinden tasdikli bir ehliyetname edinmesi ve maaşının ahali tarafından karşılanması şartıyla tayin edilmesi hususunda Nezarete verdiği tavsiye üzerine Şükriye Hanım Tablo 4.9.' da görülen notları alarak 14 Temmuz 1908'de ehliyetname almıştır.

Bu süreçte belediye bütçesine 20 000 kuruş eklenerek şehrin ortasında bir inas mektebi inşa edilmesine karar verilmiştir. Buna ek olarak mektebin muallim-i saniliğine şimdilik maaşını ücret-i tedrisiyeden almak şartıyla Şükriye Hanım'ın atandığı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 1068/30, 4.B.1326 / 2 Ağustos 1908).

Mektep binasının inşa edilip edilmediği hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

Adapazarı Kaymakamı Mehmet Nüzhet 'in 1 Aralık 1893 tarihli raporundan öğrendiğimize göre Adapazarı kaza merkezinde kız ve erkek olmak üzere toplam 5 ibtidai olup bunların tamamı usul-i cedid üzere talim ve tedris etmektedir. Adı geçen okulların masraflarını karşılamak üzere ahalden toplanan ianenin bir senelik mütebaki kısmından 10 dükkân inşa edilip kira gelirlerinin ibtidai masraflarına karşılık gösterildiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 242/50, 4.B.1312 / 1 Ocak 1895).

Adapazarı kaza merkezinde gerek maarif adına gösterdiği faaliyetler ve gerekse mezunlarının aldığı vazifelerle adından sıkça söz ettiren mekteplerden birisi de şüphesiz özel okul statüsünde bulunan Rehber-i Terakki Mektebidir.

Tablo 4.10. Rehber-i Terakki Mektebinin Kurucusu Fatihli Ali Efendi'nin Tahsil Ettiği Dersler

Mukaddemat	Harf-i Arabi ve Türki, Kavaid-i Osmani, Nahiv-i Arabi
Edebiyat	Mantık, Adap, Beyan, Bedii
Lisan	Arabi, Farsî, Fransızca
Coğrafya	Coğrafya-i Umumi, Coğrafya-i Hususi, Coğrafya-i Osmani, Memalik-i Şahane Ziraat Sınaat Ticaret Coğrafyası
Ulum-ı Diniye	Akaid
Tarih	Tarih-i Umumi, Tarih-i Osmani,
Ulum-ı Tabii	Hikmet-i Tabii ve Elektrik ve Tatbikatı, Kimya-i Madeni ve (?) Madeni, Ulum-ı Hayvanat, Ulum-ı Nebatat, İlm'ül Arz vel-maadın
Ulum-ı Riyaziye	İlm-i Hesap, Cebir Adi ve Ala, Müsellesan Müsteviye ve Lügatı, Makine, Kozmografya Usul Defteri, hendese-i Hattî ve Sathî ve (?), Hendese-i Resmî, Müstamele
Resim	Karakalem, Sulu Boya, Yağlı Boya

Fatihli Ali Efendi, 1888 yılında Darüşşafaka Mektebine girip 8 yıllık tahsilin ardından 1896 yılında Tablo 4.10.'ae gösterilen tüm derslerden başarılı olup sınıf ikinciliği ile mezun olmuştur. Aynı yıl Adapazarı Maarif Komisyonunun himaye ve nezaretinde olmak üzere bir ibtidai mektebi açmış ve 2 yıl müddetince burada vazife görerek tecrübe kazanmıştır. Kazanın genişlik ve büyüklüğüne nispeten bir rüşdiyenin yeterli olmadığı Adapazarı gibi cesim beldelerde başka başka hususi mekteplerinde açılması gerekliliğini dile getirmiştir. Buradan hareketle 3 yıl ibtidai ve 3 yıl rüşdiye olmak üzere toplam 6 yıllık tahsil süresi bulunan Rehber-i Terakki adıyla bir mektep açmak için teşebbüste bulunmuştur. Tek bir rüşdiyenin kaza için yeterli olmadığı çocukların velileri tarafından da ifade edilerek Fatihli Ali Efendi'nin okul açma girişimi desteklenmiştir.

Adapazarı Kaymakamlığına okulun açılış izni için gerekli olan mektep ders programına ithal olunan kitapların isimleri, kendi şahadetnamesinin sureti, tercüme-i hali, okulda çalışacak olan muallimlerin şahadetnameleri ve tercüme-i hal varakalarını takdim etmiştir.

Tablo 4.11. Rehber-i Terakki mektebinin İbtidai ve Rüşdiye Kısımlarında Okutulacak olan Dersler ve Kitapları

Dersler	Kitaplar	Yazarlar
Kıraatler	Elifba-İlk Kıraat-Esma-i Türkiye	
	Talim-i Kıraat	Arakel Efendi
	Kavaid'ül Müteallim	Binbaşı Aziz Bey
	İlm-i Eşya	İsmail Canani Bey
Ulum-ı Diniyye	Kur'an-ı Kerim	
	İlmihaller	Darüşşafaka
	Derikta veya Mecmua-i Zühdiyye	
Ulum-ı Riyaziye	Hesap (ibtidaide okutulmak üzere)	Eser Kadri
	Hesab-ı Ameli	Mehmet Celal Bey
	Hendese-i Tecrübi	Salih Zeki Bey
Tarih	Tarih-i İslam	Mahmut Esat Bey
	Tarih-i Osmani	Abdurrahman Şeref Bey
Coğrafya	Sualli ve Cevaplı Coğrafya	Binbaşı Şakir Bey
	Coğrafya	Abdurrahman Şeref Bey
Kavaid-i Osmani	Sarf-ı Osmani	Komisyon-u Mahsus
	Kavaid-i Osmani	Komisyon-u Mahsus
	Kitabet-i Resmîye	Not Suretiyle
Farisi	Talim-i Farisi	Mesut Bey
	Gülstan	Müntehabat Habib Efendi
Arabi	Emsile ve Bina	Darüşşafaka
	Tatbikat-ı Arabi	Mehmet Halis Efendi
	(?)	Mehmet Zihni Efendi
Fransızca	(?)- Elifba-i Fransevi	Mehmet İzzet Bey
	Lektör	Terziyan
Ulum-ı Tabiiyye	Kıraat-ı Fenniyyenin Münasip Kısımları ve Mevalid-i Selase	Merhum Hüseyin Remzi Bey

Buna göre Rehber i Terakki Mektebinde Tablo 4.11.de verilen dersler okutulacaktır.

Tablo 4.12. Ahmet Zaim Efendi'nin Ehliyetname İmtihan Notları

Kur'an-ı Kerim	Tecvid	Lisan-ı Osmani	Coğrafya	Tarih	Hesap	Farisi	Hüsn-i Hat ve İmla	Usul-i Talim	YEKUN
9	10	10	6	8	5	9	8	6	79

Tablo 4.10.'de gösterilen tüm dersleri ikmal eden Fatihli Ali Efendi ise okul müdürüdür. Tablo 4.12.'de ehliyetnamesi verilen Ahmet Zaim Efendi ile Darüşşafaka Mektebinin

altıncı senesine kadar okuyup göz hastalığından dolayı tahsilini tamamlayamayan fakat bu altı senede alması gereken dersleri imtihanında geçip yeterliliğini ortaya koymuş Tophaneli Zühdü bin Hacı Mehmet Efendi ise okulda muallim olarak görev yapacaktır.

1 Eylül 1898'de Rehber-i Terakki Mektebi açılmıştır. Okul, ibtidai ile beraber rüşdiye bölümünün de olması hasebiyle Adapazarı kazasında Hamidiye Rüşdiyesinden sonra Türklere ait olup rüşdiye derecesinde eğitim veren ikinci eğitim kurumu olmuştur (BOA., MF.MKT. 421/16, 16.C.1316 / 1 Kasım 1898).

Adapazarı'nda maarifin gelişimi için çaba gösteren ve aynı zamanda Rehber-i Terakki İbtidai-Rüşdiye Mektebinin kurucusu-müdürü Fatihli Ali Efendi'nin kasabadaki çocukların talimine mümkün olduğu derecede özendiği, hatta her sene yetiştirildiği talebeden birkaçının İstanbul'a gidip sınavlara girmek suretiyle liyakatlerini ispat ederek, İstanbul'daki mekteplerde tahsillerine devam ettikleri bilinmektedir. İşte tüm bu gayretleri sayesinde Fatihli Ali Efendi 1903 yılında Adapazarı Maarif Komisyonu tarafından dördüncü dereceden bir kıta nişan-ı Osmani ile ödüllendirilmek istenmiştir (BOA., MF.MKT. 682/50, 5.Za.1320 / 3 Şubat 1903, BOA., DH.MKT. 649-11 10.Za.1320/8 Şubat 1903).

1895 yılında Adapazarı Maarif Komisyonu; komisyon reisi kaza kaymakamı Mihalzade Mehmet Nüzhet, ikinci reis kaza naibi, azalar; telgraf müdürü Mehmet Efendi, müftü, mal müdürü Salih, Karaosman Müderrisi Hafız Mehmet, eşraftan; Hacı Rıza, Yakup, Galip, Nafid ve Mehmet efendilerden teşkil olmuştu. Bu komisyonun kazada maarifin gelişimi için belirlediği on maddelik tedbir ve talimatlar son derece önemlidir.

Bu tedbir ve talimatlara göre kazaya bağlı köylerde ibtidai tesisi hususunda en önemli girişimin yine 1895 yılında yaşandığını ifade etmek yerinde olacaktır.

Alınan tedbirlere göre ilk olarak kaza genelinde ibtidai mekteplerinin düzenine nezaret etmek üzere yukarıda adı geçen zatlardan bir komisyon kurulmuştur. İkinci olarak köy mekteplerine tayin olacak muallimlerin usul-i cedid tahsiline mecbur tutulmasına coğrafya, tarih, hesap derslerinin rüşdiye mektebi muallimleri tarafından talim edilmesine ve alfabe-i Osmaninin ise komisyon sandığından ita kılınmak üzere 100 kuruş maaşla ibtidai muallimlerinden Hafız Ali Efendi tarafından okutulmasına karar verilmiştir.

Üçüncü olarak maarif komisyonu azalarıyla eşraftan münasip görülen kişilerin, derhal kazada bulunan tüm köyleri teftiş ederek mektebi bulunmayan köylerde yaptırılacak mektepler için gerekli olan keresteyi köy ahalisi tarafından gelecek marta kadar tedarik etmeleri ve mektep inşaatının masrafları için bir de keşif defteri hazırlanması istenmiştir.

Bununla birlikte iane için ahalinin durumlarına göre tevzih ve taksim yapıp ayrı bir defterde tutulmasına ve defter hazırlanıp tasdik edildikten sonra da köy kaç haneden mürekkep ise belirlenmesi kararına varılmıştır.

Tablo 4.13. Adapazarı Kaza Merkezine Bağlı Olup Okul İnşası İçin Hane Sayısına Göre Sınıflara Ayrılan Köyler

	Birinci Sınıf İtibar Edilen Köyler	İkinci Sınıf İtibar Edilen Köyler	Üçüncü Sınıf İtibar Edilen Köyler
1	Taşlık	Dağdibi	İlyaslar
2	Budaklar	Karaabdiler	Kurtbeyler
3	Erenler ma Hacıoğlu	Abalı	Göktepe
4	Aşağı Söğütlü	Hacılar	Süleyman Bey ma Kömürlük
5	Çaykışla	Poyrazlar	Çerçiler
6	Maksudiye	Bileciler	Yukarıdere
7	Fuadiye-i Çaybaşı	Yukarı Söğütlü	Trabzonlar
8	Yeniköy	Kamışlı	Dağdibi Kıbtıyani
9		Güneşler	Hacıramazanlar
10		Hasanbey	İkizce Müslim ma Muhacirleri
11		Türbe-i Kebir	İnciler
12		Karaman	Doğancılar
13		Aşağıdere	Rüstemler
14		Solaklar	Çelebiler
15		Sarıcalar	Karaköy
16		Tavuklar	Kasımlar
17		Karakamış	Tepeköy
18		Çökekler	Beylikkışla
19		Hanlıköyü	Hacıdivanı
20		Türbe-i Sağır	Maladivanı
21		İlyasiye	Kırkdivanı
22		Cedid-i Müslim	İcadiye
23		Soğucak	Değirmenciler
24		İcadiye	Hasanfakı
25		Kurudil	Beşköprü
26		İkizceosmaniye	Yoncalı
27		Orhaniye	Emirler
28		Kemaller Şükriye	Süleymaniye
29		Samiye	Adliye
30		Lütfiye	Turnadere
31			Kavaklıorman

Tablo 4.13.'te de görüldüğü gibi kazaya bağlı 69 köy hane sayıları nazar-ı itibara alınarak üç sınıfa ayrılmıştır. Buna göre 40 haneye kadar olan köyler üçüncü sınıf itibar olunarak aylık 100 kuruştan yıllık 1200 kuruş maaş ve 50 kuruş müteferrik masraf olmak üzere toplam 1250 kuruş veyahut bu değerinde zahire vermeyi taahhüt edecek köylü için bir mukarrerat defteri hazırlanacaktır.

41-70 arası haneye sahip köyler ikinci sınıf itibar edilerek mektebi olmayan köyler kereste vs. tedarik edip mekteplerini inşa ettikten sonra aylık 120 kuruş maaşla tayin edilecek olan muallime yıllık 1400 kuruş maaş ve 70 kuruş müteferrik masraf olmak üzere toplam 1470 kuruş veyahut bu miktar değerinde zahireyi aynı ita etmek şartıyla tevziat defteri tanzim ettirilerek köy ahalisine tasdik ettireceklerdir.

70 hane ve üstü olan birinci sınıf köylerde ise mektep bulunmuyorsa yine inşası temin edildikten sonra aylık 150 kuruş maaşla yıllık 1800 kuruş ve 80 kuruş müteferrik masraf olmak üzere toplam 1880 kuruş diğer köylerde olduğu usulde temin edilmesine dair tedbirler alınmıştır.

Tabloda görülen köylerden 70 haneden fazla nüfusa sahip olup birinci sınıf addedilen 8 köye doğrudan birer ibtidai mektep açılmasına karar verilmiştir. İkinci sınıf addedilen 30 köy ile üçüncü sınıf addedilen 31 köyün başlı başına birer muallim istihdamına güçleri olmadığı takdirde civarındaki en yakın köyle birleştirilerek uygun bir mahalline mektep inşası ve muallim tayin edilmesine karar verilmiştir.

Mektebi bulunup da tamire muhtaç haldeyse yahut genişletilmesi isteniyorsa bu gibi işlerinde mart ayına kadar sonlandırılması istenmiştir. Yine cami bulunmayan köylerde cami inşa edilecekse bu masrafın içerisinde mektep inşaat masraflarının da eklenerek ikisinin birlikte yapılması uygun görülmüştür.

Yine köylerde inşa edilecek okullar için kereste ve iane tamamen hazır olduğu vakit muhtar yahut ihtiyar heyeti tarafından maarif komisyonuna bilgi verilmesi özellikle tembih edilmiştir. Böylelikle komisyon tarafından uygun görülecek birinin nezareti ile inşaaata başlanıp bitirilmesi düşünülmüştür.

Okul binalarının inşaat ve masrafları için bazı tedbirler almakla yetinmeyen komisyon, aldığı kararlar içerisinde sekizinci sırada yer alan madde de köyde bir veya birkaç seneden

beri imamlık vazifesi görenler ile Şubat 1895'e kadar Adapazarı'na tayin edilen muallimlerin usul-i cedidi talim ederek itimatname almaya mecbur tutulması, tahsil edemedikleri takdirde köyün imamet ve muallimliğinde de istihdam edilmemesi tedbirine başvurmuştur (BOA., MF.MKT. 242/50, 4.B.1312 / 1 Ocak 1895).

Nitekim aynı yıl yani 1895'te Adapazarı kaza merkezinde geçici Darütedris adıyla bir kurs açılmış olup köylerden ve Adapazarı'na bağlı nahiyelerden çağırılan imamlar ibtidai mekteplerinde okutulması şart olunan dersleri içeren bir programa tabi tutularak kendilerine kurs verilmiştir. Akabinde Adapazarı Maarif Komisyonu huzurunda yapılan imtihanlar ile itimatnameleri verilmiş ve köylerin önem ve büyüklüklerine göre tayin edilerek usul-i cedit üzere talim ve tedrise başlamaları sağlanmıştır. Bununla birlikte Adapazarı'na bağlı 200'den fazla köyde kısa bir süre zarfında usul-i cedit üzere eğitime başlanacağı bildirilmiştir BOA., MF.MKT. 283/30, 2.S.1313 / 25 Temmuz 1895).

Bu cümleden olarak hane ve nüfusu itibarıyla 1895 yılında maarif komisyonunca yapılan tasnifte birinci sınıf itibar olduğundan 70 haneden fazla nüfusu olduğunu bildiğimiz Erenler köyüne sonraki yıllarda bir mektep açıldığı düşünülmektedir. Zira 1908 yılına gelindiğinde Adapazarı'na tabi Erenler köyünde Sipahi namıyla kayıtlı olan Hamza Bey Vakfı mezrasının hayrat ve meberratı bilinemeyip mütevellisi Abdullah Ağa, adı geçen mezranın Erenler köyüne ait olmadığını iddia ederek özel mülküne geçirmek için Evkaf Nezaretine başvurmuştur. Bu başvuru neticesinde Evkaf Nezareti, vakıfların işlevlerini kaybetmesi halinde gelir kaynaklarının doğrudan nezaret denetimine girdiğini ifade etmiştir. Ayrıca adı geçen mülkün gelirlerinin de özel mülk olarak değerlendirilemeyeceğini onun yerine Erenler köyündeki mevcut mektep mualliminin maaşına ve mektebin müteferrik masraflarına karşılık gösterilmesi amacıyla İzmit İdadi Müdüriyeti tarafından tahkikat başlatıldığını tebliğ etmiştir (BOA., MF.MKT. 1069/35, 7.B.1326 / 5 Ağustos 1908).

Yine 1908 yılında teftişe çıkan Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi'nin raporlarından öğrendiğimize göre Adapazarı kazasının merkezine tabi 45 haneli Hacıbayramlar ma Tekeler köyü ile yakınındaki Dağdibi köylerinde muntazam bir mektep olmayıp caminin son cemaat yerini mektep olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu sene de muallim olarak tutulan köy hocasının mektebi tatil edip kozacılık yaptığı anlaşılınca, Bedrettin Bey meseleye vaziyet etmiş ve bu köylerin ileri gelenlerini toplayıp teşviki neticesinde Hacıbayramlar köyünden Hacı Veli oğlu Ethem beyin bir odalık evini Nezaret

namına terk ederek mektebe çevrilmesini ve iki köy ahalisinden senelik 2400 kuruşluk maaş taahhüdünü sağlamıştır. Adı geçen muallimliğe Dersaadet Darümuallimini mezunlarından muktedir birinin tayin edilmesi istenmişse de, Darümuallimin mezunlardan talep olmaması üzerine Hacıbayramlar köyü muallimliğine ehliyetnameli Nurettin Efendi'nin imtihan edilmeden tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 AĞUSTOS 1908).

4.3.1.1.2.1. Hendek Nahiyesi İbtidai Mektepleri

Tablo 4.14. 1908 Yılı Hendek İbtidai Mektebi Kadrosunun Yıllık Masrafı

Muallim-i evvel	250 kuruş
Muallim-i sani	100 kuruş
Bevvab	40 kuruş
Aylık Toplam	410 kuruş
Yıllık Toplam	4920 kuruş

Bedrettin Bey'in 1908 yılındaki teftişi sırasında Adapazarı'na bağlı 600 hanelik Hendek nahiyesindeki mevcut mektebin, usul-i atika üzere olduğu ve nahiyedeki rüşdiyeye girmek isteyen talebelerin bilgilerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine nahiyedeki mevcut rüşdiyenin içinde usul-i cedide üzere eğitim yapacak bir ibtidai mektebin açılışına karar verilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde maarif komisyonu yıllık masrafı tablo 4.14.'te de gösterildiği üzere müteferrik masrafla birlikte yıllık masrafı 4920 kuruş olan bir mektebin hazırlığına başlanmıştır.

Rüşdiyenin içinde açılan Hendek İbtidai Mektebinin muallim-i saniliğine 100 kuruş maaşla İzmit İdadi Mektebinde imtihanı yapılarak yeterliliğini ispat eden Hendek nahiyesi Tekke Camii imamı Hafız Mustafa Efendi, bevvablığına ise mevcut maaşına 60 kuruş ilave ile Hendek Rüşdiye Mektebi bevvabı Halil Efendi atanmıştır. Muallim-i evvelik için aylık 250 kuruş maaşla Dersaadet 'ten Darümuallimin mezunlarından muktedir birisi istenmişse de mezunlardan başvuru olmamıştır. Bunun yerine Beyrut vilayeti Hüsünülbahir köyü eski muallimi ya da Unkapanı Merkez Rüşdiyesi mezunu birtakım kimseler başvursa da talep edenler içinden Kasımpaşa Sultan II. Mahmud Mekteb-i İbtidaisi muallim-i sanisi Hafız Ahmet Hamdi Efendi seçilmiştir (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 AĞUSTOS 1908).

4.3.1.1.2.2. Sapanca Nahiyesi İbtidai Mektepleri

Adapazarı kazasına bağlı Akyazı, Hendek ve Sapanca nahiyelerinden Hicaz Demiryolu güzergahı üzerinde olması sayesinde diğerlerine nazaran en gelişmiş olanı Sapanca'da 1887 yılından beri sıbyan mektebi statüsünde de olsa bir mektebin varlığından söz edebiliriz. Bu mektep daha sonraki yıllarda ibtidaiye dönüştürülmüş ve 1903 yılında muallimin maaşına karşılık olarak istasyondan sevk edilecek olan meyve vesairenin her kabından 30 para kesinti yapılarak ödenmesi yoluna gidilmiştir (BOA., MF. İBT. 11/47 5.L.1294 / 13 Ekim 1877, BOA., DH. MKT. 699/26 1.S.1321 / 29 Nisan 1903). 1907 yılında ise 5 seneden beri mektepte görev yapan Osman Şükrü Efendi ibtidai muallimliğine ilave olarak Sapanca Rüşdiyesinde hat muallimliği yaptığı da bilinmektedir (BOA., MF. MKT. 987/40 12.S.1325 / 27 Mart 1907)

Hamidiye Sapanca İnas İbtidai Mektebi ise 1904 yılında Bostancızade Yusuf Efendi'nin önderliğinde 1300 kuruş inşaat masrafıyla açılmıştır. Muallime maaşı olarak aylık 300 kuruş belirlenmiş ve mektebe padişahın adına izafeten Hamidiye Sapanca İnas İbtidaisi denmiştir BOA., MF.MKT. 804/57 10.B.1322 / 20 Eylül 1904).

İmkân dahilinde öğretmen adaylarının usul-i cedide vakıf ve eğitimci formasyona sahip olmalarına özen gösterilmiş, imtihanlarla yeterlilikleri ölçülmüştür. Bu bağlamda en güzel örneklerden biri Sapanca nahiyesine bağlı Kuruçeşme ve Şöhretiye köylerinin müşterek mektebine yapılan tayindir. 11 yıl müddetle Dersaadet'te İslami ilimler tahsil eden Papazoğlu Medresesinden Hafız Hasan Sabri Efendi ibtidai muallimliği için gerekli olan fen derslerinin imtihanlarına girerek ehliyetname almış ve Biga sancağının Çan nahiyesine tayin edilmiştir.

Tablo 4.15. Hafız Hasan Sabri Efendi'nin Biga Maarif Komisyonundan Aldığı Ehliyetname Notları

Kurani Kerim	Ulum-ı Diniye	Hesabı Amel-i Erba	Coğrafya	Tarih-i Osmani	İmla Sarf-ı Osmani	Usul-i Tedris Elifba-i Osmani	Türkçe Kıraat	Hüsn-i Hat	Yekûn
10	10	10	3	3	10	10	10	8	86

Tablo 4.16. Hafız Hasan Sabri Efendi'nin İzmit Maarif Komisyonundan Aldığı Ehliyetname

Kuran-ı Kerim	Tecvid	Ulum-ı Diniyye	Hesap	Sarf-ı Osmani	Coğrafya	Tarih	Kıraat	İmla	Yekun
10	10	10	6	6	6	7	10	9	74

Sapanca'da boş olan Kuruçeşme ve Şöhretiye köylerinin muallimliğine başvurduğunda Biga'da olduğu imtihan kabul edilmemiş ve İzmit Maarif Komisyonunca bir imtihan daha yapılmıştır. Tablo 4.16.'deki notları aldığı imtihanının ardından tayini gerçekleşmiştir (BOA., MF.MKT. 807/66 25.B.1322 / 5 Ekim 1904).

Hacımercan köyündeki mektebin resmi açılışı ise padişah II. Abdülhamid'in doğum gününe denk getirilerek 1905 yılında kaza kaymakamı başta olmak üzere mahalli hükümetten kişilerin iştirakiyle yapılmıştır (BOA., MF.MKT. 900/13, 20.L.1323 / 18 Aralık 1905, BOA., MF.MKT. 902/3, 4. Za.1323/31 Aralık 1905).

Mektebin ilk muallimi 16 Ekim 1905 tarihinde atanan ehliyetname sahibi Bigalı Müftüzade Hafız Mustafa Lütfü Efendi aylık 250 kuruş maaşla 1907 yılına kadar çalışmış fakat ailevi sebeplerden ötürü istifa etmeye mecbur olmuştur. Bu ana kadar da vazifesini hakkıyla ifa etmiştir (BOA., MF. İBT. 192/118 28.Ca.1325 / 9 Temmuz 1907, BOA., MF. İBT. 194/82 25.C.1325 / 5 Ağustos 1907).

Tablo 4.17. Hacımercan Köyüne Tayin Edilen Malatyalı Hafız Abdülvehhab'ın İmtihan Notları

Kur'an-ı Kerim	Tecvid	Ulum-ı Diniyye	Sarf-ı Türki	Hesap	Coğrafya	Tarih	Kıraat	İmla	Hüsn-i Hat
7	5	8	6	8	8	5	10	10	10

Mektep bir müddet muallim olmadığından kapalı kalmıştır. 1909 yılına gelindiğinde Ticaret Mekteb-i Alisinden ali derecede mezun olup Hukuk-ı Osmaniye'nin birinci sınıfında okuyan Bayezid Medresesi talebe-i ulumundan Malatyalı Hafız Abdülvehhab geçim sıkıntısı çekmesi sebebiyle taşra mekatib-i rüşdiye veya ibtidaiye muallimliklerinden veyahut mekatib-i ali mubassırlıklarından biriyle görevlendirilmeyi

talep etmiştir. Bunun üzerine Tablo 4.17.'de gösterilen derslerden yapılan imtihan ile aylık 200 kuruş maaşın köy ahali tarafından ödenmesi şartıyla Hacımercan'a atanmıştır (BOA., MF.MKT. 1132/68, 10.C.1327 / 29 Haziran 1909).

Sapanca'ya bağlı bir diğer köy olan Arifiye'de ise 1872 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan cami yıllar geçtiği için harap hale gelmiş ve 1906'da tamiriyle birlikte bir de ibtidai mektebi yapımı gündeme gelmiştir (BOA., MF.MKT. 929/49, 27.Ra.1324 / 21 Mayıs 1906).

4.3.1.1.3. Geyve Kazası İbtidai Mektepleri

O tarihlerde İzmit sancağının kazası olup günümüzde Sakarya ili sınırları içerisinde yer alan Geyve'de modern usullerle eğitim yapan ilk ibtidai mektep faaliyetleri, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1897 yılına tarihlenmektedir. 5 Aralık 1897 günü gerçekleşen Geyve İbtidai Mektebi açılış töreninde kaza kaymakamı ve memurlarla birlikte askeriye ile mahalle eşrafı da hazır bulunmuştur. Muallim-i evvel olarak aylık 225 kuruşla Dersaadet Darümuallimin-i İbtidai kısmından mezun Mehmet Efendi, muallim-i sani olarak ise aylık 120 kuruş maaşla ehliyetnameli Hafız Mustafa Efendi seçilmiştir (BOA., MF.MKT. 345/29 24.B.1314/ 29 Aralık 1896, BOA., MF.MKT. 346/52 30.B.1314/ 4 Ocak 1897, BOA., MF.MKT. 355/23 6.Za.1314/ 8 Nisan 1897).

1901 yılına gelindiğinde ise Geyve İbtidai Mektebine Salih Efendi isminde bir muallim tayin edilmek istenmişse de Akhisar İbtidaisinden nakil gelerek epey müddettir Geyve İbtidaisinde muallimlik yapan Mehmet Efendi adında birisinin olduğu ve bu kişinin maaşının miktarı ile mektepteki talebe mevcudu hakkında Nezaretçe bilgi istenmiştir (BOA., MF.MKT. 584/46 24.C.1319/ 8 Ekim 1901).

Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi, 1908 yılındaki teftişi sırasında Geyve İbtidai Mektebi için aylık 300 kuruş maaşla darümuallimin mezunlarından, Dersaadet Etyemez'de Kamerhatun İbtidai Mektebi muallimliğindeyken Sapanca nahiyesine bağlı Çerkes Adliye köyü muallimliğine tayin edilen Mehmet Nuri Efendi'yi seçmiştir. Mehmet Nuri Efendi buradaki vazifesine 14 Mayıs 1908 tarihinde başlamıştır.

Geyve kazasına bağlı köylerden Saraçlıüstü yahut Saraçlımüslim adıyla anılan köyde ise ilk ibtidai mektep kaza memurları ve eşrafın hazır olduğu bir törenle 26 Kasım 1899'da açılmıştır (BOA., MF.MKT. 480/20 17.Ş.1317/ 21 Aralık 1899)

Saraçlımüslim köyü maarif komisyonu tarafından, okulun inşaatı, giderleri için gerekli olan akarın temini ve açılmasında büyük emekleri olan bununla da yetinmeyip mektepte haftada 3 gün hat, rik'a ve rakam dersleri veren tacirden Etmekçizade Ali Rıza Efendi'nin taltif edilmesi istenmiştir (BOA., DH.MKT. 2296/88 12.N.1317/ 14 Ocak 1900, BOA., DH.MKT. 2396/52 1.Ca.1318/ 27 Ağustos 1900, BOA., MF.MKT. 489/43 29.L.1317/ 2 Mart 1900).

Saraçlımüslim İbtidai Mektebine tayin olacak muallim için aylık 300 kuruş maaş düzenlenmiş olup 70 kadar talebeyi alacak bir bina inşa edilmiştir (BOA., MF.MKT. 489/43 29.L.1317/ 2 Mart 1900).

1904 yılında Saraçlımüslim köyünde Hamidiye İbtidai Mektebi adıyla eğitime devam eden okulda 80 talebe mevcut olduğu, muallim olarak aynı zamanda imamlık vazifesini yürüten Mehmet Faik Efendi'nin vazife yaptığı ve coğrafya dersi için haritaya ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 790/91 29.R.1322/ 13 Temmuz 1904).

Bu tarihten 1906 yılına kadar ise Saraçlımüslim İbtidaisinde Hocasade Hacı Mehmet Efendi görev yapmıştır. Bu vazifesinden ayrıлып Sarıgazi köyü ibtidai mektebinde çalışan Mehmet Efendi 1908 yılındaki Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında senelik 2000 kuruş maaşla Saraçlımüslim köyü ahalisinden tekrar muallimlik teklifi alması üzerine Bedrettin Efendi'ye başvurmuş ve Saraçlımüslim köyüne tayin almak istemiştir. Bedrettin Efendi Maarif Nizamnamesi'ndeki öğretmenlerin taşınması gereken vasıflara sahip olduğunu ve 40 seneden beri pek çok muallimlikte istihdam edildiğini ifade etse de Nezaret Hocasade Hacı Mehmet Efendi'nin ilk olarak ibtidaiye programına uygun olarak İzmit İdadisi Heyeti Talimiyesinde imtihan edilmesine ve imtihanında kazandığı numaraların ehliyetnamesine rakam ve yazı ile işlenerek meclis-i idare-i liva azası, İzmit mutasarrıfı ve idadi müdürünün tasdikinden sonra Nezarete gönderilmesinin lazım geldiğini ve ancak bundan sonra tayinin resmileşeceğini bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 1063/16 30.Ca.1326/ 30 Haziran 1908, BOA., MF.MKT. 1066/36 18.C.1326/ 18 Temmuz 1908).

II. Abdülhamid, ülke sathına yayılmış olan kendine ait pek çok araziye ilköğretim düzeyinde eğitim veren ibtidai mektepleri inşa ettirerek Osmanlı eğitimine katkı sağlamıştır. Padişah, bizzat kendisine ait arazilere okullar inşa ettirerek Müslüman halkın okur-yazar oranını yükseltmeye çalışmıştır (Kanal, 2016, s. 152).

Sultan II. Abdülhamid devrinde emlak-ı hümayuna dahil ettirilen boş ve sahihsiz arazilere muhacirler yerleştirilmiştir. Buralara pek çok cami ve okul inşa ettirilerek mamur hale getirilmiş ve milletin hizmetine sunulmuştur (Kanal,2016, s.156).

Emlak-ı Hümayun Üçüncü Şubesine bağlı Balaban Çiftliğindeki İlimbey, İrşadiye, Karaçamdere, Adliye ve Nuruosmaniye köylerinde yer alan ibtidai mekteplerin masrafları doğrudan hazine tarafından karşılanmıştır. Tespit edebildiğimize göre Balaban Çiftliğindeki 5 köy mektebi ve Hereke Fabrika-i Hümayunu dahilindeki bir ibtidai ile bir rüşdiye olmak üzere İzmit sancağında toplam 7 emlak-ı hümayun mektebi II. Abdülhamid devrinde faaliyet göstermiştir.

Bu kapsamda bakıldığında İzmit sancağına bağlı Geyve kazası dahilindeki Balaban Çiftliğinde yer alan emlak-ı hümayun mektepleri diğer köy mekteplerinden farklı olarak doğrudan padişah arazileri üzerinde kurulmuş köylerde olmaları sayesinde gerek inşa ve gerek finansman açısından daha şanslı olmaları beklenirken inşa ve öğretmen maaşı masraflarının diğer köylerde olduğu gibi mümkün mertebe ahali tarafından karşılanması yoluna gidildiği görülmektedir.

Balaban çiftliğinde bulunan İlimbey köyündeki ibtidai mektebinin cami ile beraber 1903 yılında yapılmasına karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda İzmitli Agop Kalfa tarafından hazırlanan birinci keşif defterinde toplam 34818 kuruş masraf hesaplanmış ve cami ile mektep ayrı ayrı inşa edilmek yerine beraber inşa edilmesinin hem masraf hem de amaç açısından daha verimli olacağı kanaatine varılmıştır. Kargir olarak inşa edilecek okul binası için ikinci keşif defteri ise İzmit kalfalarından Medros Kalfa'ya hazırlanmıştır. 44228 kuruş toplam masraf çıkaran kalfa; kum, taş, nakliye ve kereste için 6675 kuruş masraf ön görmüştür. İzmit Çiftlik-i Hümayun memuru kerestenin çiftlik-i hümayun ormanlarından imal olunabileceğine ve taş ile kum nakliyesinin ahali tarafından yapılacağını bildirerek 6675 kuruşluk bir tasarrufun sağlanabileceğini beyan etmiştir (BOA., HH.THR. 360/1 11.L.1321/ 31 Aralık 1903)

Üçüncü keşif ise Sapanca nahiyesi Hacımercan köyü ahalisinden Hacımercan Oğlu Fehmi Ahmet Kalfa tarafından yapılmış ve bir mekteple cami inşaatı için 32309 kuruş ile en uygun teklifi vermiştir (BOA., HH.THR. 360/4 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Duvar ustası ve marangoz olmak üzere kendisiyle beraber 3 ustanın oluşturduğu bir ekip sayesinde gayet cesim binalar inşa edebilen Hacımercan Oğlu Fehmi Ahmet Kalfa bir

hükümet görevlisinin nezareti altından cami ve mektebi bina edebileceğini, hükümet tarafından gönderilecek kalfa ve ustalar Dersaadet 'en geleceği için çok masraf olacağını oysa kendi ekibinde zaten 2 usta olduğunu böylelikle 2000 kuruştan fazla tasarruf edilebileceğini beyan etmiştir (BOA., HH.THR. 360/6 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Tüm bu keşif ve inşaat teklifleri Ebniye-i Seniyye Ambarı İdaresine sunulmuştur. Hazine-i Hassa Nezaretine bağlı bir müdürlük olarak idare edilen Ebniye-i Seniyye Ambarı İdaresi (TERZİ, 1998:110) sorumluluk alanı gereği emlak-ı hümayun dahilindeki binaların yapım ve onarımından mesul olduğundan yaptığı inceleme doğrultusunda Balaban Çiftlik-i Hümayunu dahilindeki İlimbey köyünde inşa edilecek mektep ve cami için uzaklığından dolayı ihale usulü ile yapılmasına ve inşaatın bir an evvel başlaması kararına varmıştır. Ebniye İdaresinin münakasasıyla son rakam 24000 kuruşa kadar inmiştir. Hacımercan Oğlu Fehmi Ahmet Kalfa'yla yapılan mukavele neticesinde tüm inşaatın denetimi Ebniye İdaresine verilmiş, Usta Ahmet ile keşif defterinde belirtilen şeyleri görevli memur nezaretinde yapıp kendi başına herhangi bir alım-satım veya binaya ek yapmayacağına, ödeme yapıldıktan 3 gün sonra inşaata başlayacağı 3 ay içinde de bitireceğine ve taahhüt ettiği şeyleri yerine getiremezse tüm masrafların kendisi tarafından ödenmesine dair bir mukavelename imzalanmıştır. Hacımercan Oğlu Fehmi Ahmet Kalfa'ya yine Hacımercan ailesinde iki isim kefil olmuştur (BOA., HH.THR. 360/6 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

4 taksit şeklinde ödenmesi planlanan inşaat masrafının ilk 9000 kuruşu inşaat belli bir safhaya geldiğinde ikinci ödeme inşaat teftiş edildikten sonra üçüncü taksit olan 5000 küsur ve kalan 4000 kuruş ise inşaat bittikten sonra yapılacak keşif teftişi ve projeye uygun olarak inşa edildiğine dair alınacak muvafakatten sonra yapılması kararlaştırılmıştır. Emlak-ı Hümayun 3. Şube İdaresince inşaatın usul, mimarlık kaideleri ve imzalanan şartnameye uygun surette yapılıp yapılmadığına nezaret etmek üzere İstefan Efendi görevlendirilmiştir (BOA., HH.THR. 360/6 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

1900 yılında yine Balaban Çiftlikatı dahilindeki İrşadiye köyünden Hüseyin imzalı dilekçe de bir muallim talebi olmuştur. Nezaret bu arzihal neticesinde köyde kaç hane, okul çağında kaç çocuk ve köyde bir mektep olup olmadığına dair bir tahkikat istemiştir (BOA., HH.THR. 360/5 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Emlak-ı Hümayun Mektepleri Seyyar Müfettişi Mustafa Fevzi Efendi 1896 senesi başından itibaren 5 sene zarfından Balaban Çiftliği dahilindeki mekteplerin ıslahı için

çalışmış ve bu süre zarfında 3 kez usul-i cedide üzere okullarda eğitimi başlatmışsa da köy ahalisinin henüz maarifin ne demek olduğunu takdir edebilecek düzeyde olamamaları hasebiyle görevlendirdiği muallimleri okullarda çalıştırmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Müfettiş Mustafa Fevzi Efendi köylünün âdet olduğu üzere ruhsat alarak birtakım usule aşına olmayan hocalar seçtiklerini ve okullarda bu hocaların ders vermelerini sağlayıp görevlendirilen muallimlerin eğitimi için harcanan bunca mesainin semeresiz kaldığından şikâyet etmiştir (BOA., HH.THR. 360/8 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Tablo 4.18. 1903 Senesi Balaban Çiftlik-i Hümayun Dahilindeki Köylerde Görev Yapan Muallimler

Köy	Muallim
İlimbey	Cafer Efendi
İrşadiye	Mehmet Efendi
Karaçamdere	Mustafa Efendi
Adliye	Salih Efendi
Nuruosmaniye	Hacı Numan Efendi

1903 yılına gelindiğinde ise Müfettişi Mustafa Fevzi Efendi üçüncü ve son kez Balaban Çiftlik-i Hümayunu dahilinde olan İlimbey, İrşadiye, Karaçamdere/Karaçam, Adliye ve Nuruosmaniye köylerinde tablo da gösterilen modern usullerle eğitim veren muallimleri görevlendirerek ibtidai mekteplerin eğitim-öğretim faaliyetleri yürütmesini sağlamıştır. Görevlendirdiği muallimlere hesap vb. fenni dersleri gösterip talim ve kıraat ettiren Müfettiş Mustafa Feyzi Efendi Balaban Çiftlikatında 200'e yakın çocuğun varlığından söz etmektedir. Ayrıca okullar açılana kadar sokaklarda boş boş gezerek vakit öldüren çocukların mekteplerle birlikte artık maarif nimetinden faydalandıklarını ifade etmektedir (BOA., HH.THR. 360/8 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Bununla birlikte Balaban Çiftlikatındaki 5 köy ibtidai mektebi muallimlerinin Hazine-i Hassadan maaşları olmaması hasebiyle, mektepler esasen köylülerin seçtikleri ehil olmayan muallimlerin ellerinde kalarak çocukların ilim nimetinden ve maariften layıkıyla istifade edememekte olduklarından emsali gibi muallimlere ahalinin verdiği ücretten ayrı olarak aylık 100'er kuruş maaş tahsis edilmesi hususunda Müfettiş Mustafa Feyzi Efendi ve diğer hükümet görevlileri Nezarete tavsiyede bulunmuştur. Hazine-i Hassa yetkilileri bu teklifleri değerlendirerek aylık 100'er kuruş maaş tahsisine karar verilmiştir (BOA.,

HH.THR. 360/8 11.L.1321/ 31 Aralık 1903, BOA., HH.THR. 360/10 11.L.1321/ 31 Aralık 1903).

Hazine-i Hassanın aylık 100 kuruş maaş tahsisine ek olarak köy ahalisinin de muallimlere senelik ücret ödemesi gerekmekteydi. 1905 yılına gelindiğinde Adliye İbtidai Mektebine Hazine-i Hassadan aylık 100 kuruş ve mahalle ahalisinden senelik 1000 kuruş maaş verilmek üzere Çengelköy Merkez Hamidiye Mektebi muallim-i saniliğinden istifa eden Mehmet Nuri Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 893/45 12.N.1323/ 10 Kasım 1905).

Fakat Balaban Çiftlikatındaki köy ahalisi yıllık ödeme hususunda her daim özverili hareket etmemiştir. Öyle ki Nuruosmaniye İbtidai Mektebinde görevli İlyas bin Zeki 2 seneden beri bu mektepte görev yapıp 12 mezun verdiğini, diğer talebelerin ise sınıflarında terfi ettiği halde ahalinin vereceği senelik 800 kuruşu ödemediğinden Hazine-i Hassadan gelen 100 kuruş ile hayatını idamede zorluk yaşadığı bilinmektedir (BOA., ML.EEM. 622/1 13.B.1323/ 13 Eylül 1905).

Emlak-ı Hümayun Mektepleri Seyyar Müfettişi Mustafa Feyzi Efendi riyasetinde kurulan ve 5 köy mualliminin yer aldığı imtihan komisyonu huzurunda, Balaban Çiftlik-i Hümayunu dahilinde olan İlimbey, İrşadiye, Karaçamdere, Adliye ve Nuruosmaniye İbtidai mektepleri öğrencilerinin 1904 senesinde yıl sonu imtihanları yapılmıştır.

Tablo 4.19. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Karaçamdere Mektebi Sonuçları

KARAÇAMDERE/KARAÇAM MEKTEBİ			
Derecesi: âli			
Toplam Ortalama Puanı:8.06			
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	Başarılı Öğrenci Sayısı	Başarısız Öğrenci Sayısı
2.Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat, İmla, Yazı	7	1
1.Sınıf	Kuran'-ı Kerim, Kıraat, Hesab-ı Zihni, İmla, Yazı	3	3
İhtiyat	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	7	7

Bu imtihanlara göre Tablo 4.19'da da görüldüğü üzere Karaçamdere İbtidai Mektebinden 3 farklı sınıftan olmak üzere toplam 28 öğrenci imtihana girmiştir. İmtihanlar neticesinde mektebin derecesi âli olup ikinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 9, birinci sınıftaki

öğrencilerin başarı ortalaması 8.8, ihtiyat sınıfındaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.1 ve genel ortalama ise puanı 8.06'dır. Başarısız olarak görülen çocukların tamamı imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalan öğrencilerdir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Tablo 4.20. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İlimbey Mektebi Sonuçları

İLİMBEY MEKTEBİ Derecesi: Karib-i Âli Toplam Ortalama Puanı:7.4			
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	Başarılı Öğrenci Sayısı	Başarısız Öğrenci Sayısı
2.Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat, İlm-i Hesap, İmla, Yazı	5	-
1.Sınıf	Kuran'-ı Kerim, Kıraat, Hesab-ı Zihni, İmla, Yazı	5	-
İhtiyat	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	5	15

İlimbey İbtidai Mektebinde ise Tablo 4.20' de görüldüğü üzere yine 3 farklı sınıftan olmak üzere toplam 21 öğrenci imtihana girmiştir. İmtihanlar neticesinde mektebin derecesi karib-i âli olup ikinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 9.3, birinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 7.7, ihtiyat sınıfındaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.1 ve genel ortalama ise puanı 7.4'tür. Başarısız olarak görülen çocukların 12'si imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalırken diğer 3'ü ise imtihanlarda başarısız olarak sınıf tekrarına düşmüş öğrencilerdir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Tablo 4.21. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Adliye Mektebi Sonuçları

ADLİYE MEKTEBİ Derecesi: Karib-i Âli Toplam Ortalama Puanı:7.2			
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	Başarılı Öğrenci Sayısı	Başarısız Öğrenci Sayısı
1.Sınıf (Erkek)	Kuran'-ı Kerim, Kıraat, Hesab-ı Zihni, İmla, Yazı	5	-
İhtiyat (Erkek)	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	6	20
2.Sınıf (Kız)	Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat, İlm-i Hesap, İmla, Yazı	3	-
İhtiyat (Kız)	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	9	16

Tablo 4.21.'de görüldüğü üzere Adliye İbtidai Mektebinde diğer ibtidailerden farklı olarak kız öğrencilerde okula devam etmektedir. Mektepte 2 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 4 farklı sınıftan 59 öğrenci imtihana girmiştir. İmtihanlar neticesinde mektebin derecesi karib-i âli olup ikinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.6, birinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.5, erkek ihtiyat sınıfındaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.1 olup başarısız öğrencilerden 15'i imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalırken diğer 5'i ise imtihanlarda başarısız olarak sınıf tekrarına düşmüştür. Kız ihtiyat sınıfındaki öğrencilerin başarı ortalaması 5.5 olup başarısız öğrencilerden 7'si imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalırken diğer 9'u ise imtihanlarda başarısız olarak sınıf tekrarına düşmüştür. İmtihanlara girenlerin genel ortalama ise puanı 7.2'dir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Tablo 4.22. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İrşadiye Mektebi Sonuçları

İRŞADIYE MEKTEBİ Derecesi: Karib-i Âli Toplam Ortalama Puanı:7.1			
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	Başarılı Öğrenci Sayısı	Başarısız Öğrenci Sayısı
İhtiyat	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	7	5

İrşadiye İbtidai Mektebinin imtihan cetveli incelendiğinde ise Tablo 4.22'de de görüldüğü gibi öğrenci sayısı 12 olup diğer mekteplerle mukayese edildiğinde en az mevcudu sahip okulda sadece ihtiyat sınıfı yer almaktadır. İmtihanlara katılan öğrencilerin başarı ortalaması 7.1 ve genel ortalama ise puanı 7.4'tür. Başarısız olarak görülen çocukların 1'i imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalırken diğer 4'ü ise imtihanlarda başarısız olarak sınıf tekrarına düşmüştür öğrencilerdir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Tablo 4.23. 1904 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Nuruosmaniye Mektebi Sonuçları

NURUOSMANİYE MEKTEBİ			
Derecesi: Vasat			
Toplam Ortalama Puanı:6			
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	Başarılı Öğrenci Sayısı	Başarısız Öğrenci Sayısı
2.Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat, İlm-i Hesap, İmla, Yazı	8	-
1.Sınıf	Kuran'-ı Kerim, Kıraat, Hesab-ı Zihni, İmla, Yazı	4	1
İhtiyat	Elifba, Yazı Tarifi, Yazı	3	11

3 farklı sınıftan olmak üzere toplam 27 öğrencinin imtihana girdiği Nuruosmaniye İbtidai Mektebinde Tablo 4.23'Te görüldüğü gibi mektebin derecesi vasat olup ikinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 7.7, birinci sınıftaki öğrencilerin başarı ortalaması 5.6, ihtiyat sınıfındaki öğrencilerin başarı ortalaması 8.1 ve genel ortalama ise puanı 7.4'tür. Başarısız olarak görülen çocukların 12'si imtihanlara dahi katılmayıp devamsızlık sebebiyle derslerden kalırken diğer 3'ü ise imtihanlarda başarısız olarak sınıf tekrarına düşmüştür öğrencilerdir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Balaban Çiftlik-i Hümayunu dahilindeki mekteplerin 1904 yıl sonu imtihanları genel olarak değerlendirildiğinde; Karaçamdere İbtidai Mektebinin öğrencilerinin tahsil derecesi âli, İlimbey Adliye ve İrşadiye ibtidai mektepleri karib-i âli iken Nuruosmaniye İbtidai Mektebinin vasat derecede olduğu görülmektedir. Âli ve karib-i âli tahsil dereceleri bulunan Karaçamdere, İlimbey, Adliye ve İrşadiye muallimleri, mektebe devam eden öğrencilerin talim ve terbiyesi hususunda özverili olarak maarifin gelişimi emrinde şevk ve gayretle çalışmaktadırlar. Gayretlerini bir kat daha arttırmak maksadıyla Emlak-ı Hümayun Mektepleri Seyyar Müfettişi Mustafa Fevzi Efendi tarafından bir takdirname gönderilmesi teklif edilmiştir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Nuruosmaniye İbtidai Mektebi öğrencilerinin vasat düzeyde kalması ise muallimlerinin istifası sebebiyle mektebin bir müddet kapalı kalmasından ileri gelmekte olup mektep öğrencilerinin eğitim-öğretim döneminde kısmen okula devam etmedikleri anlaşılmıştır. Onlarında âli dereceye yükselmeleri için mekatib talimatının hükümlerine riayet edilmesi hususunda muallimleri tembihlenmiştir (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

1906 senesine gelindiğinde ise Balaban Çiftlik-i Hümayunu dahilinde olan İlimbey, İrşadiye, Karaçamdere, Adliye ve Nuruosmaniye İbtidai mekteplerin yıl sonu imtihanları köy mekteplerinin muallimleri, imamları ve ihtiyar heyetlerinden oluşan imtihan komisyonu huzurunda yapılmıştır. İzmit ve Balaban Çiftlikat-ı Hümayun memuru Hasan Fahri'nin de komisyonda olması planlanmışsa da Balaban Çiftlikatının İzmit'e olan uzaklığı göz önüne alınarak Hasan Fahri Efendi'ye vekaleten Balaban Korucubaşı Mustafa Efendi komisyonda yer almıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.24. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Karaçam Mektebi Sonuçları

KARAÇAM MEKTEBİ		
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	İmtihana Giren Öğrenci Sayısı
4.Sınıf	Hatt-1 Sülüs, Hüsn-i Hat, Risale-i Ahlâkiye, Risale-i Ziraat, Muhtasar Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, İlm-i Hesap, İmla, Sarf-ı Osmani, İlmihal, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	8
3.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Hesap, Ziraat, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	3
2.Sınıf	Sülüs, Hesap, İmla, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Kur'an-ı Kerim	4
1.Sınıf	Sülüs, İmla, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Kur'an-ı Kerim	2
İhtiyat	Yazı, Yazı Tarifi, Alfabe	8

1906 yıl sonu imtihanlarında Karaçam İbtidai Mektebinden toplam 25 öğrenci, 12 dersten oluşan imtihandan kendi sınıflarının mensup oldukları derslerin sınavlarına katılmıştır. Dördüncü sınıf öğrencilerinin sayısı 8 olup tamamı şahadetname almaya hak kazanmıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.25. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İlimbey Mektebi Sonuçları

İLİMBEY MEKTEBİ		
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	İmtihana Giren Öğrenci Sayısı
4.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Tarih-i Osmani, Coğrafya-i Osmani, Hesap, Ziraat, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	3
3.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Hesap, Ziraat, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	4
2.Sınıf	Sülüs, Hesap, İmla, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Kur'an-ı Kerim	4
1.Sınıf	Sülüs, İmla, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Kur'an-ı Kerim	5
İhtiyat	Yazı, Yazı Tarifi, Alfabe	10

İlimbey İbtidai Mektebinden ise toplam 26 öğrenci, 12 dersten oluşan imtihandan kendi sınıflarının mensup oldukları derslerin sınavlarına katılmıştır. Dördüncü sınıf öğrencilerinin sayısı 3 olup tamamı şahadetname almaya hak kazanmıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.26. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Adliye Mektebi Sonuçları

ADLIYE MEKTEBİ		
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	İmtihana Giren Öğrenci Sayısı
2.Sınıf (Erkek)	Rika, Sülüs, Risale-i Ziraat, Hesap, Ahlâk, İmla, İlmihal, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	1
1.Sınıf (Erkek)	Sülüs, Hesap, Ahlâk, İmla, İlmihal, Kur'an-ı Kerim	8
İhtiyat (Erkek)	Alfabe, Yazı, Yazı Tarifi	15
1.Sınıf (Kız)	Rika, Sülüs, Ziraat, Ahlâk, İmla, İlmihal, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	14
İhtiyat (Kız)	Alfabe, Yazı, Yazı Tarifi	8

Diğer mekteplerden farklı olarak Adliye İbtidai Mektebinde tıpkı 1904 imtihanlarındaki gibi kız öğrenciler de yer almıştır. Adı geçen mektepte 22 kız-24 erkek öğrenci eğitim görmektedir. 1906 yıl sonu imtihanlarına giren 46 öğrenci, 12 dersten oluşan imtihandan kendi sınıflarının mensup oldukları derslerin sınavlarına katılmıştır. İmtiharlarda

şahadetname almaya hak kazanan öğrenci olmamıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.27. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında İrşadiye Mektebi Sonuçları

İRŞADİYE MEKTEBİ		
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	İmtihana Giren Öğrenci Sayısı
2.Sınıf	Hatt-ı Sülüs, Hüsn-i Hat, Hesab-ı Zihni, İmla, Ziraat, Ahlâk, İlmihal, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	7
1.Sınıf	Sülüs, Hüsn-i Hat, İmla, Hesab-ı Zihni, Kıraat, Kur'an-ı Kerim	5
İhtiyat	Hüsn-i hat, Elifba-i Osmani, İlm-i Cüz'i	1

1906 yıl sonu imtihanlarına İrşadiye İbtidai Mektebinde toplam 12 öğrenci, 11 dersten oluşan imtihandan kendi sınıflarının mensup oldukları derslerin sınavlarına katılmıştır. İkinci sınıf öğrencilerinin sayısı 7 olup tamamı şahadetname almaya hak kazanmıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.28. 1906 Senesi İcra Kılınan Yıl Sonu İmtihanlarında Nuruosmaniye Mektebi Sonuçları

NURUOSMANİYE MEKTEBİ		
Sınava Giren Öğrencilerin Sınıfı	Sınav Olunan Dersler	İmtihana Giren Öğrenci Sayısı
4.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Tarih-i Osmani, Coğrafya-i Osmani, Hesap, Kıraat-ı Ziraat, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	6
3.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Hesap, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	4
2.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Hesap, İmla, Sarf-ı Osmani, Ahlâk, Ulum-ı Diniyye, Tecvit, Kur'an-ı Kerim	2
1.Sınıf	Rik'a, Sülüs, Hesap, İmla, Kur'an-ı Kerim	5
İhtiyat	Rik'a, Sülüs, Hesap, İmla, Kur'an-ı Kerim	8

1906 yıl sonu imtihanlarına Nuruosmaniye İbtidai Mektebinde toplam 25 öğrenci, 12 dersten oluşan imtihandan kendi sınıflarının mensup oldukları derslerin sınavlarına katılmıştır. Dördüncü sınıf öğrencilerinin sayısı 6 olup tamamı şahadetname almaya hak kazanmıştır (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

1906 yılı imtihan sonuçları incelendiğinde ise aradan geçen yıllarda eğitim-öğretim seviyesinin arttığı, önceki yıllara nazaran Adliye ve İrşadiye haricindeki mekteplerde üçüncü ve dördüncü sınıfların teşekkül ettiği görülmektedir. Adliye ve İrşadiye mekteplerinin üçüncü ve dördüncü sınıflarına hiçbir talebenin kayıtlı olmamasının, mekteplerin yeni olmaları hasebiyle sınıfların henüz teşkil edememesi veyahut talebenin alt sınıflarda başarısız olduktan sonra okulu terk etmelerinden ileri geldiği beyan edilmiştir. Bundan başka Emlak-ı Hümayun 3. Şubesine bağlı Balaban Çiftlikatındaki köy ibtidai mektepleri yıl sonu imtihan cetvelleri tetkik edildiğinde ihtiyat sınıfı öğrencilerinin istenilen seviyede olmadığı bu sebepten muallimlerin biraz daha gayret etmeleri gerektiğinin kendilerine ihtarı edilmesi emredilmiştir.

1906 yıl sonu sınavı neticesinde toplam 24 öğrenci şahadetname almaya hak kazanmıştır. Bu çocuklardan bazılarının rüşdiye mekteplerinden birine kaydolarak tahsil hayatını devam ettirmek istediği bilinmektedir. Eğer kayıt istekleri kabul edilirse 24 mezun veren (BOA., MF.MKT. 961/57 12.N.1324 / 30 Ekim 1906) bu emlak-ı hümayun mekteplerinin şerefının daha da artacağı ve köy ahalisinin okullara olan rağbetinin bir kat daha artacağı ifade edilmiştir (BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Tablo 4.29. 1905 Senesi Zarfında Balaban Çiftlik-i Hümayununa Bağlı İbtidai Mektebi Öğrencilerinin Okuyacakları Kitap ve Risaleler

(BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Kitap&Risale Adı	Yazar	Adet
Kelam-ı Kadim		25
Amme Cüzü		40
Tebareke Cüzü		40
Kadsemia Cüzü		40
Vezzariyat Cüzü		40
Mirat-ı Ziraat	Cemil Bey'in eseri	25
Sarf-ı Osmani	Mekatib-i rüşdiyenin birinci senesinde tedris olunan	25
İlmihal	Sual Cevaplı Fevaid-i Etfal nam risaledir birinci tab.	50
İlm-i Hesab	Ali Nizami Bey in Küçük İlm-i Hesabı	50
Tecvid	Sualli cevaplı	25
Kıraat	Ali Nizami beyin "Oku" namında yeni risale-i ahlâkı	25
Meşk Mecmuası	Feyzi efendi nin eser-i hüsn-i hat talimi için	100
Risale-i Ahlâk		25
Risale-i İmla	Bedri Bey'in	50
Elifba-i Osmani		100
YEKUN		660

1904 imtihanları sonunda Emlak-ı Hümayun Mektepleri Seyyar Müfettişi Mustafa Fevzi Efendi tarafından sınavlar neticesinde gayretlerini ispat etmiş 5 emlak-ı hümayun mekteplerinin öğrencilerini ödüllendirmek gayesiyle sadaka-i şahane olarak ve gelecek sene yani 1905 eğitim-öğretim yılından okutulmak üzere Tablo 4.29.' da verilen eserlerin okullara gönderilmesi tavsiye edilmiştir. Bu amaçla toplam 450 kuruş tutan kitapların ödemesi Hazine-i Hakan-i Şahane Emlak-ı Hümayun Birinci Şubesinden yapılmıştır (BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905).

Tablo 4.30. 1907 Senesi Zarfında Balaban Çiftlik-i Hümayununa Bağlı İbtidai Mektebi Öğrencilerinin Okuyacakları Kitap ve Risaleler

(BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905).

Kitap&Risale ve Yazar Adı	Adet
Kur'an-ı Kerim	45
Tecvit	52
İlmihal: Fevaidül Etfal nam risale	63
Kıraat: Ali Nizami Bey'in "Oku" Yeni risale-i ahlâkı	88
Zihni ve Ameli Küçük Hesap risalesi	30
Muhtasar Sarf-ı Osmanî: Selim Sabit	45
Tertib edilen rika ve sülüs meşk mecmuası: İzzet Efendi	123
Risale-i Ahlâk: Mehmet Sadık Rıfat Paşa	100
Risale-i İmla: Bedrettin Bey	107
Amme, Tebareke, Vezzaiyat, Kadsemia cüzleri	140
Elifba-i Osmanî	140
Sarf-ı Osmanî birinci sene rüşdiye mektepleri tedrisinde	10 (irşadiye mektebine)
Muhtasar tarih-i Osmanî	33
Muhtasar Osmanlı Coğrafyası: Hasan Sırrı Bey	30
Kıraat-ı Ziraiye risalesi: Arif Bey	25
İlm-i hesab-i muhtasar	27
Tecvid-i Hafız: Ferid Bey	30
İlmihal-i Muhtasar	27
YEKUN	1115

1906 imtihanları akabinde de bir sonraki yıl için okutulacak Tablo 4.30.'daki kitaplar sipariş edilmiş ve toplam 1115 kitap, 740 kuruşa alınmıştır. Balaban Çiftlikat-ı Hümayununa bağlı köylerdeki ibtidai mekteplerde okuyan öğrenciler için satın alınan kitap ve risalelerin bedeli ile sair masrafların Hazine-i Hassa veznesinden ödenmesine karar verilmiştir.

Bu kitap listesinde dikkat çeken şeylerden birisi de rüşdiye mekteplerinin ilk sınıflarında okutulan bazı kitaplarında yer almasıdır. Zira 1896 yılı başından beri modern usullerin uygulanmasına gayret edilen bu mektepler de 1906 yılına gelindiğinde artık rüşdiye mektebi tahsiline hazır öğrenci yetiştirebilecek düzeyde eğitim verilebiliyordu.

Ayrıca, yine kitap listelerinden görüleceği üzere Kur'an-ı Kerim, Amme, Tebareke, Vezzaiyat, Kadsemia cüzleriyle birlikte 2 farklı tecvit ve yine iki farklı ilmihal ile beraber;

hesap, dil bilgisi ve tarih, rik'a, coğrafya kitaplarına da yer verilmiştir. İbtidailerde İslami öğretiler ve modern fen bilimlerine ait eserlerin bir arada okutulduğu çıkarımıyla, dönemin fikri konjonktürüne ait projeksiyon yapılarak II. Abdülhamid döneminin İslamcı bakış açısının izlerini taşra maarifinde de görmek pekâlâ mümkündür.

Bunula birlikte ziraat toplumu olan Osmanlı da yine taşra mekteplerinde ziraata ait ders ve kitaplarının olması pragmatik açıdan son derece önemlidir. Adı geçen mektep ve öğrencilerin doğrudan çiftçilik ve toprakla iştilal eden Balaban Çiftlikatı dahilindeki ailelere mensup olmaları, öğrencilerin okullarda okutulan ziraat derslerinin bizzat gerçek hayatta tatbikatını yapmaları fırsatını da elde etmelerini sağlamaktadır.

4.3.1.1.3.1. Akhisar Nahiyesi İbtidai Mektepleri

Günümüz Sakarya vilayetine bağlı Pamukova ilçesi II. Abdülhamid devrinde İzmit sancağı Geyve kazasına tabi iki nahiyeden birisi olan Akhisar nahiyesiydi. Bu nahiyede ilk modern ibtidainin izlerine 1894 yılında rastlamaktayız. Akhisar İbtidai Mektebi mualliminin Hüseyin Kazım isminde birisi olduğu ve nahiyeye merkezine yakın 5 köyde görev yapan muallimlere usul-i cedidi öğrettiği bilinmektedir. Fakat 1894-1900 yılları arasında mektep hakkında bir bilgiye tesadüf edilememiştir. 1900 yılına gelindiğinde ibtidainin geçen zaman içerisinde kapandığını ve ancak 1900 yılında yeniden açılarak mahallince karşılanmak üzere 200 kuruş maaşla Kızıtaşı İbtidai Mektebi muallim-i sanisi Lami Efendi'nin tayin edildiğini öğrenmekteyiz. Kızıtaşı'nda 130 kuruş maaş alan muallim Akhisar İbtidaisinde 200 kuruş maaş almaktadır (BOA., MF. MKT 498-25 19.Z.1317 / 20 Nisan 1900).

Nahiyeye merkezinde bundan başka Cedid mahallesindeki mektepte 1908 yılına gelindiğinde halen usul-i atika üzere eğitim verdiği görülerek aylık 150 kuruş maaşla Akhisar Rüşdiyesi bevvabı Hafız Abdullah Efendi muallim seçilip imtihan neticesine göre tayin edilmesine karar verilmiştir. Rüşdiye bevvablığına ise Elperek mahallesindeki mektebin muallimliği ile beraber 1,5 seneden beri vekaleten bevvablık vazife gören Mehmet Efendi'nin 60 kuruş maaşla asaleten tayinine hükmedilmiştir (BOA., MF. MKT 1062/31 27.Ca.1326 / 24 Haziran 1908, BOA., MF. MKT 1073-58 24.B.1326 / 22 Ağustos 1908).

Nahiyede kızlara mahsus ilk mektep girişiminin ise 1909 yılında olduğu bilinmektedir. Mahallinde karşılık bulunmak üzere aylık 300 kuruş maaşla bir muallime seçilmesi

hususunda Darülmualimat Müdürlüğüne başvuru yapılmıştır (BOA., MF. İBT 251-50 19.Za.1327 / 2 Aralık 1909).

Tablo 4.31. Akhisar Nahiyesi Yakınındaki 5 Köye Tayin Edilen Muallimlerin İmtihan Notları

	Kur'an-ı Kerim ma tevcid	Akaid-i İslamiye	Kavaid-i Osmaniye ve Kıraat ve İmlâ	Hesab	Muhtasar Tarih-i Osmani	Usul-i Cedid Tedrisi	Coğrafya	Rika	Yekun
Şahmelek köyü imamı Akhisarlı Mehmet Efendi bin Ali	10	10	10	10	8	10	7	10	75
Evranlı köyü imamı Akhisarlı Abdullah Efendi bin Ahmed	10	9	7	5	7	4	10	5	57
Bacı köyü imamı Akhisarlı Şerif Efendi bin Ali	10	10	10	10	8	10	6	10	74
Çardak köyü imamı Bursalı Ali Efendi bin Hasan	10	10	10	10	10	10	7	10	78
Gökgöz köyü imamı Kengirli Abdullah Efendi	10	10	8	6	6	10	8	10	66

İzmit'in Geyve kazasına tabi Akhisar nahiyesinde maarif komisyonu 1894 yılında teşkil edilmiştir. Bu komisyonun yapmış olduğu ilk icraatlardan birisi nahiyeye merkezine yakın köylerden kız ve erkeklere mahsus olmak üzere yeni inşa edilmiş mekteplerde görev yapan muallimler nahiyeye merkezine çağırarak, Akhisar İbtidai Mektebi muallimi Hüseyin Kazım tarafından günümüzdeki hizmet içi eğitim benzer bir eğitime tabi tutmaları olmuştur. Öyle ki nahiyeye merkezine davet edilen muallimler, Akhisar İbtidai Mektebi muallimi Hüseyin Kazım tarafından usul-i cedit üzere talim ettirilmiş ve Tablo 4.31.' de gösterilen Şahmelek, Evranlı, Bacı, Çardak ve Gökgöz köyleri muallimleri, 9 azası olan maarif komisyonunca Kur'an-ı Kerim ve Tecvit, Akaid-i İslamiye, Kavaid-i Osmaniye- Kıraat-İmla, Usul-i Cedit Tedrisi, Coğrafya ve Rika derslerinden imtihan edilmiştir. Neticede usul-i cedit üzere muallimlik yapabileceklerine dair itimatnamelerini almışlardır. İtimatname verilen muallimlerin mahsus maaşları olmayıp eski usulde olduğu gibi senelik ita olunan 50-60 kilo hasat vesaireyle idare ettikleri bilinmektedir (BOA., MF. MKT 241/27 29.C.1312 / 28 Aralık 1894).

Tabloda yer alıp, 1894 yılından itibaren ibtidai mektebi olan ve Akhisar nahiyesine 1 saat mesafede, 75 hane ve 200 nüfuslu Gökgöz köyünde 1908 yılında 2 mektep mevcutsa da muallimlerinin muktedir olmadığı ve senelik 70 kile zahire ile 800 kuruş nakdi ödeme yapıldığı halde çocukların maariften mahrum kalması sebebiyle aylık 200 kuruştan, senelik 2400 kuruşluk maaşı taht-ı temin eden köy ahali darülmuallimin mezunu muktedir bir muallimin tayinine dair bir talepte bulunmuşlardır. Bu talepleri neticesinde ehliyetnameli Osman Hilmi Efendi Gökgöz köyü muallimliğine tayin edilmiştir.

Tablo 4.32. Tan İbtidai Mektebi Muallimi Hafız Yusuf Ziyaüddin Efendi'nin İmtihan Notları

Muallim Adayının İsmi	Kur'an-ı kerim	Tecvid	Ulum-ı Diniye	Sarf-ı Türki	Hesap	Coğrafya	Tarih	Kıraat	İmla	Hüsn-i Hat
Hafız Yusuf Ziyaüddin Efendi	10	7	10	9	10	10	10	10	10	10

Hakeza yine Akhisar nahiyesinde 41 hane ve 220 nüfuslu Tan köyünde 1908 yılına gelindiğinde 50 kadar talebeye kâfi gelebilecek büyüklükte bir mektep vardı. Ahalinin senelik 1400 kuruş maaşı taht-ı temin ederek muktedir bir muallim talep etmeleri üzerine 1303 senesi Diyarbakır'da doğup yine bura askeri rüşdiyesini bitirdikten sonra Diyarbakır

Mülkiye İdadisinden mezun olan ve İstanbul'a giderek tahsil hayatına devam eden Hafız Yusuf Ziyaüddin Efendi Tablo 4.32' deki derslerden 28 Temmuz 1908'de imtihan edilerek ibtidai muallimliğine yeterli olduğu görülmüş ve tayini gerçekleşmiştir (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 AĞUSTOS 1908, BOA., MF. İBT 238/59 17.C.1327 / 6 Temmuz 1909).

Tablo 4.33. 1909 Senesi Akhisar Nahiyesinde Muallim Talep Eden Köyler

1) Gökgöz
2) Tan
3) Şeyhvaramaz
4) Katırözü (günümüzde Çilekli)
5) Düzakçaşehir
6) Akçaşehir ma evradı
7) Köprübaşı
8) ?
9) Şekre
10) Melkeşe
11) Aşağı ve Yukarı Kirazca köyleri
12) Şahmelek
13) Engerse
14) Ağaççılar
15) Eskibabalı
16) Nerse
17) Hüseyinli
18) Ahiler ma Akçakaya köyleri
19) Mekece
20) Oruçlu ma Hayreddin köyleri
21) Bacı
22) Sondul
23) Paşalar
24) Eğriçay
25) Teşmiye

1909 senesinde Tablo 4.33'te yer alan Akhisar nahiyesine bağlı 28 köy aylık 150 kuruş maaşla istihdam etmek üzere Darülmuallimin mezunu öğretmenler talep etmiştir. Tablodaki Gökgöz ve Tan köyelerine 1908 yılında Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında atamalar gerçekleştiğini bilmekteyiz. Diğer köylerin muallimliklerine ise başvuru olmadığı için Nezaretçe muallim tayini yapılmadığından mahallinden muallim seçilmesi hususunda tavsiye verilmiştir (BOA., MF. İBT 250/51 14.Za.1327 / 27 Kasım 1909).

4.3.1.1.3.2. Taraklı Nahiyesi İbtidai Mektepleri

Geyve kazası dâhilindeki bir diğer nahiye olan Taraklı nahiyesinde usul-i cedit üzere eğitim verip daha önceki dönemlerde de açılan fakat gelir yetersizliği yahut öğretmen yokluğu sebebiyle kapanan Taraklı İbtidai Mektebi 1900 yılına gelindiğinde yeniden açılmıştır. Taraklı'daki medreselerde eğitim görüp bir müddet İstanbul'a giderek icazetname alan Mehmet Tevfik Efendi, Taraklı Maarif Komisyonunun teşvik etmesi üzerine İzmit İdadisinde usul-i talim ve tedris görerek 1 Nisan 1900'de imtihan ile ehliyetname alıp yeniden açılan Taraklı İbtidai Mektebinde vazifeye başlamıştır (BOA., MF. MKT.191/6 15.R.1325 / 28 Mayıs 1907).

1906 yılına gelindiğinde muktedir bir öğretmen için okula devam eden öğrencilerden toplanan ücret-i tedrisiyenin yeterli olmamasından dolayı başka örnekleri de olduğu gibi mahalle pazarına getirilen her nevi erzak için araba başına 40 para, merkep başına ise 10 para duhuliyeye ücreti alınmasına ve böylelikle öğretmen maaşının tedarikine müsaade istenmiştir (BOA., DH. MKT.1136/27 7.Za.1324/ 23 Aralık 1906).

Lakin duhuliyeye ücreti alınması Şurayı Devlet tarafından kabul edilmişse de 1907 yılına gelindiğinde Mehmet Tevfik Efendi'de diğer öğretmenler gibi sadece okula devam eden öğrencilerden alınan ücret-i tedrisiye ile geçimini sağlayamadığını ifade ederek istifa etmiştir (BOA., MF. MKT.975/16 16.Z.1324 / 31 Ocak 1907) Buradan hareketle muallim maaşı için duhuliyeye ücretini tahsil edemediklerini görmekteyiz.

Daha sonraki dönemlerde Mehmet Tevfik Efendi'nin Saraçlımüslim ve Gavursındık - günümüz adı Halidiye- köylerinde de görev yaptığı bilinmektedir (BOA., MF. MKT.191/6 15.R.1325 / 28 Mayıs 1907).

1908 yılında Mekatib-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi teftişi sırasında Geyve kazasını da ziyaret etmiş ve eğitimin modernleşmesi hususunda birtakım önemler almıştır. Bu önemler neticesinde Taraklı ve Akhisar nahiyelerinin köylerine bazı atamalar gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.34. Geyve Kazası Taraklı Nahiyesi Köylerine Yapılan Muallim Tayinleri

Kaza	Nahiye	Köy	Hane	Nüfus	Muallim	Maaş
Geyve	Taraklı	Bilyas	18	90	Mehmet Salim Efendi	1500
Geyve	Taraklı	Kemaller	40		Mehmet Fazıl Efendi	1700
Geyve	Taraklı	Gelemir	12			
Geyve	Taraklı	Alballar	6			
Geyve	Taraklı	Katran	30		Hasan Efendi	1800
Geyve	Taraklı	İçdedeler	50	200	İbrahim Ethem Efendi	1500
Geyve	Taraklı	Dışdedeler				
Geyve	Taraklı	Gölviran	7			

Taraklı nahiyesine tabi Bilyas köyünde kız ve erkeklerin beraber okutulduğu bir mektepleri mevcuttu. Senelik 1500 kuruş maaşla imamet ve muallimlik vazifelerini ifa eden Tevfik Efendi'nin muktedir olmaması sebebiyle çocukların istifade edemediğinden yakınan köy ahalisi bu göreve darülmualimin mezunlarından birisinin tayinin talep etmişlerdir.

Bununla birlikte yine Taraklı nahiyesine tabi 30 Haneli Katran -günümüzde Bilecik il sınırları içinde- köyünden de imamet ve muallimlik vazifesini ifa edecek muktedir birinin tayini hususunda talep gelmiştir (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 Ağustos 1908).

Tablo 4.35. Bilyas ve Katran İbtidailerİ İçin İmtihan Edilen Muallim Adaylarının Notları

Muallim Adaylarının İsimleri	Kur'an-ı kerim	Tecvid	Ulm-ı Diniyye	Sarf-ı Türki	Hesap	Coğrafya	Tarih	Kıraat	İmla	Hüsn-i Hat
Mehmed Salim Efendi	10	8	10	10	8	8	8	9	8	8
Hasan Efendi	10	9	8	9	8	9	8	10	7	6

Tayinlerde darümuallimin mezunlarının atanmasına özen gösterilmekle birlikte mezunlardan başvuru olmadığı durumlarda ehliyetname sahiplerinin tayinleri yapılmıştır. Burada da aynı sebepte yani darümuallimin mezunlarından başvuru olmaması sebebiyle ehliyetnamesi dahi olmayan Mehmet Salim ve Hasan Efendiler imtihana tabi tutularak yeterlilikleri ölçülmüş ve ibtidai muallimliği yapabileceklerini ispat etmeleri üzerine Mehmet Salim Efendi günümüzde Çamtepe adıyla anılan Bilyas köyüne ve Hasan Efendi de günümüzde Bilecik il sınırları içinde kalan Katran köyüne atanmıştır (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 Ağustos 1908).

Bunlardan Bilyas köyüne tayin edilen Mehmet Salim Efendi görevine başlamadan tayini Selim köyüne alınmıştır (BOA., MF. MKT.1135/38 15.C.1327 / 4 Temmuz 1909).

40 haneli Kemaller, 12 haneli Gelemir -ki şimdiki adı Uğurlu- köyü ve 6 haneli Alballar köylerinin ahalisinin ayrı ayrı muallim istihdamına güçleri yetmeyeceğinden bu üç köyün sırasıyla 1400, 200 kuruş ve 100 kuruş vererek toplam 1700 kuruşa bir muallim tutmalarına karar verilmiştir. Bu cümleden olarak 3 köyün ortasında bulunan Kemaller köyünde ortak bir okul açılmış ve imamlık ile muallimlik vazifelerini birlikte yürütecek muktadir bir muallim arayışı Mehmet Fazıl Efendi'nin atanmasıyla son bulmuştur. İmtihan yapılarak muallimlik vasıflarını taşıdığını ortaya koyan Mehmet Fazıl Efendi 1908 yılında bu göreve atanmıştır (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 AĞUSTOS 1908).

Taraklı nahiyesine 2 saat mesafede 50 hane ve 200 nüfuslu İçdedeler köyündeki mektep harap vaziyette olduğundan eğitime uygun olmadığı anlaşıl原因 yeni bir mektep binası inşa edilmiştir. Daha sonra bu köye yakın olan Dışdedeler ve çeyrek saat mesafedeki 7 haneli Gölviran köyleri için İçdedeler'deki okul binası müşterek okul kabul edilerek tıpkı Kemaller köyünde olduğu gibi burada da 3 köy ahalisi senelik 1500 kuruş vermeyi taahhüt etmiş ve imamet ile muallimlik vazifesini ifa edecek Ankara Darümuallimin Mektebi

mezunu İbrahim Ethem Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1074/35 1.Ş.1326/ 29 Ağustos 1908, BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 AĞUSTOS 1908). Böylece Bilyas, Kemaller, Gelemir, Alballı, Katran, İçdedeler, Dışdedeler ve Gölviran köyleri için gerekli muallimlerin atamaları gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.36. Geyve Kazası Taraklı Nahiyesi Muallim Talep Eden Köyler ve Yıllık Maaşları

Köyler	Yıllık Maaş
Mahdumlar	1000 kuruş
Belenviran	1500 kuruş
Duman	1500 kuruş
Asuman	1500 kuruş
Hacıosmanlar	1500 kuruş
Kükürt	1500 kuruş

Mekاتب-i İbtidai Başkatibi Bedrettin Efendi, yukarıda atama yapılan köyler haricinde Tablo 4.36’da verilen Duman, Kükürt, Selim, Hacıosmanlar ve Mahdumlar köylerindeki mekteplere de usul-i cedide bilen muallimler tayin edilmesi için Nezarete başvurmuşsa da sadece Kükürt ve Belenviran köylerine tayinler yapılabilmektedir.

30 haneli Kükürt köyü -günümüzde Bilecik iline bağlı- ibtidai mektebi muallimi imam Ali Efendi’nin meslek için yeterli görülmemesi sebebiyle senelik 1500 kuruş maaşı köy ahalisinin tedarik edeceğini taahhüt etmesi üzerine 1908 yılında Beşiktaş Ramihatun İbtidai Mektebi muallim-i sanisi Ahmet Vasfi Efendi tayin edilmiştir.

45 haneli Belenviran köyüne -günümüzde Bilecik iline bağlı- ise Şehzadebaşı civarında Mimar Kasım Medresesinde kayıtlı Midillili Hafız Hüseyin Hilmi Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT.235/21 25.Ca.1327 / 14 Haziran 1909).

Diğer köylere ise gerek taşra oluşu ve gerek düşük maaşlar sebebiyle darülmualimin mezunları başvurmadığında atamalar yapılamamıştır. Bunun yerine köy ahalisinin çocuklarını yakın köylerde açılmış olan mekteplere yollaması beklenmiştir.

Öğretmen olarak atanacaklardan imamlık vazifesi de beklenmiştir öyle ki talep dilekçelerinin tamamından imamet ve muallimlik vazifesini ifaya muktedir birinin tayini şeklindeki başvurular meseleye açıklık kazandırması açısından önemlidir. Bununla birlikte tayin için darülmualimin mezunu öğretmenler tercih edilse de açılan kadrolara mezunlardan yeterli müracaat olmadığından, ehliyetnameliler doğrudan atanmış

ehliyetnamesi olmayanlarda imtihana tabi tutularak yeterlilikleri ölçülmüş ve tayinleri bu şekilde yapılmıştır (BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 Ağustos 1908).

4.3.1.1.4. Kandıra Kazası İbtidai Mektepleri

II. Abdülhamit devrinde olduğu gibi günümüzde de en çok köy yerleşkesine sahip olan Kandıra kazasının bu özelliği gereği, kaza merkeziyle birlikte büyük köy ve nahiyelerinde de okullaşma yoluna gidilmiştir.

1897 yılında 39 758 nüfusa ve 133 Müslüman köyüne havi bir kaza olan Kandıra' da kaza merkezi ve köylerin hiçbirinde modern usuller ile eğitim veren ibtidai mektebi yoktu. Kazada bir rüşdiye mektebi varsa da o rüşdiyeye bilgi ve beceri anlamında devam edebilecek öğrencilerin yetişeceği bir ibtidai mektebi olmadığından rüştiyeden de istenen verim alınamamaktaydı. Bu tarihlerde Kandıra kaza merkezinde 4-5 yıl evvel Kandıra müftüsü olarak tayin edilen Beypazarlı Hacı İsmail Efendi'nin ahalinin yardımlarıyla açtığı ve 40 kadar öğrencinin devam ettiği bir medrese mevcuttu. Dönemin İzmit Mutasarrıfı Musa Kazım, Kandıra Müftüsü Beypazarlı Hacı İsmail Efendi'nin maarif yolundaki bu hizmetlerini takdir ederek, maarif bütçesinden yahut mal sandığından 500 kuruşluk bir maaş ayrılmasını teklif etmiştir. Fakat Maarif bütçesinin harcamalarının böyle maaş tahsisatlarına müsait olmadığı, müftülerin maarifçe görevlendirilmeleri de münasip olmadığından müftü efendinin maaş tahsisatı için emsali gibi Evkaf Nezareti veyahut Hazine-i Celileye başvurmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA., BEO. 982/73583 21.S.1315 / 22 Temmuz 1897, BOA., MF.MKT. 367/29 19.Ra.1315 / 18 Ağustos 1897).

Aslında 1894 yılının Aralık ayında Hasan Efendi adında bir muallim gönderilip Kandıra İbtidai Mektebi adıyla bir okul açılmış olsa da bu mektep yalnızca 4 ay kadar faaliyet yürütebilmiştir. 3 yıl sonra tekrar muallim-i evvel olarak tayin edilen Hasan Efendi bu ikinci teşebbüste 90 kadar talebeyi toplamayı başarıp eğitim vermeye başlamıştır. Ancak 1897 yılında, vazifeye başladıktan 19 ay sonra Kandıra Müftüsü Ali Rıza Efendi ve Kandıra kaymakamının birlik olup mektebi kapatmak maksadıyla okula ait akarın hasılatını ele geçirdiklerini ve maaşını vermemekle birlikte mektepteki mevcut kitapları dahi İslam şiarına mugayir biçimde payımal ettiklerini ifade ederek istifa etmiştir. Böylelikle ikinci teşebbüste başarısız olmuş ve sadece Kandıra İbtidai Mektebinin eğitim serüveni 19 ay sürebilmiştir (BOA. MF.MKT. 442/18 25.C.1316 / 10 Kasım 1898, BOA.

MF.MKT. 445/35 7.Z.1316 / 18 Nisan 1899, BOA., MF.MKT. 426/4 19.B.1316 / 3 Aralık 1898).

Bu örnekte de görüldüğü üzere eğitim modernleşmesinde mühim noktalardan birisi de şüphesiz yerelin desteğidir bu destek Kandıra kaza merkezinde ancak 1910 yılında bulunabilmiştir. 1894 yılındaki modern ibtidai mektebi girişimini göz ardı etmemekle beraber Kandıra kaza merkezinde kesintisiz eğitim veren modern ibtidainin ancak 1910 yılında açılabilmiş olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Açıldığı tarih itibariyle dönemin padişahının adıyla anılan Kandıra Reşadiye İbtidai Mektebine Vizeli Hasan Efendi 1910 yılında 150 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Vizeli Hasan Efendi'nin sicili incelendiğinde 1905-1906 yıllarından itibaren Fatih Çırçır'da Haliliye Medresesinde dini ilimler okurken fakirliği sebebiyle artık tahsiline devam edemediğini ve bir heyet huzurunda ehliyetname verilmesiyle Kandıra'daki muallimliğe tayin edilmeyi talep ettiği görülmektedir.

Tablo 4.37. Kandıra Reşadiye İbtidai Mektebi Muallimi Vizeli Hasan Efendi'nin Ehliyetname Notları

Akaid	Ahlâk	Malumat- 1 medeniye	Hesap	Tarih	Coğrafya	Hıfzıssıhha	Usul-i talim ve terbiye	İmla kıraat
8	7	5	6	6	6	5	6	8

Tabloda görüldüğü üzere derslerden imtihana girerek 27 Aralık 1909 tarihli ehliyetnamesini alıp Kandıra Reşadiye Mektebi muallimliğine tayin edilen Vizeli Hasan Efendi'nin (BOA., MF. İBT. 260/17 19.M.1328 / 31 Ocak 1910, MF. İBT. 283/38 6.Ş.1328 / 23 Ağustos 1910) 1 yıl sonra Vize kazasına tabi Saray nahiyesi Ayaspaşa İbtidai Mektebi muallimliğine tayin istediği bilinmektedir (BOA., MF. İBT. 283/38 16.Ş.1328 / 23 Ağustos 1910).

Kandıra kazasına bağlı nahiye ve köylerde ise kaza merkezinin aksine daha erken tarihlerde modern usullerle eğitim veren ibtidai örnekleri mevcuttur.

Örneğin Kandıra'ya bağlı Kaymas nahiyesinde 1900 yılında kız ve erkekler için ayrı ayrı iki dershaneden oluşan bir ibtidai mektebin faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca adı geçen okul ile ilgili görevlendirilen muallimin işe başlangıç tarihi, nereden ve nasıl, kaç

kuruş maaş tahsis edildiği, karşılık olarak belirlenen varidatın devamlı olup olmadığı, okula devam eden kız ve erkek öğrencilerin miktarı ile devam edip etmediklerinin bildirilmesi hakkındaki Nezaretin emri dikkate şayandır. İzmit Maarif İdaresi ile Nezaret arasında yapılan yazışmada Kaymas İbtidai Mektebinin inşaatı ve resmi açılışıyla (BOA., MF.MKT. 486/45 12.L.1317 /13 Şubat 1900) beraber nahiyenin köylerinde de mektep inşaatlarına başlandığı görülmektedir. Öyle ki günümüzde Örentepe ve Işıklar adlarıyla bilinen Kaymas nahiyesine bir çeyrek saat mesafedeki Gümürd ve Dökdüren köylerinde de ikişer dershaneden oluşan birer mektep inşasına başlandığı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 487/9 12.L.1317 /13 Şubat 1900).

1909 yılına gelindiğinde İzmit Maarif İdaresi mahsus olan hisse-i ianeden verilmek üzere Kandıra kaza merkeziyle bağlı Kaymas, Akçaova ve Şeyhler nahiyeleri için aylık 250'şer kuruş maaşla 4 muallim tayini talep edilerek bu muallimlerin Dersaadet'çe tedarik edilememesi durumunda civar vilayetlerden istemesine de müsaade istenmiştir (BOA., MF. İBT. 262/87 6.S.1328 / 17 Şubat 1910).

Bu talep doğrultusunda boş olan Kaymas İbtidai Mektebi muallimliğine, 4-5 seneden beri Dersaadet'te dini tahsil ve Arapça eğitimi için bulunan Haseki Sultan Medresesi talebelerinden Hayrabolulu Hafız Halil bin Hüseyin'in başvurduğu fakat gerekli olan ehliyetname imtihanına müracaat dahi etmediğinden tayin edilmediği bilinmektedir (BOA., MF. İBT. 253/40 20.S.1328 /3 Mart 1909).

Onun yerine, Kaymas İbtidai Mektebi muallimliğine Mekteb-i Sanayi-i Osmani mezunlarından Harputlu Ali Efendi'nin mahsus 250 kuruş maaşla tayin olmuştur (BOA., MF. İBT. 262-/7 6.S.1328 / 17 Şubat 1910).

Akçaova İbtidai Mektebi muallimliğine ise mahsus olan hisse-i ianeden verilmek üzere aylık 250 kuruş maaşla ehliyetname sahibi Hafız Şakir Efendi tayin edilmiş ve ehliyetnamesi tasdik edilmek üzere 20 Ekim 1909 'da İzmit Maarif Müdürlüğünden Meclis-i Maarife takdim kılınmıştır (BOA., MF. İBT. 252/12, 23.Za.1327 / 6 Aralık 1909).

Şeyhler İbtidai Mektebi muallimliğine talip olan şahsında imtihan edilmesi hususunda emir verildiği görülmektedir (BOA., MF. İBT. 253/2 29.Za.1327 /12 Aralık 1909).

II. Abdülhamid devrinde maarif yolunda eldeki tüm imkanların değerlendirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda İzmit sancağındaki boş hükümet daireleri de imkân kabilinde

maarif hizmetinde değerlendirilerek halkın istifadesine sunulmuştur. Örneğin; mülga Ağaçlı nahiyesinin merkezi olan Okçuoğlu köyünde bulunan boş hükümet dairesinin mektep ihtiyacını karşılamak üzere dönüştürülmesi teklif edilmiştir. Kandıra Kaymakamlığının tespitine göre bu bina ibtidaiye dönüştürülmesi durumunda Okçuoğlu ve civarındaki 8 divan ile birlikte toplam 85 talebenin okula devam edip tahsillerini sürdürebileceği ifade edilmiştir BOA., TS.MA.e. 1376/78 24.Za.1328 / 27 Kasım 1910, BOA., MF. MKT. 1154/7 8.C.1328 / 17 Haziran 1910).

Liva idare meclisinden çıkan kararda bu tespiti destekler nitelikte olup, boş hükümet konağının Maarif idaresine terk edilmesi ve okul olarak açılması hususunda Maarif Nezaretinden müsaade istenmiş eğer şimdi Maarife verilmez ise binanın kullanmayacağı ve harabeye dönüp ileride hiç işe yaramaz hale geleceği de özellikle belirtilmiştir. Bunu üzerine teklif Nezaretçe onaylanmış ve bina ibtidaiye dönüştürülmüştür (BOA., ML.EEM. 808/18, 19.Ca.1326 /19 Haziran 1908).

4.3.1.1.5. Karamürsel Kazası İbtidai Mektepleri

İzmit sancağının bir diğer kazası olan Karamürsel’de modern usullerle eğitim veren ilk ibtidai 1879-1880’li yıllarda muallim Mehmet Emin Efendi, Maarif Komisyonu Reisi Salih Efendi ve kaza eşrafından efendilerin gayretleri ile açılmış olup Karamürsel’deki pek çok çocuğun istifade etmesi sağlanmıştır (BOA., MF.MKT. 207/35 20.Za.1311 / 25 Mayıs 1894). Usul-i cedideye hâkim Karamürsel İbtidai Mektebi muallimi Mehmet Emin Efendi 1882 yılında Adapazarı İbtidai Mektebine tayinle birlikte Karamürsel İbtidai Mektebi muallimliği boş kalmıştır. Karamürsel Kaymakamlığı hiç vakit kaybetmeden muallim talebinde bulunmuş ve bu talep neticesinde aylık 500 kuruş maaşla lağvedilmesi düşünülen Karamürsel Rüşdiyesinin muallimi, darülmualimin-i sıbyan şahadetnamelilerden Halil Efendi muallim olarak tayin edilmiştir. Gelirlerin verimli kullanılması adına da bevab istihdamı için ayrılan 100 kuruşluk tahsisat ile muavinlik için ayrılan 150 kuruşluk tahsisat birleştirilmiş ve aylık 250 kuruş maaşla imtihanı yapıldıktan sonra ehliyetnameli Şumnulu Hüseyin Efendi’nin muallim muavini olarak tayin edilmesine karar verilmiştir. Şumnulu Hüseyin Efendi’nin resmi muameleleri yapılan kadar mektebe devam edip usul-i cedideye vukufiyet kazanması istenerek bir nevi hizmet içi eğitim verilmiştir (BOA., MF. İBT. 16/57, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882, BOA., MF.MKT. 78/45, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882).

1 yıl sonra ise Karamürsel Rüşdiye Mektebinin lağvedilmediğini ve rüşdiye muallimi Halil Efendi'nin ibtidai muallimliği için 120 kuruş ek tahsisat aldığını görmekteyiz. Fakat ibtidai açılmadığından Halil Efendi'ye bir müddettir ödenen bu maaşın kesilerek açılacak olan ibtidai de görevlendirilecek sülüs muallimi Eşref Efendi'ye ve bevvab Süleyman Efendi'ye paylaştırılması emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 81/106 16.Z.1300 / 18 Ekim 1883).

Karamürsel İbtidai Mektebi yazı muallimi Eşref Efendi 1892 yılında vefat edene kadar vazifesini sürdürmüştür. Eşref Efendi'den sonra yerine yazı muallimi olarak Karamürsel Mal Müdürü Refiki Zühdü Efendi seçilmiştir (BOA., MF.MKT. 151/70 22.Ra.1310 / 14 Ekim 1892).

1894 yılına gelindiğinde ibtidai de muallim-i sani imam Hafız Rauf Efendi'nin çalıştığını görmekteyiz. Fakat Rauf Efendi'nin görevi müddetince iki defa teftiş geçirdiği muktadir bir muallim olmadığı görülmektedir. Öyle ki son teftişi gerçekleştiren İnas Rüşdiyeleri Müfettişi Hüsnü Efendi'nin raporuna göre Rauf Efendi'nin verdiği yetersiz ibtidai eğitimi sebebiyle Karamürsel Rüşdiye Mektebine devam eden çocukların okula yazıldıktan sonra yeniden ibtidai dersleri alarak rüşdiyeye devam edebildiklerini, Hafız Rauf Efendi'nin azledilmesinin kazadaki maarif gelişimi için yerinde bir karar olacağına dair tahkikat başlatılması hususunda tavsiye verdiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 207/35 20.Za.1311 / 25 Mayıs 1894).

Müfettiş Hüsnü Efendi'nin raporu doğrultusunda Karamürsel İbtidai mektebi muallim-i sanisi Hafız Rauf Efendi hakkında bir tahkikat başlatılmıştır. Bu tahkikat sayesinde muallim-i evvel Hüseyin Zühdü Efendi ve faaliyetleri hakkında da bu raporlardan pek çok şey öğrenmekteyiz.

Karamürsel İbtidai Mektebi muallim-i evveli Hüseyin Zühdü Efendi muallimlikle birlikte imamlık vazifesini de ifa etmekteydi. Hüseyin Zühdü Efendi muallim-i evvel olarak göreve ilk geldiği günlerde muallimi sani İmam Hafız Rauf Efendi hakkında yine bir şikâyet olmuş, okur-yazar öğrenci yetiştiremediği ve ehliyetsizliği gibi sebepler yüzünden azledilmiştir. Bu günlerde okulda yalnızca 30 öğrenci mevcuttu. Onlarında okuma-yazma dahi bilmemektedir. Göreve gelen Hüseyin Zühdü Efendi ile birlikte 1 sene içerisinde mektebin öğrenci sayısınının 300' e çıktığı ve yetiştirdiği 5-6 yaşlarındaki çocukların bile okuyup yazabildiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 340/51 13.Ca.1314 / 20 Ekim 1896).

Fakat tahkikat raporundan öğrendiğimize göre maarif yolundaki hizmetlerine karşılık takdir göreceği yerde İmam Hafız Rauf Efendi ile beraber kaymakamın birlik olup muallim-i evvel Hüseyin Zühdü Efendi'nin maaşını gasp ettikleri gibi Hafız Rauf Efendi'nin tarafgirliğini yapan Karamürsel Maarif Komisyonu Reisi Şevket Efendi'nin yapacaklarından çekindiği için Hüseyin Zühdü Efendi ailesini dahi evden dışarı çıkarmaktan çekindiğine dair ciddi iddialar olduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT. 296/66 18.C.1313 / 6 Aralık 1895, BOA., MF.MKT. 332/87 4.R.1314 / 12 Eylül 1896).

Yaşananlardan sonra Hüseyin Zühdü Efendi Karamürsel İbtidai Mektebindeki memuriyetini terk etmiş ve İstanbul'daki Mirgün Rüşdiyesi muallim-i evveli Ömer Efendi'nin hasta olması hasebiyle 200 kuruş maaşla bu okula muallim-i evvel vekili tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 55/117 2.C.1314 / 8 Kasım 1896).

Karamürsel İbtidai Mektebinde ise muallim yetersizliği sebebiyle muallim-i sanilikten azledilen imam Hafız Rauf Efendi adeta ödüllendirilircesine muallim-i evvel vekili tayin edilmiştir. Bir müddet sonrada Topkapı civarındaki Garik Ali Bey İbtidai Mektebi muallimi Hafız Mustafa Efendi 500 kuruş maaşla Karamürsel İbtidai Mektebine tayin edilmiş ve Hafız Rauf Efendi'de görevden el çektirilmiştir (BOA., MF.MKT. 340/51 13.Ca.1314 / 20 Ekim 1896).

Karamürsel İbtidai Mektebi muallimi Hafız Mustafa Efendi vazifeye başladıktan bir müddet sonra 500 kuruşluk maaşından 100 kuruş kesinti yapılarak sayısı 150'yi bulan öğrenciler için yanına yardımcı olması maksadıyla bir muallim-i sani talep etmiştir (BOA., MF. İBT. 57/87 2.C.1314 / 8 Kasım 1896).

Hüseyin Zühdü Efendi'nin özverili çalışması ile belli bir düzen ve seviye yakalayan Karamürsel İbtidai Mektebi onun görevinde istifasından sonra bir türlü istikrar yakalamamıştır. Öyle ki Hafız Rauf Efendi elinde heba olan çocuklar Hafız Mustafa Efendi'nin görev yaptığı yıllarda da bir gelişim gösterememiştir. 1899 yılına gelindiğinde Hafız Mustafa Efendi'nin izinsiz Dersaadet'e gidişi ve 2 yıla yakındır görevde olmasına rağmen mektebin bir türlü ilerleme gösteremeyişi sebebiyle azledilmesine ve boşalan kadroya 350 kuruş maaşla Dersaadet Darümuallimin mezunlarından Urfalı Hamza Efendi'nin tayinine karar erilmiştir (BOA., MF.MKT. 448/45 30.Z.1316 / 11 Mayıs 1899).

Tablo 4.38. Karamürsel İbtidai Mektebi Muallim-i Sanisi Mehmet Rasim Efendi'nin Ehliyetname Notları

Kuranı kerim	tecvid	Ulum-ı diniyye	Lisan-ı osmani	İmla	Hesab ve Amel-i Erbaa	Coğrafya-i osmani	Tarih-i osmani	Hüsn-i hat	Mecmu
10	10	10	7	9	7	5	7	7	72

Urfalı Hamza Efendi'de çok uzun müddet hizmet edememiş ve onunda görevinden ayrılması üzerine 16 Aralık 1901 tarihinde Karamürsel İbtidai Mektebine muallim-i sani olarak 13 Temmuz 1899 da imtihan olup Tablo 4.38'de gösterilen notları alan ehliyetnameli Mehmet Rasim Efendi atanmıştır (BOA., MF.MKT. 639/9 20.Ra.1320 / 27 Haziran 1902).

1906 yılına gelindiğinde Karamürsel kazasındaki mekteplerde yaşanan bu istikrarsızlık kaza yöneticilerinin de göz ardı edemeyeceği hale gelmiş ve Karamürsel kaymakamının talebi üzerine kazadaki rüşdiye ve ibtidai mekteplerinin intizamsız hallerinin düzeltilip mektep sayılarını arttırmak adına İzmit maarif müdürünün kaza yollanılmasını talep etmiştir. Dönemin İzmit Maarif Müdürü Mehmet Hasib'de meseleye vaziyet etmiş ve tatil zamanında müsaade edilmesi halinde Karamürsel'e gitmek üzere Nezaretten onay almıştır (BOA., MF.MKT. 945/69 15.C.1324 / 6 Ağustos 1906). Mehmet Hasib Efendi'nin tatil döneminde teftişe çıkıp çıkmadığı çıktıysa bile ne gibi önlemler aldığını tespit edememekle birlikte yöneticilerin en azından olaylar karşısında tepkisiz kalmadığı çıkarımını yapabilmekteyiz.

1907 senesinde Karamürsel İbtidai Mektebinde görev yapan muallim-i evvel vekili Hamza Efendi ve muallim-i sani Mehmet Rasim Efendi azledilip yerlerine Şükrü ve Hafız Mehmet Efendiler tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 985/75 2.S.1325 / 17 Mart 1907).

Bu tarihte Karamürsel İbtidai Mektebi öğrenci mevcudunun 200'ü aştığı buna karşılık okulda bir muallim-i evvel vekili ve bir muallim-i sani olduğu yazı muallimliği için ayrılan 60 kuruşluk tahsisat ise Akhisar Rüşdiyesi hademe maaşına karşılık nakil ve tahsis edildiğinden yazı muallimliği vazifesinin muallim-i evvel tarafından ifa edilmesinin istendiği bilinmektedir.

Karamürsel kaymakamı bu durum karşısında iki muallim ile mektebin idare edilemediğini üstüne üstün muallimlerin 200'den fazla mevcudu olan öğrencilere bir de yazı talim ettirmeye kalktıklarında tedrisatın büsbütün yürütülemez hale geleceğinden yazı muallimliği için yeni bir tahsisat verilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Nezaretten gelen cevapta yeni tahsisat ayırmak için bütçenin yetersiz olduğu ve yeni tayin edilen Şükrü ve Hafız Mehmet Efendilerin yazı muallimliği vazifesini ifa etmeleri gerektiği emri tekrar edilmiştir (BOA., MF.MKT. 987/54 14.S.1325 / 29 Mart 1907).

Görevden azledilen muallim-i evvel vekili Hamza Efendi aynı yıl yani 1907 de Meclis-i Kebir-i Maarifçe yapılan imtihana girmiş ve neticesinde rüşdiye mektepleri muallimliğine hak kazanmıştır. Akabinde de İstanbul Eğrikapı Rüşdiye Mektebine muallim-i sani vekili olarak tayin kılınmıştır (BOA., MF.MKT. 989/48 25.S.1325 / 9 Nisan 1907).

1907'de Karamürsel İbtidai Mektebine muallim-i sani olarak tayin olunan Hafız Mehmet Efendi 1 yıl sonra görevinden azledilmiş ve yerine 200 kuruş maaşla İstanbul Nazperver Kalfa Mektebi eski muallim-i sanisi Mehmet Ali Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1038/47 28.Z.1325 / 1 Şubat 1908).

Karamürsel İbtidai Mektebinin bu istikrarsız durumunun en büyük sebeplerinden birisi şüphesiz öğretmen maaşı hususunda karşılık bulmakta zorluk yaşanmasıdır. Zira görevden ayrılan öğretmenlerin istifa sebepleri arasında büyük çoğunluğu maaşlarını vaktinde tahsil edememeleri gelmektedir. Bu hususta Karamürsel kaymakamının İzmit Maarif İdaresine öğretmen ve müstahdem maaşlarına karşılık bulmakta zorlandıklarına dair beyanı aslında tüm meseleye açıklık kazandırmaktadır.

1908 yılına gelindiğinde Nezaretten talep edilen muallim-i saninin bir türlü tayin edilememesi üzere Karamürsel Maarif Komisyonu Maarif Nizamnamesi'nin taşra maarif komisyonlarına verdiği taşra mekatib-i ibtidai muallimlerinin maarif idarelerinden ehliyetname almış olanları muallim-i sani ve salislikte istihdam etmelerine imkan veren salahiyyete dayanarak Karamürsel İbtidai Mektebi muallim-i salisi olan İzmitli Hafız Ahmet Efendi'yi muallim-i saniliğe terfi ettirip muallimi salislik kadrosunu da lağvettiği görülmektedir. Bu terfiden bir müddete sonra Nezaret muallim-i sani kadrosuna Mehmet Ali Efendi adından bir muallim atamış olsa da Karamürsel Maarif Komisyonu varidatlarının yetersizliğinden dolayı muallim-i sani olarak gönderilen Mehmet Ali Efendi'yi istihdam edemeyeceklerini bildirmiştir. Mehmet Ali Efendi burada geçirdiği 10

günden sonra hastalandığı için İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmış ve böylece İzmitli Hafız Ahmet Efendi'nin ehliyetnamesi ve tercüme-i hal varakası istenerek muallim-i saniliği Nezaretçe tasdik edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1049/19 20.Ra.1326 / 22 Nisan 1908)

Hem Karamürsel Maarif Komisyonunun hem de Nezaretin aynı kadroya tayinine bir örnekte Karamürsel İnas İbtidai Mektebine yapılan 1906 tarihli tayindir.

Karamürsel kaza merkezinde erkeklere mahsus bir ibtidai mektebi varken kızlar içinde bir tane inas ibtidaisi mevcuttur. 31 Ağustos 1906 günü cülus-ı hümayunda açılış töreni yapılan Karamürsel İnas İbtidai Mektebi, aylık 80 kuruş kira ödenen binasında (BOA., MF. İBT. 196/86 3.Ş.1325 / 11 Eylül 1907) eğitim-öğretim dönemi başlamış olmasına rağmen okulda halen daha dersler başlatılamamıştır. Zira, muallime 1 Eylül'de İstanbul'dan dönüp eğitime başlayacağını taahhüt etmesine karşın halen daha Karamürsel'e gelmemiştir ve bu durum kaza kaymakamı Rüşdü Efendi tarafından Maarif Nezaretine bildirilmiştir.

Muallimenin bir türlü gelmemesi üzerine mahalli maarif komisyonunca Darümuallimat mezunlarından Ayşe Hanım muallim-i evvel olarak tayin edilmiş ve o da 16 Kasım 1906'da mektepte eğitime başlamıştır. Kaymakam Rüşdü Efendi vaziyeti haberdar etmek üzere Nezarete bir yazı yazarak Dersaadet' ten bir muallime tayinine lüzum kalmadığını bildirmiştir. Fakat Nezaret Meclis-i Maarif kararıyla 13 Aralık 1906 tarihinde Darümuallimat-ı Aliye kısmında aliyyülala derecede mezun Aliye Bedia Hanım'ı muallim-i evvel olarak Karamürsel İnas İbtidai Mektebine tayin etmiş ve Meclis-i Maarif tasdikli tayin olduğundan Aliye Bedia Hanım'ın istihdam edilmesi gerekliliğinin yinelememiştir (BOA., MF.MKT. 968/31 29.L.1324 / 16 Aralık 1906).

Yerel maarif idaresince ve merkez idarece aynı kadroya farklı tayinlerin yapılması merkez ve taşra teşkilatlarının iletişim eksikliği ile birlikte salahiyet sınırlarının birbiri içine girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Karamürsel İnas İbtidai Mektebindeki tayinde yahut yukarıda görüldüğü gibi Karamürsel Erkek İbtidai Mektebine yapılan İzmitli Hafız Ahmet Efendi'nin tayininde de aynı sorun görülmektedir.

Zira muallim-i sanilik ve salislik gibi kadrolara Maarif Nizamnamesi'ne isnat ederek hem merkez hem de taşra teşkilatlarının atama yapma salahiyetlerinin olması bu karışıklığa sebebiyet vermektedir.

1907 yılında Karamürsel İnas İbtidai Mektebi muallimesinin ameliyat olduğu için vazifesine şu anda devam edemediği geçen senede 4 ay müddetle böyle bir hastalık geçirdiğinden mektebin âtıl kaldığı bilinmektedir (BOA., MF. İBT. 196/86 3.Ş.1325 / 11 Eylül 1907).

Bu durumu göz önünde bulunduran Karamürsel Kaymakamı Rüşdü Efendi mektebin ağustos başında açılması gerektiğini fakat muallimenin halen Karamürsel'e dönmediğini bildirerek yeni bir muallime tayinini talep etmiştir (BOA., MF. İBT. 196/10 24.B.1325 / 2 Eylül 1907). Kaymakamın bu talebi üzerine Karamürsel İnas İbtidai Mektebine Emine Hanım tayin olmuşsa da mazuriyetine binaen görev yerine gidemeyeceğinden istifa etmiş ve yerine Darümuallimattan 1903 yılı aliyyülala derecede mezun olan Mehmet Efendi kızı Fatma Firdevs Hanım aylık 300 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1014/15 20.B.1325 / 29 Ağustos 1907).

1909 yılına gelindiğinde ise Fatma Firdevs Hanım'ın ailesiyle birlikte kendisinin de hastalanması ve kasabada arzu ettikleri pek çok şeyden mahrum kalmalarına binaen İstanbul'a yahut taşrada herhangi bir yere tayini istediği görülmektedir (BOA., MF. İBT. 222/82 24.M.1327 / 15 Şubat 1909).

Bu talebi doğrultusunda İstanbul Küçükmustafapaşa'da bulunan Zeynelabidin Efendi İnas İbtidai Mektebi muallimeliğine aylık 200 kuruş maaşla tayini yapılmıştır. Karamürsel İnas İbtidai Mektebinden ayrılan Fatma Firdevs Hanım'ın yerine de Fatma Meveddet Hanım tayin olmuştur (BOA., MF.MKT. 1111/18 6.Ra.1327 / 28 Mart 1909). Fatma Meveddet Hanım'ın da kısa süre sonra istifa etmesi üzerine Arnavutluk'taki Görice İnas İbtidai Mektebi muallimliğinden ayrılan Şaziye Hanım 300 kuruş mahsus maaşla Karamürsel İnas İbtidai Mektebine tayin olmuştur (BOA., MF. İBT. 252/26 24.Za.1327 / 7 Aralık 1909).

Taşra şartları ve gelirdeki düzensizlik sebebiyle tıpkı Karamürsel Erkek İbtidai Mektebinde olduğu gibi inas ibtidai mektebinde de öğretmen istihdamı ve görevinde devamlılığı hususundaki istikrarsızlık maalesef II. Abdülhamid devri boyunca süregelmiştir.

Tıpkı diğer kazalarda olduğu gibi Karamürsel'de de köylerdeki mevcut mekteplerin ıslah ve tanzimiyle birlikte usul-i cedidin tatbik edilmesine gayret edilmiş ve yeni mektepler açma yoluna gidilmiştir. Bu süreçte ahalinin yardımlarından ve bölgenin doğal kaynaklarından da mümkün olduğunca istifade edilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda Karamürsel'e bağlı Ereğli köyünde 1888 senesinde mektep inşasında kullanılmak üzere servi ağaçlarının kesilmesine müsaade edildiği bilinmektedir. Karamürsel kazasına bağlı Ereğli haricinde daha pek çok köyde ibtidai mektebi açıldığı ve faaliyet gösterdiği bilinmekle birlikte bu köylerin muhacirlerin iskanına tabi tutulan yerler olması sebebiyle köyler ve mektepleri ilgili başlık altında incelenmiştir.

4.3.1.1.6. Yalova Kazası İbtidai Mektepleri

Günümüzde başlı başına bir il olan Yalova, II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağına bağlı bir kaza olarak idare edilmekteydi. Bu tarihlerde Yalova kazası dahilinde, kasabadan başka 7157 nüfuslu 22 İslam ve 12297 nüfuslu 13 Hıristiyan köyü mevcut olup yalnız İslam köyleriyle kasabada bulunan toplam 23 ibtidai mektepten senede 100'den fazla öğrencinin şahadetname aldıkları bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 1044/77 17.S.1326 / 21 Mart 1908). Fakat bu 23 ibtidainin tamamını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Kaza merkezindeki iki erkek ibtidai mektebi II. Abdülhamid idaresi boyunca eğitim-öğretime devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Yalova İbtidai Mektebi ile ilgili rastladığımız ilk bilgi 1892 yılında iskele bedeli kirasından 300 kuruşun ibtidai muallimine maaş olarak verilmesi talebidir (BOA., MF.MKT. 153/187 22.R.1310 / 13 Kasım 1892). 1893'e gelindiğinde bu konu henüz bir açıklığa kavuşturulamamış ve mutasarrıflık bu talebi cevapsız bırakmıştır (BOA., MF.MKT. 161/32 30.B.1310 / 17 Şubat 1893).

Yalova İbtidai Mektebinin tespit edebildiğimiz ilk muallimi ise İstanbul Hocapaşa'da Kamer Felek Kalfa İbtidai Mektebi muallim-i evveli darülmualimin mezunu Refik Efendi'dir (BOA., MF. İBT. 32/76 6.M.1311 / 20 Temmuz 1893, BOA., MF.MKT. 175/76 4.M.1311 / 18 Temmuz 1893). 1893 yılında Yalova'ya atanan Refik Efendi vefat ettiği 1897 yılına kadar vazifesini sürdürmüştür (BOA., MF.MKT. 175/85 4.M.1311 / 18 Temmuz 1893).

Tercüme-i hal varakası incelendiğinde 1879-1891 yılları arasında 12 yıl Kastamonu İbtidai Mektebinde 400 kuruş maaşla çalışmış olan Refik Efendi'nin 12 yıllık vazifesi sırasında emeklilik için sadece 7 yıl tekaüd sandığına kesinti olduğu bilinmektedir. Onun haricinde İstanbul Hocapaşa'da yer alan Kamer Felek Kalfa İbtidai Mektebindeki vazifesi sırasında yahut Yalova İbtidai Mektebindeki 4 yıl görevi süresince maaşı ahaliden tedarik edildiğinden tekaüd aidatı kesintisi yapılmamıştır. Bu durum Refik Efendi'nin vefatından

sonra ailesini zor duruma düşürmüştür. Zira memuriyet-i mülkiye kararnamesinin 39. maddesine göre memurun tekaüd sandığından istifadesi maaşından sandık aidatı terk etmesi şartına bağlı olduğu gibi asgari 10 senelik hizmet süresini doldurmayıp vefat edenlerin ailelerine sandıktan maaş verilemeyeceği hükmü bulunduğundan Refik Efendi'nin vefatından sonra ailesine maaşa bağlanamamıştır (BOA., ŞD. 2979/59 1.Za.1314 / 3 Nisan 1897).

1899 yılında Yalova İbtidai Mektebinde, İzmit sancağı merkez livaya bağlı 7 köydeki ibtidai mektep ile birlikte usul-i cedid üzere tedrisata başlandığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 475/72 27.C.1317 / 2 Kasım 1899).

Refik Efendi'nin ardından 1901 yılına kadar Yalova İbtidai Mektebinde Hasan Fahri Efendi adında birisinin ücretsiz olarak öğrencilere ders verdiği ve 1901 yılında ise vazifelendirmeyi talep etmesi üzerine mahallince gereği yapılmıştır (BOA., MF.MKT. 587/64 14.B.1319 / 27 Ekim 1901).

Tablo 4.39. Yalova İbtidai Mektebi Muallimi Mehmet Şükrü Efendi'nin Ehliyetname Notları

Kur'an-ı Kerim	Tecvid	Ulum-ı Diniyye	İmla	Kıraat	Hesab	Hüsn-i Hat
9	10	10	9	10	10	10

1903 yılında ise Hasan Fahri Efendi'nin istifası üzerine 17 Nisan 1903'te imtihan olup Tablo 4.39.'daki notları alarak aliyyülâlâ derecede ehliyetname alan Mehmet Şükrü Efendi ilk olarak Sapanca'nın Kuruçeşme köyündeki ibtidai mektebine muallim-i sani olarak tayin edilmiş, ama onun yerine Hamidiye İbtidai Mektebi muallimi Sait Efendi'nin atanması üzerine, Mehmet Şükrü Efendi maaşı ahaliden tedarik edilmek üzere aylık 300 kuruş maaşla Yalova İbtidai Mektebine tayin olmuştur (BOA., MF.MKT. 730/5 1.C.1321 / 25 Ağustos 1903).

Fakat tüm sancak hatta tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi öğretmen maaşın ahali tarafından karşılanması zaman zaman sorunlara yol açmış ve bu durum eğitimde sürekliliğe mâni olmuştur. Nitekim Yalova İbtidai Mektebi muallimliği maaşının Nezaret bütçesinden olmayışı tayin edilen öğretmenler için tahsilat açısından sorunlar ortaya çıkarmıştır. Mehmet Şükrü Efendi'de ahali tarafından karşılanması taahhüt edilen maaşını tahsil etmekte zorluk yaşamıştır.

Ahalinin fakir olmasından dolayı maaşı karşılayamadıkları başka bir karşılık olmadığından muallimlerin mağdur olup vazifelerini terk etmek zorunda kaldıkları kaza idare heyetinden Nezarete bildirilmiştir. Evvelce muallimin maaşını ödemeyi taahhüt edenlerin bir sene ödedikten sonra artık ödemeye muktedir olmadıkları görülmektedir. Muallim Mehmet Şükrü Dersaadet'e bu kadar yakın olan Yalova kazasındaki çocukların maarif nimetinden sırf bu yüzden mahrum kalmaları padişahın rızası dahilinde olmayacağını belirterek Nezaretten maaş tahsisatı ile tedrisata devam etme hususunda müracaat etmiştir. Kaza idare heyetince 1905 yılı Yalova kazasından toplanan maarif ianesinin tutarı 6198 kuruş olduğu belirtilerek bu meblağdan muallim maaşının tahsisine müsaade istenmiştir.

Nezaret ise ibtidai mektepleri maaşı ve masarifi cemaatlerce karşılanması usulü bulunduğu gibi vaktiyle mahallinden vuku bulan taahhüde binaen muallim tayin edildiğini hatırlatarak kaza ahalisinin verdiği taahhüdün ardında durması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte muallimin Nezaretçe de tasdik edilmiş bulunan gayretine nazaran maaş tahsilinin kaza ahalisi tarafından yapılması gerektiği Nezaret bütçesinin müsait olmadığı, önceden olduğu gibi iane suretiyle, evkaf-ı münderise ile yahut başka karşılıklar bulunarak tedarik edilmesine ve maaşın muntazaman ödenmesine dair kararını bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 828/32 22.Za.1322 / 28 Ocak 1905).

Gelir yetersizliği ve karşılık bulunamaması sebebiyle bir seneden beri ödenmeyip birikmiş maaşını tahsil edemeyen Mehmet Şükrü Efendi başka bir mahalle tayinini istemiştir. Bu doğrultuda İstanbul'daki Tophane Mahallesi İbtidai Mektebine atanmıştır (BOA., MF.MKT. 939/18 13.Ca.1324 / 5 Temmuz 1906).

Yalova İbtidai Mektebine ise 250 kuruş maaşla tayin edilen Ramiye Hatun İbtidai Mektebi muallim-i sanisi Ahmet Efendi'nin Yalova'ya gidemeyeceğini belirterek görevden çekilmesi üzerine, Suriye ahalisinden olup Arapça ilimler tahsil ettikten sonra Beyrut İdadi Mektebinde ibtidai mekteplerde tedrisi şart olan fen bilimlerinden imtihana girerek aliyyülâlâ derecede ehliyetname alan Mehmet Sıraceddin Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 928/52 23.Ra.1324 / 17 Mayıs 1906).

Fakat kısa müddet sonra Sıraceddin Efendi'nin mesleki yeterlilik açısından donanımlı olmadığı görülmektedir. Yalova kazası maarif komisyonu azası Süleyman Şerif'in raporuna göre; Sıraceddin Efendi'nin usul-i cedid ile eğitim vermeye muktedir olmadığı, eğitim ve öğretimi şart olan fen derslerini göstermeyip talebeyi bir diğerine tevdi ederek

kendisi yalnızca nezaret etmekte olduğu bilinmektedir. Ayrıca tayin edildiğinden beri öğrenciler bilgilerini arttırmak şöyle dursun önceki muallim Mehmet Şükrü Efendi'den öğrendiklerini dahi unutmaya başlamışlardır. Muallimin değiştirilmesi ve 300 kuruş maaşla muktedir bir diğer muallimin lüzumu öğrencilerin veliler tarafından da beyan ve ifade edilmiştir. Talebenin mevcudunu gösteren defter incelendiğinde 5-6 öğrencinin imtihanlarda geçer notlar alamadığı görülmüştür. Tahkik edilmesi üzerine muallimin göreve başladığından beri kendilerine ders vermediği usul-i imlâ ve hesap dahi talim edilmemekte olduğu ve birinci sınıfla ihtiyat sınıflarının bütün bütün dikkate alınmayarak 3-4 günde bir ikinci sınıf öğrencilerinden bir talebe marifetiyle tedris ettikleri muallim tarafından katiyen talim ve tedris edilmemekte olduğu anlaşılmıştır.

Sıraceddin Efendi'nin görevden alınarak yerine Dersaadet'te Unkapanı'nda 100 kuruş maaşla istihdam olunduğu bilinen eski muallim Mehmet Şükrü Efendi'nin yahut usul-i cedideye aşına muktedir bir muallimin 300 kuruş maaşla tayin edilmesi gerektiği ifade edilen 30 Haziran 1906 tarihli rapor, Nezaret tarafından dikkate alınmış ve Yalova İbtidai Mektebi muallimi Sıraceddin Efendi azledilerek yerine Topçular 'da bulunan Hamidiye İbtidai Mektebi muallimi Mehmet Nuri Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 946/2 16.C.1324 / 7 Ağustos 1906).

18 Ağustos 1906 tarihinde aylık 300 kuruş maaşla Yalova İbtidai Mektebine tayin edilen Mehmet Nuri Efendi'de 2 yıl sonra 3 Temmuz 1908'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Zira mahalli hükümet muallim maaşını tedarik için ahalinin zenginlerinden ve muhacir olup maddi durumunu toparlayabilmiş kimselerden oluşan bir defter tanzim etmiş olsa da muallim maaşını tedarikten aciz kaldıkları, muhacirlerin çoğunun halen daha fakir oldukları bilinmektedir.

Bu şartlar altında Mehmet Nuri Efendi tıpkı önceki muallimler gibi maaşını tahsil etmekte müşkülât yaşamış ve en sonunda da istifa etmeye mecbur olmuştur. İstifa dilekçesinde Maarif Nizamnamesi'nin 19. maddesi gereğince mekteplerin teftiş edilmesi gerekirken yerel hükümet memurların bu görevlerini ifa etmediğine dikkat çeken Mehmet Nuri Efendi, maaşının muntazaman ödenememesinden dolayı münasip başka bir mahalle tayininin yapılmasını istemiştir (BOA., MF.MKT. 1074/43 2.Ş.1326 / 30 Ağustos 1908). Bu talebi doğrultusunda da Erzincan'ın Key köyündeki ibtidai mektebine tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1085/53 18.Za.1326 / 12 Aralık 1908).

Ardı ardına gelen bu istifalar Maarif Nezaretinin nazar-ı dikkatini celp etmiş olacak ki İzmit Maarif İdaresini uyararak; taşra ibtidai mekteplerine tayin edilen muallimlerin maaşlarının düzenli olarak ödenememesi durumunda muallimlerin tedrisatı yüzüstü bıraktıklarını ve bu durumun ise çocukların maarif nimetinden mahrum kalmalarına sebep olduğu hatırlatmıştır. Özellikle Yalova kazasına tayin edilen muallimlerin maaş hususunda şikayetlerine meydan verilmeksizin düzenli olarak ödenmesini sağlamaları gerektiğini belirterek kaza ahalsinin bu hususta teşvik edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Bu uyarı üzerine Yalova ibtidai mekteplerinin esaslı bir gelir kaynağı olmadığı gibi ahalinin çoğunun fakir ve muhacir olması sebebiyle ücret-i tedrisiyeden istenen verimde istifade edilemediği, muallim maaşlarının düzenli olarak ödenmediği için muallimlerin bir müddet sonra çaresiz kalarak istifaya mecbur kaldıkları izahatını yapan İzmit İdadi Mektebi müdürünün, Yalova İbtidai Mektebinin hiç olmazsa muallim maaşına karşılık bulmak için adı geçen kazaya gitmek üzere müsaade istediği görülmüştür (BOA.,MF.MKT. 1074/43 2.Ş.1326 / 30 Ağustos 1908).

1908 yılında muallim maaşına dahi karşılık bulmakta güçlük çekilen Yalova'da, ibtidai mektebi için yeni bir bina inşasına teşebbüs edilmiştir. Yalova kaymakamlığının Şehremanetine başvurarak bir mektep binası talep etmeleri üzerine Şehremaneti, İzmit sancağının müstakil sancak statüsüne vurgu yaparak Şehremaneti hizmet sınırları dahilinde olmadığını belirtmiş ve başvuru dilekçesini iade etmiştir (BOA., MF.MKT. 1074/43 2.Ş.1326 / 30 Ağustos 1908).

1908 yılında kendi imkanlarıyla yeni mektep binası inşaatına başlanan Yalova'da 1910 yılına gelindiğinde dahi inşaat tamamlanamamıştır. Yalova'ya bağlı günümüzde Esenköy adıyla anılan Katırlı civarındaki Kardağı'nda vaktiyle kar kuyularını doldurmak gayesiyle istihdam edilen amelenin barınması için Hazine-i Hassa Nezareti tarafından 2 büyük kulübe inşa edilmiştir. İzmit Mutasarrıflığı, 1910 yılında mektep inşaatının tamamlanabilmesi adına artık kullanmayıp zaman içerisinde kapı, pencere gibi aksamaları sökülerek harap hale gelen bu kulübelerin işe yaramadığı gibi eşkıyalara barınak teşkil ettiğini belirterek kulübe enkazlarını tamamlanamayan Yalova İbtidai Mektebi inşaatında kullanılmak amacıyla Maliye Nezaretine başvurmuştur (BOA., ML.EEM. 914/2 26.Ra.1328 / 7 Nisan 1910).

Kaza merkezinde Yalova İbtidai Mektebinden başka Süleyman Bey İbtidai Mektebi adıyla bir okulun daha hizmet verdiği tespit edilmiştir. Bu mektebe 15 Ağustos 1903 tarihinde mahallince tayin olan Hafız Abdullah Efendi, 5 sene muallim-i sanilik ve 1 sene de muallim-i evvelik etmiş, bu hizmetleri neticesinde de 1909 yılında hüsn-i hal şahadetnamesi almaya hak kazanmıştır (BOA., MF. İBT. 239/40 25.B.1327 / 12 Ağustos 1909, BOA., MF. İBT. 240/109 8.Ş.1327 / 25 Ağustos 1909).

4.3.1.2. İzmit Sancağına İskân Edilen Muhacirler ve Eğitim

İzmit sancağı Osmanlı tarihi boyunca verimli tarım arazileri, zengin orman varlığı, ulaşım güzergâhı üzerinde oluşu ve payitaht İstanbul'a yakınlığı sayesinde iskân için elverişli mahallerden birisi olarak kabul edilmiştir.

II. Abdülhamit devrine gelindiğinde özellikle 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonucunda, Kocaeli Sancağı da iskân mahalli olarak planlanmıştır (Akan, 2015, s.1368). Nitekim yaşadığı bölgeyi savaş nedeniyle terk etmek zorunda kalan ve büyük mağduriyet yaşayan vatandaşların, daha fazla mağdur olmaması için II. Abdülhamid iktidarının tüm imkânları seferber edilerek muhacirler için yeni köyler tanzim edildiği gibi geçimlerini sağlamak tarla, mera ve baltalık da tahsis edilmiştir (Subaşı, 2015, s.650).

Bu tarihlerde İstanbul'dan sevk edilecek 10 bin kadar muhacir İzmit sancağı ile Boğaziçi'nin Anadolu sahilinin arka taraflarında bulunan köylerde istihdam edilerek amelelik, çapacılık gibi işlerde çalıştırılması planlanmıştır (İpek, 2015, s.1258).

1881 tarihli bir arşiv kaydına göre İzmit sancağı dâhilinde iskân edilen 93 göçmeni Rumeli Türkü, Çerkes, Sohum ve Batum muhaciri nüfus 21.486 kişiyi bulmuştur (Polatel, 2016, s. 397).

1891'e kadar İzmit sancağına 46.463 muhacir sevk edilmiş olup tamamı iskân edilmiştir. 1896 yılına ait bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla iskâna elverişli yer kalmadığı gerekçesiyle sancak göçmen iskânına kapatılmıştır (İpek, 2015, s.1258).

Farklı dönemlerde iskân edilen muhacirlere mevcut köylerde barınabilecekleri evler inşa edilip geçimlerini sağlayabilecekleri büyüklükte tarım arazileri verilmiştir. Hatta bazı bölgelere sadece muhacirler yerleştirilerek yeni köyler kurulmuştur. Köylerde ibadet etmek

için bir cami yahut mescit ve muhacir çocuklarının eğitimi içinse mektep talepleri gündeme geldiğinde tesis edilmeye gayret edilmiştir.

Bu taleplerin karşılanmasındaki temel problem Osmanlı devlet ve toplum hayatında camilerin vakıflar aracılığıyla inşa ettirilip yaşatılırken okulların finansmanın da halkın katkılarıyla sağlanmaya çalışılmasıydı. Bu masrafların karşılanmasında muhacirler içerisinde ekonomik durumu iyi olan şahısların kurduğu vakıflar yer alsa da ekseriyetle devletin bu hususlarda gereken yardımdan kaçınmadığına dair birçok örnek görmekteyiz (Polatel, 2016, s. 199).

Muhacir bölgelerinde açılan okullarda amaç çocukların iskân edildikleri bölgeye bir an evvel uyum sağlamalarını kolaylaştırmak ve Türk soylu olmayanlar için başta Türk lisanını öğretmektir.

Muhacir çocuklar için açılan mekteplerdeki görevli öğretmenlere, dönemin devlet yöneticilerinin hususi bir önem atfettiği görülmektedir. Aşağıda detaylı örnekleri görüleceği üzere bazı devlet adamları muhacir gelen soydaşlarının yerleştiği köylere cami ve mektep inşa etmekle kalmamış tüm eğitim materyal ihtiyaçlarını karşılayarak görevli muallim maaşlarını da kendileri ödemiştir.

Daha II. Abdülhamid devrine gelmeden Sultan Abdülaziz döneminde dahi iskân mahalli olarak değerlendirilen o zamanki adıyla Kocaeli sancağı olarak anılan bölgeye göç edip vatan kabul eden muhacir evlatlarının talim ve terbiyeleri için gerekli mahallere mektepler inşa edilmesi hususunda emirler verildiği görülmektedir (BOA., MVL. 732/41 28.L.1283 / 5 Mart 1867).

1871 yılına gelindiğinde İzmit sancağındaki muhacir köylerinde inşası gerekli olan cami ve mektepler için numune olması maksadıyla ilk olarak Maşukiye köyünde kereste, taş ve kum gibi şeylerin tedariki ile nakliye hizmeti ahali tarafından karşılanarak 15552 kuruş masrafla ahşap bir okul inşa edilmiştir. Bu örnekten memnun kalınmış olacak ki diğer köylerde inşa edilecek mektepler 3 dereceye bölünerek, 1 derece 240 zira, 2. derece 153 zira ve 3. derece 109 zira ölçülerinde olmak üzere toplam 36 adet cami ile birlikte mektep inşası ile bazı köylerde 1500 kuruş masrafla 6 adet mescit yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm planlanan camiler ile beraber mektep ve mescit inşaatlarına ilaveten başka bir muhacir köyü olan Nusretiye de ahali tarafından başlanıp tamamlanamayan caminin masrafları da eklendiğinde tamamının 288653 kuruş tutması ön görülmüştür. Maşukiye’de

numune olarak inşa edilen mektep ve caminin 15552 kuruş tutan masrafı, hicri 1286 senesi muhacirin tertibinden mahsup edilmekle toplam tutardan kalan 273500 kuruşunda oradan mahsup olunması ve toplam 42 muhacir köyüne gerekli mektep ve camilerin inşası planlanmıştır (BOA., İ.. DH.. 630/43835 26.M.1288 / 17 Nisan 1871).

II. Abdülhamid devrine gelindiğinde dönem kaynaklarında 93 Harbi olarak geçen savaş sonrasındaki toprak kayıpları sebebiyle hem Kafkasya hem de Balkanlardan göç eden muhacirlerin iskân edilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha önceki devirlerde olduğu gibi payitahta yakın olan İzmit sancağı muhacir iskânı için kullanılan ilk mahallerden birisi olmuştur. İpek'in de ifade ettiği gibi 1891'e kadar İzmit sancağına iskânı gerçekleştirilen 46.463'ü bulan muhacir (İpek, 2015, s.1258) için yöneticilerin ilgilendikleri ilk meselelerden birisi özellikle Türk soylu olmayan muhacirlere özel bir eğitim-öğretim politikası geliştirerek mektep ve öğretmen tedariki olmuştur.

1878 yılına gelindiğinde İzmit sancağı dahiline iskan edilen Çerkeslerin, Abzeh boyu ile Abaza muhacir çocukların talim ve terbiyeleri için sadakat gibi öğretmen vasıflarına haiz kimselerin bulunup bulunmadığına dair Trabzon mektubi odası hulefasından daha önce izinli olarak Dersaadet'e gelmiş olan Çerkes Mehmet Nedim Efendi'nin verdiği varakadan, İzmit civarına yerleşen muhacirler içinden Hendek kazasına bağlı Çakallık , Kalayık, ve Aktefek köyleriyle Kandıra kazasına bağlı Kaymas nahiyesindeki Kafkas soylu muhacirler içerisinde muallim tedarik edilebileceğini (BOA., MF.MKT. 58/83 1.Z.1295 / 26 Kasım 1878, BOA., MF.MKT. 57/63 17.C.1295 / 18 Haziran 1878, BOA., MF.MKT. 57/60 16.C.1295 / 17 Haziran 1878) öğrenmekteyiz.

Bu örnekte de görüldüğü üzere Türk soylu olmayan muhacirlerin eğitiminde dil sorunundan dolayı öncelikle kendi içlerinde Türkçe bilenlerin muallim olarak istihdamı yoluna gidilmiştir. Öğretmenlik vasıflarını taşıyan kimselerin bulunamaması halinde ise mecburen göçmenlerin anadiline vakıf olmayanların da görevlendirildiği görülmüştür.

Dönem içerisinde her ne kadar muhacirler için okul binasının inşası ve muallim maaşının tedariki konusunda imkanlar dahilinde özveri olursa da her zaman istenen sonuçlar elde edilemediği bilinmektedir.

İzmit merkez kazasına tabi Rumeli Çerkes muhacirlerinin yerleştirildiği 104 hanelik Ketenciler adlı muhacir köyü (Sarı, 2015, s. 2245) ahalisinin 12 sene önce inşa etmiş oldukları cami ve mektebin 1889 yılına gelindiğinde kullanılmayacak hale geldiği

bilinmektedir. Ahalinin fakirliklerinden dolayı kereste taş ve saire gibi malzemeleri kendileri tedarik etmek üzere cami ve mektebin yeniden inşası için köy ihtiyar meclisi tarafından bir mazbata sunulmuştur. Caminin yeniden inşası hususunda Evkaf Nezaretine de ayrıca bir dilekçe verildiği görülmektedir. Kereste, taş vs. şeylerin köy ahalisine ait olmak üzere yapılan keşifte 1402 kuruş masrafla mektebin inşa edilebileceği hesaplanmıştır. Fakat bu gibi inşaat için maarif bütçesinde karşılık olmadığı ve inşa edilecek okulun masraflarının usulen ahaliye ait olduğu ifade edilerek Maarif Nezaretince reddedildiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 113/102 14.Ra.1307 / 8 Kasım 1889, BOA., MF.MKT. 114/70 15.R.1307 / 9 Aralık 1889).

Yine İzmit merkez kazasına tabi Abaza muhacir köylerinden birisi olan Resullü divanı Karapınar köyünde (Sarı, 2015, s. 2245) 80 muhacir tarafından mutasarrıflığa verilip oradan Hazine-i Hassa Nezaretine havale edilen arzuhalde köy halkının 40 haneye ulaştığı ve cami ile mektep inşa etmek için iktisadi durumlarının el vermediğinden cehaletten kurtulmak maksadıyla bir cami ve bir mektep talepleri olmuştur. Bir keşif yapılmasına karar verilmiştir (BOA., HH.THR. 344/19 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894).

Günümüzde Kocaeli vilayeti Gölcük ilçe sınırları içinde Ayvazpınar ismiyle anılan köy II. Abdülhamid devrinde Ahmediye köyü olarak isimlendirilmekteydi. Batum Gürcü muhacirlerin iskân edildiği (Sarı, 2015, s. 2236) köyün yakınlarında Çataltaş isimli mahallede 15 hane muhacirin teşkil ettikleri köy Ahmediye köyüyle beraber itibar edilmişse de aralarında 3 çeyrek saat kadar mesafe bulunması sebebiyle, Çataltaş ismiyle ayrı bir köy teşkil edilmesi ve ahalisinin talep ve arzusu üzerine bir mescit ile bir mektep inşası hakkında İzmit Sancağı İdare Meclisine 9 Eylül 1892 tarihli bir mazbata verilmiştir (BOA., DH.MKT. 261/ 83 13.M.1312 / 17 Temmuz 1894).

Yine günümüzde Kocaeli vilayeti Gölcük ilçe sınırları içinde bulunan Hamidiye isimli 91 haneden müteşekkil Batum Gürcü muhacir (Sarı, 2015, s. 2237) köyüne çocukların talim ve terbiyeleri için daha evvel bir mektep inşa edildiği bilinmektedir. Fakat köy nüfusunun çokluğu sebebiyle mevcut çocuklara yetmeyen mektep binasının genişletilmesi için gerekli olan 4000 kuruşun Hazine-i Hassa Nezaretince ödenmesine karar verilmiştir (BOA., ML.EEM. 238/15 14.Ş.1312 / 10 Şubat 1895).

Görüldüğü üzere kurulan muhacir köylerinin ekserisinin Hazine-i Hassa arazileri üzerinde oluşu bu köylerin bayındırlık başta olmak üzere diğer pek çok ihtiyaçlarında ilk

başvurdukları devlet kurumunun Hazine-i Hassa Nezareti olmasına sebep olmuştur. Pek çok muhacir köyü cami ve mektep binalarının inşası için Evkaf-ı Hümayun Nezareti yahut Maarif Nezareti yerine çoğu kez doğrudan Hazine-i Hassa Nezaretine başvuruda bulunmuştur.

Bu yıllarda Batum Gürcü muhacirlerin iskân edilmesiyle yeni teşkil edilen Hasaneyn (Sarı, 2015, s. 2240) köyünde çocukların tahsili için bir mektep ve ibadet için bir cami bulunmadığından köy halkı tarafından bu yolda sarf olunmak üzere 5000 kûsur kuruş toplanmış ise de meblağın inşaat için yetmediği kalan kısmın ya mahalli hükümet tarafından sarfi yahut yine ahalden toplanmak suretiyle tamamlanması hakkında bir karara varılarak olumlu bir cevap verilmiştir (BOA., DH.MKT. 431/16, 1.R.1313 / 21 Eylül 1895).

Hasaneyn'de olduğu gibi İzmit sancağı dahilinde yeni teşkil olunan 1888 senesinde Batum'dan gelen 22 hane muhacirin oluşturduğu (BOA. ŞD. 1567/1, 29.R.1314 / 7 Ekim 1896) Hüsniye köyünde de bir cami ile bir mektep inşası, köy ahali adına Ahmet Naim Efendi mühürlü dilekçe ile talep edilmiştir. Yapılan keşif çalışmasında cami ve mektebin 27 000 kûsur ile vücuda geleceği görülmüştür. Dahiliye Nezaretinden Evkaf-ı Hümayun ve Maarif nezaretlerine havale edilen mazbatadan anladığımız kadarıyla inşaat için ahali tarafından toplanan 5000 kuruşun düşülmesinden sonra sarfa lüzum görülen 22 000 kûsur kuruş için mahallince karşılık bulunamamıştır. Bazı evkaf-ı gayr-i muktedire hayrat ve meberratıyla yeniden inşası lazım gelen camii ve mekteplerin tamir ve inşası için Maliye, Evkaf ve Maarif bütçelerine konulmuş olan 1000'er liradan Priştine ile Mitroviçe, Hayriye köyünde ve Çobançeşmesi'nde inşalarını mahallerince lüzum gösterilen cami ve mekteplerin masrafları düşüldükten sonra mütebaki kalan miktardan Hüsniye köyündeki cami ve mektebin inşaat masraflarına harcanması hakkında bir karara varıldığını görülmektedir (BOA., İ.EV.. 15/17, 18.Ca.1314 / 25 Ekim 1896, BOA., BEO. 96772495 ,20.M.1315 / 21 Haziran 1897).

Fakat 1895 senesi tahsisatı kesinleşip tanzim edildiğinden ve istenen miktarın bütçe dışında kalmasından dolayı bir sonraki sene ödenek çıkartılmasına karar verilmiştir (BOA., BEO. 1003/75206, 9.R.1315 / 7 Eylül 1897). Daha sonraki yıllarda inşaatla başlandığını fakat tamamlanamadığını ve tamamlanması için toplam 7804 kuruş daha harcanması gerektiğini öğrenmekteyiz (BOA., ŞD. 163/1, 29.R.1321 / 25 Temmuz 1903).

Bu ve diğerk pek çok örnekte görüldüğü üzere okul binalarının cami arazileri üzerine hatta camilere bitişik olarak yapıldığı düşünöldüğünde ve muallim maaşları için dahi evkaf-ı münderise gelirleri kullandığı göz önüne alındığında Maarif Nezareti ile Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin her daim iş birliği içinde olduğunu ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır.

Günümüzde Kartepe ilçe sınırları içinde olan, İzmit sancağı merkez kazasında 56 haneyi barındırıp tamamen İslam ahalisinden Batum Gürcü muhacirlerin (Sarı, 2015, s. 2249) meskûn olduğı Şirinsulhiye köyünde, çocukların talim ve tedrisine mahsus bir mektep olmayıp bunun için caminin bitişindeki araziye masrafı devlet tarafından karşılanarak bir ibtidai mektep inşası için 2 Aralık 1896 tarihinde köy imamı ve muhtar, mutasarrıflığa başvurmuştur. Bu başvuruda normal şartlarda okulun ahali tarafından inşa edilmesi gerektiğini fakat bunun imkân kabilinde olmadığı hususiyetle belirtilmişse de Nezaretten gelen cevapta mekatib-i umumiyenin inşası ve istihdam olunacak muallimin maaşı genel uygulama olduğı üzere mahalli ahali tarafından karşılanması gerektiğinden bu gibi masraflarda hisse-i ianenin kullanımına Nezaret bütçesinin katiyen müsait olmadığı ifade edilmiştir (BOA., MF.MKT. 346/60, 30.B.1314 / 4 Ocak 1897).

1899 yılına gelindiğinde Abaza muhacirlerinin iskân edildiğı günümüz Kartepe ilçe sınırları içinde olan 84 hanelik Hikmetiye köyüne (Sarı, 2015, s. 2248) ihtiyacı karşılamak üzere bir mescit ve mektep inşa edilmek istenmiştir. Bunun için ilk olarak inşa edilecek ibtidai mektebinin usulü dairesinde bir kıta resmi ve keşif defteri ile fiyat pusulasının tasdik edilmiş olarak gönderilmesi emredilmiştir. Bu yıllarda İzmit sancağı doğrudan Şehremanetine bağı olduğından keşif defterinin Şehremanetinden tasdik edilmesi emredilerek mekteple birlikte mescitte inşa edileceğinden mesele Evkaf-ı Hümayun Nezaretine de tebliğ edilmiştir. Çok detaylı biçimde hazırlanan keşif defterinde mektebin taş, toprak, kum, nakliye masrafları ahali tarafından karşılanacağı ve bu masrafların düşölmesiyle toplam 10189 kuruş 35 paraya mal olacağını hesaplanmıştır. Ayrıca İzmit liva belediye kalfası Bedros Kalfa'dan yapının tek katlı, 85 metrekare, iki taraftan merdiven girişli, yerli kireç tuğlası, gürgen tahtası, kestane ağacı kullanılarak bina edileceğini öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 460/29, 5.R.1317 / 13 Ağustos 1899, BOA., İ.HUS. 75/173, 27.S.1317/ 7 Temmuz 1899, BOA., ŞD. 216/30 13.Ra.1318 / 11 Temmuz 1900).

İzmit sancağın en büyük ikinci kazası olan Adapazarı'na dönem içerisinde yoğun muhacir iskanı gerçekleşmiştir. Adapazarı kaza merkezinde usul-i cedid üzere talim ve tedris eden

mekteplerden biri de Bosna muhacirlerinin iskân edildiği mahallede açılan Cami-i Cedid İbtidaisidir. 1892 yılında bu ibtidaiye Ahmet Zaim Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 30/37, 12.M.1310 / 6 Ağustos 1892).

1900 senesinde göç eden Bosna muhacirlerinden olup Cami-i Cedid mahallesinde yaşayan Mustafa ve Mehmet isimdeki yetimlerle birlikte yine bu sene göç eden Bosna muhacirlerinden 3 ay evvel annesi vefat etmiş, 9 yaşındaki Salih ve 7 yaşındaki Fehameddin adlı yetimlerin İstanbul'daki uygun bir okulda tahsillerine devam etmeleri hususunda, mahalle ihtiyar heyetinin Muhacirin-i İslamiye Komisyonu Alisi Birinci Azalığına başvurusu olmuştur. Komisyon adı geçen 4 muhacir çocuğun durumunu Maarif Nezaretine bildirmiştir. Fakat Maarif Nezareti o yılki Darülhayr-ı Ali adlı yetim mektebi kontenjanının 300 talebe olduğunu ve bu sayının önceki başvurularla dolduğunu belirterek Adapazarı'ndaki 4 muhacir çocuğun kayıtlarını alamayacaklarını bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 742/7, 18.B.1321 / 17 Ekim 1900).

Bunun yanı sıra, Adapazarı'na tabi Soğuksu nahiyesine iskân edilmiş Çerkes muhacirlerden Aziz adlı çocuğun anne, babasının vefat ve fakirliği sebebiyle eğitimine devam etmekten mahrum kaldığından yatılı ve ücretsiz olarak Bursa İdadisine kabul edildiğini, Nezaretin çocuk için yıllık tahsisat olarak 12 lira ayırdığını öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 525/65 17.Ca.1318 /12 Eylül 1900). Hakeza görüldüğü üzere devrin idaresi muhacirlerin eğitimi için şartlar el verdiği takdirde ellerindeki imkanları onların hizmetinde kullanmaya gayret etmişlerdir.

Adapazarı Kaymakamı Mihalzade Mehmet Nüzhet Efendi riyasetindeki maarif komisyonunun 14 Mayıs 1895 tarihli tahrirata verdiği cevaptan öğrendiğimize göre; henüz mektep ve mescidi olmayan muhacir köylerinde ahali teşvik edilip iane-i ahali ile mektep inşalarına başlanmış ve şimdiye kadar 9 mektep ile 4 mescit ve Hendek nahiyesinde 35 odalı bir medrese bina edilmiştir. 2 aya kadar da temeli atılan 3 cami ve 7 mektebin de tamamlanacağı bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 283/30, 2.S.1313 / 25 Temmuz 1895).

1887 yılında İzmit sancağının Hüdavendigâr vilayetine bağlı olduğu yıllarda Hüdavendigâr vilayeti valisi İsmail Hakkı Paşa teftiş için Adapazarı kazasına gitmiştir. Bu teftiş esnasında Akyazı nahiyesinde daha önce iskân ettirilmiş olan Abaza, Çerkes ve Rumeli muhacirleri vatanlarını terk ederek Osmanlı devletine göç etmelerinin sebebinin İslam dinini muhafaza edebilmekten ibaret olduğunu belirterek kendisinden bazı taleplerde

bulunmuşlardır. Ailelerini barındıracak şekilde birer hane inşa edilerek iskân edildiklerini ancak iskân mahallerinde cami, mescit ve çocuklarına dini eğitim verecek mekteplerin bulunmadığını ifade ederek bunların inşasını talep etmişlerdir.

Bu talep üzerine mahalli hükümet marifetiyle gerekli incelemeler yapılmış ve Akyazı nahiyesinde iskân eden muhacirlerin olduğu, cami ve mektepleri bulunmayan birbirine yakın 13 köyün mevcut her ikişer yüz hanesi için birerden mektep ile birlikte dört adet caminin inşa edilmesi gerekli görülmüştür.

Ayrıca Kandıra kazasında bulunan Harmantepe köyü ile Hendek nahiyesinde bulunan Çökek köyü içinde olmak üzere 2 mekteple caminin gerekli olduğu görülmüştür. Bahsi geçen köylerin ormanlara yakınlığı dolayısıyla gerekli kerestenin halk tarafından tedariki mümkün olduğundan mekteple birlikte bu 6 caminin daha önce örnekleri olduğu gibi 50 000 kuruş masrafla meydana geleceği hesaplanmıştır. Bu açıklamalar neticesinde ormanlara zarar vermeden cami ve mekteplerin inşası için padişah iradesi yayımlanmış ve adı geçen cami ile mekteplerin inşasına başlanmıştır (BOA., İ..DH. 1043/82014 11.Za.1304 / 1 Ağustos 1887, BOA., DH.MKT. 1446/65, 24.Z.1304/ 13 Eylül 1887, BOA., DH.MKT. 1453/80, 20.M.1305/ 8 Ekim 1887).

1892 yılında, günümüzde Uzunkum adıyla Sakarya vilayetinin Sapanca ilçesine bağlı bir köy olan Mümtaziye köyü ahalisinden gelen dilekçede 21 yıl evvel göç edip buraya iskân olduklarını ve Sapanca'ya 1 saat mesafede bulunan köylerinde bir mektep ve caminin olmayışının ahaliyi büyük müşkülata soktuğu ifade edilmiştir. Köylü tarafından yapılan bir odada namaz kıldıklarını cuma günleri ise Sapanca'ya gittiklerini fakat yaşlıların bu yolculuğu yapamadıkları için cuma namazlarına katılmadıklarını bugün o odanın dahi yıkıldığını ve eğitim için çocuklarının bir mektebe ihtiyaçları olduğunu da dile getirmişlerdir. Nezaretten gelen cevap ise inşa edilecek olan cami ve mektepten en ziyade köy ahali istifade edeceğinden gerekli cami ve mektebin ahali tarafından yapılması yönünde olmuştur (BOA., İ..DH.. 1279/1000639 19.Za.1309 / 15 Haziran 1892, BOA., BEO. 20/1460 20.Za.1309 / 16 Haziran 1892).

Bu dönemde görev yapan devletin üst düzey memuriyetindeki bazı kimseler muhacirler için birtakım hayır işlerini yürütmüşler ve bunu yaparken sadece sosyal müessesler inşa etmekle kalmamış aynı zamanda bu müesseselerin daimî surette işlemesi içinde önlemler almıştır.

Bu bağlamda düşünülduğünde Sapanca'ya bağlı Mahmudiye köyünde 1905 yılında Selanik Valisi Batumlu Hasan Fehmi Paşa tarafından Gürcü soydaşlarının iskân edildiği köye bir ibtidai mektebi ile kendi adıyla anılacak olan bir cami inşa ettirmiştir. Gürcü muhacirlerin iskân edildiği köyün büyüklüğü ve nüfusunun çokluğu göz önüne alınarak ihtiyaç duyulan cami ve mektebi yaptıran Hasan Fehmi Paşa, hicri 1300 tarihli vakfiyesinde kayıtlı olan 100 lira-i Osmani 'den de cami ve okulda görev yapacak imam, müezzin, hatip ve muallim için maaş tahsisatları ayırmıştır. Görev yapacak kimselerin muktedir, mütedeyyin olmalarını şart koşan vakfiye göre seçilen ilk muallim de Emin Efendi adında birisi olmuştur. Ardından Maarif Nezareti görevlendiren muallim tercüme-i hal varakası gibi gerekli evrakların ve malumatın bildirilmesini talep etmiştir (BOA., MF.MKT. 767/49 22.Z.1321 / 10 Mart 1904).

İstifa eden muallim Emin Efendi yerine tayin edilen Selanik Darümuallimini mezunlarından tecrübe sahibi Ali Hilmi Efendi'nin maaşının yine bu tarihlerde rüsumat Emmini olan Batumlu Hasan Fehmi Paşa tarafından karşılanmıştır BOA., MF.MKT. 822/74 25.L.1322 / 2 Ocak 1905). Bu durum muhacirlere hizmet etmek için kurulan müesseselerin devamı yolunda alınan önlemler arasında gösterilebilecek örneklerden birisidir.

Zira ilkokul eğitimi veren ibtidailerin muallim maaşı, inşaat, tamirat vs. masrafları Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 4. ve 198. maddesi gereği halk tarafından karşılanması (Cevad, 2002,405,439) bekleniyordu. Bu da okulların devamlı faaliyet gösterebilmesi hususunda büyük engellerden biriydi. Öyle ki geliri az olan meslek grubuna mensup çiftçi ve eğitimin gerekliliği bilincinden mahrum olan halkın okullar için toplanan maarif ianesini sürekli olarak desteklemesi mümkün olmuyordu. Özellikle muhacir köylerindeki ahalinin büyük çoğunluğunun fakir olması ve göç etmeleri sebebiyle mevcut ekonomik refahlarını kaybetmeleri maarif ianesini ödemedede zorluk yaşamalarına sebep oluyordu. Yukarıdaki Mahmudiye İbtidai Mektebinde olduğu gibi devletin sosyal yönü bu gibi durumlarda ortaya çıkmakta ve maddi durumu iyi olan kimselerce eğitim için gerekli harcamalar fonlanmaktaydı.

Selanik valiliği ve rüsumat eminliği yapan Batumlu Hasan Fehmi Paşa'nın sadece soydaşı olduğu muhacirler değil o tarihlerde Osmanlı devletine sığınan tüm muhacirler için gayret gösterdiği ve hatta Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla göç edenlere yardım etmek üzere padişahın başkanlığında kurulan komisyonda bir müddet başkan yardımcısı olarak çalıştığı bilinmektedir (Küçük,1997, s. 322). Ayrıca İzmit sancağı Yalova kazasındaki Gürcü

muhacirlerle de hususen ilgilendiği ve Mahmudiye köyünde olduğu gibi onlar için de birtakım girişimlerde bulunduğu görölmektedir.

İzmit sancağındaki muhacirlerin iskân mahallerinden birisi olan Kandıra kazası Karasu nahiyesine bağlı Sultaniye köyüne iskân ettirilmiş olan Sohum muhacirlerinin 60 hane oldukları ve bir cami ile mektep inşası için pek çok istida verdikleri bilinmektedir. Evkaf-ı Hümayun ve Maarif nezaretlerinin iş birliği neticesinde gereken tahsisatın ayrılması hususunda Maliye Nezaretine ısrar edildiği görölmektedir (BOA., DH.MKT. 1519/115 27.L.1305 / 7 Temmuz 1888).

Yine Kandıra kazasına bağlı başka bir muhacir köyü olan 62 hane ve 166 nüfuslu Beylerbeyi'nde 1892 yılına gelindiğinde Batum muhaciri (BOA.Y.MTV. 63/108 20.Za.1310 / 5 Haziran 1893) olan köylülerin müteaddit dilekçeler vermiş olmalarına rağmen halen daha köylerinde bir cami ve mektep bina edilmediğinden yakındıkları görölmektedir. Ahalinin taleplerine en sonunda cevap verilmiş ve Bâb-ı Âli tarafında Dahiliye Nezaretine verilen direktifle gerekenin icrası yolunda bir adım atılmıştır (BOA., DH.MKT. 1920/97 10.L.1309 / 8 Mayıs 1892).

1894 yılına gelindiğinde Kafkasya muhacirlerinin sakin olduğu Kandıra kazasının Kaymas nahiyesine bağlı Mahmudiye köyüne bir cami ve mektep inşası ile sadece o köy değil bir çeyrek mesafede bulunan diğer köylerinde istifade edebileceği bildirilmiştir. Bunu üzerine mutasarrıflığa yapılması istenen inşaatlar için bir keşif defteri hazırlanması ve köyün büyüklüğü hakkında bilgi edinilmesi emredilmiştir (BOA., Y.. PRK.BŞK. 35/18 9.Ş.1311 / 15 Şubat 1894).

II. Abdülhamid devrinde İzmit sancağına iskân edilen muhacirler içerisindeki Boşnak grupların diğer Rumeli ve Kafkas muhacir gruplarına kıyasla hayata tutunma ve bir an evvel üretime geçme hususunda daha gayretli oldukları görölmüştür.

Örneğin Karamürsel kazasının Sarıkum mevkiine 1881 yılında iskân olunan Boşnaklar, 25 hane olarak kurdukları esasen Cami-i Atik mahallesine bağlı bir bölge olmasına rağmen daha sonraki yıllarda Boşnak Hamidiye ismini alacak olan köyün adını Bosna-i Cedid Sarıkum koymuşlardır. Kendi paraları ile arazi satın alarak evler inşa etmekle kalmamışlar bir cami ve mektep de yapmışlardır. Fakat cami ve mektebi yaptırıp aynı zamanda 11 yıldır bir karşılık beklemeden imamlık ve muallimlik vazifesini yürüten Derviş Mehmet oğlu Hüseyin Efendi'nin yaşlılığından dolayı artık bu vazifeleri yürütemediği bilinmektedir.

Yazılan arzuhalde onun yerine maaşlı bir imam ve muallimin gerekliliği vurgulanarak bunların maaşlarına karşılık bulamadıkları için bu hususta bir tahsisat talep etmişlerdir (BOA., BEO. 1264/99310 23.B.1309 / 22 Şubat 1892). Derviş Mehmet oğlu Ali Efendi verdiği arzuhalde imamlık ve muallimlik için iki ayrı kişi yerine eskiden olduğu gibi bu vazifelerin birleştirilmesini teklif ederek Hazine-i Evkaf-ı Hümayun ve Maarif Nezareti tahsisatlarından verilmek üzere 80 kuruş ödenek ayrılması talep etmiştir (BOA., MV. 70/1 25.L.1309 / 23 Mayıs 1892, BOA., Y..A...HUS. 261/13 2.Za.1309 / 29 Mayıs 1892). Bunun üzerine cami ile mektebin imamet, hitabet ve muallimlik görevlerinin bir kişiye verilerek maaşının da Evkaf ve Maarif tahsisatından ödenmesine karar verilmiştir (BOA., BEO. 20/1462 20.Za.1309 / 16 Haziran 1892, BOA., MF.MKT. 186/107 4.Ca.1311 / 13 Kasım 1893). Fakat bu karar uygulanmamış ve imamlık ile muallimlik vazifelerinden muallimliğe ait olan aylık 40 kuruşluk maarif tahsisatıyla 9 Ocak 1893'de mahalle ahalisinde Boşnak Hüseyin Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 182/131 21.Ra.1311 / 2 Ekim 1893). Hüseyin Efendi'nin ardından göreve gelen Hasan Efendi ise 1896 yılına kadar oğluyla beraber hem bevvablık hem muallimlik vazifesini aylık 40 kuruş maaşla yürütmüşse de maaşının yetersizliği sebebiyle istifa etmiştir (BOA., BEO. 790/59242 26.Z.1313 / 8 Haziran 1896). Bu tarihten, 1907 yılına kadar Sarıkum İbtidai Mektebi hakkında bir bilgiye ulaşamazsak da 16 Haziran 1848'de Bosna'nın İzrovnik kazasının Zamlaz mahallesinde doğan ve yine ibtidai ile rüşdiye mekteplerini İzrovnik'te okuyan İsmail oğlu Hüseyin Asım Efendi'nin 1907 yılındaki imtihanı neticesinde ehliyetname olarak göreve başladığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 1010/29 19.C.1325 / 30 Temmuz 1907).

Türk soylu olmayan muhacirlerin eğitiminde dil sorunundan dolayı öncelikle kendi içlerinde Türkçe bilenlerin muallim olarak istihdamı yoluna gidildiğini daha evvel ifade etmiştik. Sarıkum İbtidai Mektebinde ise bu bizatihi ahali ve görev yapan Abdullah Efendi tarafından talep edilmiştir.

Öyle ki 1910 yılına gelindiğinde Sarıkum mahallesinin mevcudu 60 haneye kadar yükselmiş ve öğretmen maaşı da 40 kuruştan 250 kuruşa kadar zamlanmıştır. Fakat Sarıkum İbtidai Mektebi muallimi Abdullah Efendi'nin verdiği arzuhalde mahalle halkının ekserisi Boşnakça konuşmakta 11-12 yaşlarındaki kızların bile Türkçe bilmedikleri için mektebe gelemedikleri bilinmektedir. Bununla birlikte 25 yaşında bekar ve Boşnak olmadığı gibi bu dili de bilmeyen bir muallimin burada görev yapması mahalle

muhtarınca da tasvip etmediğini öğrenmekteyiz. Bunun üzerine Boşnakça bilmediği için Sarıkum'da görevini ifa edemeyen Abdullah Efendi münhal bulunan Şeyhler nahiyesindeki ibtidai mektebe tayin edilmiştir (BOA., MF.İBT. 262/91 8.S.1328 / 30 Temmuz 1910).

Tahtalı mevkiinde sakin Bosna muhacirleri adına Hüseyin tarafından Muhacirin-i İslamiye Komisyonu Birinci Azalığına yazılan 18 Ağustos 1902 tarihli arzuhale göre 1902 yılında 40 hane olarak Karamürsel'in Tahtalı mevkiine iskân ettirilen Bosna muhacirlerinin o yıl içerisinde köy sınırları belirleme vs. muameleleri tamamlamış olmakla birlikte köylerinde henüz bir cami ve mektep bulunmamaktadır. İhtiyaç duydukları cami ile okul için taş, kereste ve diğer malzemeleri kendileri taraflarından tedarik edilmek ve inşaatta kendileri de çalışmak suretiyle 3000 kuruşa bir cami ve mektep inşasının mümkün olacağı heyette bulunan mühendis tarafından tespit edilmiştir. Bunun üzerine cami ve mektep inşaatı için gerekli olan 3000 kuruşluk tahsisat Maliye Nezaretinden ayrılmıştır (BOA., A.}MKT.MHM. 520/7 20.C.1320 / 24 Eylül 1902).

İzmit sancağının bir diğer muhacir iskân bölgesi ilk vakitler Karamürsel kazasına tabi bir nahiyeye iken 1901 yılında kaza olan Yalova'da ise II. Abdülhamid devrinde ilk tespit edebildiğimizi muhacir mektebi Gökçedere köyündedir. 1893 yılına gelindiğinde Yalova nahiyesine bağlı Gökçedere adındaki köyde iskân edilmiş olan Batum muhacirleri bir cami ve mektep ihtiyaçları olmakla beraber bunların inşasına muktedir olmadıklarına dair pek çok mührün yer aldığı bir arzuhal sunmuşlardır. Bunun üzerine cami ve mektep inşası için gerekli masrafların Emlak-ı Hümayun tarafından ödenmesine ve inşası için hazırlanan mukavelename nüshasının usul olduğu üzere kütüphane-i hümayunda saklanmasına karar verilmiştir. İnşaat için düzenlen ilk keşif defterinde masraf 43433 kuruş olarak öngörülmüşse de daha sonraki keşiflerde 39800 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA., HH.İ... 86/71 23.Ra.1311 / 4 Ekim 1893, BOA., HH.THR. 344/11 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894, BOA., HH.THR. 344/13 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894). 3 takside bölünen ödemenin birinci taksiti 19800 kuruş, ikinci taksiti 10000 kuruş üçüncü taksiti ise 6000 kuruş olarak ödenmiştir (BOA., ML.EEM. 177/43 16.B.1309 / 15 Şubat 1892, BOA., ML.EEM. 180/33 20.N.1309 / 18 Nisan 1892, BOA., ML.EEM. 180/97 4.L.1309 / 2 Mayıs 1892).

İnşaatın keşif defterinde, kullanılacak taşların ahali tarafından karşılanacağı hesaplanmış olsa da arazide uygun taş olmadığından ahali kereste ve kireç hususunda üzerine düşeni

yapmakla birlikte taşı tedarik edemedikleri için, duvarların inşasında gerekli olan taş 4 usta tarafından 34 günlük bir mesai sonucunda elde edilmiş ve 2601 kuruş taş ve nakliye masrafı ortaya çıkmıştır. Bu da yine Emlak-ı Hümayun tarafından ödenmiştir. İnşaata nezaret etmek üzere Dikran Kalfa memur edilmiş olup binalar Hirebet Kalfa tarafından yapılmıştır. Tüm bu işlemlerle ise İzmit ve Balaban Çiftlikat-ı Hümayun memuru Mehmet Efendi alakadar olmuştur (BOA., HH.THR. 344/14 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894, BOA., HH.THR. 344/17 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894, BOA., ML.EEM. 246/3 22.Za.1312 / 17 Mayıs 1895, BOA., ML.EEM. 273/ 51 3.Za.1313 / 16 Nisan 1896). Padişahın hayratı olarak inşa edilen, Gökçedere'deki cami ve mektebin eşya bedeli olan 8440 kuruş da yine Emlak-ı Hümayun tarafından ödenmiş ve 1895 yılında resmi bir törenle açılışları gerçekleştirilmiştir (BOA., HH.İ... 97/56 7.Za.1312 / 2 Mayıs 1895, BOA., HH.İ... 100/31 6.C.1313 / 24 Kasım 1895).

Yalova nahiyesindeki Çerkes muhacirlerin iskân edildiği Fevziye köyünde, ahalinin gayretiyle bir mektep binası inşa edilmiş olmakla birlikte 1898 yılında muallim maaşını karşılayacak gelirleri olmadığından mektebin faaliyet gösteremediği ve çocukların Türkçe öğrenmediğinden kendilerini Türkçe ifade etmekten mahrum kaldıkları bilinmektedir. Açıldığı takdirde sadece Fevziye köyünden 200 çocuk ve Fevziye'ye çeyrek saat mesafede olup yine Çerkes muhacirlerin iskân edildiği Karadere, Hamidiye, Tevfikiye ve Aktoprak köylerinden de çocukların mektebe gelebileceğini ve böylece 300 ila 400 çocuğun bu mektepten istifade edebileceği belirtilerek köylü tarafından muallim maaşı için tahsisat istenmiştir. Nezaret ise maaşın ahali tarafından yahut evkaf-ı münderiseden karşılanması gerektiği ifade edilerek bu talebe bir karşılık verilememiştir (BOA., MF.MKT. 420/33 15.C.1316 / 31 Ekim 1898).

Yalova kazasındaki Baltacı Çiftlik-i Hümayunu dahilinde olan Kadı köyü ahalisinin 1906 yılına gelindiğinde köylerindeki çiftlik-i hümayuna ait olan harap haldeki bir binayı tamir edip mektep olarak kullanma talepleri olduğunu görmekteyiz. Baltacı Çiftlik-i Hümayunu müdürünün verdiği bilgiye göre; halihazırda zaten köyde çocuklara yeter büyüklükte bir mektep binası olduğu için çiftlik-i hümayuna ait binanın okul olarak tahsis edilme talebi reddedilmiştir (BOA., ML.EEM. 723/34 11.Za.1324 / 27 Aralık 1906).

4.3.1.3.İzmit Sancağındaki Gayrimüslim Çocuklara Türkçe Eğitimi

Kanun-ı esasinin 18. maddesinde belirtildiği üzere Osmanlı devletinin resmi dili Türkçe idi (Tanör, 2011, s.146). Bundan hareketle devlet dairelerinde ve resmi işlemlerde Türk lisanın kullanılması tüm Osmanlı vatandaşları için Türkçe'nin zorunlu olarak okunup yazılmasını gerektiriyordu. Bu bağlamda İzmit sancağındaki 2 büyük gayr-i Türk/gayrimüslim unsur olan Rum ve Ermeni milletlerinin mekteplerinde okuyan çocuklar için de lisan-ı Türki, lisan-ı Osmani adlarıyla anılan Türkçe dersinin öğrenilmesi haklı bir zaruretti. Bu gerekliliğe İzmit sancağı mahalli hükümeti cevapsız kalmamış ve imkanları nispetinde gerekli muallimi istihdam edip ders materyallerini temin yoluna gitmişlerdir.

Gayrimüslim mekteplerine Türkçe muallimi tayini konusunda mahalli ve merkezi idareler her daim birkaç hususu göz önünde bulundurmuştur. İlk olarak muallim tayin edilecek şahsın o cemaat içinde bu dersi verebilecek müktesebata sahip insanlar bulunsa bile cemaat dışından, Müslüman ve Türk olmasına dikkat edilmiştir.

İkinci olarak da eğer mümkünse herhangi bir kadro ile devlet memuriyetinde bulunmasına ve ek vazife olarak Türkçe muallimliği yapmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle muallim tayin edilecek kişinin devlete olan bağlılığında şüpheye yer bırakılmamaktadır. Zira gayrimüslim mekteplerinde görev alan Türkçe muallimleri aynı zamanda o okuldaki devletin temsilcisi ve teftiş mekanizması olarak yer almaktaydı. Yine de muallimlerin devlete olan mevcut sadakatlerini daha da perçinlemek adına normal şartlarda vazifelendirildikleri bu gibi mektepler mekatib-i hususiden olup Maarif Nizamnamesi gereğince tüm masrafları cemaate aitse de gayrimüslim milletlerinin mekteplerinde lisan-ı Türki talim eden muallimlere, maarif tahsisatından 112 kuruş eğer görevlendiren kişi zaten memursa 100 kuruş, değilse de 150 kuruş maaş verilerek, devlete olan bağlılık ve güvenilirlikleri teminat altına alınmıştır (BOA., ŞD. 205/38, 13.Ra.1289 / 21 Mayıs 1872, BOA., MF.MKT. 320/43, 6.M.1314 /17 Haziran 1896).

İzmit sancağındaki Rum ve Ermeni milletlerinin de muallim hususunda talepkâr olduğunu görmekteyiz. 1872'de İzmit Ermeni mektebi adına Ermeni piskoposunun emsali gibi 150 kuruş maaşla bir Türkçe muallimi talebi olmuştur. Maarif tahsisatından 150 kuruş maaş verilmesinin pek çok örneği olduğundan burada görevlendirilecek muallime de aynı muamele yapılarak maaşı bizzat 88 senesi Nezaret bütçesinin 7. faslının 1. maddesinde

muharrer tertipten karşılanarak bu uygulamanın yaygınlaştırılması politikası güdülmüştür BOA., ŞD. 205/38, 13.Ra.1289 / 21 Mayıs 1872).

Muallim tayin edilecek kişinin cemaat dışından, Müslüman ve Türk olmasına dikkat edildiğini ifade etmiş olsak da bu kaidenin işletilmediği durumlarda olmuştur. Nitekim İzmit Ermeni Mektebi Türkçe muallimi İbrahim Efendi'nin yerine daha önce tayin kılınan Aziz Efendi'nin devamsızlığından dolayı 1 Ağustos 1875 tarihinde Ermeni milletinden Yaver Efendi'nin tayin edildiğini ve Meclis-i Maarif 'inde bu tayini onayladığını görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 33/83, 25.Z.1292/ 22 Ocak 1876). Fakat anlaşıldığı kadarıyla kısa bir müddet sonra İbrahim Efendi görevine geri dönmüş ve 1892 yılına kadar Ermeni Mektebi Türkçe muallimi olarak çalışmıştır. Daha sonra asıl görevinin değişmesi sebebiyle ek vazife olarak ifa ettiği Türkçe muallimliğinden ayrılmış ve yerine 29 Kasım 1892 tarihinde İzmit maarif muhasebe memuru Reşat Efendi tayin edilmiş o da bir müddet sonra vazifeyi bırakınca 112 kuruş maaşla İzzet Efendi bu göreve atanmıştır (BOA., MF.MKT. 157/105, 20.C.1310 /9 Ocak 1893, BOA., MF.MKT. 158/ 15, 21.C.1310 /10 Ocak 1893, BOA., MKT. 194/128 , 29.B.1311 /5 Şubat 1894, BOA., MF.MKT. 237/63, 26.Ca.1312 /25 Kasım 1894). Tüm bu atamalar esnasında muallimlerin yeterliliklerinin tespit edilmesi maksadıyla imtihan edildikleri ve bu imtihan varakalarının da Maarif Nezareti tarafından istendiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 182/10, 19.Ra.1311 /30 Eylül 1893).

13 Kasım 1895 tarihine gelindiğinde ise İzmit Rum Mektebi Türkçe muallimi Hüseyin Efendi'nin istifa etmesi üzerine yerine İzmit Ermeni Mektebi Türkçe muallimi İzzet Efendi'nin onun yerine de Mekteb-i Sultaninin Türkçe kısımdan mezun İzmit maarif muhasebe memuru ve maarif idadi kâtibi Ali Mazhar Efendi'nin tayin edildiği görülmektedir. Bu becayişin asıl sebebi ise İzmit Ermeni Mektebinin İzmit İdadisine konum olarak daha yakın olmasıdır. Zira Ali Mazhar Efendi idadi mektebinin postanesinde evrak muayene vazifesi yaptığı için Rum Mektebi yerine Ermeni Mektebine görevlendirilmesi daha uygun görülmüştür (BOA., MF.MKT. 320/43, 6.M.1314 /17 Haziran 1896, BOA., MF.MKT. 363/40, 4.Ra.1315/ 3 Ağustos 1897). 1898 yılında asıl vazifesi olan maarif muhasebe memurluğu ve maarif idadi kâtipliği sebebiyle Ali Mazhar Efendi'nin Türkçe muallimliği görevini birkaç gün aksatması üzerine İzmit Mutasarrıfı Musa Kazım tarafından Ermeni cemaatinden Kirkor Baklacıyan'ın tayin edildiğini fakat 24 Kasım 1898 tarihli emirnameye göre bu tayinin tasdik edilemeyeceğinden Ali Mazhar

Efendi'nin eskisi gibi Ermeni Mektebi Türkçe muallimliği vazifesine devam ettirildiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 403/11, 12.S.1316/ 2 Temmuz 1898). Bu bilgidenden hareketle gayrimüslim mekteplerine Türkçe mualliminin eğer mümkünse cemaat dışından, Müslüman ve Türk olması uygulamasının mümkün olan her şartta gözetildiği görülmektedir.

Her ne kadar gayrimüslim ibtidai mekteplerinde görev yapan Türkçe muallimlerinin maaşları Nezaret bütçesinden karşılsa da rüşdiye ve idadi düzeyindeki mektepler için durum biraz daha farklı olmuştur.

Zira 1898'de İzmit ve Bahçecik'teki idadi derecesinde bulunan Ermeni Katolik mekteplerinde lisan-ı Türki talim edilmek üzere 2 Türkçe mualliminin tayini için aylık 4 lira tahsisi İzmit Ermeni Katolik Murahhaslığı tarafından talep edilmiş ve İzmit mahalli idaresince tahsisat ayrılması düşünülmüştür. Fakat rüşdiye ve idadi derecelerinde bulunan gayrimüslim okullarına lisan-ı Osmani muallimleri tayiniyle maaşlarının Nezaret bütçesinden tahsis edilmesi yalnız İstanbul ve Rumeli vilayetine mahsus olmasından, maaş tahsisat talebinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır (BOA., MF.MKT. 406/32, 29.S.1316/ 19 Temmuz 1898).

Fakat Bahçecik nahiyesindeki okul 1903 yılında İzmit İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey'in emriyle maarif muhasebe memuru ve idadi Fransızca muallimi Ali Mazhar Efendi 'ye yaptırılan teftişat sırasında tekrar gündeme gelmiştir. Bahçecik nahiyesindeki Ermeni okulunda okutulan ders kitaplarının programa uygunluğunu teftiş için görevlendirilen Ali Mazhar Efendi'nin 10 Şubat 1903 tarihli raporu ve Bahçecik nahiyesi baş papazının dilekçesi çok dikkat çekicidir. Rapor ve dilekçeye göre adı geçen okulda Türkçe muallimi bulunmaması ve öğrencilerin Türkçe 'den mahrum bırakılması katiyen caiz olmayacağından bir Türkçe muallimi tedariki elzem olduğu halde mektebin gelirleri böyle bir muallim istihdamına müsait olmadığından öğrencilerin nahiyyede açılmış olan Amerikan Protestan Mektebine devam ettikleri ortaya çıkmıştır. Meseleye eğilen İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey nahiyyenin büyüklüğü ve başpapazın dilekçesi ile teftiş raporuna nazaran bir Türkçe muallimi istihdamı ve gerekli olan tahsisatın itasını istemiştir. Nezaretten gelen cevap ise bir 1898'deki yanıt kadar umut kırıcı olmasa bile öncelikle tahkikat yapılması akabinde mektebin ruhsatlı olup olmamasına göre tahsisat verileceği yönünde olmuştur (BOA., MF.MKT. 691/25,17.Z.1320 / 17 Mart 1903).

Ermeni ve Rum nüfusun İzmit merkez kazasından sonra en çok olduğu ikinci kaza olan Adapazarı'nda da pek çok Ermeni ve Rum mektebi vardır. Tıpkı merkez kazada olduğu gibi buradaki gayrimüslim mekteplerinin de Türkçe derslerine Türk, Müslüman ve devlet memuru olan insanların tayinine özen gösterilmişse de bazı istisnai uygulamalarda olmuştur.

Bu bağlamda tespit edebildiğimiz ilk tayin 1873 yılına tekabül etmektedir. Adapazarı kazasında Rum ve Ermeni cemaatlerinin yaptırmış oldukları mektebe emsali olduğu gibi 150 kuruş maaşla 13 Temmuz 1873 tarihinde Vacid Efendi Türkçe muallimi olarak tayin edilmiştir. Maaşı ise bu senenin maarif bütçesinin 6. faslının 3. maddesindeki yazılı tertipten ödenmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 16/52, 10.Za.1290 / 30 Aralık 1873, BOA., A.} MKT.MHM. 470/62, 28.L.1290 / 19Aralık 1873, BOA., MF.MKT. 10/88, 01.R.1290 / 29 Mayıs 1873).

1876 yılına gelindiğinde ise cemaat tarafından tekrar muallim talebi olmuş bunun üzerine Nezaret tayin talebinin daha sonradan yerine getirilmek üzere, burada kaç gayrimüslim hane olup hangi mezhebe mensup olduklarının tahkik edilmesini istemiştir (BOA., MF.MKT. 36/28, 12.R.1293/ 7 Mayıs 1876, BOA., MF.MKT. 36/28, 13.R.1293 / 8 Mayıs 1876).

Adapazarı Rum ve Ermeni mekteplerinde 1890 yılına kadar farklı Türkçe muallimleri görev yapmış olsa da 1896 yılına kadar tam 6 yıl müddetince 120 kuruş maaşlı gayrimüslim mektepleri Türkçe muallimliği boş kalmıştır. Bu yıllarda Adapazarı kaza merkezinde sayısı “8-9’a ulaşan Rum ve Ermeni mektepleri için hükümet-i mahallîyeye mensup memurinden birisinin Türkçe muallimi olarak seçilip imtihan ve tercüme-i hal varakalarının irsali” istense de 120 kuruş maaş verildiğinden memurlardan kimsenin talip olmadığı ve hariçten birileri bu göreve tayin edilirse de bu çözümün Nezaretçe kabul edilmeyeceği bilindiğinden “mekatib-i gayrimüslim ve ecnebiye de lisan-ı Osmani'nin talim ve tedrisi hakkındaki matlup olunan iktidara sahip muallim” için maaşa zam yapılması gerektiği ve mevcut maaş ile muktedir bir muallim bulunamayacağı İzmit İdadi müdürü tarafından ısrarla dile getirilmiştir. Verilen cevapta sair vilayetlerde de bu maaşın verildiği ve emsali derecesinde olduğundan maaşa Nezaret tarafından zam yapılamayacağı karşılık bulunabilirse İzmit Maarif İdaresinin zam yapabileceği bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 324/63, 29.S.1314 / 9 Ağustos 1896).

Tüm bu yazışmaların ardından yine boş kalan Adapazarı mekatib-i gayrimüslim Türkçe muallimliğine ancak 1898 yılında, Bursa İdadisi mezunlarından Adapazarı Ziraat Bankası şubesi kâtip muavini Mehmet Efendi'nin imtihan edilerek maaşı mahsus olan 120 kuruş ile tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 401/6, 2.S.1316 / 22 Haziran 1898). Fakat 26 Aralık 1898 tarihindeki Mehmet Efendi'nin imtihan varakası meclis-i maarif ve mekatib-i ecnebiye ve gayrimüslim müfettişliği tarafından incelendiğinde vazifeye muktedir görülmemiştir. Onun yerine mevcut maaşıyla geçinmekte sıkıntı yaşayan ve bu zamana kadar vazife-i asliyesini hüsn-i ifa ettiğinden taltife layık görülen Adapazarı Hamidiye Rüşdiye muallimi sanisi Hilmi Efendi'nin rüşdiye muallim-i saniliği vazifesine ilaveten mekatib-i gayrimüslim Türkçe muallimliğinin de ihalesi münasip görülerek vazife-i asliyesini aksatmayacak şekilde görevini ifası istenmiştir (BOA., MF.MKT. 437/34, 24.L.1316 / 7 Mart 1899, BOA., MF.MKT. 440/14, 13.Za.1316 / 25 Mart 1899).

1900 yıllarına kadar Adapazarı Hamidiye Rüşdiye muallimi sanisi Hilmi Efendi gayrimüslim Türkçe muallimi olarak vazife görmüştür (BOA.,TS.MA.e. 1372/88, 14.C.1318/ 9 Ekim 1900).

1906 yılında ise Adapazarı'nda bulunan Rehber-i Terakki adlı hususi mektepten mezun ve dört senedir Adapazarı kazası tahrirat kâtibi mülazımı olan İsmail Safa Efendi'nin göreve atıldığı bilinmektedir. İsmail Safa Efendi'nin maaşı Adapazarı mal sandığından ödenmiştir (BOA., MF.MKT. 807/50, 24.B.1322 / 13 Eylül 1906).

4.3.1.3. İzmit Sancağı Eğitim Faaliyetlerine Mali Kaynak

Mali güçlükler her zaman Osmanlı eğitim modernleşmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Nitekim, Tanzimat devrinde başlatılan maarif reformunun başarıya ulaşması, her şeyden evvel sağlam ve süreklilik arz edecek mali kaynaklara bağlıydı. Bu süreç içerisinde geleneksel maarif müesseselerinin mali kaynağı olan vakıf sistemi bozulduğundan bunların gelirleri mevcut eski okulların ihtiyaçlarını bile karşılamıyordu.

Yeni açılan modern okullar için gelir kaynağı olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde devlet bütçesinden ayrılan para, ahalinin yardımları, vakıf gelirleri, diğer yardımlar ve lise ile yüksek okul talebelerinden alınacak ücret ve para cezaları belirlenmiştir. Ne var ki bu kaynaklar ilköğretime tahsil edilmemiş, ilköğretimin tüm masrafları halka bırakılmıştır (Kodaman,1999, s.156-157).

II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında maarife yatırım şöyle dursun, pek çok devlet müessesesinin kaynak sıkıntısı çektiği bilinmektedir. İngilizlerin Mısır'ı ele geçirmesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı harcamaları ve neticesindeki savaş borçları ile II. Abdülhamid öncesi yapılan ve onun saltanatına olduğu gibi devredilen dış borçlar birleşince hükümet 1881 Muharrem Kararnamesiyle iflasını açıklamıştır. Duyun-ı Umumiyenin kuruluşuyla da devletin gelir getiren kaynakları alacaklı ülkelerin idaresine geçmiştir (Somel, 2019, s. 183-184).

Özellikle 1880'lerden itibaren taşradaki eğitimin ekonomik krizden etkilendiğini belirtmek yerinde olacaktır. Zira Bâb-ı Ali, Maarif Nezaretinden rüşdiye bevvab ve yazı muallimleri maaşlarının düşülmesini istemiş ve bu tatbik edilmiştir. Böyle bir ortamda maarif için tek geçerli kaynağın evkaf-ı münderise gelirleriyle maarif hisse-ianesi olduğu görülmektedir. Nitekim evkaf-ı münderise gelirlerinin yalnız eğitim yararına harcanması ve hisse-i ianenin toplanmasındaki görece istikrar, taşra eğitiminin devlet bütçesine bağımlılığını bir nebze de olsa azaltmıştır (Nurdoğan, 2016, s. 295-297).

Fakat, maarif hisse-i ianesi esas olarak idadilere tahsis edilmiş ve İstanbul'a gönderilen hissenin de zamanla artmasıyla, ibtidai ve rüşdiyeler için taşrada stabil olmayan ve çeşitlilik arz eden geleneksel kaynaklar kalmıştır (Kodaman,1999, 159).

Kısacası, yerel mali kaynaklar taşrada maddi açıdan güvenilir ve kurumsal manada düzenli bir ilköğretim sisteminin kurulması için gerekli olan istikrar ve devamlılığı sağlamakta yetersiz kalmıştır. Her bölgenin mali kaynakları birbirinden farklı niteliklere sahipti ve yerel kaynakların etkin bir biçimde harekete geçirilmesi önemli ölçüde yerel halkın eğitime bakışına bağlıydı. Yerel maarif idareleri bölgelere ve nüfus gruplarına göre değişen maddi ve kültürel koşullarla yüz yüze gelmekteydiler. Söz konusu farklılıklar, Osmanlı vilayetlerinde birörnek ve standart bir okul sistemi kurulması çabalarının karşısında ciddi bir engel oluşmuştur (Somel, 2019, s. 197). Bu sebepten ötürü de birkaç istisna hariç özellikle ilköğretimdeki modernleşme yerel maarif idarecilerinin gayretlerine bağlı olarak dönem dönem dalgalanmalar göstermiştir.

Meseleyi İzmit sancağı özelinde değerlendirmek gerekirse; tıpkı diğer vilayet ve sancaklarda olduğu gibi maarif iane vergisinden ibtidailere kaynak aktarılmayarak, bütçeleri yerinden temin edilmiş yani yerele bırakılmıştır.

İbtidailerin gelirleri ise, evkaf-ı munderise adı verilen gelir kaynakları sarf olunacak müesseseleri mevcut olmayan vakıfların kaynakları (Karataş ,2016, s.1841), hayır işleri için ayrılan paralar, okullar için inşa olunan yerlerden alınan kiralar, okul taksitleri, piyango hasılatı ve eşraftan yapılan bağışlardan oluşmuştur.

1888'de kurulan Ziraat Bankasının bütün şubeleri, aynı zamanda maarif hisse-i ianesinin toplandığı öğretmen maaşları ile idari harcamaların ödendiği noktalar haline getirilmişti. Birkaç yıl sonra bu düzenleme değiştirildi ve maarif hisse-i ianesi fonlarının yerel maarif sandıklarında yerel eğitim harcamalarını -özellikle idadi ve kısmen rüşdiyeler- karşılamak üzere toplanmasına karar verildi. 1896'da da bu işin sorumluluğu vilayetlerdeki maarif müdürlerine verildi. Tarım üretiminde kile başına alınana verginin %0,5'i Ziraat Bankasından vilayet ve sancaklardaki maarif sandıklarına aktarılmaya başlandığı gibi tarımla uğraşmayanlardan alınan %5 emlak vergisi de mal sandığından maarif sandığına aktarıldı. Bu transfer sürecinde sancak merkezlerinde idadi müdürleri, kazalarda ise yerel rüşdiyelerin başöğretmenleri ya da yardımcıları sorumluydu. Maarif hisse-i ianesinin maarif sandıklarına aktarılmasına ilişkin bu bürokratik düzenlemeler, diğer devlet teşkilatlarının daha önceden sıklıkla karşılaştığı üzere eğitim fonlarına el koyup başka amaçlar için kullanılması hususunda büyük bir tedbir (Somel, 2019, s. 197) olarak görülse de ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır.

İzmit sancağı müstakil sancak statüsünde olmasına rağmen bir maarif müdürü olmadığından idadi müdürünün vekaletiyle ifa edilen maarif müdürlüğü ve onun başkanlığındaki maarif komisyonu Sultan II. Abdülhamid devri müddetince maarif ianesini toplamaya ve Dersaadet hissesinin başka yerlerde sarf edilmesini önlenmeye gayret göstermiştir. Yine de gerek mal memurları ve gerek sandık emirlerinin emval-i umumiyyeye karıştırarak maarif hissesini sarf ettikleri görülmüştür. Bunun üzerine Nezaretten dönem içerisinde İzmit İdadi Müdürlüğüne pek çok ihtarda bulunulmuştur (BOA., MF.MKT. 139/42 21.N.1309 / 19 Nisan 1892).

Tablo 4.40. 1889 Yılı İzmit Sancağı Maarif Hisse-i İane Borcu

Asliyesi	Tahsilatı	Bakiyesi	Senedât	
19450	9356	10094	2	Merkez (İzmit)
42133	4372,26	41752,14	5	Kandıra
26337	-	26337	6	Geyve
10516	-	10516	4	Adapazarı
2124	1999	125	3	Karamürsel
104560	15731,26	88828,14	20	YEKUN

Tablo 4.40'da da görüldüğü üzere İzmit Maarif İdaresinin tüm çabalarına rağmen geçmiş yıllardan kalan bakiyelerle birlikte İzmit sancağının 1889'daki maarif hisse-i iane borcu 88828 kuruş 14 para olarak hesaplanmıştır. Özellikle Adapazarı ve Geyve kazalarından yıllardır tahsilat yapılamaması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu durum maarif hisse-i ianesinden kazada faydalanabilen tek eğitim kurumu olan idadi için gerekli satın alma işlemlerinin de aksamasına sebep olmuştur (BOA., MF.MKT. 113/89 6.Ra.1307 /31 Ekim 1889).

1892 yılından önce yukarıda zikredilen maarif hisse-i ianesinden en azından bir kısmı tahsil edilmiş olmalı ki 1892 yılına gelindiğinde İzmit maarif sandığından mahalli mal sandığına mevcut 38350 kuruştan 30000 kuruş askerlere hayvan almak üzere borç verilmiştir (BOA., MF.MKT. 498/52 23.Z.1317 / 24 Nisan 1900). Fakat, Ticaret ve Nafia Nezaretiyle müştereken kararlaştırılan usul gereği her 15 günde bir müsakkafat hisse-i ianesi yani emlak vergisinden maarif hissesine ayrılan tahsisatın maarif idarelerine teslim edilmesi gerektiği halde 1900 yılına gelinmesine rağmen mal sandığına verilen borç tahsil edilememiştir (BOA., MF.MKT. 498/52 23.Z.1317 / 24 Nisan 1900, BOA., MF.MKT. 705/43 21.S.1321 / 19 Mayıs 1903). Kayıtlar incelendiğinde 1899 senesi müsakkafat hisse-i ianesi merkez liva mal sandığından 19063 kuruş 30 para, Kandıra mal sandığından 6623

kuruş ve Adapazarı mal sandığından 17 216 kuruş 10 para olmak üzere toplam 32 903 kuruştur. Buna rağmen maarif sandığına bir akçe dahi teslim edilmemiştir. Nezaret bu durumda da yine İzmit İdadi müdürünü sorumlu tutmuş ve tahsilat işlemini takip etmesi gerektiğini bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 498/52 23.Z.1317 / 24 Nisan 1900).

Bu ihtarları kulak ardı etmeyen İzmit Maarif İdaresi maarif hissesinin tahsili ve merkeze gönderilmesi hususunda dikkat ettiği gibi özellikle ibtidailer için kaynak temini ile bu kaynakların sürekliliği hususunda azami gayret sarf etmişlerdir.

1892 yılında İzmit ibtidai mekteplerinin gelirleri 17000 kuruşken 1 sene sonra maarif idaresinin gayretleri neticesinde bu gelirin 56080 kuruşa yükseltildiği görülmektedir (BOA., MF. İBT. 33/30 1.S.1311/ 14 Ağustos 1893, BOA., MF.MKT. 180/72 29.S.1311 / 11 Eylül 1893, BOA., MF.MKT. 180-90 29.S.1311 / 11 Eylül 1893).

Kira gelirleri olan mülkler de ibtidai mekteplerine kaynak olarak kullanılmıştır. Örneğin; İzmit Demiryolu İstasyonu civarında bulunup daha evvel maarif namına zapt olunmuş metruk kabristan arsasına İzmit ibtidai mekteplerinin masraflarına karşılık olmak üzere bir baraka inşa edilmiştir. Fakat inşa edilen ve kira getirisi olan bu baraka İzmit Tersanesi inşaiye memuru Ali Paşa tarafından yıktırılmıştır. Yapılan tahkikatta Ali Paşa barakanın eski kabristan arsasında değil İzmit Kasr-ı Hümayununun sur haricindeki arazisinin taht kapısı caddesinde olduğunu ve maarif namına zapt edildiği söylenen eski kabristan arazisinin ise demiryolu istasyonu civarında ray hattının döşenmesi ve arazinin güzergâh üzerinde kalması sebebiyle değiştirildiğini ifade etmiştir. İzmit Tersanesinin taht kapısına 33 metre mesafede bulunan barakanın zabitan odaları ve asker koğuşlarının pencerelerine yakın olması sebebiyle uygun olamadığı zira kiralayan Şerbetçi namındaki Ermeni'nin burayı içki içilen bir kahvehaneye çevirdiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine içkili mekâna müdahale edilmesi adına mahalli hükümete başvurduğunu ama sonuç alınamadığından barakaları yıktırıldığı gibi tekrar yapılmasını önlemek ve tersanenin muhafazasını temin için saltanat kapısının üzerine mütemadiyen 10 neferi alabilecek büyüklükte bir kule inşası için Bahriye Hazinesine müracaat ettiğini beyan etmiştir. Tahkikat neticesinde dükkânın tekrar inşa edilmesine karar verilmiştir (BOA., BEO. 1066/79895 15.Ş.1315 / 9 Ocak 1898). 1908 yılında ise dükkânın İzmit İstasyonu karşısında Kasr-ı Hümayun arazisi dahilindeki boş kısımda olduğu kesinleşmiş olmakla birlikte Şerbetçi Ohannes namında birine kiraya verildiğini öğrenmekteyiz. Fakat yıllık 1030 kuruş kiranın yarısını peşin ödeyen Ohannes çalışmaya başladıktan 15-20 gün sonra bu sefer İzmit Tersane

Miralaylığında gelerek dükkânı yıktıklarını ve zararının tazmin edilmesini istemiştir. Maarif Nezareti bu konuyu mutasarrıfa havale etmiştir (BOA., MF.MKT. 1036/13 18.Z.1325 / 22 Ocak 1908).

İzmit ibtidai mekteplerine bir başka gelir kalemi de 1891 yılında liva idare meclisi kararıyla bac rüsumuna yapılan 10 para zam neticesinde aylık 1750 kuruşu bulan hasılattır. Liva sandık emini tarafından makbuz karşılığı maarif komisyonuna ita edilen meblağ maarif komisyonu defterine bac rüsumu hasılatı, maarif hesap defterlerine ise maarif komisyonu hasılatı olarak kaydedilmiştir. Fakat iki sene sonra bu uygulama kanun hilafında olduğu gerekçesiyle tatbik edilememiş ve maarif komisyonuna belediye tarafından yapılan ödeme kesilmiştir (BOA., MF.MKT. 482/43 23.Ş.1317 / 27 Aralık 1899, BOA., MF.MKT. 474/16 19.C.1317 /25 Ekim 1899).

1903 yılına gelindiğinde İzmit sancağı genelinde evkaf-ı münderiseden 58 kıta akarın maarif namına kaydedildiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 705/39 21.S.1321 /19 Mayıs 1903). 1 yıl sonraysa evkaf-ı münderise gelirlerini hesaplamak ve henüz kaydolunmayan kaynakların kimlerin ellerinde olduğunu tespit etmek için muhasebe memuru Ali Mazhar Efendi Geyve, Adapazarı ve Kandıra kazaları dahilindeki köy ibtidailerini teftiş ederken, imtihanı umumiden sonra da idadi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin merkez liva Karamürsel ve Yalova kazalarına gönderileceğini öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 808/16 26.B.1322 / 6 Ekim 1904).

Yerel halkın maarife gelir temini adına destek olduğu gibi bazı durumlarda evkaf-ı münderise gelirlerini zapt ettiği de görülmektedir. 1897'de İzmit ibtidai mekteplerine gelir getiren Buğday Meydanındaki iki dükkândan birisi maarif namına zapt edilmişken diğerinin başkalarınınca kullanılması sebebiyle halen mahkeme muamelelerinin devam ettiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 230/46 4.R.1312 / 5 Ekim 1894).

1908 yılında yapılan tahkikatta Buğday Meydanındaki dükkân ile beraber Gazibaba civarındaki Atik Mektep binası yeniden inşa olunurken Ömerağa mahallesindeki iki dükkân ve orman tezkere memuru idaresi binasının kira gelirlerinin maarif adına alındığı anlaşılmaktadır (BOA., MF.MKT. 1062/18 25.Ca.1326/ 25 Haziran 1908).

Bu yıllarda İzmit merkez kazada faaliyet gösteren Çarşı İbtidai Mektebi, İmaret İbtidai Mektebi, Yukarı Çarşı İbtidai Mektebi ve idadi dahilindeki ibtidai şubesinin aylık maaş gideri 1500 kuruşken, ücret-i tedrisiye dahil toplam gelir sadece 650 kuruştur. Bu demek

oluyor ki merkez kazadaki ibtidai mekteplerin her ay 870 kuruşluk açığı olmaktadır. Bunu karşılamak üzere belediye sandığından aylık 600 kuruş alınmış fakat 2 ay sonra onun da kesilmesiyle iskele hasılatı namıyla harice ihraç olunan hububatın her çuvalı üzerinden günlük liva idare meclisi kararıyla alınan ikişer paradan aylık 300 kuruş toplanmaya başlanmıştır. Fakat bir seneden beri hububat ihraç edilmediğinden bu sene ancak 30 kuruş gelir elde edildiğinden mahalli maarif ianesinden aylık 1000 kuruş tahsisat talep edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908).

İbtidai mekteplerine mali kaynak sağlama hususundaki kalemlerden birisini de yerelden yapılan bağışlardı. Örneğin 3 senedir 50 lira bağış yapan Değirmendereli Hüseyin ve damadı Mehmet beylerin 1894 yılında da 50 lira bağış yaptıkları görülmektedir (BOA., MF.MKT. 230/46 4.R.1312 / 5 Ekim 1894).

İzmit merkez kazası 1908 yılına gelindiğinde dahi ibtidai mekteplerin masraflarını temin edecek mali kaynaklara ulaşamamışken, sancağın ikinci en büyük kazası olan Adapazarı'nda daha kaza maarif komisyonu başkanı Binbaşı Servet Efendi zamanında çözüme kavuşturulmuştur. Zira 1884 yılında yıllık 1500 kuruş getirisi olan 10 dükkân ve 1 kıraathaneden oluşan akaret Servet Efendi'nin önderliği ve ahalinin yardımlarıyla inşa edilerek kaza merkezindeki ibtidai mekteplere gelir akışı sağlanmıştır (BOA., MF. İBT. 17/26 19.Ca.1301 /17 Mart 1884, BOA., MF. İBT. 17/76 15.Za.1301 /6 Eylül 1884).

Fakat Adapazarı kazası mal sandığının Tablo 4.40'da da görüldüğü üzere maarif hisse-i ianesini ödeme hususunda istekli olmadığı görülmektedir. 1898 yılında maarif sandığına sadece 3000 kuruş ödeme yapıldığı normalde rüşdiye muallim-i evveli marifetiyle her 15 günde bir tahsil edilmesi gereken meblağın toplamda 22000 kuruş olması gerektiği ve bu meblağ bir defada teslim edilmezse faiziyle tahsil edileceği hususunda Adapazarı mal sandığına ihtarda bulunulmuştur (BOA., MF.MKT. 402/7 8.S.1316 / 8 Temmuz 1898). Ayrıca İzmit mal sandığından bir önceki sene 21790 kuruş tahsil edilebilmişken bu sene maarif sandığına yalnızca 4000 kuruş ödeme yapıldığı Geyve mal sandığında da maarif hisse-i ianesi olarak 5008 kuruş 20 para bakiye kaldığı bilinmektedir. Bu paraları tahsil etmek için İzmit İdadi müdürü defaten liva muhasebesine müracaat etmiş olmasına rağmen bir türlü netice elde edememiştir (BOA., MF.MKT. 413/50 16.R.1316 /3 Eylül 1898).

1904 yılına gelindiğinde müsakkafat vergisinden tahsil edilen maarif hisse-i ianesi İzmit, Geyve Karamürsel ve Yalova kazaları mal müdürlüklerinden tahsil olunduğu halde yine

Adapazarı Kazası Mal Müdürlüğü 30593 kuruş ödemesi gerekirken 7447 kuruş ve Kandıra Kazası Mal Müdürlüğü 11578 kuruş yerine sadece 681 kuruş ödeme yapmıştır. Liva muhasebesinden tebligat yapılmış olmasına rağmen adı geçen iki mal müdürlüğü ödemeleri gereken meblağları bakayada bırakmışlardır (BOA., MF.MKT. 769/2 28.Z.1321 / 16 Mart 1904).

Tablo 4.41. Sapanca Nahiyesinin Yıllara Göre Maarif İanesi Artışını Gösteren Cetvel

1901-1902 bütçesinde merkum olan	1902-1903 senesi bütçesine ithal olunan	1901-1902 senesine nispetle fazla ve noksanı		
Varidat	Varidat	Fazlası	Noksanı	
195144	243137	47993	.	Aşar Hisse-i Maarifi
91235	93137	1802	.	Müsakkafat Hisse-i Maarifi
185	563	378	.	Mütenevvi
286764	336837	50073	.	Yekun

Tablo 4.41.'de de görüldüğü üzere 1902-1903 dönemi Sapanca nahiyesinin maarif hisse-i ianesinde bağlı olduğu Adapazarı kazasının aksine bir önceki yıla nazaran 50073 kuruş artış olmuştur (BOA., MF.MKT. 625/13 28.M.1320 / 7 Mayıs 1902).

Fakat Adapazarı mal sandığının maarif ianesi konusundaki tutumu sadece kaza merkeziyle sınırlı olamayıp iane hasılatını arttıran Sapanca nahiyesindeki eğitim içinde sorunlara sebebiyet vermiştir. Öyle ki maaşını Adapazarı mal sandığından tahsil edemeyen Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evvelleri liva maarif sandığına müracaat etmek mecburiyetinde kalmışlardır (BOA., MF.MKT. 625/12 28.M.1320 / 7 Mayıs 1902). Rüşdiyeler bahsinde daha detaylı görüleceği üzere sırf bu maaş tahsilatı nedeniyle Sapanca Rüşdiyesi muallim istidamı hususunda uzun müddet istikrarı yakalayamamıştır.

Eğitim gelirleri açısından Karamürsel kazası incelendiğindeyse 1884 yılında Karamürsel İbtidai Mektebinin gelir tahsilinde görülen müşkülâtı halletmek adına 6000 adet bilet tab ettirilerek (BOA., MF. İBT. 17/139 6.S.1302 / 25 Kasım 1884) satışı yapıldığı ve elde edilen gelirin mektep için harcandığı bilinmektedir.

1897 yılında ise Karamürsel maarif idaresinin evkaf-ı münderiseden olmak üzere 12 dükkân zeytinlik ve armutluğu olduğu fakat 2 kişi tarafından gelirlerin zapt edildiği öğrenilmektedir (BOA., MF.MKT. 362/14 27.S.1315 / 28 Temmuz 1897).

1905 yılına gelindiğinde Karamürsel İbtidai Mektebine ait olup belediye tarafından kiralanın dairenin kira bedelinin ödenmediği takdirde muallime maaş ödemesinde zorluk yaşandığından eğer ödeme yapılamayacaksa münasip bir başkasına kiralanacağı bildirilmiştir (MF.MKT. 871/60 21.Ca.1323 / 25 Temmuz 1905).

Kandıra kazasında ise 1903 yılında mahalli ibtidai mekteplerine gelir getirmesi adına 2 oda, 3 dükkân ve bir ahır olan kahvenin Maarif Nezareti adına tapuya kaydedilmiştir (BOA., MF.MKT. 722/19 6.Ca.1321 / 31 Temmuz 1903).

İzmit sancağının bir diğeri kazası Geyve'de ibtidai mekteplere gelir getiren ve kayıtlara geçmiş ilk evkaf-ı münderise Süleyman Paşa Taamiyesidir. Geyve kazasından berber Recep Usta imzasıyla yazılan 20 Aralık 1902 tarihli ihbarnameden öğrendiğimize göre adı geçen evkaf-ı münderise 30 seneden beri yıllık 2200 kuruş kira ile Boşnakoğlu Recep Ziya Efendi tasarrufunda olduğu halde 17 senedir taamiyede yemek dağıtmak şöyle dursun meşruta odalarından birisine de kardeşi Muhiddin Efendi oturmuştur.

Bu ihbar üzerine Nezaret; 4 Aralık 1882 tarihli evkaf-ı münderise talimatındaki ibtidai mekteplerinin tesis ve idaresine ait evkaf-ı münderisenin öteki beriki tarafından kullanılmasına meydan verilmemesi hükmüne uygun olarak tahkikat yapılmasına ve 17 yıllık 37000 kuruşun tahsiliyle Süleyman Paşa Taamiyesinin liva idare meclisinden yazılacak mazbata ile maarif adına kaydedilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 679/56 19.L.1320/ 19 Ocak 1903).

Geyve'deki bir başka evkaf-ı münderise olan Sarıgazi köyü Biçarezade Mehmet Çelebi Camii, mektep ve imaretine ait vakfiye de yıllık 2300 kuruş ayrıldığı fakat bir müddettir münderise olan imaret gelirinin Evkaf Nezareti Hazinesine gönderildiği anlaşılmıştır. 1908 yılında köydeki ahali evkaf-ı münderise geliri olmasına rağmen alamadıklarında yıllık 500 kuruş maaşla imam ve muallimlik vazifesi edecek birisini tutmak istedikleri lakin bu miktar parayla muktedir ve vasıflı bir muallim tedarik etmenin de mümkün olmadığını yakınmışlardır. Bunun üzerine Mekatib-i İbtidai İdaresi Başkatibi Bedrettin Efendi 2300 kuruş senelik paranın muntazaman vakıftan tahsil edilmesine ve vakıf mütevellisinin

hesapları görmek için mecbur tutulmasına hükmetmiştir (BOA., MF.MKT. 1059/70 15.Ca.1326/ 15 Haziran 1908).

Tablo 4.42. 1908 Senesi Geyve İbtidai Mektebi Giderleri

Muallim-i evvel maaşatı	3600
Muallim-i sani maaşatı	1500
Yakacak ile masarif-i saire	1200
Önceki seneden devreden borç	975
Yekun	7275

Yine Bedrettin Efendi'nin teftişi sırasında hazırladığı raporlardan edindiğimiz bilgiye göre Geyve kaza merkezindeki ibtidai mektebinin 1908'deki gideri Tablo 4.42.'de görüldüğü üzere 7275 kuruştur.

Tablo 4.43. 1908 Senesi Geyve İbtidai Mektebi Gelir Kaynakları

Bahçe	972
Kapan	750
9 parça tarla	1892
Kiremit ocağı	600
Hane	480
Sene-i sabıktan devreden bakaya	4333
Yekun	9027

Fakat geliri Tablo 4.43'de de görüldüğü üzere 9027 kuruş olduğundan bir sorun yaşanmamaktadır (BOA., MF.MKT. 204/72 10.S.1326/ 14 Mart 1908).

Ayrıca Tablo 4.43'deki gelirlere ek olarak Sakarya nehri üzerinde maarif adına bir sal işletildiği ve gelirin yine mahalli ibtidai mekteplerine aktarıldığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 1069/1 6.B.1326/ 4 Ağustos 1908).

Geyve kazasına bağlı Taraklı nahiyesinde ise 1906 yılına gelindiğinde ibtidai mektebine gelir olarak öğrencilerden toplanan ücret-i tedrisiyenin yeterli olmaması sebebiyle mahalle pazarına getirilen her nevi erzak için araba başına 40 para, merkep başına ise 10 para duhuliye ücreti alınması için müsaade istenmiştir. Şura-yı Devlet bu gibi işler için duhuliye vergisi alınmasına normal şartlarda müsaade etmemesi rağmen İzmit sancağının Dersaadet'e yakınlığı cihetiyle orada usul-i cedide üzere tedrisatın yapılmasının diğer bölgelere nazar daha zaruri olduğu ve başka gelir kaynağı da olmamasından dolayı müsaade edilebileceğine hükmetmiştir (BOA., MF. MKT.975/16 16.Z.1324 / 31 Ocak

1907, BOA., DH. MKT.1136/27 7.Za.1324/ 23 Aralık 1906). Fakat ilerleyen günlerde bu ücretin alınmadığı ve öğretmen maaşının ödenememesi sebebiyle muallimin istifa ettiği bilinmektedir.

1908 yılında ise hasılatı mahalli mekteplere ait olmak üzere Taraklı nahiyesinde yardımsever ahali ianesiyle inşa edilen 1 dükkân olduğu ve Geyve kazasına tabi Akhisar nahiyesi merkezindeki ibtidai mektepleri muallimin maaşına karşılık olarak 7 dükkân ile 7 odayı kapsayan bir dairenin ve 400 zira bir bahçenin Maarif Nezareti adına tapu kaydı yapıldığı görülmektedir (BOA., MF. MKT.1064/27 5.C.1326/ 5 Temmuz 1908, BOA., MF. MKT. 1067/69 27.C.1326 / 27 Temmuz 1908).

İzmit sancağına bağlı Yalova kazasının 1904 yılı müsakkafat vergisinden alınan %5 maarif ianesi hasılatının 6198 kuruş olduğu bilinmektedir. Yalova İbtidai Mektebi muallimi maaşına karşılık bulunamadığından bu hasılatın tahsisat istendiğinde; Maarif Nezareti önceden olduğu gibi iane suretiyle veya evkaf-ı münderise ile yahut diğer kaynaklardan karşılık bulunarak tedarik edilmesine hükmetmiştir (BOA., MF.MKT. 828/32 22.Za.1322 / 28 Ocak 1905).

1906 yılına gelindiğinde Yalova kazasında 1904 yılından 23041 kuruş, 1905 yılından ise 5741 kuruş olmak üzere toplam 28782 kuruş maarif hisse-i ianesi bakaya kaldığı Nezaretçe tespit edilmiştir. Bunun üzerine Nezaret bütçesinin bu kadar açık vermesi ve bu kadar bakaya kalmasına karşı maliye memurlarının maarif hissesi hakkında keyfi hareketlerine son verilmesi için birkaç mal müdürünün memuriyetlerinden azlolunmadıkça da düzelmeyeceği görüldüğünden Yalova mal müdürü hakkında da emsali gibi muamele yapılmasına karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 940/17 18.Ca.1324 / 10 Temmuz 1906).

Tablo 4.44. 1906 Senesi Yalova Kazası ile Bağlı Köy ve Çiftliklerden Toplanan Maarif Hisse-i İanesi

İSMİ	NÜFUSU	1906 senesi maarif hisse-i ianesi
1. Yalova	785	731,05
2. ?	164	35,25
3. Akköy	699	648,15
4. Kurtköy	530	120,25
5. Dereköy	195	70,30
6. Kocaderebala(Şenköy)	312	134,15
7. Kocadere zir	56	99,10
8. Çalıca	205	48
9. Kirazlı	350	46,35
10. ?	212	43,30
11. Gacık6	169,25
12. Çınarcıkmüslim	350	207,30
13. Soğucak	44	65
14. Paşa	380	67,30
15. Çukurmüslim	180	83,30
16. Kapaklı	310	27
17. Taşköprü	255	6,10
18. Güllük	270	26,25
19. Ortaburun	155	27,30
20. Gökçedere	148	18,30
21. ?	253	40,25
22. Burhaniye	70	5,25
23. Sultaniye	95	4,25
24. Üvezpınar	508	269,10
25. Katırlı	2160	888,35
26. Kadı	862	429,20
27. Hacımehmet çiftliği	630	254,35
28. Çınarcık gayrimüslim	513	312,10
29. Engere	1250	422,15
30. Koru	1886	810,30
31. Elmalık	1315	485,10
32. Kılınç	740	315,15
33. Laledere	1233	381
34. Çağşak	515	191,20
35. Çukur gayr-i müslim	405	130,10
Yekun	19368	7217,50

ÇİFLİKAT		
	1. Karagözyan	10
	2. Tahsinbey	0,30
	3. Naib Mehmed Efendi	4,10
	4. Kuru Şerif Ermeni Millet	24,10
	5. Hacı Karaban	4,10
	6. Yalovalı Emin Ağa	5,10
	7. Tahirbey Değirmeni	11,10
	8. Topuzoğlu Vasilaki	23,30
	9. Basmacı Yatabut	0,30
	10. Zenit Vasilaki	16,30
	11. ? Efendi	5,10
	12. Kadıbey	8
	Yekûn	7329,15

1906 yılında ise 19368 nüfusa sahip Yalova kazasından kaza merkezi dahil 35 köy ve 12 çiftlikten Tablo 4.44'de de görüldüğü üzere 7329,15 kuruş maarif hisse-i ianesi toplanabilmiştir (BOA., MF.MKT. 978/3 1.M.1325 / 14 Şubat 1907).

Genel manada, maarif hisse-i ianesi taşradaki rüşdiye ve idadiler için kullanılsa da , İstanbul'a gönderilen pay 1887'den itibaren %50'ye çıkartılmış bu durum ise maarif hissesinin doğru yerlere tahsis edilmesinde güvensizliklere sebep olmuştur. Nitekim yukarıda da görüldüğü üzere maarif hisse-i ianesinin tahsilinde de bu güvensizlikten dolayı İzmit sancağında da zorluklar yaşanmıştır (Nurdoğan,2016, s.314, Kodaman, 1999, s.159).

4.3.2. Rüşdiyeler

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 18. maddesinde yazılı olduğu üzere 500 İslam hanesinin olduğu yerlerde rüşdiye mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir (Cevad, 2002, s.407).Osmanlı'nın diğer birçok vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi, bugünkü Kocaeli, Sakarya, Yalova il ve ilçelerinin önemli bir kısmını içine alan İzmit sancağında da ilk açılan modern okullar rüşdiye mektepleri olmuştur.Bu okullar sayesinde İzmit sancağı ve çevresi, XIX. asırda eğitim açısından diğer taşra bölgelerine nazaran ileri bir düzey yakalamıştır.Tanzimat döneminde sıbyan mekteplerinin üzerinde ortaöğretimin ilk kademesi olarak oluşturulan rüşdiye mekteplerinin II. Abdülhamid devrine gelindiğinde diğer eğitim müesseseleri gibi ülke sathında yaygınlaştığı bilinmektedir.

Ayrıca yine bu dönemde gayrimüslimlerin rüşdiyelere devam etmesine izin verilerek gayrimüslim çocuklarından isteyenlerin din derslerinden muaf olacak şekilde rüşdiye mekteplerine kabul edilebileceklerine Maarif Nezaretince hükmedilmiştir (BOA., Y. EE. 131/25, 11 C 1309/12 Ocak 1892).

Nitekim İzmit sancağı dahilindeki Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi ve İzmit Rüşdiyesinde de gayrimüslim çocukların olduğu bilinmektedir.

II. Abdülhamid saltanatı yıllarında İzmit sancağında; daha sonra idadiyle birleştirilecek olan İzmit Rüşdiyesi, sancağın tek kız rüşdiyesi olan İzmit İnas Rüşdiyesi, Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi, Sapanca Rüşdiyesi, Hendek Rüşdiyesi, Karamürsel Rüşdiyesi, Kandıra Rüşdiyesi, Geyve Rüşdiyesi, Taraklı Rüşdiyesi, Akhisar Rüşdiyesi ve Yalova Rüşdiyesi eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bunların yanı sıra 1901 yılında İzmit sancağının Geyve kazasına bağlı Balaban Çiftlik-i Hümayunu sınırlarında yaşayan ahalinin rüşdiyeye elverişli 100-150 kadar çocuğun bulunduğu ve bunlar için çiftliğe yarım saat mesafedeki uygun araziye rüşdiye mektebi açılması talebinde buldukları bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 574/43 6.Ca.1319 / 21 Ağustos 1901, BOA., HH.THR. 360-3 11.L.1321 / 31 Aralık 1903). Fakat rüşdiyenin açılışı II. Abdülhamid saltanatından sonraki dönemde gerçekleşmiştir (BOA., MF. İBT. 395/41 26.L.1330 / 8 Ekim 1912). Hakeza 1909 yılına gelindiğinde Adapazarı kazasına bağlı 60 köyü bulunan Akyazı nahiyesinde de bir rüşdiye açılması gündeme gelmişse de ancak 1910 yılında eşraftan Mahmut Bey'in bağışladığı arazi üzerine Reşadiye Rüşdiyesi

adıyla (BOA., HH. İ... 208/3 4.Ra.1330 / 22 Şubat 1912, BOA., BEO. 3846/288408 16.M.1329 / 17 Ocak 1911) ahali tarafından inşa edilebilmiştir. Muallimliğine ise Bulgaristan'ın Aydos nahiyesinde 5 sene rüşdiye muallim-i evvelliği ile Eski Zağra'da 1 sene rüşdiye muallim-i saniliği yapmış olan Osman Nuri Efendi atanmıştır (BOA., MF. İBT. 287/35 13.L.1328 / 18 Ekim 1910, BOA., MF. İBT. 334/20 29.B.1329 / 26 Temmuz 1911).

.

Tablo 4.45. 1893 Senesi İzmit Sancağı Dâhilinde Bulunan Rüşdiyeler ve Bölgenin Nüfusu Hakkında Bilgi Veren Cetvel

(BOA., MF. İBT.34/37 26.R.1311 / 7 Ekim 1893)

										Rüşdiyenin Bulunduğu Mevkiinin Nüfusu			
	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Hüsn-i Hat Muallimi	Bevvab	1. sene	2. sene	3.sene	4.sene	Öğrenci Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Hane
İzmit merkez kazası	4765	4829	9594	2181
Adapazarı kazası	1	1	1	1	33	23	11	18	84	7821	7766	15578	3268
Hendek kazası	1	.	.	1	15	20	5	.	40	968	931	1899	395
Kandıra Kazası	1	.	1	1	9	8	13	.	30	812	864	1676	292
Karamürsel kazası	1	1	.	1	14	7	3	5	29	687	659	1346	355
Sapanca Nahiyesi	1	.	.	1	20	8	7	2	37	459	479	938	219
Taraklı Nahiyesi	1	1	.	1	7	5	8	9	29	340	368	708	85

4.3.2.1. İzmit Mülki Rüşdiyesi

İzmit sancağı merkez kazada erkekler için ilk rüşdiyenin 1858’li yıllarda açıldığını tespit etmekteyiz. Açılan bu rüşdiyenin usul ve talim açısından teftiş edilmesi amacıyla Mekatibi Umumiye Muavini Vehbi Efendi görevlendirilmiştir (BOA., A.} MKT.MHM. 128/10 24.B.1274 / 10 Mart 1858, BOA., A.} MKT.MHM. 128/42 29.B.1274 / 15 Mart 1858).

İzmit’te bulunan Hacı Mehmet Ağa Mektebi binası rüşdiyeye çevrilmiş ve muallim olarak aylık 600 kuruş maaşla darülmualimin talebelerinden Musa Efendi tayin edilmiştir. 100 kuruş aylık maaşla bir bevhab seçilmesi hususunda İzmit kaymakamlığına verilen emirle birlikte ayrıca aylık 300 kuruş maaşla bir de mübaşir tayin edilerek, lüzumlu olan kitap ile risalelerin satın alınması ve mektebin müteferrik masrafları için Maarif bütçesinden yıllık 2000 kuruş tahsisat ayrılmıştır (BOA., A.AMD. 84/15 29.Z.1274 /10 Ağustos 1858).

1872 yılına gelindiğinde eğitim-öğretime devam eden İzmit Rüşdiyesine, Hacı Mehmet Ağa Mektebi binasının yeterli gelmediği görülmüştür. Mevcut binanın eski bir haneden mektebe çevrildiği ve zaman içerisinde de harap bir vaziyete gelerek kullanılamayacak durumda olduğu bilinmektedir. Düzenlenen keşif defterine göre yeni bir mektep binasının 80000 kuruşa inşa edileceği ön görülmüştür. Mektep için gerekli olan araziye Limoncuzade İbrahim Efendi bağışlamış ve 20000 ila 30000 kuruş değerindeki böyle kıymetli bir araziye okul binası için bağışlayan Limoncuzade İbrahim Efendi’ye 5. rütbeden bir mecidi nişanı verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA., İ. DH.. 657/45708 19.B.1289 / 22 Eylül 1872). Fakat adı geçen araziye bir okul binası yapılamadığı anlaşılmaktadır. Zira bu tarihlerde inşa edilen İzmit demiryolu hattının, rüşdiye olarak kullanılan binanın bulunduğu mahalle tesadüf etmesi sebebiyle mevcut okul binası yıkılarak öğrenciler daha evvel hastane olarak kullanılan bir binaya nakledilmişse de burasının da eğitim için gerekli şartları sağlamaktan aciz olduğu bilinmektedir. Yeni yapılacak olan binanın eğitim-öğretim için tüm şartları sağlayacak alt yapıya sahip olması ve bu hususta bir keşif defteri düzenlenmesi gerektiği dile getirilmiştir (BOA., MF.MKT. 15/114 25.L.1290 / 16 Aralık 1873).

Yıkılan bina için 50000 kuruş değer biçilmiş ve demiryolu hattından 3 arşın aşağıda kalan bir arazi üzerine yıkılan binaya karşılık olarak demiryolu komisyonca 39000 kuruşa bir mektep binası yapılması planlanmış ve hatta inşaata başlanmışsa da mektebin yapımı uzun vakit alacağı ve yol seviyesinden aşağıda kalacağından daimi surette rutubetten

arınamayarak çocukların sıhhati açısından bir hayli zararlı olacağı gibi harcanan onca paranın da boşa gideceği ifade edilmiş ve demiryolu komisyonunca inşasına başlanan rüşdiye binasının mektep için uygun olmayacağı dile getirilmiştir (BOA., MF.MKT. 4/120 1.M.1292 / 7 Şubat 1875, BOA., MF.MKT. 25/ 73 9.M.1292 / 15 Şubat 1875, BOA., MF. İBT. 5/35 1.S.1292 / 9 Mart 1875).

Rüşdiye de görev yapan muallimlerle ilgili ulaştığımız bilgilere göre; 1873'te İzmit Rüşdiye Mektebi rika muallimliği rika ve sülüs yazısı bulunan muallim-i sani Hüseyin Efendi'ye 65 kuruş ilave maaşla ek vazife olarak tevdi edilmiştir (BOA., ŞD. 206/21 23.M.1290 / 23 Mart 1873, BOA., MF.MKT. 9/ 64 5.M.1290 / 5 Mart 1873).

Vefat ettiği 1877 yılına kadar muallim-i sanilik ve rika muallimliğini ifa eden Hüseyin Efendi'nin vefatından sonra İzmit Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine, mahsus olan 320 kuruşluk maaşa, 93 senesi Maarif bütçesinin 5. faslının 3. maddesinde yazan tertibe göre 80 kuruş daha ilave edilerek 1877 senesi Darülmualimin-i Rüşdiden muallim-i evvelik şahadetnamesiyle mezun olan Kastamonulu Mustafa Efendi ileride bir muallim-i evveliğe tayin olunmak üzere şimdilik tayin edilmiştir. 1 yıl sonra ise Çemişgezek'te açılan rüşdiye mektebinin muallim-i evvelliğine 700 kuruş maaşla tayin olmuştur (BOA., MF.MKT. 47/63 29.Ra.1294 /13 Nisan 1877, BOA., MF.MKT. 11/59 7.B.1294 / 18 Temmuz 1877, BOA., MF.MKT. 58/93 3.Z.1295 / 28 Kasım 1878, BOA., MF.MKT. 59/16 1.M.1296 / 26 Aralık 1878).

Kastamonulu Mustafa Efendi'nin Çemişgezek'e gitmesiyle İzmit Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine darülmualimin şahadetnamelilerden Niğdeli Emin Efendi, rika muallimliğine ise gönderilen hat örneklerinin onaylanmasıyla aylık 65 kuruş maaşla Mehmet Halit Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 58/147 17.Z.1295 / 12 Aralık 1878, BOA., MF. İBT. 10/102 26.C.1294 / 8 Temmuz 1877). Fakat Niğdeli Emin Efendi'nin bir yıl sonra istifa etmesi üzerine muallim-i saniliğe Darülmualimin-i Rüşdi şahadetnamelilerden Tarsuslu Hafız Hasan Efendi (BOA., MF.MKT. 59/135 23.M.1296 / 17 Ocak 1879, BOA., MF.MKT. 60/18 3.Ra.1296 / 25 Şubat 1879) aylık 320 kuruş maaşla tayin edilmiştir. 1881 yılında maaşından 70 kuruş kesinti yapılması ve maaşının 250 kuruşa düşmesi üzerine görevinden ayrılmıştır (BOA., MF.MKT. 72/24 12.M.1299 / 4 Aralık 1881).

250 kuruşa düşürülen muallim-i sanilik kadrosuna 1882'de İzmitli Kurra Hafız Mustafa Efendi bir heyet huzurunda imtihan edildikten ve yeterliliğini ispat ettikten sonra atanmıştır (BOA., MF. İBT. 16/3 4.C.1299 / 23 Nisan 1882, BOA., MF. İBT. 10/101 4.C.1299 / 23 Nisan 1882). Vazifeye başlamasıyla birlikte hüsn-i hizmetleri sayesinde mektepteki öğrenci sayısı 85'e çıkmıştır (BOA., MF.MKT. 77/10 22.L.1299 / 6 Eylül 1882). Aynı yıl istenen 40 adet şahadetnameden (BOA., MF.MKT. 76/45 24.B.1299 / 11 Haziran 1882) bu sene mektebin 40 mezun verdiği çıkarımı yapılmaktadır.

1877'den 1883 yılına kadar rika muallimliği vazifesini yürüten Mehmet Halit Efendi'nin istifa etmesi üzerine yerine hat hususunda ehliyet sahibi olan liva muhasebe kâtibi Abdurrahman Efendi' aylık 52 kuruş maaşla 27 Nisan 1883 tarihinden itibaren tayin edilmiştir. Ayrıca bevvab Salih Efendi'nin azliyle yerine bevvab ve mubassırlık vazifelerini beraber ifa etmek üzere aylık 66 kuruşla Kütahyalı Hüseyin Efendi tayin kılınmıştır (BOA., MF.MKT. 81/59 18.L.1300 / 22 Ağustos 1883). Fakat 1887 yılına gelindiğinde Kütahyalı Hüseyin Efendi'nin bevvab olarak görev yapmadığı görülmektedir. Zira yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre bu tarihte 66 kuruşluk bevvablık maaşı 76 kuruşa yükselmiş fakat o da yeterli görülmeyerek 34 kuruş daha zam yapılarak 100 kuruşa ulaşan ve Salih Efendi'nin azliyle boş kalan bevvablık kadrosuna İzmitli Mustafa Efendi seçilmiştir (BOA., MF.MKT. 97/98 14.B.1305 /27 Mart 1888).

Yukarıda ifade edildiği üzere 1882 yılında İzmit Rüşdiyesi muallimi saniliğine getirilmiş olan İzmitli Kurra Hafız Mustafa Efendi ,1888 yılına gelindiğinde 250 kuruşluk muallim-i sani maaşıyla kalabalık bir ailesi olup geçinmekte zorluk yaşadığından, zam talebi neticesinde maaşı emsali gibi 50 kuruş ilave ile 300 kuruşa çıkarılmıştır (BOA., MF.MKT. 96/46 25.R.1305 /10 Ocak 1888).

İzmit Müftüsü Murat Efendi'nin 1890'daki vefatı üzerine meşihat kökenli olan muallim-i sani İzmitli Kurra Hafız Mustafa Efendi müftü tayin kılınmıştır (BOA., MF.MKT. 119/91 18.Z.1307 /5 Ağustos 1890).

İzmit Rüşdiyesi muallim-i saniliğine de yapılan imtihanda başarılı olup ehliyet ve iktidar sahibi İdris Hulusi Efendi'nin tayini uygun görülmüştür (BOA., MF. İBT. 25/68 19.Za.1307 / 7 Temmuz 1890, BOA., MF.MKT. 119/91 18.Z.1307 /5 Ağustos 1890).

1858 yılında okulun açıldığı ilk günlerde muallim-i evvel olarak tayin edilen Musa Efendi BOA., A.AMD. 84/15 29.Z.1274 /10 Ağustos 1858) vefat ettiği 29 Kasım 1885 tarihine

kadar görevini sürdürmüştür. Mektebin bir muallim-i sani ile idaresi mümkün olmadığından erbab-ı liyakatten bir muallim-i evvelin gerekliliği vurgulanmıştır. İzmit sancağı Geyve kazasına tabi Taraklı nahiyesindeki rüşdiye mektebinde muallim-i evvel olarak vazife gören Ahmet Tevfik Efendi talebi üzerine İzmit Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 20/16 3.R.1303 / 9 Ocak 1886).

1887 yılına gelindiğinde İzmit Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Ahmet Tevfik Efendi'nin emsalinden az olan aylık 470 kuruşluk maaşına Beypazarı Rüşdiyesi gelirlerinden 130 kuruş zam ile 600 kuruşa, rika muallimi Hasan Efendi'nin 52 kuruşluk maaşı ise 48 kuruş zamlı 100 kuruşa yükseltilmiştir (BOA., İ.DH. 1029/81072 17.B.1304 / 11 Nisan 1887). Bu bilgidен hareketle gerekli görüldüğü takdirde gelirlerin farklı okullara yönlendirildiğini ifade etmemiz pekâlâ mümkündür.

II. Abdülhamid devri İzmit sancağında faaliyet gösteren tek idadi olan, İzmit İdadisinin 21 Eylül 1885 tarihindeki resmi açılışıyla (Kaya, 2009, s.100) birlikte İzmit Rüşdiyesinin de eğitim serüveninin sonuna yaklaşmıştır. Zira vilayet ve sancaklarda idadilerin yaygınlık kazanması amacıyla 1880'lerin sonlarından itibaren rüşdiyelerin kaldırılarak, idadilerle birleştirilip talebe ile muallimlerin idadilere nakledildiği bilinmektedir (Nurdoğan, 2016, s. 186).

1891 yılına gelindiğinde, İzmit sancağı mahalline ait maarif gelirleri sancak dahilinde mevcut olan mekteplerin idaresine yeterli gelmemekteydi. Bu dönem yürürlükte olan idadi açılan mahallerde rüşdiye talebe ve muallimlerinin idadiye nakli kararı gereğince, İzmit Rüşdiye Mektebi ilga edilmiştir. Rüşdiye öğrencilerinin ise idadiye nakiliyle muallimlerinin eğer talep ederlerse idadideki Arabi, Farsi muallimliklerine yahut muallim-i sanilik veya mubassırlık kadrolarında istihdam edilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 126/76 14.B.1308 / 23 Şubat 1891).

Tablo 4.46. İzmit Sancağı Genel Maarif Gelir-Giderleri İçerisinde İzmit Rüşdiyesi Tahsisatı

Maarif Heyet-i Tahsisatı	9600
İdadi Tahsisatı	89550
Rüşdiye ve ibtidai Tahsisatı	72052
Toplam	171202
İzmit Rüşdiye Mektebi Giderleri	14000
Tasarruf Neticesi	157202
Senelik Gelir Tahsisatı	
	240000
Mahalli hissesi	120000
Dersaadet hissesi	120000
İzmit Rüşdiye Tahsisatı	
Maaşatı	13200
Masarifatı	800
Toplam	14000

İzmit Rüşdiye Mektebinin ilgasında gerekçe gösterilen maarif harcamaları incelendiğinde yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi sancak merkezindeki rüşdiye ve ibtidai mekteplerinin masrafı olan 72 052 kuruşluk harcama kaleminin 14 000 kuruşunu başlı başına İzmit Rüşdiyesi işgal etmektedir. Rüşdiyenin ilgasıyla birlikte İzmit sancağı genel maarif masarifatı 171 202 kuruştan 157 202 kuruşa düşmüş ve böylece kısıtlı olan maarif gelirlerinden ciddi manada tasarruf edilmiştir (BOA., MF.MKT. 126/76 14.B.1308 / 23 Şubat 1891).

1871 senesinde darülmualлимinden mezun olup 20 seneden beri taşra mekteplerinde muallimlik yaparak maarif yolundan hizmetleri olan İzmit Rüşdiye Mektebinin son muallim-i evveli olan Ahmet Tevfik Efendi, İzmit Rüşdiyesinin ilga edilmesiyle Dersaadet mekteplerinden birisine geçmek istemiştir. Dersaadet mekteplerinde boş kadro olmadığı gerekçesiyle talebi yerine getirilemeyen Ahmet Tevfik Efendi 1891 senesinde İnegöl Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliği kadrosuna mahsus 480 kuruş aylık maaş üzerine Yanya vilayetine bağlı Margılıç kazasındaki rüşdiye mektebi mevkufatından 120 kuruş daha ilave edilerek 600 kuruş maaşla İnegöl'e tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 117/57 13.N.1307 /3 Mayıs 1890, BOA., MF.MKT. 118/40 2.Za.1307 /20 Haziran 1890, BOA., MF.MKT. 126/122 24.B.1308 / 1 Temmuz 1891).

1891 senesinde ilga edilen rüşdiye mektebi binası ise 100 kuruşa kiraya verilerek elde edilen gelir, İzmit ibtidai mektepleri maaş masraflarına karşılık olarak kullanılmıştır (BOA., MF.MKT. 298/24 7.B.1313 / 24 Aralık 1895).

4.3.2.2. İzmit Mülki İnas Rüşdiyesi

1895 yılına kadar İzmit sancağı genelinde kızların eğitimine mahsus ibtidailer olmakla birlikte bir rüşdiye mektebi tesis edilmemiştir. Bu tarihe gelindiğinde ise sancak merkezi olan İzmit kazasında kızlara mahsus sadece bir ibtidai olduğu ve onunda sıbyan mektebi düzeyinde eğitim verdiği bilinmektedir.

1895 yılına gelindiğinde İzmit İnas Rüşdiyesi olarak açılması planlanan okulda çalışmak üzere gönderilen muallime okul için elverişli bir mahal bulunamamasından dolayı görevine halen daha başlayamamıştır. Mehmet Şemsettin Efendi riyasetindeki İzmit maarif komisyonu, ihtiyaca cevap verebilen bir bina bulunamadıkça okulun açılmayacağını ve muallimenin görevine başlamayacağı hakikati göz önüne alınarak inas rüşdiyesi için bir bina yapılanaya kadar aylık 300-400 kuruş ile mektep olarak kullanmaya elverişli bir hanenin kiralanması ve okul için gerekli tefrişat için 1500 kuruş gibi bir ödenek talep etmiştir.

Nezaret, maarifin mülkü olup kira ödenmeyen, 10 zira arazi üzerinde 3 odası ve altında bir katı bulunan İzmit İnas İbtidai Mektebinin rüşdiye olarak kullanılmasını tavsiye etmiştir. Fakat maarif komisyonunca konum olarak kabristan ortasında bulunan ve hâlihazırda mevcut ibtidai talebesine dahi kifayet etmekte güçlük çekilen bu dar binada bir de rüşdiye mektebinin açılması halinde eğitimin büsbütün verimsiz hale geleceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine İzmit ibtidai mekteplerine gelir getirmesi maksadıyla 100 kuruşa kiraya verilen eski İzmit Rüşdiye binasının zaten daha evvel okul olarak kullanılması hasebiyle çok fazla bir masraf gerektirmeden inas rüşdiyesi olarak kullanıma hazırlanabileceği bunun için yıllık 3600 kuruş ödenek ve gerekli tefrişat içinse bir defaya mahsus 1500 kuruşluk bir tahsisat ayrılmasına karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 298/24 7.B.1313 / 24 Aralık 1895).

Fakat eski rüşdiye binasının kullanılması kararı hayata geçirilememiş olup, 1911 yılına gelindiğinde dahi, kabristan ortasından güneş ve havadan mahrum olup hıfzıssıhha açısından son derece elverişsiz olan ibtidai mektebinde İzmit İnas Rüşdiyesi eğitim-öğretime devam etmek mecburiyetinde kalmıştır (BOA., MF. İBT. 250/8 8.Za.1327 / 9 Kasım 1909, BOA. MF. İBT. 397/66 4.Za.1330 / 15 Ekim 1912).

Rüşdiye ve ibtidai mekteplerinin müştereken kullandığı binanın 1902 yılında 120'ye ulaşan öğrenci mevcuduna yeterli gelmediği bilinmektedir (BOA, MF. İBT. 120/74 2.Ra.1320 / 9 Temmuz 1902).

5 Şubat 1904 tarihine gelindiğinde liva mutasarrıfı, memurlar ve eşrafın hazır oldukları bir törenle inasa mahsus ibtidai ve rüşdiye kısımlarının bulunduğu mektep binası açılışı yapılmıştır (BOA., MF.İBT. 143/ 67 28.L.1321 / 17 Ocak 1904, BOA., MF.MKT. 762715 22.Za.1321 / 9 Şubat 1904) Sonraki dönemlerde yazılan evraklardan anladığımız kadarıyla mektebin yine kabristan ortasında olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle aynı yere yeni bir bina inşa edildiği yahut eski binanın kapsamlı bir tadilatın geçirilerek açılışı yapıldığı çıkarımını yapmamız pekâlâ mümkündür.

Rüşdiye binasına ek olarak keşif defterinde olmayan bir nakışhane ve yemekhane eklentisi yapılmışsa da sakife direkleri çürümüş olduğundan o mahallerin kullanımı tehlike arz etmeye başlamış ve 1202 kuruşluk tamir masrafı meclis-i idare azalarından Hazim Bey tarafından verilmiştir (BOA., MF.MKT. 815/58 16.N.1322 / 24 Kasım 1904). Böylelikle mektepte nakış dersleri için ve yemek için ayrı birimler olduğunu öğrenmekteyiz.

1909 yılına gelindiğinde ise mektep binasının tavanı ve duvarlarından birisinin çöktüğü tamirâtı için yapılan keşiften ise 1394 kuruşluk bir masraf çıkacağı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 1091/10 18.Z.1326 /11 Ocak 1909).

İlerleyen yıllarda mevcut binanın tamirâtı için tahsisat talep edilmiş olsa da akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır (BOA., MF.MKT. 298/24 7.B.1313 / 24 Aralık 1895, BOA., MF. İBT. 250/8 8.Za.1327 / 9 Kasım 1909, BOA. MF. İBT. 397/66 4.Za.1330 / 15 Ekim 1912).

İzmit İnas Rüşdiyesinin ilk kadrosunda muallime-i evveliğe Darülmuallimat mezunu Remziye Hanım, muallime-i saniliğine Seher Hanım ve bevvalığına da Mehmet Ağa tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 290/40 14.Ca.1313 / 2 Kasım 1895, BOA., MF.MKT. 290/48 14.Ca.1313 / 2 Kasım 1895).

1 yıl sonra muallime-i evvel Remziye Hanım hakkında sihirbaz hanesine gitmek ve 3 yaşındaki bir çocuğun bile anlayabileceği şekilde mektepte her gün sihir yapmakla meşgul olmak gibi öğrencilerin ahlâkını bozacak surette hareket ettiğine dair bir şikâyette bulunulmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde İzmit İnas Rüşdiyesinden önce Dersaadet'te

birkaç rüşdiyede vazife gören Remziye Hanım'ın hüsn-i ahlâkı ile tanındığı üzerinde durularak delil diye gösterilen mektupların nasıl ele geçirildiği sorgulanıp bu mektupların Dersaadet'e gönderilmesi hususunda emir verilmiştir (BOA., MF.MKT. 346/8 26.B.1314 / 31 Aralık 1896, BOA., MF.İBT. 57/44 16.C.1314 / 22 Kasım 1896).

Tahkikat neticesinde ahalinin Remziye Hanım hakkında, mektebin dahili ve haricinde tüm tavır, ahlâk ve hareketinden memnun oldukları, İzmit'te vazifeye başladığı ilk günden beri bihakkın vazifesini ifa ettiğine dair verdikleri beyan üzerine şikayetin asılsız olduğu ortaya çıkmıştır (BOA., MF.İBT. 60/32 19.Za.1314 / 21 Nisan 1897).

Yine de 1897 yılına gelindiğinde Manastır İnas Rüşdiyesinde öğrenci mevcudu arttığından muallime-i sani ile idaresi mümkün olamayacağı ve bu sebepten muallim-i evvelliğine birinin atanması gerektiği kararına varılmıştır. Bunun üzerine İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i ulası Remziye Hanım'ın Manastır İnas Rüşdiyesine tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.İBT. 59/95 10.Za.1314 / 12 Nisan 1897).

İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i sanilik kadrosuna Darülmualimat mezunlarından başvuru olmadığında muallime-i evvel Remziye Hanım'la birlikte 1895 yılında muallime-i sani olarak Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Seher Hanım 300 kuruş maaşla işe başlamıştır (BOA., MF.MKT. 293/56 2.C.1313 / 20 Kasım 1895, BOA., MF.MKT. 293/62 2.C.1313 / 20 Kasım 1895).

Fakat 1897 yılına gelindiğinde ahali tarafında, mektebin dâhili ve haricinde tavır, ahlâk ve harekâtından memnun olmadıklarına, çocuklara örnek olmak yerine onları korkutmakta, yanlarında gayr-i ahlâki sözler söylemekten çekinmemekte hatta kendisine yapılan gayr-ı resmi tembihlere de itibar etmediğine dair 5 Nisan 1897 tarihli toplu bir şikâyet dilekçesi verilmiştir. Tüm bu şikayetler neticesinde Seher Hanım görevinden azledilmiştir (BOA., MF.İBT. 60/32 19.Za.1314 / 21 Nisan 1897, BOA., MF.İBT. 60/35 20.Za.1314 / 22 Nisan 1897)

Muallime-i sanilik kadrosuna Seher Hanım'ı takiben Züleyha Samiye Hanım atanmıştır. Züleyha Samiye Hanım'ın 1898'de Dersaadet Nehari Kız Sanayi Mektebine tayin edilmesi üzerine İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i saniliğine daha evvel Dersaadet Kız Sanayi Mektebi muavinliğinde de bulunmuş olan Nuriye Hanım 300 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 385/ 14 13.N.1315 / 5 Şubat 1898).

Muallime-i evvelik kadrosuna ise Remziye Hanım'ın Manastır'a tayin edilmesiyle, Beşiktaş İnas Mektebi Rüşdiyesi muallime-i sanisi Bedriye Hanım tayin edilmiştir (BOA., MF.İBT. 60/25 16.Za.1314 / 22 Ocak 1897, BOA., MF.İBT. 60/26 17.Za.1314 / 23 Ocak 1897).

Fakat yeni tayin olan muallime-i evvel Bedriye Hanım ve muallime-i sani Nuriye Hanım arasında çıkan ihtilaf okulun tüm düzenini bozmuştur. Öyle ki muallime-i evvel Bedriye Hanım'ın sobasını tutuşturmak için ateş isteğini, sınıfındaki sobası sönen muallime-i sani Nuriye Hanım'ın bu talebi yerine getirememesinden neşet eden olaylar; abdest sularının mangala dökülmesi ve birbirlerine hakaret etmekle kalmayıp Bedriye Hanım'ın elindeki maşayı sallamak suretiyle Nuriye Hanıma hakaret etmesiyle daha da büyümüştür. Bedriye Hanım'ın Nuriye Hanım hakkında 23 Mart 1899 tarihli şikâyet dilekçesinde yer alan olayda idadi öğrencilerinden Şişman Niyazi namındaki çocuk ve inas rüşdiyesi talebelerinden Şehnaz Hanım'la mektuplaşması olayında Nuriye Hanım'ın da gereği kadar dikkatli olmadığı yolundaki ithamı neticesinde Nezaret olayın tahkikinin ve Nuriye Hanım'ın ihmali olup olmadığının özellikle soruşturulması istenmiştir. Yapılan soruşturmada Nuriye Hanım aklanmışsa da hocalar arasındaki uyuşmazlık devam etmiştir (BOA., MF.MKT. 445/3 6.Z.1316 /17 Nisan 1899).

Yaşanan bu olaylar sonucunda Nuriye Hanım yeniden inşa edilen Samsun İnas Rüşdiyesi muallim-i saniliğine aylık 500 kuruş maaşla tayin edilmişse de daha sonra Mersin İnas Rüşdiyesine aynı miktar maaşla nakış derslerine de girmek şartıyla atanmıştır (BOA., MF.MKT. 449/35 11.M.1317 / 22 Mayıs 1899, BOA., MF.MKT. 449/43 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899, BOA., MF.MKT. 467/65 18.Ca.1317 / 24 Eylül 1899, BOA., MF.MKT. 449/44 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899, BOA., MF.MKT. 449/47 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899).

Muallime-i evvel Bedriye Hanım ise 1900 yılında Bafra İnas Rüşdiyesi muallime-i evveli İsmet Ülfet Hanımla becayiş yapmak suretiyle görev yerini değiştirmiştir. İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i evvelliğine atanan İsmet Ülfet Hanım'ın Darülmualimat mezunlarından olup 20 seneden beri Dersaadet ve taşra muallime-i evveliklerinde hüsn-i hizmet ettiği bilinmektedir. Buna rağmen Samsun İnas Rüşdiyesindeki vazifesi esnasında Bafra Hacı Şaban mahallesinden Hacı Osman Efendi'nin İsmet Ülfet Hanım hakkındaki; mektebe sarhoş devam ettiği ve Hacı Osman Efendi'nin kız kardeşi ile adının birtakım olaylarda uygunsuz şekilde geçtiğine dair şikâyeti üzerine yapılan tahkikatta İsmet Ülfet

Hanım suçsuz bulunmuştur. Maarif Nezareti ise bu şikâyeti ve becayiş taleplerini birleştirerek Bedriye Hanım ile İsmet Ülfet Hanımın görev yerlerini değiştirmiş ve İzmit İnas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine getirilen İsmet Ülfet Hanım'a Bafra'daki gibi birtakım olaylar içerisinde isminin tekrar geçmemesi için tembihat yapılarak becayiş yapılmıştır (BOA., MF.MKT. 539/47 15.Ş.1318 / 8 Aralık 1900).

1903 yılına gelindiğinde İsmet Ülfet Hanım'ın İzmit 'te idari manada bazı sorunlara sebep olduğu bilinmektedir. Örneğin maarif idaresine haber vermeksizin yerine bir vekil tayin edip izinsiz olarak Dersaadet'e gittiği ve bu sebepten müstefi sayılacağı ihtar edilince mesele aydınlığa kavuşmuştur. Öyle ki ağabeyinin hastalığının son raddesinde olduğunu ve ziyarete gitmek istediğini İzmit maarif müdürüne bildirerek izin istemiş fakat müdür bey izin vermemiştir. Bunun üzerine Dersaadet'e giderek vefat eden ağabeyinin cenaze merasimleriyle alâkadar olmuş ve Nezarete uğrayıp bu hususu bizzat arz etmiştir. Nezaret normalde izinsiz görev mahallini terk ettiğinde müstefi sayılması gerektiğini ama bir defaya mahsus olmak üzere böyle bir sebepten dolayı azledilmeyerek izinli sayılmasını ve görevine devam etmesini bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 689/26 3.Z.1320 / 3 Mart 1903, BOA., MF.MKT. 692/46 28.Z.1320 / 28 Mart 1903). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere yeri geldiğinde Nezaretin kendi memurunun menfaatini de gözettiği görülmektedir.

Nuriye Hanım'ın ayrılmasıyla boş kalan muallime-i saniliğe ise 15 Haziran 1899 tarihli kararla aylık 300 kuruş maaş almak üzere Darülmualimat tasdiknameli Huriye Cemile Hanım tayin olunmuştur (BOA., MF.İBT. 169/124 26.Ş.1323 / 26 Ekim 1905, BOA., MF.MKT. 904/2 10.Za.1323 / 6 Ocak 1906).

Aynı yıl Huriye Cemile Hanım hakkında vazifesi sırasında memuriyetine yakışmayacak bazı harekâta bulunduğu dair verilen ihbarın asılsız olduğu ama annesinin rahatsızlığını öne sürerek kandil tatilinde 2 gün süreyle izinsiz olarak Dersaadet'e gittiği bilinmektedir. Bunun üzerine bu defaya mahsus kendisine ihtar cezası verilmesi emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 489/42 29.L.1317 / 2 Mart 1900, BOA., MF.MKT. 483-18 25.Ş.1317 / 29 Aralık 1899). Bir yıl sonra ise tatil zamanı 20 gün süreyle Dersaadet'e hususi işleri için seyahat etmek istediğinde gerekçesi meşru sayılmayarak izin verilmemiştir (BOA.,MF.MKT. 520/48 17.R.1318 / 14 Ağustos 1900).

Ayrıca rüsumat memurlarından birisiyle evlenen İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i saniyesi Huriye Cemile Hanım'ın memuriyetinden ayrılmasına gerek olmadığı kendisine

bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 491/41 7.Za.1317 / 9 Mart 1900). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Nezaret evlilikler dâhil, memurlarını mümkün olduğunca denetim altından tutmaya gayret etmiştir.

24 Nisan 1903 tarihli; muhbir-i sadık İbrahim, Süleyman, Mustafa ve Mehmet imzalı ihbarname de muallime-i evvel İsmet Ülfet Hanım ve muallime-i sani Huriye Cemile Hanım hakkında ciddi iddialarda bulunulmuştur. Öyle ki bu dört muhbir ihbarnamelerinde II. Abdülhamit'in maarif nimetinden mahrum kalınmaması adına memleketin her tarafında idadi, rüşdiye ve ibtidai tesis ederek ahlâklı öğretmenlerin seçilip bu vasıflara haiz olmayanların hizmetten alınmalarını irade buyrulduğunun hususen altını çizmişlerdir.

Evlatlarının mevcut muallime-i evvel ve muallime-i sani sebebiyle ilim ve maariften ve inas mekteplerinde matlup olan el işlerinden hiçbir şeyi istifade edemediklerini, muallime-i saninin okuldaki hademelerden birisiyle gönül ilişkisi olduğu, hademenin ikinci hanımı olmaya razı geldiğini sonrasında da kocası olacak adamı ve kayınvalidesi olacak hanımı darp etmek suretiyle mahkemelik olduğunu bununla birlikte talebelerin yanında mektep dahili ve haricinde küfürlü birtakım sohbetlerde bulunduğu dair ciddi suçlamalarda bulunmuşlardır. Bununla birlikte muallimelerin vazifelerine devam etmelerinin halk tarafından istenmediği ve çocuklarını mektebe göndermediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yapılan imtihanlardan da keyfi notlandırmaların yapıldığına dair başka iddialar da olmuştur.

Bunun üzerine Mekatib-i Rüşdiye İdaresince tüm şikâyetler birleştirilerek İzmit mutasarrıflığına yazılan emirle meselenin tahkiki istenmiştir. Yapılan teftişat neticesinde muallime-i evvel İsmet Ülfet Hanım'ın ihtiyar ve gayr-i muktedir olmasından dolayı vazifesini yerine getiremediği ve usul-i cedide üzere talim ve terbiyeye iktidarı olmadığından evlatların hakikaten ilim, maarif ve nakış işlerinden nasiplenemediği tespit edilip tekaüde ayrılması yahut başka bir yere becayiş ettirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Muallime-i sani Huriye Cemile Hanım'a gelince, onun da kötü ahlâk ve terbiyesinin talebeler üzerinde aksi tesir edeceğinden görevden alınması ve yerlerine vazifenin nezaketine münasip yeni muallimler tayin edilmesi istirham edilmiştir.

Nitekim Nezaret 'ten gelen cevapta da İsmet Ülfet Hanım'ın Darümuallimat mezuniyeti vurgulanarak ehliyetinden şüphe edilmediğini ama tüm bu yaşananlardan sonra iki

muallimenin de orada vazife yapmasının uygun olmayacağından becayış edilmelerini emretmiştir (BOA., MF.MKT. 712-40 13.Ra.1321 / 9 Haziran 1903).

1904 yılında becayış edilmediklerini ve hem muallime-i evvel İsmet Ülfet Hanım'ın hem de muallim-i sani Huriye Cemile Hanım'ın istifa edip yerlerine başka muallimelerin tayin edildiğini öğrenmekteyiz (BOA., MF.İBT. 154/23 1.N.1322 / 9 Kasım 1904). (BOA., MF.İBT. 169/124 26.Ş.1323 / 26 Ekim 1905).

Huriye Cemile Hanım daha sonraları görevine dönmek istese de yerlerine başkaları tayin edildiğinden görevine dönemeyeceği tebliğ edilmiştir (BOA., MF.İBT. 154/59 13.N.1322 / 21 Kasım 1904).

İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i evveli İsmet Ülfet Hanım'ın istifası üzerine yaklaşık 2 ay kadar vekâleten İzmit İnas İbtidai Mektebi mezunlarından Nazire Hanım muallimlik yapmıştır. Bu vekâleti sırasında asaleten atanmak için başvurmuş ve 10 seneden beri ihtiyaç halinde dönem dönem mektebin muallimliğine vekalet ettiğini ifade etmiştir. Fakat taşra inas rüşdiye mektepleri muallime-i evvelliğine Darümuallimat mezunlarının tayini usul ve nizam gereği olduğundan ve esasen adı geçen memuriyete tayin kılınan Havva Hanım'ın da İzmit'e varmak üzere olduğu bildirilerek bu talep geri çevrilmiştir (BOA., MF.MKT. 840/13 13.M.1323 / 20 Mart 1905, BOA., MF.İBT. 156/93 29.Z.1322 / 6 Mart 1905).

Nitekim 1904 yılında İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i evvelliğine aynı yıl Darümuallimattan aliyyülâlâ derecede mezun olan Havva Hanım aylık 500 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Havva Hanım'ın vazifesine başlamadan evvel imzaladığı muvafakatname metni son derece dikkat çekicidir. Şayet muallimelik ve müdirelik sıfatına yakışmayacak bir hâl ve harekâtının olması nedeniyle görevinden azledilecek olursa diğer bir hizmet için başvurma hak ve salahiyetinin olmayacağı şartı muvafakatname metninde yer almıştır (BOA., MF.MKT. 837/1 1.M.1322 / 18 Mart 1904).

İsmet Ülfet ve Huriye Cemile hanımlar nedeniyle ortaya çıkan sorunları göz önünde bulunduran İzmit Maarif İdaresinin, muvafakatnamede böyle bir ifadeye yer vermesi son derece anlaşılır bir yaklaşımdır.

Muallime-i saniliğe ise yine 1904 yılında Leyli Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Ümmü Gülsüm Hanım tayin edilmiştir (BOA., MF.İBT. 154/78 16.N.1322 / 24 Kasım 1904).

Yeni atanan iki muallimeden sonunda istenen verim alınmış olacak ki 1907 yılına gelindiğinde hem muallime-i evvel Havva Hanım hem de muallime-i sani Ümmü Gülsüm Hanım'ın taltif edilmek üzere tercüme-i hal varakalarını Nezaretin ilgili şubesine göndermeleri talep edilmiştir (BOA., MF.İBT. 194/11 16.Ca.1325 / 27 Temmuz 1907)

1907 yılına gelindiğinde öğrenci sayısı artan İzmit İnas Rüşdiyesine 60 kuruş gibi cüzi bir maaş ile vazife almayı kabul eden Darümuallimat mezunlarından Şahur Hanım muavine olarak tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 197/53 20.Ş.1325 / 28 Eylül 1907, BOA., MF.MKT. 1038/3 26.Z.1325 / 30 Ocak 1908).

Öğrenci mevcudununun 140'a ulaştığı 1909 yılında Ümmü Gülsüm Hanım'ın rahatsızlanması ve İzmit'te tedavisinin yapılamaması üzerine Dersaadet'e gitmesine müsaade edilmiştir. Öğrenci sayısı fazla olan İzmit İnas Rüşdiyesi, eğitim-öğretime bir muallime-i evvel ve muavine ile devam etmesi mümkün olmayacağından Ümmü Gülsüm Hanım vazifesine dönene kadar vekâleten bir muallimenin istihdam edilip eğitim-öğretimin aksamaması ve vekil muallimeye maarif hissesinden 100 kuruş maaş tahsisine karar verilmiştir.

Vazifesini ifa edemeyecek kadar hasta olan muallimlere iyileşinceye değin tam maaş ödemesi zaruri olduğundan Ümmü Gülsüm Hanım'a maaşının tam olarak ödenmesine karar verilmişse de daha sonra verilen kararlar vekil muallimeye maaş itası için bütçelerinde yeterli karşılık olmadığı gibi tahsisat haricinde ödeme yapılmasına da Nezaretçe müsaade edilmeyip nizamnameye aykırı bulunmasından dolayı vekil muallimeye maaş ita etmek üzere Ümmü Gülsüm Hanım'ın maaşından kesinti yapılması ve vekil muallimenin bu şart üzere tayin edilmesi emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 1120/18 26.R.1327 / 17 Mayıs 1909).

Bir süre sonrada Ümmü Gülsüm Hanım'ın teftiş geçirdiği öğrenilmektedir. Dersaadet'ten gelen Müfettiş Salih Bey'in başlattığı tahkikat, dönemin İdadi Müdürü Hasip Efendi tarafından devam ettirilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde İzmit İdadisi Türkçe muallimi Ali Rıza Efendi ile gayr-i meşru surette birliktelikleri olmuş ve bundan doğan zaruret üzerine nikâh kıymak zorunda kaldıkları öğrenilmiştir. İslam'ın namuslu kadınlarının terbiye ve tahsiline memur olan bir muallimenin bu gibi bir yaşanmışlık neticesinde muallim olarak istihdam edilemeyeceğinden azline gerek kalmadan kendisinin 4 ay içerisinde istifa etmesi maarif komisyonu tarafından kocası Ali Rıza Efendi vasıtasıyla

Ümmü Gülsüm Hanım'a tebliğ edilmiştir. Fakat 4 aylık süre dolmasına rağmen istifa etmediği gibi mektebe giriş çıkışı yasaklandığı halde okula devam ettiği tespit edildiğinde azledilmiştir (BOA., MF.MKT. 1136/2 18.C.1327 / 7 Temmuz 1909).

Yerine ise Ümmü Gülsüm Hanım doğum iznindeyken muallime-i sanilik kadrosuna Darümuallimat mezunlarından olup vekâlet ettiği müddetçe iffet ve iktidarı sabit olan Şahur Hanım asaleten tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1038/3 26.Z.1325 / 30 Ocak 1908, BOA., MF.MKT. 1136/2 18.C.1327 / 7 Temmuz 1909).

Mahsus maaşı ücret-i tedrisiyeden ödenmek üzere 250 kuruş olan ibtidai kısmı muallime-i evvelliğinde görevli muallime istifa etmiş ve bu istifanın ardından bir müddet bu vazife rüşdiye kısmındaki muallimler vasıtasıyla idare edilmiştir. 1911 yılına gelindiğinde ise 3 mecdiyeye tekabül eden cüzi maaşıyla geçinmekte güçlük yaşayan Şahur Hanım'ın mektebin ibtidai kısmı muallime-i evvelliğine mahsus olan 250 kuruş maaşla tayin talep ettiği bilinmektedir. Darümuallimat mezunu olması hasebiyle muallime-i evvelik ehliyetnamesine de sahip olan Şahur Hanım'ın bu kadroya tayin edilmesi uygun görülmüştür (BOA., MF.MKT. 1100/49 21.M.1327 / 12 Şubat 1909).

İzmit İnas Rüşdiyesi açıldığı ilk günden beri pek çok mezun vermiştir. Bu mezunlar içerisinde tahsiline devam etmeyenler olduğu gibi bazıları da eğitim hayatlarına devam etmek adına çeşitli okullara başvurmuştur. Örneğin; 1909 senesi mezunlarından Yenicuma Medresesi müderrisi Hoca Rıfat ve jandarma mülazımlarında Yusuf efendilerin kızları Hikmet ve Sadiye hanımlar Darümuallimata devam etmek isteseler de mali durumları müsait olmadığından kızların Dersaadet 'teki yatılı kız mekteplerinden birisine ücretsiz olarak kabul edilmeleri hususunda bir başvuruları olmuştur. Fakat Dersaadet'te rüşdiyenin üzerinde yatılı bir kız mektebi olmadığı ve Darümuallimatın kontenjanı da bu sene dolu olduğundan taleplerine müspet cevap verilememiştir (BOA., MF.MKT. 1141/25 22.N.1327 / 7 Ekim 1909).

4.3.2.3. Adapazarı Mülki Hamidiye Rüşdiyesi

1912 de 8000 hane nüfusa ulaşan İzmit sancağının en büyük ikinci kazası Adapazarı'nda (BOA., MF. İBT. 379/77 9.B.1330 /24 Haziran 1912) ilk faaliyet gösteren rüşdiye mektebi II. Abdülhamid devrinde önce daha 1865'li yıllarda açılmıştır. Adapazarı'nın büyük olması, mülhak nahiyelerinin bulunması ve eğitim-öğretime ihtiyaç duyan çocuk sayısının fazlalığı sayesinde bir rüşdiye mektebinin tesisine lüzum görülmüştür. Çocukların talim ve terbiyesi ile ilim tahsili için bir rüşdiye açılması planlanmış, rüşdiye binası ahali tarafından tedarik olunan mahalle yine ahali tarafından inşa edilmiştir. Okul için gerekli araziye ve binayı kendileri tedarik eden halk, muallim maaşı için ise mevcut gelirleriyle düzenli olarak muallim maaşına karşılık bulamayacaklarından bu hususta hükümete başvurmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Bunun üzerine aynı dönemde tesis edilen Hakkâri eyaletinin Başkale kazasındaki rüşdiye mektebinde olduğu gibi yeni açılan mektepler hakkında yürürlükte olan usule uygun olarak muallim-i evveli 1-2 sene sonra tayin edilmek üzere şimdilik 400 kuruş maaşla bir muallim-i sani ve 100 kuruş maaşla bir bevvab tayiniyle müteferrik masrafları için yıllık 2000 kuruş tahsisat ayrılmıştır (BOA., İ.MVL. 532/23870 10.M.1282 / 5 Haziran 1865, BOA., MVL. 705/48 3.M.1282/ 29 Mayıs 1865).

1873 yılına gelindiğinde mevcut mektep binasının dar gelmesi sebebiyle yeni bir rüşdiye binası inşaatına başlanmış ve bu binanın tüm masrafları Adapazarı ahalisinden hamiyet sahibi İbrahim Ağa tarafından karşılanması taahhüt edilmiştir (BOA., MF.MKT. 11/121 6.Ca.1290 / 2 Temmuz 1873).

İbrahim Ağa'nın inşasını taahhüt ettiği rüşdiye binasının tamamlanıp tamamlanmadığı bilinmemekle birlikte 1888 yılına gelindiğinde Adapazarı kazasında bir rüşdiye ve 2 ibtidai mektebi inşaatı için 23100 kuruş tedarik edilmekle birlikte inşaatta kullanılacak kereste vs. malzemenin de toplandığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 102/8 2.S.1306 /8 Ekim 1888). Bu bilgidен hareketle İbrahim Ağa'nın taahhüdünü yerine getiremediği çıkarımı yapılmaktadır.

1892 yılına gelindiğinde ise mevcut ibtidai ve rüşdiye binalarının harap hale geldiği ve hâlihazırdaki öğrencileri istiyab etmekte yetersiz olduğu görüldüğünden Adapazarı Kaymakamı ve ileride İzmit Sancağı Mutasarrıfı da olacak olan Mihalzade Mehmet

Nüzhet Bey tarafından kazadaki memurlar, eşraf ve hamiyet sahibi ahali teşvik edilerek 600-700 lira iane toplanıp içerisinde bir ibtidai de bulunmak üzere kârgir bir rüşdiye binası inşa edilmiştir. Dış duvarları kârgir deruni ve bölme duvarlarıyla çatısı kamilen ahşap olup bitişiğinde 1400 arşın büyüklüğünde bir araziye sahip (BOA. MF.MKT. 816/52 27.N.1322 / 17 Kasım 1904) 34 metre uzunluk ve 41 metre genişlik ölçülerinde geniş bir arazi dâhilinde 3 kat üzerine vücuda getirilmiştir. Birinci katında teneffüşhanesi ve yemekhanesi ikinci katında 4 dersane ve 1 muallim odası teşkil eden ibtidai kısmı ve 3. katında ise 4 dersane ve bir muallim odası teşkil eden rüşdiye kısmı bulunmaktadır. Kapasitesi 250 öğrenci istiaabına müsait olan (BOA., MF. İBT. 341/7 9.L.1329 /3 Ekim 1911) yeni rüşdiye binasının açılışı II. Abdülhamid'in cülus yıl dönümü olan 31 Ağustos 1892 tarihinde yapılmış ve tören fotoğraflanarak Yıldız Mabeyn-i Hümayuna gönderilmiştir. Rüşdiye mektebi, ahalden ileri gelenlerin talebi üzerine, padişahın adına izafeten Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi olarak isimlendirilmiştir (BOA., Y. MTV.66/45, 07.S.1310 / 31Ağustos 1892, BOA., DH.MKT. 1997/8 13.S.1310/ 3 Eylül 1892, BOA., İ.HUS. 3/53 10.S.1310 / 3 Eylül 1892).

Maarif Nezareti'nin talebi doğrultusunda vuku bulan gayretine mükâfaten ve emsalini teşvik etmek amacıyla Adapazarı Kaymakamı Mehmet Nüzhet Bey beşinci rütbeden bir mecredi nişanı ile taltif edilmiştir. Fakat Mehmet Nüzhet Bey'in zaten bu rütbeden nişana sahip olduğunun anlaşılması üzerine, nişanı dördüncü rütbeye yükseltilmiştir (BOA., Y. MTV.68/69, 17.Ra.1310 / 9 Ekim 1892, BOA., MF.MKT. 148/59 1.S.1310 / 25 Ağustos 1892 BOA., MF.MKT. 148/83 7.S.1310 / 31 Ağustos 1892, BOA., MF.MKT. 153/106 20.R.1310 / 11 Kasım 1892).

Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi yeni inşa edilen binasıyla eğitim-öğretim için tam anlamıyla ihtiyaçları karşılayacak hale geldikten kısa bir süre sonra alt katındaki koğuşların hapisane olarak kullanılmasıyla yeni bir sorunla karşı karşıya gelmiştir. Öyle ki Adapazarı Hapishanesinin kapasitesinin 50 kişi olmasına rağmen bu tarihlerde 100'den fazla hükümlünün bulunması sebebiyle hükümet konağının yakınında bulunan yeni rüşdiye binasının alt katındaki koğuşlar kullanılmıştır. Kaymakam Mehmet Nüzhet Bey bu duruma her ne kadar karşı çıkmışsa da 50 kişilik bir hapisaneye 100'den fazla insanın yerleştirilmesi hıfzıssıhha açısından kabul edilebilir olmadığından mecburen rüşdiye binasının alt katı kullanılmıştır. Meseleyle ilgili Adliye Nezaretine yazıldığı ve rüşdiye binasındaki mahkumların başka bir yere nakli hususunda ısrar edildiği halde

Adapazarı'nda buna elverişli başka bir bina olmadığından bir müddet daha bu binada kalmalarına bununla birlikte hapishanenin temizliğine dikkat edilmesi gerektiğine de vurgu yapılmıştır (BOA.,DH.MKT. 2037/56 12.Ca.1310/ 1 Ocak 1893).

1898 yılına gelindiğinde Adapazarı Hamidiye Rüşdiye binası tamire ihtiyaç duyacak hale gelmiştir. Hazırlanan keşif defterine göre 2863 kuruşa tamir edilebileceği ön görülmüş ve bu meblağın Maarif Nezaretinin tamirat tertibinden sarf edilmesi hususunda Adapazarı İdare Meclisinin bir talebi olsa da Nezaret Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre tamiratın ahaliye ait olduğunu ifade etmiştir (BOA., MF.MKT. 406/42 2.Ra.1316 /21 Temmuz 1898).

Rüşdiye binasının alt katındaki hapishanenin 1901 yılında da burada olduğunu görmekteyiz. Belediye Kalfası Varmir'in verdiği rapora göre mahpus olanların abdesthane sularıyla ve çamaşır vesaire yıkadıkları suların buldukları koğuşa düşmesi daimî surette cereyanıyla hâsıl olan rutubetin mektep binası temellerinde mil ve çökmelere sebep verdiği, hapishane olarak kullanımın bina temellerine zarar vererek 1-2 sene içerisinde okulun çökmesine neden olacağı bildirilmiştir. 1898 yılındaki tamir masrafı olan 2863 kuruşa 1901 yılına geldiğinde geçen zaman ve binadaki yıpranma ile birlikte 6000 kuruşa yükselmiştir. Maarif Nezareti ise ahalinin teşvik edilerek mektep binasının tamir edilmesini ve hapishanenin başka bir yere naklini emretmiştir (BOA., MF.MKT. 549/2 6.Z.1318 / 27 Mart 1901).

Ayrıca, okula devam eden talebelerin de hapishanenin mevcudiyeti sebebiyle zarara uğradığı talim ve terbiyeye mahsus böyle bir yapı içerisinde hapishane bulunmasının çocukların ahlâkî terbiyelerinin gelişiminde kötü tesir edeceği bildirilmiştir (BOA., DH.MKT. 2576/114 8.L.1319/ 23 Ocak 1902).

1902 yılında Adliye Nezareti bu konuya el atmış ve hapishane hakkında yaptırdığı teftiş ile ulaştığı verileri Dahiliye Nezaretine sunmuştur. Buna göre rüşdiye mektebi bodrumunun gayet basık ve pencereleri tavana bitişik olmakla beraber; havadan ve hıfzıssıhha levazımından bütün bütün mahrum olduğu anlaşılmış ve bu nedenle, Adapazarı'nda yeni bir hapishanenin inşası vacip derecesinde lüzumlu bulunmuştur (BOA., DH.MKT. 601-63 8.B.1320/ 26 Ekim 1902).Bunun üzerine İzmit sancağıyla Adapazarı kazasında inşa olunacak hapishane binalarında sarf edilmek üzere 385 667 kuruş tahsisat ayrılmıştır (BOA., DH.MKT. 789/16 16.Ş.1321 / 7 Kasım 1903).

12 Ekim 1904 tarihli İzmit İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin raporuna göre mahpusların teneffüslerinden ve gerek pişirdikleri yemekten çıkan duman vs. öğrencilerin sıhhatleri kötü etkilemekte olduğu gibi bodrum katın zamanla hapisane için yeterli olmamasından dolayı binada dersane olarak kullanılan 2 odanın da mahpuslara tahsis edildiği öğrenilmektedir.

Mevcut okul binasının cadde kenarında olup oradan kimi arabaların görünmesi ve esasen mektebin etrafı köy ve kasaba ahalisinin geliş-gidiş yaptığı bir mevki olup bu gibi etkenlerin talebenin zihin ve fikrini işgal ederek istifadelerine mâni olduğu ahlâk, terbiye ve sıhhatleri için de uygun olmayan, hükümet konağı yakınındaki bu rüşdiye binasının tamamen hapisaneye terk edilmesine karar verilmiştir. Adapazarı kaymakamı, idare meclisi azası Hasan Paşa, mal müdürü Mürtefi Efendi ve İzmit İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'den bir komisyon oluşturularak okul binası içinde kazanın en ferahfeza mevkiine mektep inşası için karar alınmıştır. Komisyon kararına göre istasyon civarında 1800 arşın murabbadaki arazi münasip görülmüştür. Mevcut binanın 40000 kuruş değerinde olduğu, yeni yapılması planlanan binanın ise 50000 kuruş değerinde olacağı ifade edilmiştir (BOA. MF.MKT. 816/52 27.N.1322 / 17 Kasım 1904). Fakat planlanan okul binası inşa edilmemiştir.

Açıldığı 1892 yılında 80000 kuruşa inşa edilen Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi 1905 yılında Belediye Kalfası Varteres Efendi marifetiyle düzenlenen keşif defterine göre tamirat için 10878 kuruşa ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir (BOA., MF.MKT. 892/2 1.N.1323 /30 Ekim 1905).

Nezaret keşif defterini tahkik edildikten sonra istenen paranın verilemeyeceğini 1324 senesi bütçesinin inşaat tertibinden ayrılması gerektiğini tebliğ etmiştir. İzmit İdadi Müdüriyeti ise binanın mevcut vaziyeti sebebiyle kış mevsiminde daha da tehlikeli bir hal alacağını belirterek durumun ciddiyetine dikkat çekerken bu yazışmalar sırasında geçen süre sebebiyle masraf 11808 kuruşa yükselmiştir. Mekatib-i İbtidaiye Başkatibi Bedrettin Bey 4500 kuruşun Nezaret 'ten kalan kısmın ise ahaliden toplanması yönünde bir öneride bulunmuştur (BOA., MF.MKT. 894/38 17.N.1323 /15 Kasım 1905). Tamirat için gerekli olan kireç, kum gibi malzeme ahaliden tedarik edildiği takdirde 2000 kuruş kadar tasarruf edilebileceği bildirilmiştir. Mekatib-i İbtidaiye Başkâtibi Bedrettin Bey'in 8 Haziran 1908 tarihli raporuna göre; tamiratın muhakkak yapılması gerektiği, bina mevcut haliyle bir sene

daha bırakılırsa yağmur sularının beden duvarlarına daha da işleyerek ileride çok daha büyük masraflara sebep olacağı gibi döşeme, cam ve çerçevelerin nerdeyse tamamen denecek derecede harap olduğu, duvar ve sair mahallerin tamire muhtaç bulunduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Nezaret 4500 kuruş ödenek çıkarmayı kabul etmiştir (BOA., MF.MKT. 1072/38 20.B.1326 / 18 Ağustos 1908).

Fakat 19 Aralık 1909 tarihli Maarif-i Umumiye Müfettişi Mehmet Reşat Bey'in teftiş raporundan öğrendiğimize göre 1904 yılında planlanan çarşı civarında hükümet konağı yakınındaki rüşdiye binasının tamamen hapishaneye terk edilerek başka bir mahalle yeni bir okul binası inşa etme projesinin tatbik edilmediği gibi Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi aynı binada faaliyet göstermeye devam etmiştir. Lakin 1908 yılında tamir edilmesi için Bedrettin Bey tarafından yapılan girişimde sonuçsuz kalmıştır. Rüşdiye binasının nerdeyse yıkılmak üzere olduğu birkaç penceresinde cam değil çerçeve bile kalmadığı, merdivenlerin göçmekte olduğu ve binanın doğu cephesindeki duvarı hariç diğer tüm duvarlarının harap vaziyette olduğu bilinmektedir (BOA., MF.İBT. 398/57 10.Za.1330 /21 Ekim 1912).

2 yıl sonra Adapazarı Kaymakamlığından İzmit Mutasarrıflığına havale olunan 19 Ağustos 1911 tarihli tahrirattan öğrendiğimize göre yapılacak tamiratın 4000 kuruş tutarında olacağı ifade edilmiştir. Bu rakamın Nezaret 'ten ayrılacak ödenek olduğu tamir için çok daha fazla paraya ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Alt katındaki hapishanenin ise taşındığı öğrenilmektedir. Bu bilgiye göre bina inşa edildiği 1892 yılındaki gibi aradan geçen 19 yıl sonunda tekrar tamamen rüştiyeye tahsis edilmiştir. Lakin hapishane rüşdiye binasından çıkarılsa bile çok uzaklaşmamış ve sadece 3 metre uzağına inşa edilmiştir ki bu durum rüşdiyeyi eskisi kadar olmasa da olumsuz etkilemektedir. Hapishane binası tahminimize göre, rüşdiyenin açıldığı günlerde okula bahçe olarak tahsis edilen bitişiğinde yer alan 1400 arşın büyüklüğündeki araziye inşa edilmiştir (BOA., MF.İBT. 341/7 9.L.1329 /3 Ekim 1911).

1865 yılında Adapazarı Rüşdiyesi adıyla açılan ve 1892 yılında Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi adıyla yeniden inşa edilip hizmet veremeye başlayan rüşdiye mektebinin eğitim kadrosu incelendiğinde yeni açılan mektepler hakkında yürürlükte olan usule uygun olarak 1895'te muallim-i evveli 1-2 sene sonra tayin edilmek üzere ilk olarak 400 kuruş maaşla bir muallim-i sani ve 100 kuruş maaşla bir bevvab tayin edilip müteferrik masrafları içinse

yıllık 2000 kuruş tahsisat ayrılmıştır (BOA., İ.MVL. 532/23870 10.M.1282 / 5 Haziran 1865, BOA., MVL. 705/48 3.M.1282/ 29 Mayıs 1865).

Adapazarı Rüşdiyesinde görev yapan tespit edebildiğimiz ilk muallim-i evvel Hüseyin Efendi 1870 yılında göreve başlamış ve 2 yıl sonra (O.D.S., 1286, s. 128, O.D.S., 1288, s. 146, O.D.S., 1289, s. 231) 1872’de Umurbey Rüşdiye Mektebine tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 2/103 5.Ca.1289 / 11 Temmuz 1872). Onun yerine darülmuallimin mezunu Hasan Tahsin Efendi (BOA., MF.İBT. 15/44 22.C.1297 /1 Haziran 1880) muallim-i evvel olarak Adapazarı Rüşdiyesine tayin olunmuştur. (O.D.S. 1290, s. 204.)

1865 yılında tahsis edilen 2000 kuruşluk müteferrik masraf ödeneği sonraki yıllarda yarıya düşürülmüş olacak ki 1875 yılında muallim-i evvel Hasan Tahsin Efendi 1000 kuruşluk tahsisatı arttırmak istemiştir. Nezaret ise diğer rüşdiyelerin de aynı miktarda ödeneğe sahip olduğundan Adapazarı Rüşdiyesine farklı bir muamelenin yapılamayacağını ve ödeneğin arttırılamayacağı hususunda cevap vermiştir (BOA., MF.MKT. 24/90 29.Z.1291 / 6 Şubat 1875).

Talebesi arttığından dolayı sadece muallim-i evvel ile idare edilemeyen Adapazarı Rüşdiyesine 1876’da mahallince seçilen ehliyetnameli Hacı Salih Efendi maarif bütçesinin 5. faslının 3. maddesinde yazılı tertibinden aylık 300 kuruş maaşla muallim-i sani olarak tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 36/56 17.R.1293 / 13 Mayıs 1876 , BOA.,MF.MKT. 37/57 6.R.1293 / 30 Mayıs 1876).

1877 ‘de muallim-i evvel Hasan Tahsin Efendi Geyve Rüşdiyesi muallimi Zeki Efendi ile becayiş yapmak istemişse de Zeki Efendi’nin böyle bir talebi olmadığından becayiş yapılmamıştır. Hasan Tahsin Efendi’ye vazifesine devam edip talebelerin talim ve terbiyeleriyle meşgul olması öğütlenmiştir (BOA., MF.MKT. 48/46 21.R.1294 / 5 Nisan 1877).

4 yıl sonra 1880’de muallim-i evvel Hasan Tahsin Efendi ile muallim-i sani Hacı Salih Efendi arasında çıkan uyumsuzlukta Nezaret darülmuallimin mezunu muallim-i evvelin mahallince seçilen muallim-i sani için feda edilemeyeceğini (BOA., MF.İBT. 15/44 22.C.1297 /1 Haziran 1880) ifade ederek formasyon sahibi muallimi desteklemiştir.

Fakat Hasan Tahsin Efendi’nin görevden ayrıldığı ve 1881 yılında Adapazarı Rüşdiyesine muallim-i evvel olarak Ali Efendi’nin tayin edilip (O.D.S. 1298, s. 278.)

muallim-i sani Hacı Salih Efendi ise vazifesinden azledildiği 1896 yılına kadar devam ettiği görülmektedir.

Muallim-i evvel Ali Efendi 1886 yılına kadar vazife yaptıktan sonra yerine muallim-i evvel Ali Rıza Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 402/7 8.S.1316 / 8 Temmuz 1898).

Muallim-i evvel Ali Rıza Efendi'nin 20 Mart 1891 tarihli mazbatasında muallim-i sani Hacı Salih Efendi'nin mektebe devam etmeyip başka işlerle meşgul olduğu; ziraatçılık, nüshacılık, saatçilik, av ve avcılık gibi işlerle meşgul olduğu için okuldaki vazifesine devamsızlık yaptığı, bazı günler mektebe hiç gelmediği bazı günlerde saat 5-6 gibi gelerek hiçbir işle meşgul olmadığı, uyarmak maksadıyla söylenen bazı nasihatlere de hemen karşılık verdiğinden bir çözüm bulunamadığı ifade edilmiştir. Muallim-i sani Hacı Salih Efendi'nin mektepteki görevinden azliyle yerine muallim-i sanilik maaşı olan 235 kuruş maaşa bir yazı hocalığı maaşı da ilave ederek Darüliyyeden mezun birinin yahut mahallinden münasip birinin seçilip tayin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nezaret 'ten gelen cevaba göre muallim-i evvelin şikayetiyle Hacı Salih Efendi'nin vazifesine son verilemeyeceğini, öncelikle adı geçen muallimin yeterliliğinin tahkik edilmesi ile birlikte gerekirse birinin seçilip imtihan edilebileceğini öğrenmekteyiz (BOA., MF.İBT. 27/63 28.Ş.1308 /8 Nisan 1891,BOA., MF.MKT. 127/66 19.Ş.1308 / 30 Mart 1891).

Adapazarı Hamidiye Rüşdiye talebelerinin 11 Eylül 1896 tarihli II. Abdülhamid'e hitaben kaleme aldıkları dilekçesi ise muallim-i sani Hacı Salih Efendi'nin mesleğindeki yetersizliğini gözler önüne sermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Dilekçeye göre başka rüşdiyelerde Fransızca dersleri bile okutulurken Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesinde bu dersin olmadığı gibi öğrencilerin diğer dersleri bile okumakta güçlük yaşadıkları, cahil kaldıkları, bu dilekçeyi muallimlerinden gizli olarak yazdıkları, mektepteki hocaların birbirleriyle çekişmesi yüzünden düzenin hepten bozulduğu artık derslere devam edilmediği öğrenilmektedir. Dilekçe sunmak suretiyle öğrencilerin hocalarından şikâyetçi olmaları Nezareti şayanı dikkate sevk etmiş gereği daha sonra yapılmak üzere ilk olarak tahkikat açılması emredilmiştir. Tahkikat neticesinde Adapazarı'nın büyüklük ve ehemmiyetine binaen rüşdiyenin halihazırda istenen düzeyde olmadığından ehliyet, iktidar ve gayretten yoksun, muallim-i evvelle hoş geçinmeyip mektebin intizamını ve talebenin istifadesini ihlal eden muallim-i sani Hacı Salih Efendi'nin azliyle yerine Adapazarı mülhakatından Hendek Rüşdiyesi muallim-i evveli Mustafa Efendi uhdesine yazı muallimliği de ilave olunarak aylık 330 kuruş maaşla Adapazarı Rüşdiyesi muallim-i

saniliğine tayin edilmiştir. Bununla birlikte İzmit İdadi Müdürü tensikat-ı cedide mucibince Adapazarı Rüşdiyesinin birinci derece itibar edildiğinden bir de muallim-i salis tayini talebinde bulunmuştur. Fakat Nezaret, Hendek Rüşdiyesi muallim-i evvelinin tayininden vaz geçilerek muallim-i saniliğe mahsus 200 kuruş ve muallim- i salisliğe mahsus 150 kuruş maaşla mahallinde erbab-ı iktidardan müracaat edeceklerin imtihanlarının yapılmasını emretmiştir. Buna göre 1295 senesinden beri Beypazarı Rüşdiyesi muallim-i saniliğinde vazife gören Ömer Hulusi Efendi 1896 yılında Adapazarı Rüşdiyesi muallim-i saniliğine 200 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Birkaç ay sonra ise görevinden ayrılmıştır (BOA., MF.MKT. 350-48 9.L.1314 /13 Mart 1897, BOA., MF.İBT. 56/53 20.C.1314 /26 Kasım 1896, BOA., MF.MKT. 327/61 15.S.1314 /26 Temmuz 1896 BOA., MF.MKT. 367/41 19.Ra.1315 / 18 Ağustos1897, BOA., MF.MKT. 384/9 27.Ş.1315 /21 Ocak 1898, BOA., MF.MKT. 480/56 18.Ş.1317 / 22 Aralık 1899).

1899 yılında ise Adapazarı muallim-i sanilik vazifesinde Manisalı Halil Hilmi Efendi'nin olduğu görülmektedir (S.M.N.U.,1317, s. 1453.) 1902 yılına gelindiğinde muallim-i sani Manisalı Halil Hilmi Efendi'nin verem hastalığına yakalandığı ve hava değişimi için memleketi olan Manisa'ya 4 ay müddetle gitmesine görev mahalline dönmediği takdirde müstafi sayılmak şartıyla izin verilmiştir (BOA., MF.MKT. 645/21 15.R.1320 / 22 Temmuz 1902). Fakat memleketine gittikten birkaç gün sonra 28 Haziran 1902 tarihinde vefat eden muallim-i sani Manisalı Halil Hilmi Efendi yerine vekaleten Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi muallim-i saniliğine bir müddet vekâlet eden Darülmualimin-i Sıbyan ehliyetli ve ulum-ı arabiden mezun 9 yıl kadar Bosna'nın Derbent kasabasında muallimlik etmiş Ahmet Zaim Efendi aylık 200 kuruş maaşla asaleten tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 694/58 8.M.1321 / 6 Nisan 1903, BOA., MF.MKT. 859/24 25.Ra.1323 / 30 Mayıs 1905).

Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi muallim-i sanisi Ahmet Zaim Efendi 1905 yılında damadı Dersaadet mezunu talebe-i ulumdan iktidar sahibi Hafız Mehmet Efendi'yi vekil bırakarak memleketi olan Bosna'nın Derbent kasabasına gitmesine izin verilmiştir (BOA., MF.MKT. 859/24 25.Ra.1323 / 30 Mayıs 1905).

Muallim-i sani Hacı Salih Efendi gibi muallim-i evvel Ali Rıza Efendi hakkında da dönem içerisinde bazı şikayetler ve soruşturmalar olmuştur. İzmit İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 28 Kasım 1902 tarihli raporuna göre Adapazarı Rüşdiyesi ve mevcut durumu hakkında kıymetli bilgiler edinmekteyiz.

Adapazarı kazasında rüşdiye muallim-i evveli Ali Rıza Efendi'nin uygunsuz laflarından dolayı bazı kimselerin de teşvikiyle rüşdiye talebesinin çoğu 1 Eylül 1898'de açılan ve rüşdiye ile beraber ibtidai kısmının da olduğu mekteb-i hususi statüsündeki Rehber-i Terakki Mektebine (BOA., MF.MKT. 421/16, 16.C.1316 / 1 Kasım 1898) devam etmeye başlamıştır. Bu durum Adapazarı Hamidiye Rüşdiye Mektebi mevcudunun günden güne azalmasına sebep olmuş, tedbir alınması için Adapazarı maarif komisyonuna talimat verildiğinde ise bu durumdan onların da hissedar olduğu ortaya çıkmıştır. Öyle ki mahalli ibtidai mekteplerine sarf edilmesi mahsus olan evkaf-ı münderise gelirlerinin büyük çoğunluğu maarif komisyonu marifetiyle hususi mektep olan Rehber-i Terakki'ye aktarıldığı anlaşılmıştır. İzmit İdadi müdürü meselenin halledilmesi için maarif komisyonuna başvurmuşsa da bir fayda görememiştir. Hüseyin Hüsnü Efendi, Adapazarı maarif komisyonu azasının resmi rüşdiye mektebinin kapanmasını arzu ettiği kanaatindedir, bu sebepten komisyonun tebdil edilmesi gerektiğini ifade etmekle birlikte mahalli hükümet, ahali ve muallim-i evvel Ali Rıza Efendi arasında öteden beri gelen bir soğukluk sebebiyle kimse evladını resmi rüşdiye mektebine göndermek istemediği gibi Ali Rıza Efendi burada devam ettikçe mektebin en sonunda kapanacağını tahkik etmiştir (BOA., MF.MKT. 549,2 6.Z.1318 / 27 Mart 1901).

Fakat emekli olana kadar muallim-i evvel Ali Rıza Efendi'nin görevine devam ettiği bilinmektedir. 2 Mart 1910 tarihinden itibaren yaş haddinden 258 kuruş maaşla emekliye ayrılan Ali Rıza Efendi (BOA., MF.İBT. 298/19 19M.1329 /20 Ocak 1911) yerine Adapazarı Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine 500 kuruş maaşla Darülmualimin-i Rüşdi mezunlarından Lütfi Efendi tayin edilmiştir (BOA.,MF.İBT. 281-/57 25.B.1328 /2 Ağustos 1910, BOA., MF.İBT. 284/34 1.N.1328 /6 Eylül 1910, BOA., MF.İBT. 284/39 1.N.1328 /6 Eylül 1910).

Adapazarı Rüşdiyesinin bilinen ilk hat muallimi sülüs dersi verip mektebin bevvallığını da yapan talebeden Hasan Efendi'dir. 1874 yılında maarif bütçesinin 6. faslının 3. maddesinde yazılı meblağdan ödenmek üzere aylık 60 kuruş maaş tahsis edilmiştir (BOA., MF.MKT. 16/105 17.Za.1290 / 6 Ocak 1874).

1891 yılına gelindiğinde talebelerin çokluğuna ve kabiliyet derecelerine uygun olarak ehliyet ve liyakati haiz olan Yanbolulu Ahmet Hamdi Efendi maarif sandığından ödenmek üzere aylık 100 kuruş maaşla görülen acil ihtiyaca binaen rika muallimliğine başlatılmıştır. 1874'ten beri sülüs muallimliği yapan Hasan Tahsin Efendi'den bu vazife alınarak

Yanbolulu Ahmet Hamdi Efendi'ye ilave edilmiştir. Böylece 100 kuruş olan maaşı sülüs muallimliğinin de eklenmesiyle 150 kuruşa yükselmiştir. 18 yıldır Adapazarı Rüşdiyesinde sülüs muallimliği yapan Hasan Tahsin Efendi vazifesinin yeni tayin edilen rika muallimine ilave edilmesiyle birlikte rüşdiyede mubassırlığa geçmek istese de başka uygun bir hizmete tayini kararlaştırılmıştır (BOA., MF.MKT. 159/56 8.B.1310 / 26 Ocak 1893, BOA., MF.MKT. 161/78 9.Ş.1310 / 26 Şubat 1893, BOA., MF.MKT. 139/67 29.N.1309 / 27 Nisan 1892).

1897 yılına gelindiğinde ise Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi hüsn-i hat muallimi Yanbolulu Ahmet Hamdi Efendi'nin mevcut maaşıyla ailesinin maişetini sağlayamadığından başka bir hizmete geçmeyi talep etmiştir. Bunun üzerine kaza tahrirat kitabetine tayin edilmesi konusunda yardım edilmesine dair bir karara varılmıştır (BOA., BEO. 981/73541 20.S.1315/ 21 Temmuz 1897).

4.3.2.4. Sapanca Mülki Rüşdiyesi

Adapazarı kazasına bağlı Sapanca nahiyesinde ilk rüşdiye mektebinin tesisiyle ilgili girişimler 1872 yılına kadar tarihlendirilmektedir. 1872 yılında Sapanca'da rüşdiye mektebi için gerekli bina temin edilip Maarif Nezaretinden burada vazife yapmak üzere bir muallim ve ders kitapları istenmiştir. Ayrıca Geyve kazasına bağlı Akhisar nahiyesinde inşa olunan rüşdiyeye mahallince seçilen muallim-i sani Mehmet Faik Efendi'nin de memuriyetinin tasdiki talep edilmiştir. Meclis-i Maarif ise rüşdiye mektebi açılacak bir kasabanın en az 500 İslam hanesini havi olması gerektiği Maarif Nizamnamesi'nde açıkça belirtildiği halde Sapanca kasabasında 200 ve Akhisar kasabasında da 363 İslam hanesi olduğundan adı geçen kasabalarda rüşdiye mektebi açılmayacağı gibi maarif bütçesinin de buna müsait olmadığı ifade edilmiştir. Eğer mümkün ise muallim maaşları vs. ahaliden karşılanmak üzere şimdilik rüşdiyelerin nim rüşdiye/yarım rüşdiye olarak açılabileceği beyan etmiştir (BOA., MF. MKT. 1/72 5.R.1289 / 12 Haziran 1872).

Bunun üzerine Geyve kazasına bağlı Akhisar nahiyesindeki rüşdiyenin nim rüşdiye olarak açıldığını öğrenmekteyiz (BOA., MF. MKT 5/68 21.B.1289 / 24 Eylül 1872). Sapanca ise rüşdiye mektebine kavuşmak için 1889 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır.

İlerleyen yıllarda Sapanca nahiyesine bir rüşdiye mektebi açılması için pek çok teşebbüs olmuştur. Fakat her defasında nüfusunun yetersizliği sebebiyle Maarif Nizamnamesi'ne

aykırı olacağından bu talep yerine getirilememiştir. 1887 yılına gelindiğinde Sapanca nahiyeye merkezinde 150 hane ve nahiyeye bağlı 27 köy olduğu bilinmektedir. Ayrıca yine nahiyeye merkezinde bir sıbyan mektebi ve rüşdiyeye elverişli 40-50 talebe ile fevkani 5 odası olan ve mefruşatına kadar tamamlanmış rüşdiye mektebi için hazır bir bina da mevcuttur (BOA., MF. İBT. 21/19 18.L.1304 / 10 Temmuz 1887, BOA., MF. İBT. 21/24 14.Za.1304 /4 Ağustos 1887, BOA., MF. MKT. 97/120 21.B.1305 /3 Nisan 1888).

Maarif Nezareti nüfusu yeterli olmadığından rüşdiye mektebi açılmayacağını fakat mevcut binanın ibtidai mektebe dönüştürülerek mahallinden karşılanmak üzere 400 kuruş maaşla münasip birinin muallim seçilmesini tavsiye etmiştir (BOA., MF. MKT. 94/146 6.Z.1304 /26 Ağustos 1887).

Sapanca nahiyesi kasaba merkezinin nüfusu 150 hane olsa bile çeyrek ve yarım saat mesafede pek çok yeni muhacir köyü kurulduğu ve nahiyeye nüfusunun bir hayli yükseldiği bilinmektedir. Fakat muhacirlerin iktisadi durumları muallim maaşını karşılamaya muktedir olmadığından bunun Nezaretçe ödenmesi gerekliliği (BOA., MF. MKT. 97/68 26.C.1305 /10 Mart 1888) de son derece açıktır.

1889 yılına gelindiğinde tüm bu rüşdiye mektebi açma teşebbüsleri netice vermiş ve muallim-i evvel için 450 kuruş, bevvab için 100 kuruş ve müteferrik masraflar için yıllık 500 kuruş olmak üzere toplam senelik 7100 kuruşun maarif bütçesi 1. kısmının 1. faslının 91. maddesinde yazılı tertibindeki ödenekten ayrılmasına karar verilmiştir (BOA., İ.DH.. 1137/88748 1.N.1306 / 1 Mayıs 1889). Böylece ahali tarafından inşa edilen Sapanca Rüşdiyesine, İpsala Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinden müstafî yerel dile aşına Ahmet Hamdi Efendi 450 kuruş maaşla 27 Temmuz 1889 ‘da tayin olmuştur (BOA., MF. MKT. 111/42 20.Z.1306 / 17 Ağustos 1889).

Ahmet Hamdi Efendi 1896 yılında 60 yaşına ulaşmış ve hastalığı sebebiyle zafiyet geçirdiği Adapazarı Belediye Tabibi Mustafa bin Ali tarafından tasdik edilerek emekliye ayrılmıştır (BOA., MF. MKT. 325/47 2.S.1314 / 13 Temmuz 1896).

12 Mayıs 1882 tarihinde Ayvacak Rüşdiyesinde vazifesine başlayıp son vazife yeri olan Sapanca Rüşdiyesi de dahil toplam 15 sene çalışmış olan Ahmet Hamdi Efendi 4 Ağustos 1896 tarihinde vefat etmiştir. Zevcesi Fatma Hanım’a memuriyet-i mülkiye kararnamesinin 35., 31., ve 39. maddelerince 57 kuruşa isabet eden tekaüt maaşı bağlanarak mahalle

sandığının 31. maddesi mucibince ödenmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 375/65 21.C.1315 / 17 Kasım 1897, BOA., ŞD. 965/58 21.S.1316 / 11 Temmuz 1898).

Bu süreç içerisinde darümuallimin-i ibtidai mezunlarından olup 17 Haziran 1888 tarihinden itibaren İzmit İmarat Mektebi muallim-i evveli olan Akhisari Ali Rıza Efendi münhal olan Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine talip olmuş ve imtihanda ehliyetini beyan ettiği takdirde tayin edilebileceği bilindirilmişse de (BOA., MF.İBT. 53/26 9.S.1314 / 20 Temmuz 1896) göreve atanan Gürcü Mehmet Bahattin Efendi olmuştur.

Ahmet Hamdi Efendi'nin emekliye ayrılması ve akabinde de vefatı üzerine Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine vekaleten; 10 seneden beri Sapanca'nın Mahmudiye muhacir köyünde muallimlik eden Batum muhacirlerinden Gürcü Mehmet Bahattin Efendi görevlendirilmiştir. Ulum-ı arabi, Farsî, hesap, kavaid-i Osmani ve İmlâ gibi derslere vakıf olan Bahattin Efendi'den önce Sapanca Rüşdiyesinde 35 talebe varken onun vazifeye vekâlet etmesiyle öğrenci sayısında artış olduğu ve ahalinin muallimi sevdiği bilinmektedir. Bunun üzerine Sapanca Nahiyesi İdare Meclisi tarafından Bahattin Efendi'nin asaleten tayini istenmişse de rüşdiye muallimi evvelliği için Darümuallimin-i Rüşdi mezunu olunması gerektiğinden asaleten tayinine ilk vakitler müsaade edilmemiştir (BOA., MF. MKT. 331/60 27.Ra.1314 / 5 Eylül 1896).Darümuallimin-i Rüşdi mezunu bulunmayan yerlerdeki 3. derece rüşdiyelerde imtihana girip yeterliliğini ispat edebildiği takdirde istihdam olunabileceği kendisine tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine maarif meclisince imtihan olunarak üçüncü sınıf rüşdiye muallim-i evvelliğine iktidarı kâfi olduğu anlaşılan Batum muhacirlerinden Gürcü Mehmet Bahattin Efendi Sapanca'daki talebelerin çoğunluğunun Gürcü ve Laz olması münasebetiyle kendisinin de o lisana aşına olması göz önünde bulundurularak Sapanca Rüşdiyesine 10 Ekim 1887'de aylık 300 kuruş maaşla asaleten tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 341/26 22.Ca.1314 / 29 Ekim 1896, BOA.,MF.MKT. 630/23 22.S.1320 / 31 Mayıs 1902).

1 yıl sonra mektep mevcudunun 43'e ulaşmasıyla birlikte iyi ahlâkı ve gayreti ile Sapanca'da herkesçe bilinen erbab-ı iktidar Emin Efendi'nin Gürcü ve Laz lisanlarına vukufiyeti olması hasebiyle Sapanca Rüşdiyesinde muallim-i sani olarak istihdam edilmesine müsaade istenmiştir. Fakat, rüşdiyenin üçüncü derece olması sebebiyle muallim-i sani istihdam edilemeyeceğini, mevcut talebe sayısının artmadıkça da ikinci dereceye terfi olamayacağından Emin Efendi'nin muallim-i sani olarak istihdamının mümkün olmadığı anlaşılmıştır (BOA., MF.MKT. 378/38 5.B.1315 / 30 Kasım 1897).

1889 yılına gelindiğinde Sapanca ahalisinin çocuklarını muallimlere teslim etmek yerine Mushaf okutmakla yetindiklerini, rüşdiyeye devam eden çocukların Gürcü, Laz ve Çerkes evlatları olduğu onlarında imtihanlara gelemediklerini öğrenmekteyiz. Ayrıca Mehmet Bahattin Efendi selefi Ahmet Hamdi Efendi'nin maarif komisyonu azalarına teslim ettiği müteferrik masraf parasını alamadığından mektep için bazı eşyaların alımında kendi cebinden sarf etmiş ve talimatnameye göre de tahsil edemediğinden mağdur olmuştur. Zamanla maarif komisyonu ile ilişkileri gerilen Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Bahattin Efendi, komisyonun ibtidai mektebini 3 defa lağvettiğini, nahiye müdürünün kendisinden para talep ettiğine dair ciddi iddialarda bulunmuştur (BOA., MF.MKT. 446/24 18.Z.1316 / 29 Nisan 1899).

İlerleyen dönemlerde maarif sandığı yerine mal sandığından ödenen maaşını tahsil etmekte güçlük yaşayan ve 18 nüfusun iâşesinden sorumlu olduğunu ifade eden Mehmet Bahattin Efendi'nin maaş tahsil meselesi çekilmez bir hal almış en sonunda vazifesine eskisi kadar itibar etmemeye hatta evinin bulunduğu Mahmudiye köyünden bazı günler gelmeyerek ehil olmayan birini yerine vekil bıraktığı İzmit İdadi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin yaptığı teftişte anlaşılmış ve görevinden azledilmiştir (BOA.,MF.MKT. 630/23 22.S.1320 / 31 Mayıs 1902).

İzmit İdadi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin teftiş raporuna göre darümuallimin-i rüşdi mezunu birisi için muallim-i evveliğe mahsus maaşın 500 kuruş olması gerektiği, normalde Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinin 400 kuruşluk tahsisatı olduğu, Mehmet Bahattin Efendi'ye 300 kuruş verildiğinden kalan 100 kuruşla bir muallim-i saninin istihdamı istendiği, bu isteğin kabul edildiği ama daha birinin seçilmediği öğrenilmektedir (BOA., MF.MKT. 630/23 22.S.1320 / 31 Mayıs 1902, BOA., MF.MKT. 625/13 28.M.1320 / 7 Mayıs 1902).

Azledilen Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evveli Gürcü Mehmet Bahattin Efendi yerine Aydın Mekri/Fethiye Rüşdiyesi muallimi Feyzullah Efendi tayin edilmişse de daha görev yerine gelmeden Limni Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Hulusi Efendi ile becayişleri yapılmıştır. Darümuallimin-i Rüşdiden vasat derecede 1 Mart 1880 tarihli şahadetname ile mezun olan Limni Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Hulusi Efendi ailesini tedavi için getirdiği Dersaadet'e yakın bir mahalle tayin istemesiyle hâlihazırda Sapanca'yı istemeyen Feyzullah Efendi'nin yerine 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 656/75

5.C.1320 / 10 Ağustos 1902, BOA., MF.MKT. 629/36 19.S.1320 / 28 Mayıs 1902, BOA., MF.İBT. 127/35 6.Ş.1320 / 8 Kasım 1902).

Fakat Mehmet Hulusi Efendi'nin de maaşını tahsil etmekte güçlük yaşadığını, Adapazarı Mal Sandığının muallim maaşlarını ödeme hususunda zorluk çıkarıp maarif hissesinin maaşlara ait kısımlarını zimmetlerinde tutmaları sebebiyle Mehmet Bahattin Efendi döneminde olduğu gibi Mehmet Hulusi Efendi'de maaşını tahsil etmekte zorluk yaşamaktadır. Yapılan şikayetlerde Nezaret İzmit İdadisine maaşların ödenmesi ve Adapazarı Mal Sandığındaki maarif hissesi bakayasının tahsiline gayret gösterilmesini emretmişse de bir netice alınamadığını görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 725/35 17.Ca.1321 / 11 Ağustos 1903, BOA., MF.MKT. 852/17 1.Ra.1323 / 6 Mayıs 1905).

27 Haziran 1902 tarihinde görevinden azledilen Gürcü Mehmet Bahattin Efendi'nin kusuru olmadığı anlaşılınca 22 Kasım 1902'de muallim-i sani olarak Sapanca Rüşdiyesinde göreve başlamıştır. Zira Sapanca Rüşdiyesine açıldığı ilk günlerde 400 kuruş muallim-i evvel maş tahsis edilmiş olsa da talebesinin azlığı sebebiyle 300 kuruş ödeme yapılmış ve 100 kuruş hazinede muhafaza edilmiştir. Geçen zaman içerisinde öğrenci sayısının 150'yi aşması üzerine tasarruf edilen bu 100 kuruş maaşla bir muallim-i sani tayine karar verilmiştir. Bu günlerde de görevinden azledilen ama kusursuz olduğu anlaşılan Gürcü Mehmet Bahattin Efendi muallim-i sani olarak atanmış ve vefat ettiği 21 Nisan 1909 tarihine kadar vazifeni sürdürmüştür (BOA., MF. İBT. 262/65 5.S.1328 / 16 Şubat 1910, BOA., MF.MKT. 625/13 28.M.1320 / 7 Mayıs 1902).

1906 yılına gelindiğinde Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evveli Hulusi Efendi'nin nizam ve talimat dışı hareketlerde bulunarak talebeleri maariften mahrum bıraktığı, çocukları dövdüğü, öğretmenlik ahlâkına yakışmayacak söylemlerde bulunduğu ve öğrenciler arasında ailesinin maddi durumuna göre ayırım yaptığı iddia edilse de bir soruşturma açılıp açılmadığını bilmemekteyiz. Yalnız İzmit Maarif Müdürüne muallimin okula devamını kontrol etmekle birlikte tedrisattaki başarısını ölçmek de maarif müdürlerinin vazifeleri arasında olduğuna dair bir hatırlatma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Sapanca Rüşdiyesinde artık 2 muallimin görev yaptığını öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 958/31 21.Ş.1324 / 10 Ekim 1906).

Sapanca Rüşdiyesi hat muallimliğinde 1898-1901 yılları arasında Hüseyin Bedrettin Efendi görev yapmışken (S.N.M.U.,1316, s. 1229., S.N.M.U., 1317, s. 1453., S.N.M.U.,

1318, s. 1627., S.N.M.U., 1319, s. 951.); 1 Mart 1901 tarihinden itibaren Sapanca İbtidai Mektebi muallimi Osman Şükrü Efendi'nin mevcut vazifesine ilave olarak bir de rüşdiye de hat muallimliği yaptığı görülmektedir (BOA., MF. MKT. 636/28 12.Ra.1320 / 19 Haziran 1902). Fakat 1907'ye gelindiğinde Osman Şükrü Efendi muallim-i evvel Mehmet Hulusi Efendi ve muallim-i saniyi öğrenciler huzurunda darp etmesi üzerine görevden alınmıştır. Lakin ibtidai muallimliği görevi, eğitim-öğretimi sekteye uğratmamak adına muhafaza edilmiş ve sadece rüşdiyedeki hat muallimliğinden el çektirilmiştir. Zira 5 seneden beri Sapanca İbtidai Mektebi muallimliğinde olduğu gayretlerinin halk tarafından takdir edildiği yapılan tahkikat neticesinde anlaşılmıştır (BOA., MF. MKT. 987/40 12.S.1325 / 27 Mart 1907).

Bu tahkikat sırasında Mehmet Hulusi Efendi'nin çocukları dövdüğüne dair yapılan şikâyet de değerlendirilmiş ve ahaliden bazı kimselerin bu hususta ifade vermeleri üzerine Mehmet Hulusi Efendi'de kendisini savunmak mecburiyetinde kalarak sadece düzeni bozan talebelere okuldan attığını ifade etmiştir. Netice itibariyle görevlerinden azledilecek bir durum olmadığından muallimlerin vazifelerine iadesine karar verilmiştir. Osman Şükrü Efendi içinse muallim-i evvel Hulusi Efendi ile görevi haricinde bir muamelede bulunduğu takdirde bir daha istihdam olunmamak üzere azledilmesi şartıyla her iki görevine de dönmesine müsaade edilmiştir. Ayrıca ceza kanunnamesinin 179. maddesi mucibince mahkeme masrafını ödemesi istenerek idari para cezası uygulanmıştır (BOA., MF. MKT. 987/40 12.S.1325 / 27 Mart 1907, BOA., MF. MKT. 950/35 7.B.1324 / 27 Ağustos 1906, BOA., MF. İBT. 191-95 1.Ca.1325 / 12 Haziran 1907).

Zaman içinde yıpranan Sapanca Rüşdiyesinin yıkılarak yeni baştan inşası hakkında 1909 yılından itibaren yazışma ve teşebbüsler olmuş, hatta ahaliden bazı kimseler bu hususta zorla para toplandığına dair şikâyetlerde bulunmuşsa da bu şikâyetlerin asılsız olduğu orta çıkmış ve Nezaretten yapılması istenen rüşdiye için plan istenmiştir (BOA., MF. MKT. 26748 2.Ş.1329 / 29 Temmuz 1911, BOA., MF. İBT. 303-18 18.S.1329 / 18 Şubat 1911).

Fakat yeni rüşdiye binası ancak 1911 yılında 272 metre terbisinde (*dörtleme kare*) arazi üzerine, inşaat malzemesi aynı toplanmak suretiyle 3 kat üzerine inşa edilmiştir. İçerisinde dersane yemekhane ve muallim odası olmak üzere 6 odası bulunan bina 400 lira değerindedir. 100 öğrenci kapasitesi olan okulun 60 talebesi vardır. Mevkii ve suret-i inşası tamamıyla hıfzıssıhhaya uygundur (BOA., MF. İBT. 341/7 9.L.1329 / 3 Ekim 1911).

4.3.2.5. Hendek Mülki Rüşdiyesi

Adapazarı kazasına bağlı Hendek nahiyesinde rüşdiye mektebi için ilk verilere 1871 tarihli salname kayıtlarından ulaşılmaktadır (O.D.S., 1288, s. 146.) Muallim-i sani ile idare edildiğini öğrendiğimiz Hendek Rüşdiyesinin, ismini tespit edebildiğimiz ilk muallim-i sanisi Salih Efendi'dir. Salih Efendi'nin vefat etmesi üzerine Meclis-i Deavi azasından Hafız Ahmet Efendi Hendek Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 7/109 12.Za.1292/ 10 Aralık 1875). Hafız Ahmet Efendi bir müddet sonra Hendek'in hava ve suyuna uyum sağlayamadığından görevinden ayrılmak istese de yerine ehil bir muallim tayin edilene kadar vazifesine devam etmesi emredilmiştir (BOA., MF. MKT. 43/59 25.Ş.1293/ 15 Eylül 1876).

1876 yılına gelindiğinde Hendek Rüşdiyesi öğrenci sayısında artış olduğu ve muallimin öğrencilere sülüs ile rika hatları talim ettirdiği için maaşına zam talep ettiği bilinmektedir. Nezaret öğrenci sayısındaki artışın miktarı ve nahiyede hüsn-i hat erbabından biri bulunursa sülüs muallimliğine tayin olunması eğer bulunamazsa muallim-i saninin tasdikli hat numunelerinin yollanılarak (BOA., MF. MKT. 58/29 26.N.1293/ 15 Ekim 1876), mevcut vazifesine ilave sülüs muallimliğinin de eklenip eklenmeyeceğinin buna göre değerlendirileceğini ifade etmiştir (BOA., MF. MKT. 58/29 26.N.1293/ 15 Ekim 1876).

2 sene sonra Hendek Rüşdiyesi muallim-i saniliğine Rumeli-i Şarki vilayetindeki Ahyolu Burgazı Rüşdiyesi muallim-i evveli sabıkı Halil Efendi, mahsus 380 kuruş maaşına meclis-i maarif azası sabıkası maşatından vakfedilmiş 20 kuruşunda ilavesiyle aylık 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Maaşının Hicri 1293 senesi maarif bütçesinin 5. faslının 3. maddesindeki tertipten ödenmesine karar verilmiştir. Talebe sayısının 50'ye yükselmesiyle Hendek Rüşdiyesi muallim-i sani maaşının 600 kuruşa yükseltilmesi talep edilmiştir (BOA., MF. MKT. 53/164 5.Ra.1295/ 9 Mart 1878, BOA., MF. MKT. 63/6 9.B.1296/ 26 Haziran 1879).

1879 yılında mektebin iskân edilemeyecek derecede harap olduğu ve tamir edilmesi gerektiğine dair bir talepte bulunulmuşsa da Nezaret yardımsever kişiler eliyle tamiratın yapılmasını tavsiye etmiştir (BOA., MF. MKT.64/8 7.Ş.1296/ 27 Temmuz 1879).

13 Nisan 1890 tarihinde Hendek Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Ali Rıza Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 118/110 20.Za.1307/ 8 Temmuz 1890). Fakat vazifeye

başladıktan 2 gün sonra nahiye müdürü mektebe gelerek sebepsiz yere talebeleri mektebe devamdan men etmiştir. Bunun üzerine Nezaret tarafından nahiye müdürüne muallimin vazifesine tekrar başlatılması hususunda bir telgraf çekilmiştir (BOA., MF. İBT. 27/72 19.N.1308/ 28 Nisan 1891).

Bir müddet sonra vazifesinden ayrılmış olacak ki, Ali Efendi'nin Bilecek Rüşdiyesine tayin edilip Hendek Rüşdiyesine ise 1885 senesi Darümuallimin-i Rüşdi mezunlarından olup Edirne vilayeti Cısr-i Ergene Rüşdiyesinden müstafi Dağıstanlı Ali Efendi tayin edilmiştir. Fakat 60 olan öğrenci mevcudu Dağıstanlı Ali Efendi ile birlikte hızla düşmeye başlamış ve böyle giderse mektebin büsbütün dağılacığından yerine munasip birisinin tayin edilmesi Adapazarı İdare Meclisince talep edilmiştir. İzmit Mutasarrıflığı munasip birisiyle birlikte maarif muhasebe memurunun Hendek'e giderek tahkikat yapmasını ve ona göre hareket edilmesini emretmiştir (BOA., MF. MKT. 132/107 15.R.1309/ 18 Kasım 1891).

Dağıstanlı Ali Efendi yapılan tahkikat neticesinde görevden ayrıldığı, 1892 yılında Ali İhsan Efendi'nin Söğüt Rüşdiyesi muallimliğine tayin edilmişken işe başlamadan Hendek Rüşdiyesine nakledildiğini öğrenmekteyiz (BOA., MF. MKT. 137/23 14.Ş.1309/ 14 Mart 1892).

Fakat o da vazifeye başlamamış ve Tosya Rüşdiyesi muallim-i evveli Ali Kemal Efendi 472 kuruş maaşla Hendek Rüşdiyesinde göreve gelmiştir (BOA., MF. MKT. 142/37 5.Za.1309/ 1 Haziran 1892, BOA., MF. MKT. 151/151 28.Ra.1310/ 20 Ekim 1892).

Hendek Rüşdiyesi muallim-i evveli Ali Kemal Efendi Niğde sancağı Bor kazasında 1875 yılında dünyaya gelmiştir. Özlük dosyası incelendiğinde Niğde de hafızlık yaptığını sarf, nahiv ve fıkıh okuduktan sonra, Dersaadet'te Fatih' te mantık tahsilinin ardından darümualliminde Arapça, Farsça, hesap, coğrafya, hendese, cebir, tarih, usul-i defteri, resim, hat-ı rika, imlâ ve inşa okumuştur (BOA., MF. MKT. 292/64 26.Ca.1313/ 14 Kasım 1895).

Göreve başladığı tarihten beri 3-4 senedir izin verilmediği için İstanbul'daki ailesini göremediğinden yakınan muallim-i evvel Ali Kemal Efendi'ye 1895 yılında 1 aylık izin verilmiştir (BOA., MF. MKT. 272/63 16.M.1313/ 9 Temmuz 1895).

Ali Kemal Efendi, Tosya ve Hendek rüşdiyelerinde toplam 22 sene muallim-i evvellik yaptıktan sonra Hendek'teki görevinden ayrılmıştır. Ali Kemal Efendi'nin Hendek'ten ayrılması üzerine mektep yaklaşık 5 ay kapalı kalmış ve 50'ye yakın talebe bu durumdan mağdur olarak şimdiye kadar öğrendikleri Arapça, Farsça ve diğer fen derslerini unutmaya başlamışlardır (BOA., MF. MKT. 292/64 26.Ca.1313/ 14 Kasım 1895).

Bunun üzerine 7 Mayıs 1897'de darümuallimin mezunlarından Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca yapılan son düzenleme ile üçüncü derece itibar olunan Hendek Rüşdiyesinin 85 kuruşluk yazı muallimliğinin de kendisine ilavesiyle birlikte iki vazifeyi de ifa etmiştir (BOA., MF. MKT. 292/64 26.Ca.1313/ 14 Kasım 1895, BOA., MF. İBT. 60/28 17.Za.1314/ 19 Nisan 1897).

Bu tarihten sonra Hendek Rüşdiyesine tayin olunan tüm muallim-i evvellere ilave vazife olarak 85 kuruşluk hat muallimliği de verilmiştir. Nitekim İçel-Mut Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinden gelen İbrahim Ziyaettin Efendi 400 kuruş maaşla her iki vazifeyi de yerine getirmiştir. Kısa müddet sonra görevinden ayrılan İbrahim Ziyaeddin Efendi'nin Dersaaadet Fatih Merkez Rüşdiyesine muallim-i evvel olarak naklolması üzerine yerine darümuallimin-i ibtidai mezunlarından olup Hendek Rüşdiyesinde muallim-i evvel vekili olarak vazife yapan Abdurrauf Efendi 15 Kasım 1897 tarihinde 300 kuruş maaşla asaleten tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 371/27 8.Ca.1315/ 5 Ekim 1897, BOA., MF. MKT. 373/19 1.C.1315/ 28 Ekim 1897, BOA., MF. MKT. 416/29 1.Ca.1316/ 17 Eylül 1898, BOA., MF. İBT. 106/75 7.Ş.1319/ 19 Kasım 1901).

Muallim-i evvel Abdurrauf Efendi Hendek Rüşdiyesindeki hat muallimliğine ise 27 Nisan 1899 tarihinde başlamıştır (BOA., MF. MKT. 471/44 7.C.1317/ 13 Ekim 1899). 25 Haziran 1902 tarihli Adapazarı Belediye Tabibi İbrahim Efendi'nin raporuna göre Abdurrauf Efendi'nin romatizma hastası olduğu ve tedavi için 1 ay süreyle Bursa hamamlarına gitmesi için müsaade edildiği bilinmektedir (BOA., MF. MKT. 575/33 8.Ca.1319/ 23 Ağustos 1901).

Muallim-i evvel Abdurrauf Efendi 300 kuruşluk maaşının emsalleri gibi 400 kuruşa yükseltilmesini istese de darümuallimin-i ibtidai mezunu olmasından dolayı maaşından 100 kuruş kesinti yapıldığı bilinmektedir (BOA., MF. İBT. 106/75 7.Ş.1319/ 19 Kasım 1901).

Zira normal şartlarda rüşdiye mektebinde muallim-i evvel olarak görev yapmak için darümuallimin-i rüşdi mezunu olunması gerektiği halde darümuallimin-i rüşdi mezunu bulunmayan yerlerdeki üçüncü derece rüşdiyelerde imtihana girip yeterliliğini ispat edebildiği takdirde darümuallimin-i ibtidai mezunları da görevlendirilebilmektedir. Abdurrauf Efendi'nin de darümuallimin-i ibtidai mezunu olmasına rağmen bu uygulamaya istinaden tayin edildiğini tahmin edilmektedir (BOA., MF. İBT. 106/75 7.Ş.1319/ 19 Kasım 1901).

Zira Sapanca Rüşdiyesinde de Batum muhacirlerinden Gürcü Mehmet Bahattin Efendi bu şekilde muallim-i evvel olarak 100 kuruş eksik maaşla işe başlamıştır (BOA., MF.MKT. 341/26 22.Ca.1314 / 29 Ekim 1896, BOA.,MF.MKT. 630/23 22.S.1320 / 31 Mayıs 1902).

1904 yılına gelindiğinde Hendek Rüşdiyesinde İzmit İdadi muallimlerinden Ali Rıza Efendi ve diğer komisyon azalarının hazır olduğu imtihanda, Arapça, Farsça ve hendese eğitimi verilmemiş olmasına rağmen öğrenci şahadetnamelerinde verilmiş gibi gösterilmesi ve öğrencilerin bu derslerde yetersiz olarak mezun edildikleri hakkında şikâyet olmuştur. Yapılan tahkikatta bu durumun asılsız olduğu ve şikâyet edenlerin muallim-i evvel Abdurrauf Efendi'ye garazlı kişiler olduğu ortaya çıkmıştır (BOA., MF. MKT. 144/95 14.Z.1321/ 2 Mart 1904, BOA., MF. MKT. 145/67 22.Z.1321/ 10 Mart 1904).

Hendek Rüşdiyesi 13 Nisan 1890 tarihinde muallim-i evvel Ali Rıza Efendi'nin tayin edilmesiyle (BOA., MF. MKT. 118/110 20.Za.1307/ 8 Temmuz 1890) birlikte artık muallim-i sani yerine muallim-i evvel ile idare edilmeye başlamış olmasına rağmen II. Abdülhamid dönemi sonlarında görev yapan Abdurrauf Efendi dahi Osmanlı devlet salnamelerinde muallim-i sani olarak görülmektedir. Hâlbuki Hendek Rüşdiyesine muallim-i sani kadrosu tahsisi için yazışmalar 1908 yılında başlamıştır (BOA., MF. İBT. 211/6 14.C.1326/ 14 Temmuz 1908).

Bu bilgidен hareketle Hendek Rüşdiyesinin üçüncü derece rüşdiye itibar olunması ve çalışan muallim-i evvellerin maaşlarının da normal bir muallim-i evvelden az olması sebebiyle tayin edilen muallim-i evvellerin salnamelere muallim-i sani olarak yazılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Mektepte görevlendirilen tespit edebildiğimize ilk bevvab Mehmet Efendi'dir. Onun görevi bırakması üzerine Hafız İsmail Efendi 15 Kasım 1877'de Hendek Rüşdiyesi bevvablığına tayin edilmiştir (BOA.,MF. MKT.47-4 16.Ra.1294/ 31 Mart 1877).

İlerleyen yıllarda görev yapan bevvab Mustafa Efendi'nin göreve devam etmemesi üzerine Mart 1879 itibariyle Hüseyin Efendi bevvab olarak tayin olmuştur (BOA., MF. MKT.76/41 20.B.1299/ 7 Haziran 1882, BOA., MF. MKT.76/64 16.Ş.1299/ 3 Temmuz 1882).

1893 yılına gelindiğinde bevvab Mehmet Efendi'nin başka bir memuriyete geçmesi üzerine Hendek Rüşdiyesi bevvablığına Osman Efendi seçilmiştir (BOA., MF. MKT.159/166 14.B.1310/ 1 Şubat 1893).

1911 yılında Hendek Rüşdiyesinin geniş bir mahalle yeniden inşa ettirilmekte olduğunu öğrenmekteyiz. 3 kat üzerine ve bodrum katı bir metre yüksekliğindedir. Binanın içi 3 ibtidai 3 rüşdi sınıfına taksim olup geniş bir yemekhane ve kışlık teneffüshane ile ayrıca cami ve konferans salonu bulunmaktadır. İnşaatın büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Binanın tamamı 1500 liradan fazla masrafa vücuda gelecektir. İnşaat tamamıyla sağlık kaidelerine uygundur. 1911 senesinde 54 talebesi vardır. Tüm masrafları nahiye ahali tarafından temin edilmektedir (BOA., MF.İBT. 341/7 9.L.1329 /3 Ekim 1911).

4.3.2.6.Karamürsel Mülki Rüşdiyesi

Karamürsel Rüşdiyesinin ne zaman açıldığı tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte 1872 yılında devam cetvellerinin istenmesinden hareketle okul açılışını en erken 1872 yılı öncesine tarihlendirebilmekteyiz (BOA.,MF.MKT. 3/115 9.C.1289 / 14 Ağustos 1872).

1875 yılına gelindiğinde hat derslerinin başlatılması istense de öğrenci mevcudunun 20 olması sebebiyle ilk olarak bu sayının artırılması gerektiği ve ancak bunun ardından erbab-ı hat birinin görevlendirilebileceği ifade edilmiştir (BOA., MF.MKT. 28/15 9.R.1292 / 15 Mayıs 1875). Hat muallimi tayini için bir teşebbüste 1888 yılında olmuş ve Karamürsel Rüşdiyesi muallimlerinin rika hattına aşına olmamaları sebebiyle hüsn-i hatta malik olan Boşnak Mustafa Efendi rika muallimliğine seçilmiş ve yeterli miktarda bir maaş talep edilmiş olsa da maaş tahsisi mümkün olmadığından vazifenin muallim-i evvel tarafından ifası emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 100/42 22.Za.1305 / 31 Temmuz 1888).

Nitekim 1902 yılına gelindiğinde de ibtidai de hüsn-i hat hocalığı yapan Mal Müdür Muavini İbrahim Zühdü Efendi'nin rika hattı beğenilmekle birlikte sülüs hatları

beğenilmediğinden her iki yazıya da elverişli bir zatın seçilmesi istenmiştir (BOA., MF.MKT. 604/37 27.L.1319 / 6 Şubat 1902).

Lakin Maarif Salnameleri incelendiğinde 1898-1902 yılları arasında İbrahim Zühdü Efendi'nin Karamürsel Rüşdiyesi hat muallimliği yaptığı görülmektedir (S.N.M.U. 1316, s.1229-1230, S.N.M.U. 1317, s.1453-1454, S.N.M.U. 1318, s.1627-1628, S.N.M.U.1319, s.950-951) 1903 yılında ise görevi Sadık Efendi'ye devretmiştir (S.N.M.U. 1321, s.716).

1878 yılında Karamürsel Rüşdiyesi muallim-i sanisi Halil Efendi'nin azledilmesiyle 380 kuruş mahsus maaş üzerine 20 kuruş ilave olup 400 kuruş maaşla Zekeriya Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 55/88 14.R.1295 / 17 Nisan 1878).

1884 yılına gelindiğinde Karamürsel Rüşdiyesi öğrenci mevcudunun, 60 olup 5 sınıfa bölüdüğü (BOA., MF.İBT. 17/108 29.Z.1301 / 20 Ekim 1884) ve bir muallim ile idaresi mümkün olmadığı gibi mevcudu artan rüşdiyelere bir muallim-i sani tayini usul gereği olduğundan aylık 300 kuruş maaşla uygun birinin tayini istenmiştir. Nezaret bu talebi olumlu karşılayarak mahallince askerlik yaşını geçmiş birinin seçilip imtihan varakasının gönderilmesiyle isminin bildirilmesini emretmiştir (BOA., MF.MKT. 85/63 29.S.1302 / 18 Aralık 1884).

1886 yılındaki yıl sonu imtihanlarında oğlunun ikinci, Hasan Efendi ismindeki talebeninse birinci gelmesi üzerine Karamürsel Rüsumat Serkâtibi Abdülkerim Efendi'nin, muallim-i evvel Hasan Efendi'yi şikâyet ettiğini görmekteyiz. Fakat şikâyetin gerçekleştiği tarihte muallim-i evvel Hasan Efendi başka bir memuriyette olduğu için şikâyetinde bir hükmü kalmamıştır (BOA., MF.İBT. 20/44 11.C.1303 / 17 Mart 1886).

Zira 1886 yılında Karamürsel Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinde 480 kuruş maaşla Ali Rıza Efendi, muallim-i saniliğinde 300 kuruş maaşla Salih Sabri Efendi ve bevvablığında ise 100 kuruş maaşla Mahmut Efendi vardır (BOA., MF.MKT. 90/98 16.B.1303 / 20 Nisan 1886).

Muallim-i sani Salih Sabri Efendi'nin 1883 yılında Saraybosna'dan hicret ettiği bilinmektedir. Mart 1897'e gelindiğinde tasarrufa gidilmesi sebebiyle Karamürsel Rüşdiyesinin muallim-i sanilik kadrosu lağvedilmiş ve Salih Sabri Efendi boşta kalmıştır. İlerleyen günlerde başvurusu üzerine 200 kuruş maaşla Kartal Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 357/41 29.Z.1314 / 31 Mayıs 1897).

Salih Sabri Efendi'den sonra fahri olarak Karamürsel Rüşdiyesi muallim-i saniliği yapan ve Mülkiye Mektebine yazılıp okulu tamamlayamamış Nuh Nurettin Bey 1902 yılına gelindiğinde bunca yıllık fahri hizmetine karşılık olarak 150 kuruş maaşla mektebe muallim-i sani olarak başlatılmak istense de Nezaret, kadronun yeniden tesisi için ödenek bulunmadığı ancak mahallinden bir karşılık bulunabilirse muallim-i sani tayin edilebileceğini ifade etmiştir (BOA., MF.MKT. 650/8 29.R.1320 / 5 Ağustos 1902).

1907 yılına gelindiğinde 30 senedir muallimlik yapan Karamürsel Rüşdiyesi muallim-i evveli Ali Rıza Efendi'nin 200 kuruş aylıkla emekliye ayrıldığı görülmektedir. Onun yerine ise Bodrum Rüşdiyesi muallim-i evveli Mustafa Asım Efendi 400 kuruş maaşla Karamürsel Rüşdiyesinde muallim-i evveliğe başlamıştır (BOA., ŞD. 1059/3 26.Ca.1325 / 7 Temmuz 1907, BOA., MF.İBT. 195/84 15.B.1325/ 24 Ağustos 1907, BOA., MF.İBT. 196/60 29.B.1325/ 7 Eylül 1907).

4.3.2.7. Kandıra Mülki Rüşdiyesi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kandıra Rüşdiyesi ilk olarak 1867 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır (BOA., MF. MKT.1016/25 8.Ş.1325 / 16 Eylül 1907). 1873 yılına gelindiğinde ise Kandıra Rüşdiyesi öğrenci sayısı gün be gün artmaya başlamış, o tarihlerde görev yapan muallim-i sani Halit Efendi 380 kuruşluk maaşıyla iktifa edemediğinden zam talebinde bulunmuştur (BOA., MF. İBT. 2/107 6.Ra.1290 / 4 Mayıs 1873).

1 yıl sonra ise tam zıddı bir beyanla Kandıra ahalsinin çocuklarını mektebe vermeye rağbet etmediğinden görev yerinde değişiklik talep etmiş ve aylık 310 kuruş maaşla Kavak Rüşdiyesine tayin olmuştur (BOA., MF. İBT. 4/117 30.Ca.1291 / 15 Temmuz 1874).

Kandıra Rüşdiyesi muallim-i saniliğine ise mahallince ehil ve muktedir biri seçilene kadar hat derslerine devam edip çocukları okula teşvik etmesi beklenen ehliyetnamelilerden Mustafa Vehbi Efendi'nin tayini yapılmıştır. Şimdilik rika talimi yaptırıyor olmasına karşın rüşdiye mekteplerinde sülüs dersi de olduğundan Mustafa Vehbi Efendi'nin sülüs numunelerini de göndermesi ve eğer uygun görülürse sülüs de yazdırması istenmiştir (BOA., MF. MKT. 18/31 22.S.1291 / 10 Nisan 1874).

Fakat Kandıra Rüşdiyesi muallim-i saniliğine seçilen Vehbi Efendi'nin el yazısı istenilene uygun olmadığından, adı geçen muallimliğe Beşiktaş İnas Rüşdiyesi sabık muallimi Mehmet Recai Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 4/6 2.Ca.1291 / 17 Haziran 1874).

1875 yılına gelindiğinde Kandıra Rüşdiye Mektebi muallimi Mehmet Recai Efendi'nin istifa etmesiyle, 30 seneden fazla muallim-i evvel olarak Kandıra Rüşdiyesinde vazife görecektir olan Bosna vilayeti Bihke sancağı rüşdiyesi sabık muallim-i sanisi Osman Zühtü Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 7/104 10.Za.1292 / 8 Aralık 1875, BOA., MF. İBT. 8/60 28.Za.1292 / 26 Aralık 1875, BOA., MF. MKT.1016/25 8.Ş.1325 / 16 Eylül 1907).

Bazı evraklarda muallim-i sani olarak geçse de dilekçeleri muallim-i evvel unvanıyla imzalamasında hareketle (BOA., MF. MKT. 1012/49 10.B.1325 / 19 Ağustos 1907) Osman Zühtü Efendi'nin Kandıra Rüşdiyesi muallim-i evveli olduğu kesinlik kazanmıştır.

1891 yılına gelindiğinde muallim-i evvel Osman Zühtü Efendi'nin maaşına zam talebi yapmasına rağmen maaş miktarının emsali gibi olduğundan zam yapılamayacağı tebliğ edilmiştir (BOA., MF. MKT. 131/33 24.S.1309 / 29 Eylül 1891).

Ayrıca bu yıl rüşdiyenin birinci sınıfında okutulmak üzere Talim-i Farisi Risalesi'nin yerine okutulması evvelce emrolunan Feyzi Efendi'nin Muhtasar Usul-i Farisi kitabından Kandıra Rüşdiyesine yeterli sayıda nüsha istendiğinde yazarı Mekteb-i Sultani muallimlerinde Feyzi Efendi'ye başvurulması istenmiştir (BOA., MF. MKT. 127/1 1.Ş.1308 / 12 Mart 1891). Bu bilgidir hareketle 1891 yılında Kandıra Rüşdiyesinde Farsça dersinin okutulduğunu öğrenmekteyiz.

Maarifin gelişmesi maksadıyla darülmualimin mezunu öğretmenlerin görevlendirilmesi zaruri olsa da sayıları yetersiz olduğundan bazı kazalarda Arapça ve Farsça lisanlarına hâkim kimselerde muallim olarak tayin olunmaktaydı. Nitekim Kandıra Rüşdiyesi muallim-i evveli Osman Zühtü Efendi'nin de Arapça dersi aldığı halde çok iyi bilmediği, Farsça, ulum-ı riyaziye, hesap ve hendese derslerinden hiç anlamadığı, hat ve rikasının olmadığı sülüs yazısının da yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu eksikliklerinden dolayı darülmualimin mezunu olmayıp mahallince seçilen muallimlerden olması ve fen bilgisi, hesap gibi bilgilerinin de eksikliğinden yetiştirdiği talebelerinde ne derece istifade edebildiği sorusu Nezareti kaygılandırmaktadır. Nitekim imtihanlarda da bu durumun

açıkça görüldüğü Nezaretçe beyan edilmiştir (BOA., TS.MA.e. 1376/64 16.Ca.1311 / 25 Kasım 1893).

1902 yılına gelindiğinde bu yetersizliğinin üzerine bir de yaşlılığı eklendiği için Kandıra Rüşdiyesinin idare, işleyiş ve eğitim-öğretiminde aksaklıklar had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki İzmit sancağı maarif idaresince 1316-1317 senesi genel sınav cetvellerini tamamı talim edilmiş olmasına rağmen Kandıra Rüşdiyesinin eksik olduğu görülmüştür. Sonradan gönderilen cetvelin talimata uygun olarak hazırlanmadığından yeniden düzenlenmesi istenmiştir. Fakat bu sefer de bazı derslerin yine noksan gösterildiği, Kandıra Kaymakamlığınca yapılan teftişte hendese, resim ve risalesi bulunmadığından ilm-i eşya dersinin de işlenmediği görülmüştür. Bunun üzerine talimata uygun olarak eğitim-öğretime devam etmediği, dersleri eksik talim eylediği ve muallimlik edemeyecek derecede yaşlandığından Osman Zühtü Efendi'nin emekliye ayrılıp muktedir ve gayretli bir muallimin tayini istenmesine (BOA., MF. MKT. 647/12 22.R.1320 / 29 Temmuz 1902, BOA., MF. İBT. 120/46 29.S.1320 / 7 Haziran 1902) rağmen 1907'ye kadar vazifesine devam etmiştir.

24 Ekim 1905 tarihli tahriratta, İzmit sancağı dahilindeki rüşdiyelerin imtihan cetvellerinde Kandıra Rüşdiyesinin yalnız 1. ve 2. sınıf talebelerinin notları olduğu halde hayli zamandan beri muallimi olan ve 3. sınıfı bulunan mektebin mezun olmaya hak kazanan bir öğrenci bile yetiştirememesi teessüfle karşılanarak İzmit Maarif İdaresine bu durumun incelenmesi emredilmiştir. Yapılan incelemede 2 sene evvel yani 1902-1903 eğitim-öğretim yılında yapılan umumi imtihanlarda rüşdiyenin 3. sınıf öğrencilerinin mezun olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın 2 sene sonra son sınıf olması gereken 1. sınıflar için kazadaki sıbyan mekteplerinde rüşdiyeye elverişli talebe bulunmamasından dolayı 1. sınıfa öğrenci kaydedilemediği, 1905 yılına gelindiğinde de mezun olabilecek talebe bulunmadığı belirtilmiştir. Lakin 1905 senesi Eylül ayında sıbyan mekteplerinden rüşdiyeye elverişli bir hayli talebe kaydedilerek 3. sınıf okutulmaya başlandığı görülmektedir. Ayrıca bu gibi durumlara mahal kalmaması ve her sene rüşdiyeye elverişli talebe yetiştirilmesi amacıyla ibtidailerin ıslahı ve devam etmesi lüzumu Kandıra Kaymakamlığına ve Kandıra Rüşdiye muallimine de tebliğ edilmiştir (BOA., MF. MKT.896/21 29.N.1323 / 29 Temmuz 1902).

1904-1905 yıllarından Kandıra Rüşdiyesinin ahalinin yardımıyla mükemmel bir şekilde alt katında ibtidai ve üst katta rüşdiye bölümleri olmak üzere 10000 kuruşa inşa edildiğini görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 861/50 2.S.1323 / 8 Nisan 1905, BOA., MF.MKT. 856/ 12

15.Ra.1323 / 20 Mayıs 1905). Fakat 1907 yılına gelindiğinde Kandıra kaymakamı ve belde müftüsünün gerçekleştirmiş olduğu okul ziyaretinde mevcudun 12 kişiye kadar düştüğü ve rüşdiyede ilmihal dersinden başka bir ders okutulmadığı, muallim-i evvel Osman Zühtü Efendi'nin yaşlılığından dolayı kendisinden beklenen vazifeleri yerine getiremediği görülmüştür. Kaymakamlıktan gelen tahrirata göre Osman Zühtü Efendi'nin emekliye ayrılması ya da muallim-i evveli olan bir mektebe nakledilerek yerine muktedir bir muallimin tayini istenmiştir (BOA., MF. MKT.1016/25 8.Ş.1325 / 16 Eylül 1907).

Çok geçmeden Osman Zühtü Efendi 1907 yılında Dersaadet'te vefat etmiştir. Kızı Afife Hanım ve zevcesi Hatice Hanım'a 52'şer kuruştan toplam 103 kuruş aylık bağlanmıştır (BOA., MF. MKT. 1012/49 10.B.1325 / 19 Ağustos 1907, BOA., MF. İBT. 192/111 27.Ca.1325 / 8 Temmuz 1907, BOA., ŞD. 1073/71 7.S.1326 / 11 Mart 1908).

Osman Zühtü Efendi'nin vefatıyla boş kalan 400 kuruş maaşlı Kandıra Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine 1907 Darülmualimin-i Rüşdi aliyyülâlâ derece mezunlarından Nevşehirli Mehmet Sait Efendi atanmıştır. Kandıra Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Sait Efendi 9 Aralık 1909'da vazifesine başlamıştır (BOA., MF. MKT. 1026/51 29.L.1325 / 5 Aralık 1907, BOA., MF. İBT. 202/32 26.Z.1325 / 30 Ocak 1908) Fakat çok geçmeden görevinden ayrılmış (BOA., MF. İBT. 246/11 24.N.1327 / 9 Ekim 1909) ve yerine yine 400 kuruş maaşla Karesi dahilindeki Havran Rüşdiyesi muallim-i sabıkı darülmualimin mezunlarından Sultanyerli Hüseyin Hüsnü Efendi atanmıştır (BOA., MF. İBT. 246/13 24.N.1327 / 9 Ekim 1909, BOA., MF. İBT. 246/19 24.N.1327 / 9 Ekim 1909).

1909 yılına gelindiğinde dahi Kandıra kaza merkezindeki ibtidainin eğitim-öğretime devam etmediği dolayısıyla da rüşdiyeye elverişli talebelerin yetişmediğini görmekteyiz. Zira Kandıra köylerinin neredeyse tamamı divan tabir edilen 2-3 ve nihayet 5 haneden ibaret olup çoğunun ticaret ve ziraata dair neşredilen kitapları okuyup anlatacak muallimleri bulunmadığı gibi dini ilimler ve esasları öğretecek imamları dahi yoktur. Dini zorunluluklardan bihaber yaşadıkları geçen sene gelen müfettişin ifadesinden de anlaşılabilir ve esasen ibtidaisi bulunmayan ve müdavimi 8-10 çocuğu geçmeyen bir mahalde rüşdiye mektebinden fayda beklemek hiç uygun olmayacağından yeni bir ibtidai tesis edilerek rüşdiye tahsisatından 300 kuruş ile bir muallim-i evvel, 200 kuruş ile muallim-i sani, 150 kuruşla muallim-i salis ve 60 kuruşla bir bevabbın tayini istenmiştir. Fakat bu yılın bütçesinin tasdikinden sonra, maarif varidatının mahallerince kullanımına müsaade

edileceğinden durumun o zaman değerlendirilmesine karar verilmiştir (BOA., MF. MKT. 1108/57 29.S.1327 / 22 Mart 1909)

Kandıra Rüşdiyesi rika muallimliği 1878 yılına kadar muallim-i saniler tarafından ilave görev olarak (BOA., MF. MKT. 18/31 22.S.1291 / 10 Nisan 1874) yürütülürken görülen lüzum üzerine ilk rika muallimi 13 Kasım 1878'de mahallinden seçilen Mahmut Efendi olmuş ve aylık 80 kuruşla atanmıştır (BOA., MF. MKT. 64/19 11.Ş.1296 / 14 Ağustos 1879).

1882 yılında Kandıra Rüşdiyesi rika muallimliğine Hasan Efendi tayin olmuştur (BOA., MF. MKT. 74/24 25.S.1299 / 16 Ocak 1882). Hasan Efendi'nin ardından rika muallimliği görevini üstlenen Kandıra Tahrirat Kâtibi Mehmet Efendi'nin Karamürsel Tahrirat Katipliğine gitmesi üzerine 24 Ekim 1887 tarihinden itibaren Ahmet Hamdi Efendi gelmiştir (BOA., MF. MKT. 96/72 2.Ca.1305 / 16 Ocak 1888, BOA., MF. İBT. 21/95 18.N.1305 / 30 Nisan 1888, BOA., MF. MKT. 100/107 24.Z.1305 / 1 Eylül 1888).

1890 yılında Kandıra Rüşdiyesi mezunlarından olup 5 seneden beri aylık 80 kuruş maaşla kaza tahrirat kâtibi olarak çalışan Seyit Efendizade Mehmet Efendi rika muallimliğine tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 124/42 13.Ca.1308 / 25 Aralık 1890, BOA., MF. İBT. 26/58 12.R.1308 / 25 Kasım 1890).

1893 yılında Mehmet Efendi'nin başka bir memuriyete gitmesi üzerine Kanıra Rüşdiyesi rika muallimliğine Ahmet Tevfik Efendi talip olmuşsa da yazısı beğenilmediğinden başka birisinin seçilmesi istenmiştir (BOA., MF. MKT. 172/90 15.Z.1310 / 30 Haziran 1893, BOA., MF. MKT. 184-32 29.Ra.1311 / 10 Ekim 1893).

Mart 1905 itibariyle bütçede tasarrufa gidildiğinden Geyve Rüşdiyesi rika muallimliği ile beraber Kandıra Rüşdiyesi rika muallimliği de lağvedilmiş ve bu görev muallim-i evvellere ilave edilmiştir (BOA., MF. İBT. 51/17 9.Za.1313/ 22 Nisan 1896, BOA., MF. İBT.167/48 18.B.1323/ 18 Eylül 1905).

Görüldüğü üzere Kandıra Rüşdiyesi rika muallimliği ihdas edildiği ilk günden lağvedildiği güne kadar başlı başına bir muallimin tayin edilmesi yerine, mevcut muallimlere ek görev yahut Kandıra kazasındaki mevcut memurlara ilave görev olarak verilmiştir.

4.3.2.8. Geyve Mülki Rüşdiyesi

Geyve Rüşdiyesi Yenişehir ve Lefke rüşdiyeleri ile birlikte 1864 yılında açılmıştır. Müfettiş Ahmet Tevfik Efendi tarafından yeni açılan bu rüşdiyeler için süratle muallim tayini yapılması kararlaştırılmıştır (BOA., A.}MKT.MHM. 278/52 14.R.1280 /28 Eylül 1863, BOA., MVL. 679/74 3.M.1281 / 8 Haziran 1864).

Bu doğrultuda Elvanbey İmareti dahilinde açılan Geyve Rüşdiyesine darümuallimin mezunu bir muallim tayin edilmesi istenmişse de Darümuallimin mezunları başka okullara atanmıştır. Buna binaen gerek Geyve Rüşdiyesi ve gerek diğer mahaller için zaruri olarak dışarıdan hocalar bulunmak maksadıyla imtihanlar ilan edilmiştir. İmtihana katılanlardan ehliyet ve liyakatini ispat etmiş olan Trabzonlu Mehmet Efendi, Geyve Rüşdiyesinin ilk muallimi olarak emsalleri gibi aylık 550 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., İ. MVL. 510/23032 16.M.1281 / 21 Haziran 1864).

1872 yılına gelindiğinde Geyve Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinde bulunan Hasan Fevzi Efendi ile Gemlik kazasındaki Umurbey Rüşdiyesi muallim-i evveli Hüseyin Efendi'nin eski maaşları ile becayişleri yapılmıştır. Geyve Rüşdiyesinin Hasan Fevzi Efendi zamanında 25 olan öğrenci mevcudu Hüseyin Efendi'nin göreve gelmesiyle 45'e çıkmıştır (BOA., MF. MKT. 1/106 10.R.1289 / 17 Haziran 1872, BOA., MF. MKT. 3/143 13.C.1289 / 18 Ağustos 1872, BOA., MF. İBT. 1/67 21.R.1289 / 28 Haziran 1872).

Daha evvel İzmit, Adapazarı rüşdiyelerinde muallim-i sani ve Umurbey Rüşdiyesinde muallim-i evvel olarak görev yapan Hacı Hüseyin Efendi 12 Mart 1872 tarihinde Geyve Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine 595 kuruş maaşla işe başlamıştır (BOA., ŞD. 874/47 29.Ş.1303 / 2 Haziran 1886).

1880'li yıllarda ise Hicaz'a gitmek için yerine vekâleten İstanbul hocalarından İçelli Abdullah Şevket Efendi'yi bırakmıştır. Geyve Rüşdiyesi muallim-i evveli Hacı Hüseyin Efendi'nin Hicaz'dan dönüş yolunda 17 Mayıs 1881 vefat etmesi üzerine de İçelli Abdullah Efendi asaleten Geyve Rüşdiyesine muallim-i evvel olarak tayin olmuştur (BOA., MF. İBT. 15/151 15.Ca.1299 / 4 Nisan 1882).

18 sene boyunca 19 Haziran 1865- 17 Mayıs 1881 tarihleri arasında hizmet eden Geyve Rüşdiyesi muallim-i evveli müteveffa Hacı Hüseyin Efendi'nin kızı Fatma ve zevcesi

Fatma Zehra hanımlar için mülkiye memurları kararnamesinin 35.,36., ve 39. maddeleri mucibince kişi başı 35,5 kuruş olmak üzere toplam 71 kuruş emekli aylığı bağlanmıştır. BOA., ŞD. 874/47 29.Ş.1303 / 2 Haziran 1886).

1882 yılına gelindiğinde İzmit ve havalisini teftiş eden Daver Efendi'nin raporuna göre muallim-i evvel İçelli Şevket Efendi'nin Geyve Rüşdiyesi muallimliğinden ayrılıp yerine başka bir vekil bıraktığından eğitim ve öğretim işlerinin iyiden iyiye aksatıldığı bilinmektedir. Geyve'nin 70 hane nüfuslu, Akhisar nahiyесinin ise 150 hane nüfuslu olduğu, adı geçen mekteplerin nüfus esas alınarak açıldığından ve halihazırdaki bulunan talebe sayısının Geyve Rüşdiyesinde 3-5 öğrenci, Akhisar Rüşdiyesinde ise 20 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Bu sayıların arttırılmasının da mümkün görülmediğinden rüşdiyelerin kapatılarak tahsisatlarının yeni açılacak rüşdiyelere karşılık tutulmasına karar verilmiştir (BOA., MF. MKT. 75/106 12.Ca.1299 / 1 Nisan 1882, BOA., MF. İBT. 15/154 29.Ca.1299 / 18 Nisan 1882).Bu karar doğrultusunda 30 Ekim 1882'de Geyve Rüşdiyesi lağvedilmiştir (BOA., MF. MKT. 445/1 6.Z.1316 / 17 Nisan 1899).

Geyve ve Akhisar rüşdiyelerinin birlikte lağvedilmesine karar verilmişse de Akhisar Rüşdiyesinin 1894 senesine kadar eğitim-öğretime devam edip daha sonra lağvedildiği görülmektedir (BOA., MF. MKT. 558/19 27.M.1319 / 16 Mayıs 1901).

1899 tarihine gelindiğinde lağvedilen Geyve Rüşdiyesinin yeniden açılması için Geyve Maarif Komisyonunca teşebbüslerde bulunulmaya başlandığını görmekteyiz. Daha evvel ahali tarafından inşa edilip devlet hazinesine terk edilen eski hükümet konağının oturulamayacak duruma gelmesi üzerine yine ahali tarafından 150000 kuruş kıymette yeni bir hükümet binası yapıp daire oraya taşınmıştır. Bu sebepten 1874 senesinde ahali tarafından yaptırılıp 1893 senesinde Kaymakam Nihat Bey tarafından Hazine-i Celile adına tapusu kestirilen eski hükümet konağı ve arazisinin yeni açılması istenen rüşdiye mektebini inşa etmek üzere Maarife verilmesini talep etmişlerdir (BOA., MF.MKT. 335/46 14.M.1316/ 4 Haziran 1898).

Daha evvel emredildiği gibi inşaat için evvela keşif defteri ve haritaların hazırlatılıp gönderildiği ve ayrıca inşaat için ahali tarafından 10000 kuruş toplanıp muhafaza edilmek üzere mal sandığına emanet edildiği de bilinmektedir (BOA., MF. MKT. 445/1 6.Z.1316 / 17 Nisan 1899).

1900 yılına gelindiğinde mektep 2 katlı alt katındaki iki oda ve büyük bir salonu ibtidai mektebi, üst kattaki 4 oda ve bir salon ise rüşdiye kısmı olacak şekilde (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906) inşaatının tamamlandığı ve açılış için sadece bir muallim gönderilmesi gerektiği arz edilmiştir.

Bunun üzerine üçüncü derece addolunarak açılan Geyve Rüşdiyesine muallim-i evvel için 400 kuruş, hat muallimi için 85 kuruş, bevvab için 65 kuruş ve müteferrik masraflar için yıllık 400 kuruş olmak üzere senelik toplam 7000 kuruş tahsisat ayrılmıştır. Muallim olarak da Aydın vilayeti Karacasu Rüşdiyesi muallim-i evveli Hacı Osman Nuri Efendi, tayin edilmiştir. Böylelikle Geyve Rüşdiyesi yaklaşık 11 yıl aradan sonra (BOA., MF. MKT. 445/1 6.Z.1316 / 17 Nisan 1899) 70'e yakın öğrenciyle tekrar eğitim-öğretim hayatına başlamıştır (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906)

Geyve Rüşdiyesine ilk hat muallimi yine bu tarihlerde, 1901 yılında Tahrirat Kâtibi Cemal Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 547/35 25.Za.1318 / 16 Mart 1901). Cemal Efendi'nin 1903'te ise Yalova Tahrirat Katipliğine nakledilmesi üzerine hüsn-i hat muallimliğine muallim-i evvel Osman Efendi'nin huzurunda meşk ettiği hat numunelerinin uygun bulunması üzerine mahalli Aşar Kâtibi Mahmut Cemal Efendi aylık 85 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 725/36 17.Ca.1321 / 11 Ağustos 1903).

1902'de kasaba ve civar köylerdeki ibtidailerden mezun olan çocukların Geyve Rüşdiyesine devam etmesiyle talebe mevcudu 58'e ulaşmıştır. Böylece Geyve Rüşdiyesi ikinci derece rüşdiyeler statüsüne girdiğinden bir muallim-i saninin tayini talep edilmiştir. Nezaret ise maaşı mahsus olan 200 kuruşluk ödeneğin Maarif Nezareti bütçesi müsait olmadığından verilemeyeceğini bunun içinde mahallince evkaf-ı münderiseden karşılık bulunması gerektiği bildirilmiştir (BOA., MF. MKT. 644/33 11.R.1320 / 18 Temmuz 1902).

Geyve Mal Müdürü Muavinliğinden emekli Necip Efendi, 1902 yılına gelindiğinde muallim-i evvel Hacı Osman Nuri Efendi'nin mektep işlerini oğluna tevdi edip kendisinin alakasız kaldığı, oğlunun ise mektepte birtakım gençlerle birlikte adaba mugayir hareketlerde bulunmuş olduğu hakkında şikâyette bulunmuştur (BOA., MF. İBT. 127/21 4.Ş.1320 / 6 Kasım 1902, BOA., MF. MKT. 691/21 17.Z.1320 / 17 Mart 1903).

1906 yılına gelindiğinde ise şikayetler başka bir boyut taşımaya başlamıştır. Öyle ki öğrenci sayısının 15'e düştüğü muallim-i evvel Hacı Osman Nuri Efendi'nin Kahveci

Körün Süleyman'ın oğlu Faik namında geçen sene rüşdiyeden mezun olan bir talebeyi bevvab tayin ettirip gece gündüz birlikte vakit geçirdikleri, bazen bevvab olmasına rağmen Hacı Osman Nuri Efendi yerine derslere girdiği hatta çocukları dövdüğü ifade edilmiştir. Suçlamalar bununla da kalmamış bevvab görevinden azledilerek yerine Mehmet Efendi namında birisi görevlendirilmiştir. Mektep tatil olduktan sonra 2 saat mesafedeki köyü Umurbey'e giden Faik'in peşinden mualliminde gittiği gibi birtakım yakıştırmalarda yapılmıştır. Tüm bu ifadeler üzerine muallim-i evvel Hacı Osman Nuri Efendi'nin muallimlik ve insanlık sıfatına yakışmayacak derecede ahlâksızlığa bulaştığı ve bundan dolayı talebelerin tedrisattan istifade edemeyecekleri, meselenin tahkik edilerek muallimin bir daha istihdam edilmemek üzere azledilmesi istenmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde ise işin iç yüzü ortaya çıkmıştır (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906).

Geyve belediye tabibi raporuna göre muallim-i evvelin rahatsızlığı sebebiyle 2 ay kadar tebdil-i havaya ihtiyacı olduğundan Osman Nuri Efendi'nin, öğrencisi Faik'in köyüne misafir gittiği ortaya çıkmıştır. Hatta bu hastalık sürecinde derslerin aksamaması adına yerine vekaleten Manastır Darülmualimininden mezun ehliyet ve liyakat sahibi Hafız Mustafa Efendi görevlendirilmiştir (BOA., MF. MKT. 919/27 1.S.1324 / 27 Mart 1906).

Ayrıca Faik'i yanından ayırmamasının sebebi kendi yetiştirdiği, tahsil-i heves ve şevk sahibi bir çocuk olarak görmesi ve ileride mektebe yerine yerleştirme arzusuyla himayesine almasından ileri gelmekte olup tatil zamanlarında birkaç defa çocuğu Dersaadet'e dahi götürmüştür (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906).

Tahkikat neticesinde hiçbir suçu olmadığı ortaya çıkan muallim-i evvel Hacı Osman Nuri Efendi bekar olması hasebiyle geceleri mektepte kalırken, yaşananlardan sonra kaymakama verilen emir gereği geceleri mektepte kalmasına da mâni olunmuştur. Tüm bu olaylardan sonra Ezine Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Zaim Efendi ile becayiş yapmak suretiyle Geyve Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinden ayrılmıştır (BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906, BOA., MF. İBT. 175/98 9.Ra.1324 / 3 Mayıs 1906, BOA., MF. İBT. 181/63 17.Ş.1324 / 6 Ekim 1906, BOA., MF. MKT. 956/58 17.Ş.1324 / 6 Ekim 1906).

Geyve Rüşdiyesi muallim-i evveli Mehmet Zaim Efendi 1897-1898 yıllarında Darülmualimin-i Rüşdiden mezun olup, Ezine Rüşdiyesine (BOA., MF. İBT. 198/29 8.N.1325 / 15 Ekim 1907).

450 kuruş maaşla tayin olmuştur. Geyve Rüşdiyesine becayiş yaptığından Geyve Rüşdiyesi tahsisatı gereği maaşı 50 kuruş az olmak üzere 400 kuruşa düşmüştür. Mağdur olduğunu ve Ezine Rüşdiyesi tahsisatının Geyve Rüşdiyesine aktarılarak 450 kuruş maaş almak istediğini beyan etmiştir. Bu talebi olumlu karşılanmış ve maaşları da becayiş ettirilmiştir. Böylece Aralık 1906 itibariyle Ezine Rüşdiyesi muallim-i evvel maaşı 400 kuruşa düşürülmüştür (BOA., MF. MKT. 968/8 27.L.1324 / 14 Aralık 1906).

1907 yılına gelindiğinde Mehmet Zaim Efendi ailesinin Dersaadet'te olmasını ileri sürerek Dersaadet rüşdiyelerinden birisine muallim-i sani olarak nakil yapılmasını istemiştir (BOA., MF. İBT. 198/29 8.N.1325 / 15 Ekim 1907). Bu talebi olumlu karşılanmış olacak ki 1909 yılına gelindiğinde Erenköy Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilerek 18 Mart 1909'da yeni görevine başlamıştır. BOA., MF. İBT. 225/51 14.S.1327 / 7 Mart 1909) BOA., MF. İBT. 229/8 28.S.1327 / 21 Mart 1909)

Geyve Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine ise Erenköy Rüşdiyesi muallim-i salisi Darülmuallemin-i Rüşdiye aliyyülala derecede bitirmiş İzmitli Hafız Mehmet Zeki Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 1112/63 10.Ra.1327 / 1 Nisan 1909).

İzmitli Hafız Mehmet Zeki Efendi'nin Geyve'deki görevine gitmeden istifa etmesi üzerine 21 Eylül 1887'de Edirne vilayeti Malkara Rüşdiyesine atanıp 22 seneye yakın hem muallim-i evvellik hem de hat muallimliği yapan Abdullah Tevfik Efendi, 400 kuruş maaşla Geyve Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 1108/12 27.S.1327 / 20 Mart 1909, BOA., MF. MKT. 1121/37 29.R.1327 / 20 Mayıs 1909, BOA., MF. İBT. 232/47 17.R.1327 / 8 Mayıs 1909).

4.3.2.9. Taraklı Mülki Rüşdiyesi

Geyve kazasına bağlı Taraklı nahiyesinde ilk rüşdiye mektebinin tam olarak hangi tarihlerde faaliyet göstermeye başladığı bilinmemektedir. Ancak Taraklı Rüşdiyesi ile ilgili tespit edebildiğimiz ilk kayıtlar 1872 yılına kadar tarihlendirilmektedir. Osmanlı devlet salnamelerine göre, Taraklı Rüşdiyesi 1872 yılında muallim-i sanisi ve 30 öğrenci mevcuduyla eğitim-öğretimini sürdürmektedir (O.D.S. 1289, s. 231).

1878'e gelindiğinde muallim-i sani Fevzi Efendi ihraç edilmiş ve yerine muallim-i saniliğe mahsus 310 kuruş maaşla meclis-i maarif azası maaşından mevkuf 290 kuruş zam yapılarak toplam aylık 600 kuruşa Zıstovi Rüşdiyesi muallim-i evvel-i sabıkı Abdurrezzak Efendi tayin olunmuştur. Böylece bu tarihten itibaren Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evvel ile idare edilmeye başlanmıştır (BOA., MF. MKT.53/167 5.Ra.1295/ 9 Mart 1878, BOA., MF. MKT.55/85 14.R.1295/ 17 Nisan 1878).

Bu tarihlerde muallim-i sani olarak görev yapan Osman Efendi'nin teşvikiyle 1. sınıf talebelerinin yaklaşık 10 gün müddetle mektebe devam etmedikleri, bu ana kadar gönderilen kitap ve risalelerden bir nüshanın bile kalmadığı haberleri üzerine tahkikat açılması emredilmiştir (BOA., MF. MKT.60/138 17.Ra.1296/ 11 Mart 1879).

1880 yılında Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evveli Abdurrezzak Efendi ile Kütahya Rüşdiyesi muallim-i evveli Abbas Efendi becayiş yapmışlardır (BOA., MF. MKT.65/146 6.L.1297 / 11 Eylül 1880). 1882'de Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evveli olan Abbas Efendi İstanbul ruus-ı hümayunu için başvuru da bulunmuşsa da bunun için imtihan sonrasında bir camide tedris-i ulum eylemesi gerektiğinden kendisine devriye ruusu verilebileceği ifade edilmiştir (BOA., MF. MKT.74/39 28.S.1299/ 19 Ocak 1882).

Tayin edildiği Eylül 1886'dan vefat ettiği 19 Haziran 1899 tarihine kadar 13 yıl süreyle Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evveliği yapmış olan Ömer Lütfi Efendi 1886 yılında bir teftiş geçirmiştir. Yetiştirip mezun ettiği talebelerin ismini dahi yazamadıkları, terbiye gayesi taşıyan bu mekteplere bir aile evladını yazdırdığında evladının hem okuma-yazma hem de ahlâkî gelişimini hedeflemekte olduğu lakin Tarak Rüşdiyesine devam eden çocukların ise her ikisinden de mahrum kaldığına dair ciddi iddialarda bulunulmuştur. 400-500 hane ve tamamen İslam olan bu kasabada nahiye müdürünün de denetleme yaptığı gibi muallim-i evvel Ömer Lütfi Efendi'nin de bu durumdan istifade ederek işleri iyice boşladığı iddia edilmiştir. İzmit İdadi Müdüriyetinden bir müfettiş yollanarak tahkik edilmesi emredilse de teftişin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir (BOA., MF. MKT.421/41 20.C.1316/ 5 Kasım 1898).

Taraklı Rüşdiye muallim-i evveli Ömer Lütfi Efendi vazifesi müddetince aylık 450 kuruş maaş almıştır. 19 Haziran 1899 tarihli vefatından sonra ise zevcesi Behice Hanım'a tekaüt kararnamesinin 35., 36., ve 39. maddelerine istinaden 49 kuruş emekli aylığı bağlanmıştır

(BOA., ŞD. 993/46 20.R.1319/ 6 Ağustos 1901, BOA., MF. MKT. 477/4 9.B.1317/ 13 Kasım 1899).

Ömer Lütfi Efendi'nin vefatından sonra kısa bir müddet boş kalan kadronun 450 kuruşluk tahsisatının 150 kuruşu ile 5 seneden veri vazifesini hakkıyla ifa edip muhtaç durumdaki maarif idaresi kâtibi ve muhasebe refiki Ali Mazhar Efendi'nin maaşına zam ve kalan 300 kuruşla da Taraklı Rüşdiyesine bir muallim-i sani tayinine İzmit İdari Müdürlüğü müsaade istemiştir. Nezaret ise rüşdiye mektepleri mahsusatının başka cihetle sarfı uygun olmayacağı gibi Taraklı Rüşdiyesine iktidar ve liyakati yeterli derecede olmayan bir muallim-i saninin tayinin de uygun olmayacağını (BOA., MF. MKT. 477/4 9.B.1317/ 13 Kasım 1899) ifade ederek bu talebi haklı gerekçeyle reddetmiştir.

Ömer Lütfi Efendi'nin vefatının ardından Taraklı Rüşdiyesinde hat muallimi İsmail Efendi muallim-i evvel vekilliği etmiştir. 27 Şubat 1900'de ise, Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evveli olarak 15 Kasım 1896-6 Şubat 1900 tarihleri arasında Bigadiç Rüşdiyesi muallim-i evveli olan Ahmet Sezai Efendi başlamıştır. Ahmet Sezai Efendi 1891 senesinde Darülmuallemin-i Rüşdiden mezun olup , ilk görev yeri olan Van vilayetindeki Çölemerik Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine 7 Temmuz 1894'te başlamıştır. 28 Temmuz 1896 tarihinde Hüdavendigar vilayeti dâhilinde Bigadiç Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine nakil olmuştur. Fakat Bigadiç'in su ve havası iyi gelmediğinden hanımı ve kızı orada vefat edince İzmit sancağı dâhilindeki Taraklı Rüşdiyesine tayin olmuştur (BOA., MF. MKT.481/22 20.Ş.1317/ 24 Aralık 1899, BOA., MF. MKT. 485/34 30.N.1317/ 1 Şubat 1900, BOA., MF. İBT. 227/64 22.S.1327/ 15 Mart 1909).

Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin olan Ahmet Sezai Efendi vefat eden Ömer Lütfi Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve veraset meseleleri için birkaç kez kasabadan ayrıldığı gibi, imtihanları yaptıktan sonraki gün izin almadan Dersaadet'e veraset meseleleriyle ilgilenmek maksadıyla gittiğine dair Taraklı nahiye müdürü şikayette bulunmuştur (BOA., MF. MKT. 535/14 15.B.1318/ 9 Mayıs 1901). Bununla birlikte Taraklı maarif komisyonu hazırladığı şikâyet mazbatasında, muallim-i evvel Ahmet Sezai Efendi'nin kasaba ahalisi ile anlaşamadığı, diğer hocayı kötülediği gibi devletin nüfuzlu mevkilerinde tanıdıkları olduğunu iddia ederek tehditlerde bulunduğu dair ifadeler yer vermişlerdir. Yapılan tahkikat neticesinde şikâyetlerin asılsız olup göreve geldiği 2 seneden beri vazifesini hakkıyla ifa ettiği hiç kimseyle bir sorun yasmadığı şikâyetin yalnız Maarif Komisyonu Reisi Müftü Hafız Yakup Efendi ve Hacı Hafız Haşim Efendi ile Çakırzade Hüseyin'in

muallimle aralarında cereyan eden bir meseleden dolayı hilafında mazbata verdikleri ortaya çıkmıştır (BOA., MF. MKT. 557/34 20.M.1319/ 9 Mayıs 1901, BOA., MF. İBT. 119/58 12.S.1320/ 21 Mayıs 1902).

1908 yılında Mekatib-i İbtidai Başkâtibi Bedrettin Bey'in İzmit sancağında büyük bir teftişe çıkmasını sağlayan olay Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evveli Ahmet Sezai ile hat muallimi İsmail Hakkı Efendi haklarında başlatılan tahkikattır.

1907 yılında mektebe devamsızlık eden hat muallim-i İsmail Efendi'nin muallim-i evvel Ahmet Sezai Efendi tarafından ihtar edildiğini İzmit İdadi Müdüriyetinin de bu konuda Ahmet Sezai Efendi marifetiyle bizzat haberdar edildiğini görmekteyiz. Devamsızlığı sebebiyle hat muallimi azledilmiştir. Bunun üzerine muallim-i evvel Ahmet Sezai Efendi bu vazifenin de kendisine ilave edilerek maaşına da zam yapılmasını talep etmiştir. Maarif Müdürü her iki mualliminde ifadesini aldıktan sonra Taraklı Müftüsü ve aynı zamanda Maarif Komisyonu Reisi İsmail Efendi'ye mektebe gidip teftiş etmesini emretmiştir. Müftü İsmail Efendi eşraftan birkaç kişiyle mektebe gittiğinde muallim-i evveli suçlu bulmuş zira hat muallimi varken onun işlerine karışıp talebelere yazı meşk ettiği ve yoklama cetvellerinde hat muallimini bilerek yok yazdığını keşfetmiştir. Geyve Kaymakamlığınca yürütülen tahkikatta ahaliden Hacımurat, Camikebir, Yusufbey mahallelerinden pek çok kimsenin ifadesi alınmıştır. İfadesi alınan şahıslar muallim-i evveli şikâyet edip çocukların talim ve terbiyesine dikkat etmediği, mektebe gitmeyip kahvehanelerde zaman geçirdiği, çocukları bağlara bahçelere götürüp oralarda çalıştırdığı gibi beyanlarda bulunmuşlardır.

Taraklı Müftüsü İsmail Efendi, Hacı Haşim, Aydınlı Hüseyin, Şemsi ve Bekir Hüseyin efendilerden oluşan maarif komisyonu ise ahali gibi muallim-i evvel Ahmet Sezai Efendi'nin mektebe devamsızlık yaptığını hatta 350-400 haneyi bulan nahiyede rüşdiye talebesinin 100-150 bulması gerekirken 9 seneden beri vazife gören muallim-i evvel Ahmet Sezai Efendi sebebiyle sadece 21 çocuk olduğunu beyan etmişlerdir. Taraklı Rüşdiyesinin ibtidai kısmında görevli olan Hafız Mehmet Efendi ve mektep bevvabı Hisar mahallesinden Hafız Celil Efendi ise muallim-i evvel hakkında olumlu beyanlarda bulunmuşlardır (BOA., MF. İBT. 207/112 16.R.1326/ 18 Mayıs 1908, BOA.,MF. MKT. 1033/39 29.Za.1325/ 3 Ocak 1908).

Meselenin daha da büyümesi üzerine tahkikat yenilenmiş ve bu sefer Mekatib-i İbtidai Başkâtibi Bedrettin Bey'in başkanlığında İzmit İdadisi muallimlerinde Ali Rıza Efendi,

Taraklı Nahiye Müdürü Hulusi Bey, Taraklı Naibi Hasan Fehmi Efendi'nin hazır olduğu bir komisyon kurulmuştur.

Yapılan ikinci tahkikatta hat muallimi yerli olduğu için muallim-i evvele karşı halkın onu tuttuğu, İsmail Hakkı Efendi'nin Ahmet Sezai Efendi aleyhinde halka teşvikte bulunduğu ortaya çıkmıştır. Hat muallimi İsmail Hakkı Efendi'nin mektep öğrenci sayısını bilerek 15'e kadar düşürüp neredeyse kapanma derecesine getirdiğini, hatta maarif komisyonunun daha evvel verdiği mazbatadan da anlaşılacağı üzere nahiyedeki diğer memurları bile tesir altında bıraktığı anlaşılmıştır. Bu da yetmediği gibi nahiye müdürü için evinin önünde bulunan çamuru çekirmek amacıyla yazı talimi yaptırdığı çocukları dersten alıp 9-10 araba çamur çektiği gibi iddialarda da bulunulmuştur. Bedrettin Efendi tahkikat sonunda İsmail Hakkı Efendi'nin görevini değiştirerek yeni açılacak olan ibtidai mektebinin muallimliğine tayin etmiş ve rüşdiyenin hat muallimliği kadrosunu da lağvetmiştir (BOA.,MF. MKT. 1033/39 29.Za.1325/ 3 Ocak 1908, BOA., MF. MKT. 1074/7 27.B.1326/ 25 Ağustos 1908).

Ahmet Sezai Efendi tüm bu yaşananlardan sonra Bigadiç'teki hastalığının tekrar nüksettiğini beyan ederek 3 Aralık 1908'de Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evvelliğinden istifa etmiştir. Geçmişteki hizmetlerine binaen Numune-i Şükran veya Topkapı Mektebi muallim-i saniliklerinden birine tayin edilmesi düşünülse de Bayezid Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 227/64 22.S.1327/ 15 Mart 1909).

İsmail Hakkı Efendi ise Taraklı İbtidai Mektebi muallimliği vazifesinden aldığı 60 kuruş ve mahallinden ödenen 25 kuruş ile toplam 75 kuruş aylıkla geçinemediğini ifade ederek, 11 seneden beri ifa ettiği 80 kuruşluk hat muallimliği kadrosunun tekrar ihdas edilerek kendisinin tayin edilmesini talep etmiştir (BOA., MF. MKT. 1074/7 27.B.1326/ 25 Ağustos 1908, BOA., MF. İBT. 213/138 17.B.1326/ 15 Ağustos 1908).

Tüm yaşanan olumsuzluklara ve Bedrettin Efendi marifetiyle görevinden el çektilmesine rağmen, İsmail Hakkı Efendi'nin talebi olumlu karşılanmış ve açıkta kalması adil olmayacağı gerekçesiyle Taraklı Rüşdiyesi hat muallimliği kadrosuna İsmail Hakkı Efendi'yi tekrar tayin etmek için taşra rüşdiye mektepleri mevkufatından karşılık bulunmaya çalışılmıştır (BOA., MF.İBT. 214/22 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908). İlerleyen günlerde İsmail Hakkı Efendi'nin Taraklı Rüşdiyesindeki vazifesine döndüğünü görmekteyiz (BOA., MF. İBT. 252/9 23.Za.1327/ 6 Aralık 1909).

Ahmet Sezai Efendi'nin istifasının ardından 1 sene boş kalan ve vekaleten eğitime devam edilen Taraklı Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine, mahsus 400 kuruş maaşla Darümuallimin-i Rüşdi mezunlarında Tevfik Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. MKT. 1088/50 28.Za.1326/ 22Aralık 1908, BOA., MF. MKT. 1103/55 7.S.1327/ 28 Şubat 1909, BOA., MF. İBT. 223/108 29.M.1327/ 20 Şubat 1909).

4.3.2.10. Akhisar Mülki Rüşdiyesi

Akhisar nahiyesinde -günümüz Sakarya vilayeti Pamukova ilçesi- ilk rüşdiye mektebi tesisi için girişimler 1872 yılına kadar tarihlendirilmektedir. 1872 yılında hem Sapanca hem de Akhisar nahiyelerinde inşa edilen rüşdiyelerin resmen faaliyete geçirilmesi talep edilmiştir. Meclis-i maarif ise rüşdiye mektebi açılacak bir kasabanın en az 500 İslam hanesine sahip olması gerektiği Maarif Nizamnamesi'nde açıkça belirtildiği halde Sapanca kasabasında 200 ve Akhisar kasabasında da 363 İslam hanesi olduğundan adı geçen kasabalarda rüşdiye mektebi açılmayacağını zaten maarif bütçesinin de buna müsait olmadığını tebliğ etmiştir. Eğer mümkün ise muallim maaşları vs. ahaliden karşılanmak üzere şimdilik rüşdiyelerin nim rüşdiye/yarım rüşdiye olarak açılabileceğini beyan etmiştir Bunun üzerine Geyve kazasına bağlı Akhisar nahiyesindeki rüşdiyenin nim rüşdiye olarak açıldığını ilk muallim-i sanisinin ise mahallince seçilen Mehmet Faik Efendi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Akhisar Rüşdiyesinde okutulmak üzere yine bu dönemde gerekli kitap ve risalelerin de gönderildiğini öğrenmekteyiz (BOA., MF. MKT. 1/72 5.R.1289 / 12 Haziran 1872, BOA., MF. MKT 5/68 21.B.1289 / 24 Eylül 1872, BOA., MF. MKT 5/75 21.B.1289 / 24 Eylül 1872).

1876 yılına gelindiğinde Akhisar Rüşdiyesinde sülüs muallimliği kadrosunun da istihdam edildiği görülmektedir (BOA., MF. MKT 33/125 30.Z.1292 / 27 Ocak 1876).

1879 yılında Akhisar Rüşdiyesine tayin olunan Hacı Hasan Efendi'nin gayretleri ile öğrenci sayısının 50'ye ulaşmış ve maaşının emsali gibi 400 kuruş üzerine 200 kuruş zam ile ödenmesini talep etmiştir. Yapılan değerlendirme ve devam cetvelleri incelendiğinde öğrenci sayısının arttığı tespit edilmiş ve 25 Ağustos 1879 tarihinden itibaren zamlı maaş almasına karar verilmiştir (BOA., MF. MKT. 63/125 3.Ş.1296 / 23 Temmuz 1879, BOA.,

MF. MKT. 61/12 22.Ra.1296 / 16 Mart 1879, BOA., MF. MKT. 63/74 18.B.1296 / 8 Temmuz 1879).

1880 yılında mevcudu 20 olan Akhisar Rüşdiyesinin tespit edebildiğimiz ilk muallim-i evveli Halil Efendi'dir. Halil Efendi öğrencilere sülüs ve rika hattı meşk ettirdiğinden maaşına zam talep etmiştir (BOA., MF. MKT. 65-50 27.B.1297 / 5 Temmuz 1880).

Eylül 1886 itibariyle Akhisar Rüşdiyesi muallimi saniliğinde Soma Rüşdiyesi muallim-i sanisi Mahmut Efendi istihdam edilmiştir (BOA., MF. MKT. 91/14 23.Ş.1303 / 27 Mayıs 1886).

1900 yılına gelindiğinde Akhisar Rüşdiyesinin içerisinde bir ibtidai şubesiyle birlikte memurlar ve ahalinin imkanlarıyla yeniden inşa edilip resmi açılışının icra edildiğini görmekteyiz. Akhisar Rüşdiyesinin 6 sene önce -1894- kapandığı ve bu zaman zarfında 50-60 kadar talebenin ibtidaiden şahadetname olarak rüşdiye eğitimine devam etmek üzere hazır olduğu halde rüşdiyenin halen kapalı olduğu, bu evlatların maariften istifade edebilmeleri maksadıyla bir an evvel rüşdiye muallimi tayini hususunda bazı köy imamları, muhtarlar ve ahaliden kimselerin mühürlerinin bulunduğu varaka Nezarete sunulmuştur (BOA., MF. MKT. 558/19 27.M.1319 / 16 Mayıs 1901).

Yeni inşa edilen, fevkani iki büyük derslane ve altında bir odası ile 100 talebe kapasiteli bir sınıftan ibaret olan Akhisar Rüşdiyesinin resmi açılışı yapılmış olmasına rağmen eğitim-öğretime başlayamamıştır. Zira muallim bulunmamaktadır. Ahali bir an evvel muallim tayinini talep etse de Nezaret nahiye ile civar köylerdeki hane, nüfus ve mevcut ibtidailer hakkında mahallinden bilgi ve rüşdiye mektebinin haritasıyla resminin gönderilmesinin istemiştir (BOA., DH. MKT. 2339/128 2.M.1318 / 2 Mayıs 1900, BOA., MF. MKT. 492/39 12.Za.1317 / 14 Mart 1900, BOA., MF. MKT. 494-21 16.Za.1317 / 18 Mart 1900, BOA., MF. MKT 503-49 14.M.1318 / 14 Mayıs 1900).

Tablo 4.47. Akhisar Nahiyesi ve Civar Köylerinin Nüfus ile Öğrenci Sayıları

Nüfus	Hane	Mektep	Mevcut Talebe	Erkek	Rüşdiyeye Elverişli Talebe	Köy İsimleri
610	350	1	106		19	Akhisar nahiye merkezi
173	70	1	80		5	Bir çeyrek mesafede Evranlı karyesi
128	60	1	80		5	Bir çeyrek mesafede Çardaklı karyesi
91	40	1	32		3	Yarım saat mesafede Özbek karyesi
80	45	1	28		3	Kasaba-i Atik muhacir karyesi
246	80	1	91		7	? karyesi
50	30	1	21		2	? karyesi
81	48	1	28		4	Tan karyesi
141	60	1	41		5	Gökgöz karyesi
1590	783	9	507		52	TOPLAM

Nezarete cevaben yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler sunulurken civar köylerle birlikte nüfusunun 1590'a ulaştığı ve her yıl kasaba, çeyrek ve yarım saat mesafedeki ibtidailerle beraber rüşdiye için elverişli 52 talebe yetiştiğine dair bilgiler verilmiştir (BOA., MF. MKT. 558/19 27.M.1319 / 16 Mayıs 1901).

2 seneden beri rüşdiyeye devam etmesi gereken talebelerin ibtidailere devam ettiği bunun ibtidai talebeleri için doğru olmadığı onların talim ve tedrisine de mâni olduğu, rüşdiyeye devam etmesi gereken talebeler için de ibtidai mualliminin yeterli gelmeyeceği, çocukların zayıf olup gitmemeleri için Akhisar Maarif Komisyonu Reisi Mehmet Kazım ve diğer azaların mühürlerinin yer aldığı tahrirat, Akhisar Nahiyeye Müdürlüğüne arz edilmiştir. Nitekim İzmit İdadi Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'de üçüncü derece addedilecek Akhisar Rüşdiyesi için üçüncü derece rüşdiyelere mahsus bir maaş tahsisinin yapıp yapılamayacağını sorması üzerine Maarif bütçesinde karşılık olmadığından mahallince karşılık bulunması gerektiği şeklinde bir cevap almıştır (BOA., MF. MKT. 558/19 27.M.1319 / 16 Mayıs 1901 BOA., MF. MKT. 520/11 15.R.1318 / 12 Ağustos 1900, BOA., MF. MKT. 657/35 7.C.1320 / 11 Eylül 1902).

1904 yılına gelindiğinde dahi maaşına karşılık bulunamadığından yeni inşa edilmiş Akhisar Rüşdiyesine bir muallimin atanmadığını görmekteyiz. Akhisar nahiye müdürü ve

azalarının mühürlerini taşıyan evrakta küçük bir başka yerde bile rüşdiye vesaire muallimler bulundurulurken vatan evlatlarının bu uğurdaki terakkilerine imkân verilirken Akhisar nahiyesi evlatlarının neden bu eğitimden mahrum bırakıldığı, muallim gönderilip eğitime başlandığı takdirde 100 kadar talebenin istifade edeceği ifade edilerek haklı bir serzenişte bulunmuşlardır (BOA., MF. MKT. 777/27 18.S.1322 / 4 Mayıs 1904).

1911 yılına gelindiğinde gelir getirmek maksadıyla eski rüşdiye binasının olduğu gibi yeni rüşdiye binasının da askeriye kiralandığını görmekteyiz (BOA., MF. MKT. 1165/28 7.M.1329 / 8 Ocak 1911, BOA., MF. MKT. 1165/28 7.M.1329 / 8 Ocak 1911).

Buradan hareketle, 1894 yılında kuvvetle muhtemel öğrenci azlığı sebep gösterilerek kapanan Akhisar Rüşdiyesinin, 1911 yılına gelindiğinde dahi yeni bir rüşdiye binası yapıldığı ve yeterli öğrenci olduğu halde kaynak yetersizliğinden dolayı açılmadığı düşünülmektedir.

4.3.2.11. Yalova Mülki Rüşdiyesi

İzmit sancağına 1901 yılında dâhil olan (Aksın,Özkan,2017, s.1549) Yalova’da rüşdiye mektebinin ilk ne zaman faaliyet gösterdiğini tespit etmemekle birlikte Yalova Rüşdiyesi hakkında ulaşılabildiğimiz en eski bilgi muallim-i sani Hüseyin Fehim Efendi’nin Yalova Rüşdiyesinde 13 Temmuz 1873 tarihinde 315 kuruşla işe başladığıdır (BOA., MF. İBT. 26/46 24.Ra.1308 / 7 Kasım 1890).

Buradan hareketle Yalova Rüşdiyesinin 1873 yılında yahut biraz evvelinde tesis edildiğini söylememiz mümkündür.

19 Nisan 1887 tarihinde ise rüşdiyenin hat muallimliğine Mehmet Hilmi Efendi’nin tayin edildiği görülmektedir (BOA., MF. İBT. 32/12 7.Z.1310 / 22 Haziran 1893).

İlerleyen yıllarda Yalova Rüşdiyesi kapanmış olmalı ki 19 Ağustos 1902 tarihli Yalova İdare Meclisi tarafından yazılan mazbatada rüşdiye inşa edilmesi için tahsisat talebi olmuştur. Yalova Kaymakamı Mehmet Şükrü ve azların mühürlerinin yer aldığı mazbatada Yalova’nın kaza statüsü kazandığı günden beri geliştiği ve maarif işlerinin de öneminin arttığı ifade edilmiştir. Ayrıca ibtidailerdeki usul-i cedide üzere yapılan eğitim-öğretimin tamamlanması ve bu okulların sayısının arttırılması için sarf edilen mesai ile Yalova’daki bir hayli mektebin usul-i cedideye geçtiği bildirilmiştir. Fakat bu mekteplerden mezun olan çocukların tahsillerini devam ettirebilecekleri bir rüşdiye mektebi olmadığından tahsil ettikleri ilimlerden yeterince istifade edemedikleri bu sebepten ötürü de Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 19. hükmüne uygun olarak inşaat masrafı liva maarif sandığından ödenmek üzere Yalova kazasında bir rüşdiye mektebi inşasının gerekliliği vurgulanmıştır. Yapılan yazışmalarda inşaat için tahsisat talep edilse de bütçenin müsait olmadığından rüşdiye inşaatına mahallince evkaf-ı münderise veya başka yollardan karşılık bulunması tavsiye edilmiştir (BOA., MF.MKT. 682/29 4.Za.1320 / 2 Şubat 1903).

1907 yılına gelindiğinde Yalova kazasının Dersaadet’in bir mahallesi hükmünde ve 10 saat gibi kısa bir mesafe uzaklığında, padişaha ait pek çok emlakın bulunması sebebiyle de ehemmiyetli bir yer olduğu üzerinde durulmuş ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 19. hükmüne tekrar atıf yapılarak rüşdiye inşaatı için tahsisat talebi yinelenmiştir. Ayrıca Maarif-i Umumiye Nezaretinden gelen 4 Şubat 1903 tarihli tahriratta bir sonraki sene bütçesinden inşaat için tahsisat ayrılacağı taahhüt edilmiş olmasına rağmen 1907 yılına

gelindiğinde dahi ödeneğin verilmediğinden yakınılmaktadır. Bunun üzerine Nezaret kazada kaç ibtidai mektep olduğu, bu mekteplerden her sene kaç talebe mezun olduğu, mezun olanlardan kaçının rüşdiye mektebine elverişli olduğu gibi bilgilerin düzenlenerek yollanmasını istemiştir (BOA., MF.MKT. 1002/33 14.Ca.1325 / 25 Haziran 1907, BOA., MF.İBT. 191/16 17.R.1325 / 30 Mayıs 1907).

1908 yılına gelindiğinde ise Yalova Rüşdiyesi inşaatı için maarif iane hissesinden para sarf edilmesine müsaade edilmiştir (BOA., MF.İBT. 212/98 5.B.1326 / 3 Ağustos 1908).

22 Ekim 1910 tarihli emirname ile Yalova Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Dersaadet Darülmualimin-i Rüşdi mezunlarından Serfiçeli Mehmet Emin Efendi aylık 500 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF.İBT. 295/3 3.Z.1328 / 6 Aralık 1910, BOA., MF.İBT. 295/67 4.M.1329 / 5 Ocak 1911)

1911 yılında, içerisinde ibtidai kısmını da barındıran rüşdiye binası, inşa edilmeye başlansa da inşa edilen mevkiinin hıfzıssıhhaya uygun olmadığı gibi inşaatında tahsisat yetersizliğinden tamamlanamadığı görülmektedir.

Bununla birlikte, Yalova Rüşdiyesinin muhacir mahallesinde inşaatı yarım kalan bir caminin ufak ve basık bir odasında açıldığı görülmektedir. 1910 yılında 22 olan rüşdiye talebe sayısı 1 yıl sonra 15'e kadar düşmüştür. Zira rüşdiyenin açıldığı cami odasının diğer harap bir odası ile müezzin mahfilinde ibtidai mektebi, cami müştemilatının bir başka odasında da inas ibtidaisinin yer aldığı halde mevcut mekteplerin teneffüshane ve abdesthaneleri bile bulunmadığından talebe def-i hacet için sokaklarda veya evlerine gitmek mecburiyetinde kaldıklarını gören kaymakam, ziyaretçisi çok olan Yalova gibi bir yerde hükümet mekteplerinin bu işler acısı halinin, devlete yakışmayacağını ifade ederek rüşdiye inşaatı tamamlanana kadar 4 mecdiye kirası olan bir hanenin kiralanarak mektebin geçici olarak orada eğitim-öğretime devam etmesini teklif etmiştir. Nezaret bu teklifi kabul ederek inşaatın tamamlanması için bütçede karşılık olmadığını ama kira için 4 mecdiye ödenek tahsis edilebileceğini bildirmiştir (BOA., MF.İBT. 380/20 11.B.1330 / 26 Haziran 1912).

1912 yılına gelindiğinde Serfiçeli Mehmet Emin Efendi'nin Bursa Merkez Rüşdiyesinde tesis edilen şube muallimliklerinden birine tayin edildiği onun yerine de Siroz Darülmualimini muallim-i sanisi Behçet Efendi'nin tayin edildiği görülmektedir (BOA.,

MF.İBT. 398/10 8.Za.1330 / 19 Ekim 1912, BOA., MF.İBT. 398/37 8.Za.1330 / 19 Ekim 1912, BOA., MF.İBT. 398/95 11.Za.1330 / 22 Ekim 1912).

4.3.3. İzmit Mülki İdadisi

Araştırmanın dördüncü alt problemi “II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı ve ona bağlı idari birimlerde açılan ortaöğretim kurumları ve eğitim-öğretim faaliyetleri nelerdir?” sorusudur. Bu bağlamda II. Abdülhamid saltanatı müddetince İzmit sancağında ortaöğretim kurumu olarak faaliyet gösteren tek mülki idadi olan İzmit İdadisinin; dönem içerisindeki gelişimi, idari ve öğretim kadrosu, öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir.

11 Mayıs 1884 tarihinde Maarif Nezaretinden İzmit Mutasarrıflığına gönderilen yazıda; Osmanlı ülkesinin tüm vilayet ve sancak merkezlerinde muhtelif birer idadi mektebi teşekkülü onaylandığı ve bu hususta gerekli binanın ya en baştan inşası yahut mevcut bir binanın, vergilerdeki maarif masraflarına tahsis olunan hisseden sarf olunarak tamir edilmesi buyrulmuştur.

Fakat İzmit sancağının böyle bir idadiye ihtiyacı aşikâr olduğu halde merkez kazasında ibtidai mekteplerinin teşkil ve tesisine daha yeni başlandığı, nefsi-i İzmit denen kaza merkezinde 3, Değirmendere, Örcün ve Saraylı köylerinde birer ibtidai mektebi ile 1 tane de inas ibtidai mektebi mevcutken Adapazarı, Karamürsel kazalarında da birkaç ibtidai mektebi olduğu beyan edilmiştir.

Adı geçen ibtidai mekteplerinin devamını sağlamak adına sadece ahaliden iane adıyla toplanan paranın sandıkta muhafaza edildiği, ibtidai masrafları için başka bir karşılık elde edilemediğinden mevcut okullar ve kaza ile büyük köylerde açılması elzem görülen ibtidai mektepleri için lazım gelen maaşlarla diğer masraflara karşılık bulunamadığı gibi emredilen çift başından alınacak zahirenin de ibtidai mekteplerin giderlerine karşılık tutulacağı beyan edilmiştir. Tüm bu etkenler ve tahsisat yokluğundan dolayı Maarif Komisyonu Reisi İzmit Kaymakamı Tefik ve diğer azaların mühürlerinin olduğu maarif komisyonu mazbatasında ibtidai mektepleriyle rüşdiyelerin İzmit sancağında daha da yaygınlaştırılması, diğer mekteplerden ziyade bunlara ehemmiyet verilmesinin komisyonca daha elzem görüldüğü beyan edilerek idadının bir müddet tehirten sonra maarif işleri için

ayrılan hisseden sarf olunarak açılabilceği beyan edilmiştir (BOA., MF.MKT. 85/101 14.R.1302/ 31 Ocak 1885).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 33 ve 34. maddesinde yer alan rüşdiye tahsilini bitirmiş Müslüman ve gayrimüslim çocukların tahsillerine devam etmek üzere nüfusu 1000 haneden fazla olan kasabalarda birer idadi mektebi yapmak zaruridir (Cevad, 2002, s. 411) hükmü üzerine, yukarıda belirtilen iktisadi şartlara rağmen 1886 yılında 5000 haneyi bulan İzmit merkez kazasında (BOA., MF.MKT. 74/ 134, 13.R.1299/ 4 Mart 1882), İzmit İdadisi açılarak faaliyet göstermeye başlamıştır.

II. Abdülhamid'in saltanatı müddetince İzmit sancağında faaliyet gösteren tek idadi İzmit İdadisidir. 1886 yılında inşaata başlanmadan evvel 17 kalemden oluşan belediye kalfasının hazırladığı; abdesthaneler, teneffühaneler, su yolları ve haznesi, yemekhaneler, namazgâh, merdiven, bahçe duvarı ve çatı örtüsüne kadar pek çok detayın göz önünde bulundurulduğu inşaat keşif defterinde 300000 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır. Fakat ilave masraflarla 400000 kuruşu bulan inşaat, livanın kaç yıllık maarif hissesine karşılık geldiğinin hesaplanması istenmiştir (BOA., MF.MKT 92/33 21.M.1304 / 20 Ekim 1886).

1887 yılına gelindiğinde boya, badana işlerinin yapıldığını (BOA., MF.MKT. 93/ 157 24.Ş.1304 / 18 Mayıs 1887), 1889 da ise 5250 frank değerinde alat-ı hekimiye satın alındığını görmekteyiz (BOA., MF.MKT. 111/38 18.Z.1306 / 15 Ağustos 1889).

1892 yılında 1328 kuruş harcanarak yapılan tamiratın (BOA., MF.MKT. 138/96 3.N.1309/ 1 Nisan 1892) ardından, 1894 yılındaki depremde İzmit İdadisinin zarar görmesi üzerine 2812 kuruş tutarında bir tamirat daha yapılmıştır (BOA., MF.MKT. 229/33 28.Ra.1312 / 29 Eylül 1894) 1 yıl sonra ise içme suyuna lağım karışması sebebiyle 600 kuruşluk bir tamiratın (BOA., MF.MKT. 246/48 29.B.1312 / 26 Ocak 1895) ardından hasır ve soba boruları için 1765 kuruşluk bir masraf daha yapılmıştır (BOA., MF.MKT. 294/45 4.C.1313 / 22 Kasım 1895).

Kusursuz bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerine yuva olması amacıyla kurulduğu ilk günden beri çeşitli tamir ve tadilat gören İzmit İdadi binası 1897 yılına gelindiğinde Osmanlı- Yunan Savaşında yaralanan askerler için olsa gerek; hastaneye çevrilmiştir. Bu tercihte, İzmit'in, İstanbul'a yakın olması, su ve demir yolları sayesinde hasta nakilleri için elverişli durumunun etkili olduğunu düşünmekteyiz.

1897'de 40 kadar öğrenci mevcudu olan İzmit İdadisi gündüzlü mektep olması ve binasının 200 yatak istiyabına müsait olması hasebiyle zayıf askerlerin tedavisi için 12 yataklı belediye hastanesi yerine (BOA., BEO. 1002/75107 7.R.1315 / 5 Eylül 1897, BOA., BEO. 1006/75450 15.R.1315 / 13 Eylül 1897) gerekli düzenlemeler yapıldığında daha çok hastaya hizmet verebileceği düşünülmüştür. Bunun için idadideki öğrencilerin başka bir mahalle nakledilip eğitim-öğretime orada devam etmeleri ve idadi binasının da hastaneye çevrilmesi İzmit mutasarrıfınca teklif edilmiştir. Mutasarrıfın her fırsatta idadi binasını askeriye tahsis etmek için birtakım bahaneler öne sürdüğü bu seferde hastane yapmak istediği ifade edilerek kumandan ve mutasarrıfın konaklarının hastane için elverişliken neden idadi binasını maksadı haricinde kullanmaya teşebbüs ettikleri dönemin Maarif Nazırı Zühtü Paşa tarafından sorgulanmıştır. Ayrıca başka bir binanın kiralanarak hastane yapılması, İzmit İdadisine de müdahale edilmemesi istenmiştir (BOA., BEO. 1006/75450 15.R.1315 / 13 Eylül 1897).

İlerleyen günlerde heyet-i sıhhiye kumandan vekili ve yaveran İzmit'teki binaları muayene etmiş fakat diğer konakların buldukları mevkiler sebebiyle hasta askerlerin naklinde zorluk çıkaracağı, odalarının dar ve basık olması sebebiyle hastane olarak kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Buna karşın 6000-7000 lira sarf edilerek vücuda getirilmiş İzmit İdadisinin, oda ve salonlarının geniş oluşu, hastane için son derece elverişli bulunmuştur. Ayrıca İzmit Mutasarrıfı Musa Kazım tarafından 18 Ağustos 1897 tarihli tahriratta 40-50 çocuk için böyle bir binanın kullanımı yetkililerce uygun görülmediği ve bu öğrenciler için şu an da belediye dairesi olarak kullanılan, daha evvel rüşdiyeye hizmet etmiş dairenin yeterli geleceği beyan edilmiştir (BOA., BEO. 1013/75928 29.R.1315 / 27 Eylül 1897, BOA., BEO. 1016/76164 7.Ca.1315 / 4 Ekim 1897, BOA., BEO. 1044/78264 29.C.1315 / 25 Kasım 1897).

Maarif Nazırı ise başka yer bulunamadıysa öğrencilerin belediye dairesine nakledilerek idadinin geçici hastane olabileceğini ama süre bitince idadi binasının masrafı Maariften alınmadan tamir ettirilip teslim edileceğine dair şimdiden taahhüt edilmesi gerektiğini bildirmiştir (BOA., BEO. 1016/76164 7.Ca.1315 / 4 Ekim 1897). Böylece İzmit İdadisi geçici hastane olarak kullanılmıştır.

1902 yılına gelindiğinde ise idadi binasıyla dershanelerindeki sıraların tamir edilip müdür ve muallimin odalarının tefrişatının 12477 kuruş tutarında kapsamlı bir tadilatın geçtiği görülmektedir (BOA., ŞD. 217/37 25.S.1320 / 3 Haziran 1902).

Bu tamiratın hastaneden tekrar idadiye dönüştürülmesi için taahhüt edilen tadilat olduğunu tahmin etmekteyiz. Zira bahçe duvarı perdelerinin 3879,5 kuruşa yenilediği görülmektedir ki daha evvel rüşdiye ardından belediye dairesi ve en son da geçici idadi olarak kullanılan binanın bahçesi olmadığı düşünüldüğünde yapılan tüm bu masraf ve tamiratlar hastaneden tekrar okula dönüştürülen idadi binası için olmalıdır (BOA., MF.MKT. 679/47 19.L.1320 / 19 Ocak 1903, BOA., BEO. 2211/165752 19.Ş.1321 / 10 Kasım 1903, BOA., ŞD. 219/10 7.Ş.1321 / 29 Ekim 1903).

1906 yılında yaşanan bir fırtınadan dolayı İzmit İdadisinin harap olan mahallerinin tamirâtı Liva İdare Meclisi, belediye azasından bir zat ve idadi müdüründen müteşekkil heyetin tespitine göre 2106 kuruşa mal olmuştur. Bu tahsisatın 1906 senesi bütçesinin taşra kısmında yer alan inşaat ve tamirat tertibinden tahsil edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca sıra, tül, perde, sandalye, soba borusu gibi 15 kalem eşyadan oluşan levazımın da 202 kuruşluk tutarı bütçenin taşra kısmındaki tesisat tertibinden ödenmesine hükmedilmiştir (BOA., MF.MKT. 961/3 7.N.1324 / 25 Ekim 1906, BOA., MF.MKT. 961/3 22.Ş.1324 / 9 Aralık 1906, BOA., MF.MKT. 959/39 25.Ş.1324 / 14 Ekim 1906).

1908 yılında İzmit İdadisi öğrencileri sağlık taramasından geçirilmiş ve çoğunun gözlerinde akıntıya neden olan bir hastalık olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemede soba ve borularının bozuk olmasından dolayı ortaya çıkan dumanın tahsil ile meşgul olan talebeleri rahatsız ettiği gibi gözlerinde de böyle bir rahatsızlığa sebebiyet verdiği görülmüştür. Bunun üzerine 16 seneden beri değiştirilmeyen 6 soba ve 120 borunun yaklaşan kış mevsiminde 1500 kuruş masrafla yenileriyle değiştirilmesine karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 1078/50 21.N.1326 / 17 Ekim 1908).

Okul açıldığı günden beri ahalinin desteğini görmüş olsa da bazı dönemlerde tatsız hadiselerin yaşandığı da olmuştur. Örneğin; 1 Ekim 1899 tarihinde İzmit Naibi Sabit Efendi'nin başkanlığında İzmit Müftüsü Hulusi Zihni Efendi ve Redif Mülazımı Mehmet Efendi'nin olduğu bir heyet idadiyi teftiş etmiştir. Bu teftiş esnasında Naib Sabit Efendi hükümet mektepleri ile cemaat okullarını mukayese edip cemaat okullarının daha ehemmiyetli olduğu hükümet okullarının nizam ve intizamdan yoksunluğu üzerine fikrini beyan etmiştir. Ayrıca *Rumeli'den Bulgarlar nasıl Türkleri çıkardılarsa gün gelecek Ermenilerde bizleri Anadolu'dan sürüp çıkaracaklar. Zira Türkler miskin, edepsiz, alçak, hırsız ve namussuzdur* gibi birtakım sözler sarf etmiştir. Bu durum karşısında İzmit İdadisi heyet-i tedrisiye ve maarif memurları duyarsız kalmamış ve öğrenciler önünde bu gibi

cümlelerin sarf edilmesini uygun bulmayarak 2 Ekim 1899 tarihli bir ihbarname hazırlayıp Nezareti haberdar etmişlerdir. Bunun üzerine İzmit Naibi Sabit Efendi'nin resmi mektepler ve Müslüman ahali aleyhinde söylemiş olduğu sözler hakkında gereğinin yapılması emredilmiştir (BOA., MF.MKT. 471/3 4.C.1317/ 10 Ekim 1899).

1902 yılına gelindiğinde ise İzmit İdadisi muallimlerinin mesleki yeterliliklerini arttırmak adına giriştikleri teşebbüs takdire şayandır. İzmit İdadisinde görev yapan muallimler, okuttukları derslerde daha da ihtisas sahibi olmak adına yeni açılan Darülfünun-ı Şahaneye kaydolmak istemişlerdir. Nezaret, okula giriş imtihanlarını verdikten sonra derslere her gün devam etmesi gereken talebeler için geçerli olan kaideler onlar için de geçerli olmak şartıyla kayıt olabilecekleri bilgisini vermiştir (BOA., MF.MKT. 574/31 6.Ca.1319/ 21 Ağustos 1901).

Yine bu yıl idadi mekteplerinin öğrenim süresi bir sene arttırılmış ve ilave olunan sınıfta hesaba katılmak suretiyle, sınıfların ne surette teşkil edilip hangi derslerin işleneceğine dair 1 Mayıs 1902 tarihli tahrirat tüm idadilere tebliğ edilmiştir. Yeni düzenleme ile taşra yatılı ve gündüzlü idadilerin derslerinde vuku bulan değişiklik ve ilaveler ile bu değişiklik ve ilavelerden dolayı bazı derslerin düşürüldüğü bu sebepten de ödenekte azaltma olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca ilave edilen dersler içinde hariçten ehil ve muktedir kimselerin muallim seçilebileceği bildirilmiştir (BOA., MF.MKT. 656/55 4.C.1320/ 8 Eylül 1902).

Böylece 1903 yılında öğrenci sayısı 200'e yakın olan İzmit İdadisine bir sınıf daha eklenmiştir (BOA., MF.MKT. 693/39 3.M.1321/ 1 Nisan 1903). 2 Mayıs 1903 tarihli emirnamede idadi mekteplerine ilave edilen bir sınıf ile ticaret, sanat ve ziraat şubeleri muallimin ve müstahdem maaşlarının Hazine-i Celilenin mahsus maarif tahsisatından ödeneceği tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine İzmit İdadisine bir sınıf ilave olunup ayrıca ticaret, sanat ve ziraat şubeleri açılmadığı gibi ilave olunan sınıf içinde hariçten muallimler tayin etmek yerine idadinin mevcut heyet-i tedrisiyesinden muallimler görevlendirildiği gibi vazifeli muallimlerin mahsus maaşlarına mahalli kaynaklardan birer miktar zam yapıldığını öğrenmekteyiz (BOA., MF.MKT. 718/26 15.R.1321/ 11 Temmuz 1903). 1 yıl sonraysa ilave sınıfın muallim ve müstahdem maaşlarına sarf olunmak üzere Hazine-i Celileden 8340 kuruşun tahsis edildiğini fakat tahsisatın henüz gelmediğinden ödeme de güçlük yaşandığı bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 791/3 1.Ca.1322/ 14 Temmuz 1904).

İdadinin kuruluşundan II. Abdülhamid dönemi sonuna değin geçirdiği tamir ve tadilatlarla idadi teŝkilatındaki değişimler bir yana İzmit İdadisinin eğitim kadrosu ile takip edilen ders ve müfredatlar da dönemin taşradaki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Tablo 4.48. İzmit İdadisi Ekim 1907 Tedrisat Cetveli

DERS İSİMLERİ	1. SENE	2. SENE	3. SENE	4. SENE	5. SENE
Ulum-ı Diniyye	Sıfatül ilahiye ve kitab-ı semavi	İman-ı şer’i ve emniyetinin manası	Abdestin ve guslün farzları	Ahkam-ı mükellefin	Farz ve sünnetlerin nev’ ve ahkamı
Ahlâk	Emirül umura itaat	Hasaret (<i>yoldan sapma</i>) ve saadet tarikleri	Tebdil-i ahlâk babında zuhura gelen akval(<i>sözler</i>)	İnsan nefsi ile .. mürekkebe	İbtida insanda gara-i taleb kuvve-i mevcu sonra kuvve-i salis
Arabi	Sarf-ı Arabi	İsim ve mastarlar	Avamil harf-ı cerler	İrab-ı Osmani	Mefail
Farisi		Kavaid-i farisi	kavaid-i efal	Müntehabat-ı gülistan	Müntehabat-ı gülistan
Türkçe	Zamir-i Osmani	Farsi kaidesiyle izafet(<i>ilgi</i>)	Farsi ve Arabi terkeb izafetlerinin Kaideleri	Sıfatla mücamaat (<i>ilgili</i>) ve aksamı	
Fransızca		 , muharese	Kıraat ve mana	Kıraat ,mana, tahsil-i lisan
Tarih		Ben-i İsrail’in arz-ı mukaddese duhulü	Kosova Muharebesi	Hükkam devri Sultan Yıldırım Bayezid Han
Coğrafya	Bahr-i muhitler	Asya kıtasının ahval-i tabisi	Avrupa kıtasının nehir ve gölleri	Kozmoğrafya kısmına devam	İskandinavya memleketi
Hesap	Erkamın kıymet-i mutlaka ve izafiyeleri	Kesr-i adiyeye zevahı	Merba’ , mik’ab, cezr-i mer’i kavaidi	Cem’ , tarh ve darbın kavaid-i nazariyesi	cezr-i mer’i ve mik’ab, kavaidi-i nazarileri
Hendese			Amud-ı mail, mevazi hatlar	Zevaya, ve müsavâtı	Eŝkal-i müŝabih, ve mütenasibe tarif ...mleri
İnşa ve Kitabet					Erkan-ı kelam, vüzuhatbikâtı
Malumat-ı Zirai				Taksim-i nebatat	Nebatat-ı
Hüsn-i Hat	rika	rika	rika	rika	rika
Resim	İntihap olunan resim mecmuasına tevfiikan				

Tablo 48’de İzmit İdadisinde 1907 yılı Ekim ayında okutulan dersler (BOA., TS.MA.e. 1386/1 22.L.1325 / 28 Kasım 1907) görülmektedir. İzmit İdadisinde okutulan dersler ve öğretmen kadrosunu incelediğimizde arşiv belgelerinden ulaşabildiğimiz en erken tarihli bilgi Arapça ve Farsça dersleriyle ilgilidir.

İzmit İdadisinin açıldığı 1886-1887 eğitim-öğretim yılı döneminde Arapça ve Farsça muallimliklerine aylık 200’er kuruş maaşla Hafız Ali Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 93/47 22.C.1304/ 18 Mart 1887). Hafız Ali Efendi iki ders için alacağı toplam 400 kuruş maaşla geçinemeyeceğinden maaşına 100 kuruş zam yapılmasını istese de bu talebi kabul edilmemiştir (BOA., MF.MKT. 105/78 20.Ca.1306/ 22 Ocak 1889). Haftada 10 saat Arapça ve 6 saat Farsça derslerine giren Hafız Ali Efendi, 1892 yılında fahri olarak yürüttüğü ulum-ı diniyye dersi için maaş talep ettiğinde, ders yükü fazla olduğundan üçüncü bir dersi vermesi uygun görülmemiş ve ulum-ı diniyye dersi kendisinden alınarak İdris Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 153/70 15.R.1310/ 6 Kasım 1892). 1893 yılında hastalandığında 1 ay süreyle memleketine tebdil-i hava için gittiği ve bu süreçte maaşından kesinti yapılarak yarısının vekiline verildiği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 163/130 26.Ş.1310/ 13 Mayıs 1893, BOA., MF.MKT. 176/58 16.M.1311/ 30 Temmuz 1893).

1894 yılına gelindiğinde maaşının 350 kuruş olduğunu ifade eden Arapça ve Farsça muallimi Hafız Ali Efendi ailesinin kalabalık olmasından dolayı geçinemediğinden zam talebinde bulunmuştur. Fakat diğer idadi mekteplerinde çalışan muallimlerle aynı maaşı aldığı gerekçesiyle talebi geri çevrilmiştir (BOA., MF.MKT. 232/53 13.Ra.1312/14 Eylül 1894).

Bunun üzerine civar mekteplerden birine naklini istemiştir. Hüsn-i hizmetlerinden dolayı mükafaten aynı dersleri vermek üzere yatılı bir idadiye nakledilmesi düşünülmüşse de yatılı idadi mekteplerinde açık kadro olmadığından münasip bir vakitte değerlendirilmek üzere şimdilik İzmit İdadisinde çalışmaya devam etmesi tavsiye edilmiştir (BOA., MF.MKT. 259/55 29.L.1312/25 Nisan 1895). 1898 yılında ise maaşının daha da düşürülerek 300 kuruşa indiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

İzmit Rüşdiyesinin 1891’de ilga edilerek öğrencilerin idadiye nakledildiği ve o tarihten itibaren rüşdiye sınıflarının eğitim-öğretime idadinin muallim kadrosuyla devam ettiği

bilinmektedir. Nitekim 1904 yılına geldiğinde Arapça ve Farsça muallimi Hafız Ali Efendi'nin rüşdiye ve idadi sınıflarına haftalık toplam 13 saat Arapça dersi verdiğini görmekteyiz. Fakat ders cetvellerinde rüşdiye sınıflarına verdiği Arapça derslerinin işlenmediğinin fark edilmesi üzerine, idadi mektebi dahilindeki rüşdiye sınıfları derslerinin de idadi için tertip edilen ders cetvellerine işlenmesi talimatı verilmiştir (BOA., MF.MKT. 801/42 24.C.1322/ 5 Eylül 1904). 1907 yılında İzmit İdadisinin kurulduğu ilk günden beri Arapça ve Farsça muallimi olan Hafız Ali Efendi'nin görevine devam ettiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 1009/54 16.C.1325/ 27 Temmuz 1907).

Ulum-ı diniyye dersi içinse ulaşılabilen ilk bilgi 1892 yılına aittir. İzmit Rüşdiye Mektebinde muallim-i sani olup rüşdiyenin ilga edilmesiyle İzmit İdadisinde 1891 yılında açılmış olan mahreç sınıfının mubassırlığına yani muallim muavinliğine geçen İdris Efendi, 1892 yılında ulum-ı diniyye muallimliğine tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 153/70 15.R.1310/ 6 Kasım 1892, BOA.MF.MKT. 135-24 26.C.1309 / 27 Ocak 1892) .

İlmihal bilgisi ve derikta gibi konuların (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898) işlendiği ulum-ı diniyye dersinin muallimi İdris Efendi'nin 16 Mayıs 1894'te vefatıyla birlikte boşta kalan muallimliğe İzmit Nizamiye Taburu İmamı Celil Efendi ve İzmit Müftüsü Mustafa Efendizade Nuri Efendi başvurmuştur. Bunun üzerine vazifeye talip olan iki aday da yazılı sınava alınmıştır. 3 akaid, 3 fıkıh olmak üzere toplam 6 sorudan oluşan sınavda "*Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyeti hakkında delil, kelimullah hakkında itikat ve ehl-i sünnet, talakat-ı aksam ve ahkâm*" gibi sorular sorulmuştur. Sınav neticesinde Müftüzade Mehmet Nuri Efendi aylık 150 kuruş maaşla 17 Temmuz 1894'te göreve başlamıştır (BOA., MF.MKT. 212/32 13.M.1312/17 Temmuz 1894).

Ulum-ı diniyye ve Türkçe muallimliklerini ifa eden Müftüzade Mehmet Nuri Efendi'nin 8 Ocak 1898 tarihinde vefatıyla boşta kalan ulum-ı diniyye dersi için vefat eden Nuri Efendi'nin 2 yaşında ve 7 günlük çocuklarının bakımını üstlenen İzmit Hacıcafer mahallesi imamı Hasan Hüsnü Efendi ile Arapça ve Farsça muallimi Hafız Ali Efendi talip olmuştur. Fakat ulum-ı diniyye dersi için mahalli ulemadan İzmit Sultan Orhan Medresesi müderrisi Ankaralı Hacı Ahmet Hilmi Efendi 200 kuruş maaşla tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

1900 yılına gelindiğinde Hacı Ahmet Hilmi Efendi, izinsiz olarak görevini terk edip 40 gün kadar Ankara'da kalmış ve daha sonra hiçbir açıklama yapmadan görevine geri dönmüştür.

Bunun üzerine idadi mektepleri talimatnamesinin 69. maddesi gereğince müstafi addedilmiş ve yerine Hasan Hüsnü Efendi yarım maaş almak suretiyle vekâlet etmiştir. Fakat bayram tatili için gittiği ve kardeşinin de vefat etmesi üzerine zaruretten Ankara'da kaldığı öğrenilince 8 Kasım 1900 tarihli emirname ile affedildiği, tekrarı halinde ise azledileceği kendisine tebliğ edilmiştir (BOA., MF.MKT. 516/14 22.Ra.1318/20 Temmuz 1900).

İzmit Sultan Orhan Medresesi müderrisi ve idadi mektebi ulum-ı diniyye muallimi Ankaralı Hacı Ahmet Hilmi Efendi'nin 1909 yılına gelindiğinde 60 yaşında olmasına rağmen II. Meşrutiyet'in çetin rüzgarlarından etkilendiği görülmektedir.

Zira Muhammedin ve Volkan gazetesi sahibi Hacı Derviş Vahdeti 'ye gönderdiği mektubun haşiyesine yazılıp silinmiş olan Hareket Ordusu zabitan ve efradının İstanbul'a girmemeleri ve askere silahla karşılık verilmesini tavsiye ettiği cümleye nazaran, ulum-ı diniyye muallimi Ankaralı Hacı Ahmet Hilmi Efendi'nin şüpheli şahıslardan olduğu kanısına varılmıştır. Bu sebepten idare-i örfiye kararnamesinin 6. maddesine uygun olarak memleketi olan Ankara vilayetiyle şu an görev yaptığı İzmit sancağından başka bir mahalle 5 sene müddetle sürgün edilmesine dair 1. Divan-ı Harb-i Örfiden mazbata tanzim olunarak sürgüne gönderilmiştir (BOA., İ.AS.. 85/11 19.Ca.1327 / 8 Haziran 1909).

İzmit İdadisi açıldığında Türkçe dersleri için şüphesiz bir muallim atanmışsa da tespit edebildiğimiz ilk Türkçe muallimi, ulum-ı diniyye muallimi olarak daha evvel adını zikrettiğimiz Müftüzade Mehmet Nuri Efendi'dir. İki vazifeyi de ifaden Müftüzade Mehmet Nuri Efendi'nin 8 Ocak 1898'de; vefatı üzerine Türkçe muallimliğine, İzmit maarif muhasebe memuru Süleyman Fehmi, İmaret İbtidai Mektebi muallim-i evveli, Mekteb-i Sultani Türkçe kısmı mezunu İzmit sancağı maarif kâtibi Ali Mazhar Efendi, İzmit sandık emini Ziya Efendi ve darümuallimin-i ibtidai mezunlarından olup İzmit idadisi ihtiyat sınıfı muallimi Hafız Rıza Efendi aylık 150 kuruş getirisi olan Türkçe muallimliğine talip olmuşlardır. Talipler arasından iktidar ve ehliyeti idadi mektebi heyet-i talimiyesince tasdik olunan İzmit idadisi ihtiyat sınıfı muallimi Ali Rıza Efendi seçilmiştir (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

1902 yılına gelindiğinde İzmit sandık emini ve Ermeni Mektebi Türkçe muallimi Yusuf Ziya Efendi, maarif kâtibi ve muhasebe memuru olup aynı zamanda İzmit İdadisinde ders veren Ali Mazhar Efendi ile İzmit İdadisi ihtiyat sınıfı muallimi Ali Rıza Efendi arasında

görev değişikliği yapılmıştır. Buna göre idadının 1. sene Türkçe derslerini veren ve mevcut ders saati 8 olan Ali Rıza Efendi (BOA., MF.MKT. 663-22 25.C.1320 / 29 Eylül 1902, BOA., MF.MKT. 599/18 8.L.1319/ 18 Ocak 1902) ile 2. ve 3. sene Türkçe dersi veren Ali Mazhar Efendi'nin vazifeleri aralarında becayiş ettirilerek 14 Mayıs 1902 tarihi itibarıyla yeni görevlerine başlamaları istenmiştir (BOA., MF.MKT. 599/18 8.L.1319/ 18 Ocak 1902).

1907 'de ise 3. ve 4. sınıfı Türkçe derslerine girip coğrafya muallimliği yapan Halil Kâmil Efendi'nin alay müftülüğüne tayin edilmesiyle üzerindeki Türkçe dersleri İzmit İdadisi ihtiyat sınıfı muallimi Ali Rıza Efendi'ye; onun üzerindeki 1. ve 2. sene Türkçe derslerine ise Darüşşafaka ve Midilli İdadisi mezunu Sabri Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 973/30 29.Za.1324/ 14 Ocak 1907). Fakat 3 ay geçmesine rağmen Sabri Efendi'nin halen daha vazifesi başına gelmediği bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 982/65 24.M.1325/ 9 Mart 1907).

Fransızca dersi hakkındaysa ilk kayıtlar 1893 yılına tarihlenmektedir.

İzmit İdadi müdürü Edip Veysi Efendi'nin 1893 yılında 800 kuruşluk maaşına karşılık müdürlük ile birlikte 200 kuruşa malumat-ı fenniye, 150 kuruşa usul-i defteri ve 400 kuruşa Fransızca dersine girdiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 189/77 2.C.1311/ 11 Aralık 1893).

1894 yılında Edip Veysi Efendi'nin İzmir İdadisine müdür olarak atanmasıyla İzmit İdadisindeki Fransızca dersine İzmit Mutasarrıflığı memurlarından Anastasi Efendi görevlendirilmiştir (BOA., MF.MKT. 203/16 22.L.1311/ 28 Nisan 1894).

1902 yılına gelindiğinde asli görevi olan İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurluğuna ilaveten İzmit İdadisinde tarih ve kitabet dersleriyle birlikte (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898) 250 kuruş tahsisatı olan Fransızca derslerine de giren Hasan Fehmi Efendi'nin müftü olarak tebdil-i memuriyet etmesi üzerine Fransızca dersi talim ve tedrise iktidarı olan maarif muhasebe memuru Ali Mazhar Efendi'ye devredilmiştir (BOA., MF.MKT. 629/27 19.S.1320/28 Mayıs 1902).

1905 yılına gelindiğinde Ali Mazhar Efendi Adana vilayeti maarif muhasebe memurluğuna nakledilmiştir. Bu sebepten uhdesinde bulunan Fransızca muallimliğine 252 kuruş maaşla yine İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlarından aliyülâlâ derecede Fransızca tahsil etmiş

olan Mülkiye Mektebi mezunu Esat Bey tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 883/68 21.B.1323/ 21 Eylül 1905).

Nizamname gereği 7 Mayıs 1908'de Fransızca muallimi Esat Bey'in görev süresi dolmuş ve onun yerine yine İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlarından Mülkiye Mektebi mezunu aliyyülâlâ derecede Fransızca tahsil etmiş olan Süleyman Servet Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 1009/54 6.Ca.1326/ 6 Haziran 1908).

İdadi müfredatında güzel yazı yazma sanatı olan hüsn-i hat ile Türk dil bilgisinin işlendiği kavaid dersleri de yer almaktadır. İzmit İdadisinin açıldığı 1886 yılında ilk kavaid muallimi Moravizade Hasan Fehmi Efendi'dir. 1865 yılında İzmit'in Hacıhasan mahallesinde dünyaya gelen Hasan Fehmi Efendi, İzmit Rüşdiyesinden 1879 yılında mezun olup Arapça öğrenmek için Fevziye Medresesine yazılmıştır. 1885 yılından itibaren İzmit Rüşdiyesinin hüsn-i hat muallimliğini yapmıştır.

İzmit İdadisinin açılmasıyla da idadideki lisan-ı Osmani dersine talip olmuştur. Bunun üzerine örnek cümleler verilip, fail, meful gibi yapısal olarak incelenmesinin istendiği bir imtihana girerek lisan-ı Osmani' den 76 puan, belagat-i Osmani'den 26 puan ve İnşa'dan 10 puan alarak başarısını göstermiş ve kavaid-i Osmani dersine tayin edilmiştir. Lakin yollamış olduğu hüsn-i hat numuneleri yeterli görülmediğinden bu derse tayin edilmemiştir.

Görüldüğü üzere İdadide istihdam edilecek pek çok hoca gibi Hasan Fehmi Efendi de imtihana tabi tutularak yeterliliği ölçülmüş ve istenilen seviye de olmadığı için hüsn-i hat muallimliği vazife talebi geri çevrilmiştir (BOA., MF.MKT. 95/21 1.M.1305/ 19 Eylül 1887) Bu durum, imkân dâhilinde en iyi eğitimin verilmesi için gösterilen çabanın bir delilidir.

Fakat ilerleyen yıllarda hüsn-i hat dersinin de kendi uhdesine verildiğini görmekteyiz ki zaman içerisinde hocanın bu hususta kendisini geliştirdiğini göstermektedir.

Moravizade Hasan Fehmi Efendi, Kavaid-i Osmani derslerinde ders materyali olarak 1891 yılında telif ettiği Bedaiyül Kavaid adlı kendi eserini kullanmıştır (BOA., MF.MKT. 180/27 29.S.1311/ 11 Eylül 1893).

1899 yılına gelindiğinde Moravizade Hasan Fehmi Efendi'nin hüsn-i hat dersi haricinde inşa ve kitabet ile tarih dersleri verdiğini de görmekteyiz. Fakat 1899'da müftü tayin

edildiği için hüsn-i hat hariç diğer derslerini bırakmıştır. Bu süreçte 180 kuruşluk inşa ve kitabet dersi Mekteb-i Sultani Türkçe kısmından mezun maarif idaresi kâatibi Ali Mazhar Efendi'ye devredilmiştir. 225 kuruşluk tarih dersi ise İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlarından Mehmet Nuri Efendi'ye verilmiştir (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

Müftü tayin edildikten sonra ek vazife olarak İzmit İdadisindeki hüsn-i hat muallimliğine devam eden Hasan Fehmi Efendi tekaüd aylığının kesilmemesini talep etmiş olsa da Nezaret, müftülük vazifesinden maaşının olup olmadığını eğer var ise ne kadar kesildiğini, müftülük maaşı yoksa hüsn-i hat muallimliğinden eskisi gibi %10 oranında tekaüd sandığına kesilmesi gerektiğini beyan etmiştir (BOA., MF.MKT. 395/15 29.Z.1315/ 21 Mayıs 1898).

1900 yılına gelindiğinde ise artan yoğunluğu sebebiyle hüsn-i hat dersini de bırakmak zorunda kalan Moravizade Hasan Fehmi Efendi yerine, İzmit İdadisi mezunlarından güzel ahlâkı ile bilinen ve 2 aylık hüsn-i hat muallim vekilliği esnasında ibraz ettiği gayretine nazaran Şevki Efendi asaleten atanarak 14 Kasım 1900'de vazifesine başlamıştır (BOA., MF.MKT. 550/29 19.Z.1318/ 9 Nisan 1901).

Fakat kısa bir müddet sonra okul idaresi ve öğrencilerle sorun yaşayan Şevki Efendi yerine sülüs ve rika hat numunelerinin onaylanmasının ardından tahrirat katibi Hüseyin Bedrettin Efendi 30 Ekim 1901'de işe başlamıştır (BOA., MF.MKT. 616/63 15.Z.1319/ 25 Mart 1902).

İzmit İdadisinin açıldığı ilk günlerde riyaaziye ile hesap muallimliğinde ise Çini köyünde ikamet eden 1849 doğumlu Batumlu Osman Kemal Efendi vardır (BOA., MF.MKT. 95/44 1.S.1305/ 19 Ekim 1887). İlm-i hesabın tarifi, bazı matematik işlemlerinin sorulduğu imtihanda ehliyetinin olup olmadığı anlaşılamadığından, imtihanın yenilenmesi istenmiş fakat komisyon bir türlü toplanamadığından imtihan yenilenememiş ve bu sebepten de göreve asaleten tayini yapılamamıştır. Asaleten atanamadığından maaş ödemesi de yapılmayan hesap muallimi Batumlu Osman Kemal Efendi görevinden istifa etmiştir (BOA., MF.MKT. 101/81 17.M.1306/ 23 Eylül 1888).

27 Ekim 1892'ye kadar hesap muallimliği Arif Efendi uhdesindeyken (BOA., MF.MKT. 170/47 18.Za.1310/ 3 Haziran 1893) Bu tarihten sonra vazifenin İzmit İdadisi coğrafya

muallimi Recep Efendi'ye devredildiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 156/48 22.Ca.1310/ 12 Aralık 1892, BOA., MF.MKT. 218/7 1.S.1312/ 4 Ağustos 1894)

Tarihi-i Tabii ve Hikmet dersinin 1891 yılında tespit edilebilen muallim-i ise Onnik Bulutyan Efendi'dir (BOA., MF.MKT. 126/66 12.B.1308/ 21 Şubat 1891). Onnik Efendi muallimlik yaptığı sırada 12 gün kadar tutuklanmış, tahliye olduktan sonra vazifesine tekrar dönmek istese de tahkikat neticesinin ardından vazifesine dönmesi karar verilmiştir (BOA., MF.MKT. 156/48 22.Ca.1310/ 12 Aralık 1892).

Tarih muallimliğinde ise tespit edebildiğimiz ilk muallim Arif Efendi'dir, onun vazifeden ayrılmasıyla yerine Hasan Efendi tarih muallimi olmuştur (BOA., MF.MKT. 156/48 22.Ca.1310/ 12 Aralık 1892) Ardından hüsn-i hat dersi bahsinde adı geçen Moravizade Hasan Fehmi Efendi'nin tarih muallimliği vazifesini de yürüttüğü görülmektedir (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

Fakat Hasan Fehmi Efendi'nin asıl vazifesinin İzmit sancağı mutasarrıflık maiyet memuru olması sebebiyle yılın büyük bölümünde İzmit sancağındaki kazaları teftişe gittiğinden bu durumun tarih muallimliğini hakkıyla icra etmesine mâni olduğu gibi talebelerin de dersten beklenen verimi alamadığı görülmüştür. Teftişe çıktığı dönemlerde de başka vekillerin atandığı onlarında vazifeleri çıktığında dersin büsbütün boşa kaldığı görülmektedir. İlave görev ve vekaleten yürütülen derslerin hiç sağlıklı olmadığını ifade eden İzmit İdadi müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi tarih dersini idadının coğrafya muallimi Recep Efendi'ye verilmesini teklif etse de Nezaret tarafından kabul edilmemiştir (BOA., MF.MKT. 562/26 19.S.1319/7 Haziran 1901).

1899'da Hasan Fehmi Efendi müftü tayin edildiği için hüsn-i hat hariç diğer derslerini bırakmıştır. Bu süreçte 225 kuruşluk tarih dersi İzmit Mutasarrıflığı maiyet memurlarından Mehmet Nuri Efendi'ye devredilmiştir. (BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898).

Fakat Mehmet Nuri Efendi'nin Alucra Kaymakamı olması üzerine boş kalan tarih muallimliğine pek çok başvuru olmuşsa da talep edenlerin diğer memuriyetleri göz önüne alındığında ders verirlerse asıl vazifelerini ifa edemeyecekleri yahut ders vermek için zamanları olmayacağı ve bu durumda da talebelerin verimli bir eğitimden geçemeyeceği görülmüştür. Bu sebepten tarih muallimliğine ehliyet ve iktidarı bilen idadi kitabet-i resmiye/inşa ve kitabet muallimi Ali Mazhar Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 437/8 17.L.1316/28 Şubat 1899).

1902 yılında ise tarih dersine İzmit İdadî müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin talip olduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT. 629/27 19.S.1320/28 Mayıs 1902).

Coğrafya ve hendese dersi içinse tespit edebildiğimiz ilk veri İzmit İdadisi açıldığı yıllarda bu kadroya yapılan başvurudur. İzmit Rüşdiyesi muallim-i sanisi Hafız Mustafa Efendi "*Coğrafya neye derler? Coğrafi riyazi nedir? Küre-i arzın mahallinde devri neticesi nedir? Müselles neye nedir?*" gibi soruların yer aldığı imtihanda başarılı olamadığı gibi hem rüşdiye de hem de idadide ders vermesi uygun görülmediğinden bu muallimliklere tayin edilmemiştir (BOA., MF.MKT. 95/21 1.M.1305/ 19 Eylül 1887).

İzmit İdadisi coğrafya muallimliğinde ilk tespit edebildiğimiz muallim Recep Efendi, hendese ve hesap derslerine de girmiştir (BOA., MF.MKT. 218/7 1.S.1312/ 4 Ağustos 1894). 1907 yılına gelindiğinde ise coğrafya muallimliğinin Türkçe muallimliği ile birlikte Bitlis Darülmualimininden naklen gelen Halil Kâmil Efendi (BOA., MF.MKT. 844/37 29.M.1323 / 5 Nisan 1905) uhdesinde olduğu görülmektedir. Halil Kâmil Efendi'nin alay müftüsü olmasıyla uhdesindeki coğrafya muallimliğini İzmit İdadisi müdürü Hasip Efendi üstlenmiştir (BOA., MF.MKT. 973/30 29.Za.1324/ 14 Ocak 1907).

Mektebin resim muallimliğine ise 1887'de Sarkiz Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 101/81 17.M.1306/ 23 Eylül 1888). Sarkiz Efendi uzun yıllar aynı vazife de kalmış olmalı ki 1903 yılında da 160 kuruş maaşla mektep kadrosunda olduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT. 746-42 10.Ş.1321 / 1 Kasım 1903).

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, 1886'da açıldığı ilk günden itibaren müfredat ve muallim kadrosunu geliştirmeye çalışan İzmit İdadisinin çabaları inkâr edilmemekle birlikte bir muallimin dönem dönem birden fazla derse girdiği görülmektedir. Mektep tahsisatının her ders için farklı muallim istihdam etmeye el vermemesi başta olmak üzere, her ders için nitelikli muallim bulmak da karşılaşılan sorunlardan birisidir. Bu sebepten mevcut muallimlerden eğitim-öğretim anlamında azami derecede faydalanmaya gayret edilmiştir. Yine de ülkedeki müşterek eğitim sorunlarından birisi olan nitelikli muallim eksikliği İzmit sancağında da hissedilmiş ve bu eksiklik diğer devlet memuriyetlerindeki kimselerin ilave görev olarak muallim tayin edilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Fakat bu durum derslere muallim tayin edilen memurların hem asli hem de muallimlik vazifelerinde aksamalara sebep olmuş ve ikisi arasında bir seçim yapmaları gerektiğinde elbette ki vazife-i asliyeleri olan memurluğu tercih ederek, ilave görev olarak ifa ettikleri

muallimliği yer yer ikinci plana atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu da İzmit İdadisinin eğitim-öğretimde gaye edindiği kalite ve niteliği maalesef olumsuz etkilemiştir.

Yaşanılan durum İzmit İdadi müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin de dikkatini çekmiş olacak ki bu hususta kıymetli değerlendirmelerde bulunmuştur. Öyle ki muallimlerin muntazaman derslerine devam etmelerinin vatan evlatlarının eğitim ve öğretimlerine ihtimam göstermeleriyle tedrisatın tekmilini sağlayarak talebelerin istifadelerine sunmaları gerektiğini ifade etmiştir. Fakat muallimlerin başka vazifelerde olmaları derslere muntazaman devam etmelerine mâni olduğu gibi idadinin eğitim-öğretimini de sekteye uğratmakta ve talebelerin istifadelerini sınırlamaktaydı. Muallimlerin olmadığı vakitlerde de muktedir ve müfredata vakıf vekiller bulunması çekilen müşkülatlar arasında yer aldığını beyan etmektedir. Vekil bulunsa bile vazife-i asliyesi olmayan muallimliğe, ehemmiyet vermeyeceği gibi uzun müddettir kendi mualliminin eğitim usul ve üslubuna alışkın olan talebelerin vekalet zamanlarında beyhude vakit geçirdiklerini meslek hayatı müddetince defalarca tecrübe eden Hüseyin Hüsnü Efendi (BOA., MF.MKT. 562/26 19.S.1319/7 Haziran 1901) idadide ilave vazife olarak muallimlik yapılmasını desteklemediğini dile getirmiştir. İzmit İdadi müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin tespit, görüş ve değerlendirmeleri böylesi mühim bir meseleyi aydınlatması açısından önemlidir.

Öğrencilerin talim ve terbiyesinde muallimlerin yeri elbette yadsınamaz lakin bir meslek grubu daha var ki, yeri geldiğinde muallimlerden daha çok talebelerle bir arada olup onların durumu ile ilgilenmekte ve mektebin düzeni sağlamaktadırlar. Muallim muavini yahut mubassır olarak da adlandırılan bu görevliler İzmit İdadisinde istihdam edilmiş ve talebe sayısındaki artışa orantılı olarak zamanla sayıları arttırılmaya çalışılmıştır.

İzmit İdadisinin ilk mubassırları idadinin ağıldığı dönem, 2 Mayıs 1887 tarihinde göreve başlayan İzmitli Mehmet ve Rıfat efendilerdir (BOA., MF.MKT. 94/135 2.Z.1304 / 22 Ağustos 1887).

1890 yılına gelindiğinde İzmit İdadisinin 5 sınıfı olduğu halde istihdam edilen 4 mubassır olması sebebiyle bir sınıfın daima mubassırız kaldığı bilinmektedir. İdadi müdüriyetinin talebi üzerine Nezaret bütçesinin ikinci kısmının birinci faslının 12. maddesindeki hükme nazaran zam ve ilave ile aylık 300 kuruş maaşlı bir mubassır daha tayin edilmesine müsaade edilmiştir (BOA., İ.DH.. 1295/102432 20.R.1308 / 3 Aralık 1890).

İdris Efendi, İzmit Rüşdiye Mektebinde muallim-i sani olup rüşdiyenin ilgasıyla İzmit İdadisinde 1891 yılında açılmış olan mahreç sınıfının mubassırlığına tayin edilmiştir. 1892 yılına gelindiğinde bu vazifesine ek olarak ulum-ı diniyye muallimliği de mubassır İdris Efendi'ye ilave olunmuştur. (BOA.MF.MKT. 135-24 26.C.1309 / 27 Ocak 1892, BOA., MF.MKT. 153/70 15.R.1310/ 6 Kasım 1892, BOA.MF.MKT. 135-24 26.C.1309 / 27 Ocak 1892).

1891 yılına kadar İzmit İdadisinin mubassır sayısı öğrenci miktarına oranla arttırılmış ve 4'e kadar yükselmişken 1891 yılında idadi programlarında yapılan bir düzenleme ile hem ders hem muallim hem de mubassır sayı ve maaşlarında düşüş görülmüştür. Öyle ki 1891 yılına gelindiğinde İzmit İdadisinin 90 raddelerinde öğrencisi varken düzenleme sebebiyle sadece 1 mubassırı kaldığı görülmektedir. Bu durum idadının eğitim niteliğinde gözle görülür bir düşüşe sebep olmuştur. Devrin idadi ve aynı zaman İzmit maarif müdürü olan Edip Veysi Efendi'nin ifadesine göre 5 sınıf olan talebelerle müdür olarak yalnızca teneffüs aralarında alâkadar olması gerekirken bir mubassırları olduğu için talebeler 3 mütalaahaneye bölünmekte, biriyle mubassır biriyle Müdür Edip Veysi Efendi ilgilenirken bir mütalaahanenin daima başı boş kaldığı bu durumun da çocukların terbiye ve talimlerinde eksikliğe sebep olduğu görülmüştür. Mubassır sayısının arttırılması için Edip Veysi Efendi Taraklı Rüşdiyesinin 23 olan mevcuduna binaen münhal bulunan 248 kuruşluk muallim-i sanilik tahsisatının İzmit İdadisine aktarılmasını teklif etmiştir. Böylelikle idadi Farsça muallimi olup 5 seneden beri hizmet veren Hafız Ali Efendi'ye 100 kuruş verilerek muavin unvanıyla istihdam edilebileceği, memuriyetinin lağvedilmesiyle zarurettten hademeliğe düşürülen Osman Efendi'ye de 100 kuruş zam yapılarak hem mektebin temizlik işlerini yürütüp hem de mubassırlık edebileceği ve kalan 48 kuruşunda idadının ulum-ı diniyye muallimi olup aynı zamanda mubassır olan fakat düzenleme gereği maaşı 300 kuruştan 150 kuruşa düşen İdris Efendi'ye verilerek mektepte niteliği arttırmayı düşünmüştür. Fakat Nezaret Taraklı Rüşdiyesindeki kadronun boş olmadığını mubassırlık için de başka yerlerden karşılık bulunması gerektiğini bildirmiştir (BOA., MF.MKT. 159/155 14.B.1310 / 1 Şubat 1893).

Bu yıllarda mubassır olarak vazife gören Abdülkadir Efendi'nin maaşının 200 kuruş olduğu ve iş yüküne istinaden olsa gerek 100 kuruş zamlı 300 kuruşa yükseltildiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 179/95 19.S.1311/ 1 Eylül 1893).

1893 yılında talebe sayısının 100'ü geçmesi ve ihtiyat şubesinin de ilavesi üzerine bir mubassır ile mektebin düzeninin sağlanmasında müşkülât çekildiğinden münhal olan Adapazarı Rüşdiyesi muallim-i saniliğine mahsus 150 kuruşluk tahsisatın karşılık bulunması şartıyla şimdilik İzmit İdadisine aktarılmasına müsaade edilip İzmit Fabrika-i Hümayunu İmamı Hüseyin Hüsnü Efendi mubassır-ı sani olarak tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT. 444/29 4.Z.1316/ 1 Eylül 1893).

1899 yılında da 90 olan İzmit İdadisi talebe mevcudunun 9'u gayrimüslimken, 22 mevcudu olan ihtiyat sınıfında da 2 çocuğun gayrimüslim olduğu bilinmektedir (BOA., MF.MKT. 444/21 4.Z.1316/ 15 Nisan 1899).

1903'e gelindiğinde idadi talebe sayısının 200'e ulaştığını ve mubassır- evvel Hacı Kadri Efendi ile mubassır-ı sani Hafız Mehmet Efendi'nin görev yaptığı görülmektedir. Lakin Hacı Kadri Efendi'nin 70 yaşına ulaşması sebebiyle görevini hakkıyla ifa edemediğinden tüm işlerin Hafız Mehmet Efendi'ye kaldığı bu sebepten de 200 kuruş olan maaşına zam istediği bilinmektedir. Nezaret bu isteği bütçede karşılık olmadığı gerekçesiyle geri çevirmiştir. 1 yıl sonraysa İzmit İdadisi Müdür Hüseyin Hüsnü Efendi tarafından mubassır-ı evvel Hacı Kadri Efendi'nin tekaüde ayrılıp mubassır-ı evveliğe Hafız Mehmet Efendi'nin terfi ettirilmesi teklif edildiğinde, mubassır-ı evvel mubassır-ı sani gibi unvanların resmi olmadığı, gündüzlü idadi mekteplerinde mubassırların tamamının aynı derecede olduğu ve Hacı Kadri Efendi'nin tekaüde ayrılması için kendi istidasıyla bizzat müracaat etmesi gerektiği aksi takdirde tekaüde ayrılamayacağı ifade edilmiştir (BOA., MF.MKT. 693/39 3.M.1321/ 1 Nisan 1903, BOA., MF.MKT. 784/6 19.Ra.1322/ 3 Haziran 1904).

İzmit İdadisinde hizmet gören bir diğer meslek grubu bevvab bir diğer ismiyle hademelerdir. İzmit İdadisi açıldığı ilk vakit Ali Osman Ağa ve İbrahim Halil Ağa 125'er kuruşla hademeliğe tayin olunmuşlardır (BOA., MF.MKT. 123/86 16.R.1308/ 29 Kasım 1890).

1893 yılına gelindiğinde de aynı isimlerin hademelik yaptığı görülmektedir (BOA., MF.MKT. 138/5 23.Ş.1309/ 3 Haziran 1893). 1900 yılında ise maaşların 100 kuruşa düştüğü ve Ahmet Ağa ile Salim Ağa'nın hademelikte istihdam edildiği görülmektedir (BOA., MF.MKT. 511/10 3.Ra.1318/ 1 Temmuz 1900).

4.4. İzmit Sancağında Darümuallimin Açma Teşebbüsü

Osmanlı modernleşmesinin başarıya ulaşmasında gerekli olan nitelikli insan gücü ancak modern bir eğitim ile yetiştirilebilirdi. Bu bağlamda genel eğitimin modernizasyonu şarttı. Eğitim modernizasyonunsa en belirleyici unsuru şüphesiz mesleki eğitimini almış öğretmenlerdi.

Mesleki yeterliliğe sahip öğretmen ihtiyacı karşılamak üzere ilk Darümuallimin 16 Mart 1848 yılında İstanbul'un Fatih semtinde açılmış (Öztürk,1993, s. 551) olsa da ancak yüzyılın sonunda yeterli bir kurum haline gelebildi.

1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilk defa öğretmenlerin eğitilmesine ilişkin esaslar kapsamlı olarak yasal manada formüle edilmiştir. Nizamname'nin 52-71. maddeleri arasında tüm hükümler bu meseleye ayrılmış, erkek ve kız öğretmen okullarının açılması müfredatları eğitim süreleri belirlenmiştir (Cevad, 2002, 415-419). Buna göre İstanbul'da bir Yüksek Öğretmen Okulu kurularak rüşdiye, idadi ve sultani olmak üzere üç bölüme ayrılması her bölümün ise biri edebiyat diğeri ilim ve fen adıyla iki sınıftan müteşekkil olması öngörülmüştür (Somel, 2019, s. 169).

Taşrada hükümet okullarının yaygınlaşması vilayet ve sancaklarda öğretmen okullarının kurulmasını zorunlu kılıyordu. Vilayetlerde hükümet okulları 1849'dan itibaren açılmaya başlandıysa da İstanbul dışında Darümualliminlerin kurulması II. Abdülhamid devrinde gerçekleşti. 1875'ten önce Osmanlı İmparatorluğundaki öğretmen okulları İstanbul'da 1868'de kurulan Darümuallimin-i Sıbyan ile Darümuallimin-i Aliye'de 1874'te açılan idadi şubesi ile 1879'da açılan rüşdiye şubelerinden ibaretti. Devlet taşrada öğretmen okulları açmayı hedefleyen sistematik siyaseti ancak 1882'den sonra benimsedi (Somel, 2019, s. 171).

İzmit sancağında ise ilk Darümuallimin açma teşebbüsünün 1905 yılında olduğu görülmektedir.

İzmit İdadisi Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey muallimlik gibi mühim bir vazifenin; terbiye ve talimden ümmi denilecek derecede cahil köy imamlarına yahut maarif idaresiyle mahalli hükümetin tatbiki üzerine kaza ve merkezlerindeki rüşdiye mekteplerine 5-10 gün devam ederek usul-i cedideye yetirince vakıf olmayan ehliyetnameli muallimlere verildiğinden

yakınarak İzmit gibi müstakil bir sancakta ibtidai mektepleri için muktedir muallimler yetiştirmek üzere bir Darülmualimine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.

Mekteplerin tesisi ve devamında en büyük mesele şüphesiz tahsisatın sürekliliği olmuştur. Bu hususta da Hüseyin Hüsnü Bey Hendek Rüşdiyesi muallim-i evveliği ile Sapanca Rüşdiyesi muallim-i evveliği tahsisatlarından öteden beri ayrılan kısım ile toplam aylık 500 kuruş tedarik edilebileceğini ve idadi mektebinde Darülmualimin için bir dersane tahsis edilerek ders vermek üzere 500 kuruş maşla Bitlis Darülmualiminden İzmit İdadisi coğrafya muallimliğine naklolunan Halil Kâmil Efendi'nin uygun görüldüğünü ifade etmiştir.

Darülmualimin-i ibtidai teşkili lüzumlu görülmüş ise de diğer rüşdiyelerin ödeneklerinden kesinti yapılarak karşılık gösterilen maaşın uygun olmayacağı, bunun yerine başka bir karşılık bulunması gerekliliği Nezaret tarafında tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Hüsnü Bey; liva rüşdiyelerinden tasarruf edilen 240 kuruş ile Karamürsel'deki muhacir mekteplerinden birisi olan Sarıkum İbtidai Mektebinin 200 kuruşluk ödeneğinin mahallinden karşılanabileceğine dair teminat aldığından Sarıkum İbtidai Mektebinin 200 kuruşluk tahsisatının da eklenmesiyle toplam 440 kuruş karşılık bulmuştur. Darülmualimin muallimliğine ise, 17 seneden beri muallimlik edip İzmit İdadisinde muhtelif derslerin muallimliklerinde bulunmuş, ibraz-ı ehliyet ve iktidar edip Darülmualimin usulüne hakkıyla vakıf, idadının Türkçe muallimi Ali Rıza Efendi'yi önermiştir.

İzmit İdadi müdürü Hüseyin Hüsnü Bey'in tüm çabalarına rağmen Nezaret, liva rüşdiyelerinden 240 kuruşun tasarruf edilip edilemediğinin ispat edilmesini istemekle beraber Sarıkum İbtidai Mektebinden kaydırılacak tahsisatın emsaline uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilemeyeceğini beyan etmiştir (BOA., MF.MKT. 844/37 29.M.1323 / 5 Nisan 1905)

Görüldüğü üzere bölgesel çabaların olmasına rağmen Nezaretin bürokrasiyi işletmek adına takındığı tavır İzmit sancağında bir Darülmualimin açılmasına mâni olmuştur.

1910 yılına gelindiğinde ise Dersaadet' teki Darülmualiminden mezun olan muallimlerin 300 kuruştan az maaşla çalışmak istemedikleri gibi birçoklarının da daha fazla maaş verilse bile köy mekteplerinde çalışmaya rağbet etmediklerinden dolayı her vilayet ve müstakil liva merkezlerinde bir Darülmualimin tesisıyla burada köylü talebenin eğitilip muallim

olarak 150-200 kuruş maaşla kendi köyleri başta olmak üzere civar köylerde de istihdam edilmeyi kabul edecekleri ve bunun memleketin muallim ihtiyacına çözüm olacağı ifade edilmiştir. Nitekim İzmit'te de bu usulle bir Darülmuallimin açılması gündeme gelmiştir (BOA., MF.İBT. 291/39 22.Za.1328 / 25 Kasım 1910). Fakat Dersaadet'e yakınlığı dolayısıyla İzmit'te açılacak ibtidai mekteplere Dersaadet Darülmuallimininden mezun olanların tayiniyle İzmit'te bir Darülmuallimin açılması talebinin kabul olunamayacağı bildirilmiştir (BOA., MF.İBT. 324/2 19.Ca.1329 / 18 Mayıs 1911).

1 yıl sonra İzmit livasının muhtelif milletlerden 300 000 nüfuslu büyük bir liva olmasına rağmen maarif nimetinden yeterince istifade edemediğine vurgu yapılarak, köylü talebenin muallim olarak yetiştireceği Darülmuallimin fikri tekrar gündeme getirilmiştir. Ne değişti bilinmez ama Nezaret bu sefer teklifi kabul etmiş ve İzmit İdadisinde bir sınıf açılıp maaşının mahallinden karşılanması halinde Darülmuallimin için bir muallim yollanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca idadi mezunlarından muallimliğe talip olanların bir müddet burada usul-i cedide talim ettirildikten sonra ibtidai muallimliklerine tayin edilebileceğini bildirilmiş ve akabinde de İzmit Darülmuallimini adıyla açılan mektebe Faruk Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF. İBT. 291/39 2.S.1329 / 2 Şubat 1911).

BÖLÜM V: SONUÇ

5.1. Sonuçlar

Türk modernleşmesinin taşıyıcısı ve devamlılığını sağlayacak unsur olan eğitim meselesi ıslahatların ve modernleşme teşebbüslerinin başından itibaren Osmanlı devlet idarecilerinin ve dönem hükümetlerinin az ya da çok gündeme aldığı meselelerden birisi olmuştur. Mühendishane mekteplerinin tesisıyla başlayan Türk eğitimindeki modernleşme süreci, II. Mahmud devrindeki düzenlemelere kadar askeri alanda ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak sınırlı kalmıştır. II. Mahmud'la birlikte sivillerin eğitimiyle ilgili de reform hareketleri yapılmıştır. Fakat bu teşebbüsler maalesef İstanbul'daki birkaç mekteple sınırlı kalmıştır. Tanzimat devrine gelindiğinde ise 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlanmasıyla Türk eğitim modernleşmesi yasal manada ilk defa bir zemin kazanmıştır. İlerleyen yıllarda eğitim modernleşmesi hususundaki gelişmeler yavaş olmakla birlikte süreklilik içerisinde devam etmiştir.

Maarif idaresi; düzen ve teşkilatlanma açısından Tanzimat dönemi reformları ve özellikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sayesinde temel kavramlarına kavuşmuş olsa da bunların tatbik ve Osmanlı taşrasında yaygınlaşması ancak II. Abdülhamid saltanatı devrinde gerçekleşebilmiştir.

II. Abdülhamid saltanatında yürütülen taşradaki modern eğitim faaliyetlerine bir örnek de, müstakil sancak statüsünde olması ve payitaht İstanbul'a yakınlığı ile diğer taşra idari birimlerinden farklılık arz eden İzmit sancağıdır. İzmit sancağı modern manada ilk maarif idaresine, pek çok rüştiyeye ve sayısı yüzlerle ifade edilen modern ilkokul eğitiminin verildiği ibtidai mekteplerine yine bu dönemde, II. Abdülhamid devrinde kavuşmuştur. Bu sayede İzmit sancağı II. Abdülhamid dönemi maarif idaresi ve taşradaki eğitim modernleşmesinin karakteristik tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dönemde yaygın olarak tatbik edilen uygulama gereği müstakil bir maarif müdürü olmayan yerlerde bu vazife idadi müdürleri tarafından ilave görev olarak yürütülmüştür. Nitekim İzmit sancağı maarif idaresinin başında da İzmit İdadi müdürü yer almıştır. İzmit İdadisinin 1886 yılında tesis edilmesi ve ilk İdadi Müdürü İhsan Bey'in tayiniyle birlikte İzmit sancağı da ilk maarif müdürüne kavuşmuş oldu. Zaman içerisinde İzmit sancağı maarif idaresinde, idadi müdürüyle birlikte sandık emini, maarif kâtibi, muhasebe memuru ile refiki gibi kadroların da istihdam edildiği bilinmektedir.

Taşrada maarif idarelerinin gelişmesinde bir sonraki adım maarif komisyonlarının kurulmasıydı. Maarif komisyonları sancak ve kaza merkezlerinde bulunan kurul tarzı eğitim teşkilatlarıydı. Üyelik yapıları vilayet merkezlerindeki maarif meclislerine benzeyen bu yapılar İzmit sancak merkeziyle birlikte ona bağlı kaza ve nahiyelerde de tesis edilmiştir. Bu bağlamda İzmit merkez livada idadi inşa edilmeden evvel ,1885'ten önce, Adapazarı kazası ve Sapanca nahiyesinde 1880'li yıllarda, Karamürsel kazasında 1878'de maarif komisyonları tesis edilmiştir. Fakat 1892'ye gelindiğinde İzmit sancağının çoğu kazasında maarif komisyonlarının daha kurulamamış olduğu görülmektedir. Bunun üzerine mevcut mektepleri ıslah edip sayısını arttırmak ve idarelerini sağlamak adına bir an evvel maarif komisyonlarının diğer kazalarda da kurulması hususunda mutasarrıflığa emir verilmiştir. 1 yıl sonraysa bu ihtarın neticeleri görülmüştür. Kaza ve nahiyelerdeki mevcut komisyonlar ıslah edilirken olmayan nahiyelerde de maarif komisyonları tesis edilmiştir. Hendek kazasında 1893, Geyve kazasında 1897 ona bağlı Akhisar nahiyesinde 1894, Taraklı nahiyesinde 1901, Yalova kazasında ise 1906 yılında maarif komisyonlarının tesis edildiği tespit edilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağı dahilinde Osmanlı devletinin o dönemki modernleştirilmiş ilköğretim politikası gereği ibtidai mektepler inşa edildiği gibi mevcut eski usulle tedrisat yapan sıbyan mektepleri de ibtidailere dönüştürülmüştür.

Maarif-i Umumiye Nezareti idaresindeki okulların vilayet/liva ve kazalardaki dağılımını içeren Maarif-i Umumiye istatistiklerinde 1896-1897 dönemi İzmit sancağında 687 ilkokulun bulunduğu ve bunların sadece 36 tanesinin usul-i cedide üzere eğitim veren ibtidailer olduğu hususunda veriler bulunmaktadır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında yapılan evrak taraması neticesinde II. Abdülhamid saltanatı yıllarında 1876-1909 arası İzmit sancağında eş zamanlı olmamakla birlikte 132 farklı usul-i cedide üzere tedrisat yapan ibtidainin eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca 1895 yılında Adapazarı kaza merkezine bağlı 69 köy, 1908 yılında Taraklı nahiyesi dahilindeki 9 köy ile 1909'da Akhisar nahiyesine tabi 24 köy içinde ibtidai mektebi açılması planlanmıştır.

Dönem içerisinde İzmit sancağı demografik açıdan incelendiğinde başta merkez ve Adapazarı kazası olmak üzere bazı kazalarında gayrimüslim ve Müslüman nüfusun neredeyse yarı yarıya olduğu görülmektedir. Bu durumda gayrimüslimler için de özellikle Türkçe eğitimi hususunda bir politika takip edildiği bilinmektedir.

Gayrimüslim mekteplerine Türkçe muallimi tayini konusunda mahalli ve merkezi idareler her daim birkaç hususu göz önünde bulundurmuştur. İlk olarak muallim tayin edilecek kişilerin cemaat dışından, Müslüman ve Türk olmasına dikkat edilmiştir. İkinci olarak da eğer mümkünse herhangi bir kadro ile devlet memuriyetinde bulunmasına ve ek vazife olarak Türkçe muallimliği yapmasına özen gösterilmiştir. Bu sayede muallim tayin edilecek kişinin devlete olan bağlılığında şüpheye yer bırakılmamaktadır. Zira gayrimüslim mekteplerinde görev alan Türkçe muallimleri aynı zamanda o okuldaki devletin temsilcisi ve teftiş mekanizması olarak yer almaktaydı.

Yine de muallimlerin devlete olan mevcut sadakatlerini daha da perçinlemek adına normal şartlarda vazifelendirildikleri bu gibi mektepler özel okul statüsünde olduğundan Maarif Nizamnamesi gereğince tüm masrafları cemaate aitse de gayrimüslim milletlerinin mekteplerindeki Türkçe muallimlerinin maaşları maarif tahsisatından ödenerek devlete olan mevcut bağlılık ve güvenilirlikleri teminat altına alınmıştır. Böylelikle İzmit Ermeni ve Rum mektepleri ile Adapazarı Ermeni ve Rum mekteplerinde dönem boyunca bizzat mahalli hükümet tarafından Türkçe muallimi görevlendirilmiştir.

Türk eğitim modernleşmesi boyunca yerel mali kaynaklar taşrada maddi açıdan güvenilir ve kurumsal manada düzenli bir ilköğretim sisteminin kurulması için gerekli olan istikrar ve devamlılığı sağlamakta yetersiz kalmıştır. Her bölgenin mali kaynakları birbirinden farklı niteliklere sahip olup yerel kaynakların etkin bir biçimde harekete geçirilmesi önemli ölçüde ahalinin eğitime bakışına bağlıydı. Yerel maarif idareleri bölgelere ve nüfus gruplarına göre değişen maddi ve kültürel koşullarla yüz yüze gelmekteydiler.

İzmit sancağı da tıpkı diğer mahalli idareler gibi ibtidai mektepler için çeşitli yerel mali kaynak bulmaya gayret etmiştir. İbtidailer için evkaf-ı münderise adı verilen, gelir kaynakları sarf olunacak müesseseleri mevcut olmayan vakıfların kaynakları, hayır işleri için ayrılan paralar, okullar için inşa olunan yerlerden alınan kiralar, okul taksitleri, piyango hasılatı ve eşraftan yapılan bağışlardan kaynak temin edilmeye çalışılmıştır.

Özellikle kira gelirleri olan mülkler bu hususta en büyük kalemi teşkil etmektedir. Örneğin; İzmit Demiryolu İstasyonu civarında bulunup daha evvel maarif namına zapt olunmuş metruk kabristan arsasına İzmit ibtidai mekteplerinin masraflarına karşılık olmak üzere bir baraka inşa edilmiş ve kiraya verilmiştir.

İzmit ibtidai mekteplerine bir başka gelir kaynağı da 1891 yılında liva idare meclisi kararıyla bac rüsümüne yapılan 10 para zam neticesinde aylık 1750 kuruşu bulan hasılattır. 1897'de Buğday Meydanında kira getiren iki dükkânın olduğu da bilinmektedir. 1903 yılına gelindiğinde İzmit sancağı genelinde evkaf-ı münderiseden 58 kıta akarın maarif adına kaydedildiği görülmektedir. 1 yıl sonraysa evkaf-ı münderise gelirlerini hesaplamak ve henüz kaydolunmayan kaynakların kimlerin ellerinde olduğunu tespit etmek adına muhasebe memuru Ali Mazhar Efendi Geyve, Adapazarı ve Kandıra kazaları dahilindeki köy ibtidailerini teftiş ederken, imtihan-ı umumiden sonra da idadi muallimlerinden Ali Rıza Efendi'nin merkez liva Karamürsel ve Yalova kazalarına gönderileceği öğrenilmektedir.

1908 yılında yapılan tahkikatta Buğday Meydanındaki dükkân ile beraber Gazibaba civarındaki Atik Mektep binası yeniden inşa olunurken Ömerağa mahallesindeki iki dükkân ve orman tezkere memuru idaresi binasının kira gelirlerinin maarif adına toplandığı görülmektedir. Bu gelirlerden başka ücret-i tedrisiye adıyla mekteplere devam eden öğrencilerin velilerinden alınan gelirden yerel mali kaynaklar arasında yerini almaktadır. Ayrıca bağışların olduğu da bilinmektedir.

Adapazarı kaza merkezinde ise ibtidai mekteplere kaynak temini 1884 yılında yıllık 1500 kuruş getirisi olan 10 dükkân ve 1 kiraathaneden oluşan akaretin Servet Efendi'nin önderliği ve ahalinin yardımlarıyla inşa edilmesiyle sağlanmıştır.

Eğitim gelirleri açısından Karamürsel kazası incelendiğindeyse 1884 yılında Karamürsel İbtidai Mektebinin gelir tahsilinde görülen müşkülâtı halletmek adına 6000 adet bilet tab ettirilerek satışı yapıldığı ve elde edilen gelirin mektep için harcandığı bilinmektedir. 1897 yılında ise Karamürsel maarif idaresinin evkaf-ı münderiseden olmak üzere 12 dükkân zeytinlik ve armutluğu olduğu fakat 2 kişi tarafından gelirlerin zapt edildiği görülmektedir. 1905 yılına gelindiğinde Karamürsel İbtidai Mektebine ait olup belediye tarafından kiralanmış bir dairesi olduğu da ulaşılan bilgiler arasındadır.

Kandıra kazasında ise 1903 yılında mahalli ibtidai mekteplerine gelir getirmesi adına 2 oda, 3 dükkân ve bir ahır olan kahvehane Maarif Nezareti adına tapuya kaydedilmiştir.

İzmit sancağının bir diğer kazası Geyve'de ibtidai mekteplere gelir getiren ve kayıtlara geçmiş evkaf-ı münderise, Süleyman Paşa Taamiyesidir. Geyve'deki bir başka evkaf-ı münderise olan Sarıgazi köyü Biçarezade Mehmet Çelebi Camii, mektep ve imaretine ait

vakfiyede yıllık 2300 kuruş ayrıldığını görmekteyiz. Ayrıca Geyve kazasında bahçe, kapan, 9 parça tarla, kiremit ocağı, hane gelirleri ve Sakarya nehri üzerinde maarif adına bir sal işletildiği ve gelirinin yine mahalli ibtidai mekteplerine aktarıldığı bilinmektedir.

Geyve kazasına bağlı Taraklı nahiyesinde ise 1906 yılına gelindiğinde ibtidai mektebine gelir olarak öğrencilerden toplanan ücret-i tenviriyeye ilave olarak mahalle pazarına getirilen her nevi erzak için araba başına 40 para, merkep başına ise 10 para duhuliyeye ücreti alındığı görülmektedir.

1908 yılında ise hasılatı mahalli mekteplere ait olmak üzere Taraklı nahiyesinde yardımsever ahali ianesiyle inşa edilen 1 dükkân olduğu ve Geyve kazasına tabi Akhisar nahiyesi merkezindeki ibtidai mektepleri muallimin maaşlarına karşılık olarak 7 dükkân ile 7 odayı kapsayan bir dairenin ve 400 zira ölçüsünde bir bahçenin Maarif Nezareti adına tapu kaydı yapıldığı görülmektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere İzmit sancağı mahalli idareci ve ahalisi II. Abdülhamid devri müddetince modern eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi hususunda gayret içerisinde olmuş ve özellikle ibtidai mekteplere gelir bulmak adına ellerindeki tüm imkanları kullanmışlardır. Ama çeşitlilik arz eden ve sürekliliği olmayan gelir kaynakları sebebiyle maarif gelirlerinde dönem dönem iniş-çıkışlar olmuştur.

Türk eğitim modernleşmesi içerisinde Osmanlı'nın diğer birçok vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi, İzmit sancağında da ilk açılan modern okullar rüşdiye mektepleri olmuştur. Bu okullar sayesinde İzmit sancağı ve çevresi, XIX. asırda eğitim açısından diğer taşra bölgelerine nazaran ileri bir düzey yakalamıştır. Bu dönemde sancak dahilinde inşa edilen rüşdiyelerin planları incelendiğinde yemekhane, teneffüshane, nakışhane gibi eğitim-öğretim kalitesini arttıramaya yönelik bölümlerin olduğu görülmektedir.

İzmit sancağında ilk rüşdiye 1858 yılında İzmit Rüşdiyesi adıyla merkez kazada açılmıştır. II. Abdülhamid devri 1891 yılına gelindiğinde, İzmit sancağına ait maarif gelirleri sancak dahilinde mevcut olan mekteplerin idaresine yeterli olmadığından, idadi açılan mahallerde rüşdiye talebe ve muallimlerinin idadiye nakli kararı gereğince İzmit Rüşdiye Mektebi ilga edilerek öğrenciler idadi mektebine nakledilmiştir.

Kazanın hükümete ait tek inas rüşdiyesi olan İzmit İnas Rüşdiyesi de 1895 yılında açılmıştır.

Adapazarı'nda ise ilk rüşdiye mektebi 1865'te açılmış olsa da 1892 yılında yeni baştan inşa edilen mektebe Adapazarı Hamidiye Rüşdiyesi adı verilmiştir. Adapazarı'na bağlı Sapanca nahiyesinde üçüncü derece olarak açılan rüşdiye ise 1889 yılına tarihlenmektedir.

Üçüncü derece itibar olunan Hendek Rüşdiyesi 1871 yılına tarihlenmekle birlikte faal olduğu yıllar yine II. Abdülhamit devrine tekabül etmektedir.

Karamürsel ve Taraklı rüşdiyelerinin 1872 yılı, Kandıra Rüşdiyesinin 1863 yılı, Geyve Rüşdiyesinin ise 1864 beri var olduğu bilinse de verimli hizmet dönemleri sancaktaki diğer okullar gibi II. Abdülhamid saltanatına rastlamaktadır.

Akhisar Rüşdiyesinin de 1872 yılında nim rüşdiye statüsünde faaliyet göstermeye başladığı görülmektedir.

Yalova Rüşdiyesinin ise 1902 yılında yeniden inşası için girişimlerinde bulunulduğu görülmektedir. İzmit sancağında II. Abdülhamid devrine gelindiğinde mevcut rüşdiyeler yeni baştan inşa edilmiş yahut kapsamlı tadilatlardan geçirilmiştir. Rüşdiyesi olmayan yerleşim birimlerine de rüşdiyeler tesis edilerek maarif yolunda hizmetlerde bulunulmuştur.

Sancağın tek idadisi olan İzmit İdadisi ise 1886 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. İdadinin gelişimi ve faaliyetleri üzerinden Osmanlı taşra idadilerinin geçirdiği tüm evre ve düzenlemeler görülebilmektedir. 1886'da açıldığı ilk günden itibaren müfredat ve muallim kadrosunu geliştirmeye çalışan İzmit İdadisinin çabaları inkâr edilmemekle birlikte bir muallimin dönem dönem birden fazla derse girdiği görülmektedir. Mektep tahsisatının her ders için farklı muallim istihdam etmeye el vermemesi başta olmak üzere, her ders için nitelikli muallim bulmak da karşılaşılan sorunlardan birisidir. Bu sebepten mevcut muallimlerden eğitim-öğretim anlamında azami derecede faydalanmaya gayret edilmiştir. Yine de ülkedeki müşterek eğitim sorunlarından birisi olan nitelikli muallim eksikliği İzmit sancağında da hissedilmiş ve bu eksiklik diğer devlet memuriyetlerindeki kimselerin ilave görev olarak muallim tayin edilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Fakat bu durum derslere muallim tayin edilen memurların hem asli hem de muallimlik vazifelerinde aksamalara sebep olmuş ve ikisi arasında bir seçim yapmaları gerektiğinde elbette ki vazife-i asliyeleri olan memurluğu tercih ederek, ilave görev olarak ifa ettikleri

muallimliği yer yer ikinci plana atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu da İzmit İdadisinin eğitim-öğretimde gaye edindiği kalite ve niteliği maalesef olumsuz etkilemiştir

Dönem boyunca açılan bu okulların en büyük problemi mali kaynak temininden sonra usul-i cedideye vakıf muallimlerin vazifelendirilmesi olmuştur. Zira imparatorlukta II. Abdülhamid devrine gelindiğinde tüm öğretmen ihtiyacını karşılamak için İstanbul'daki Darülmualimin ve taşradaki toplam 32 taşra Darülmualimininden yetişen öğretmen adayları sayı olarak yeterli olmamaktaydı. Dönemin eğitim hamleleri ve okullaşma sayısı göz önüne alındığında yetişmiş öğretmen ihtiyacı daha da belirginleşmektedir. Bu durum öğretmen temini için başka kaynaklara başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Tanzimat devrinde olduğu gibi II. Abdülhamid devrinde de dönemin darülmualimin ve darülmualimat haricindeki yüksekokullarından, medreselerden, askerler, memurlar ve din görevlileri arasından öğretmen istihdam edilmiştir. Öğretmen ihtiyacı için başlıca kaynak medreselilerdi. İbtidailerin genelinde medrese kökenli öğretmenler vazife almıştır. Rüşdiye ve idadilerdeki din, ahlâk, Farsça ve Arapça derslerini yine medreseliler verirken fen ve sosyal bilimler derslerinde ihtiyaç durumunda subaylardan da yararlanılmıştır. Özellikle yabancı dil derslerinde gayrimüslim kimselere de başvurulduğu görölmektedir. Bu kaynaklar haricinde esas mesleği öğretmenlik olmamakla birlikte devlet memurlarından, idadi mezunları ve din görevlilerinden de faydalanılarak öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Tüm bu kaynaklara rağmen yine de öğretmen ihtiyacının tam olarak karşılandığı söylenemez. Bu sebepten sık sık imtihanlar açılmış, başarılı olanlara ehliyetnameler verilerek okullarda istihdam edilmiştir. Fakat İzmit sancağındaki muallim istihdamlarından da göröleceği üzere öncelik her zaman Darülmualimin mezunlarına verilmiş olup, başvuru olmadığı takdirde diğer öğretmen kaynaklarına başvurulmuştur. İzmit sancağında özellikle ibtidailerin yetişmiş öğretmen ihtiyacını sancak iğerisinden temin etmek adına 1905 yılında İzmit İdadisi bünyesinde bir darülmualimin açılması için girişim de bulunulmuş olsa da bu teşebbüs neticesiz kalmıştır.

II. Abdülhamid devri taşra maarif teşkilat ve uygulamaları ile bu süreçler içerisinde yaşanan zorluklar, çözüm yolları; çözüm sürecinde yerelin desteğinin önemi gibi konularda İzmit sancağı eğitim-öğretim faaliyetleri meseleyi anlamak adına yol gösterici bir örnektir. Bu dönemdeki okullaşma seferberliğinden payitahta yakın olması, görece kaynaklarının Anadolu'daki diğer vilayet ve sancaklara nazaran daha iyi durumda olması ve yerelin desteği sayesinde yeni kurulan muhacir köylerine kadar ibtidai mektepler açılmış ve

ülkenin kalifiye insan ihtiyacı karşılanmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda 1876-1909 İzmit sancağı eğitim-öğretim faaliyetleri sayesinde II. Abdülhamid devri taşra maarifinin geçirdiği tüm evre ve düzenlemeler okunabilmektedir.

5.2. Öneriler

İzmit sancağı örneğinde olduğu gibi, bu tür araştırmaların İstanbul dışındaki taşra idareleri içinde yapılması, hem dönemin eğitim hayatının anlaşılması hem de günümüzde yerel tarih, eğitim tarihi ve tarih eğitimi araştırmaları ve uygulamalarının gelişimi için örnek teşkil edecektir. Hem araştırma sürecinde yaşanan gözlemler hem de araştırmanın bütününden hareketle tarihçilere, tarih eğitimcilerine, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumların idarecilerine ve şehirlerdeki yerel yöneticilere şu gibi önerilerde bulunulabilir:

-II. Abdülhamid döneminin eğitim politikaları, faaliyetleri ve kurumlarının daha net anlaşılması ve literatüre katkı sağlamak için vilayetler çapında eğitim tarihi araştırmaları yapılarak mevcut çalışmalar genişletilmelidir.

-Şehirlerdeki yerel gazete ve kaynaklar dijital ortama aktararak araştırmacılara ve okuyuculara sunulmalıdır.

-Yerel tarih-şehir tarihi araştırmalarında eğitim kurumları ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

-II. Abdülhamid döneminden günümüze kalan eğitim kurumları ve materyalleri korunmalıdır.

-Şehirlerdeki Milli Eğitim Müdürlüklerinde ve okullarda müzeler kurulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

-Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları kendi tarihçelerini hazırlamalıdır.

-Tarih Öğretmenleri derslerde modernleşme, eğitim ve yerel tarih konuları kapsamında dönemin eğitim sistemi ve kurumlarıyla ilgili etkinlikler yaptırmalıdır.

-Günümüz Suriyeli muhacirlerin eğitiminde II. Abdülhamid döneminde İzmit sancağına yerleştirilen muhacirler için uygulanan eğitim politikaları referans alınarak onların Türkiye'ye intibak süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik eğitim hizmetleri sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

- BOA., MF.İBT. 16/60, 16.S.1300 / 27 Aralık 1882
BOA., MF.İBT. 16/51, 10.M.1300 / 21 Kasım 1882
BOA., MF.İBT. 30/37, 12.M.1310 / 6 Ağustos 1892
BOA., MF.MKT. 151/30, 17.Ra.1310 / 9 Ekim 1892
BOA., MF.MKT. 242/50, 4.B.1312 / 1 Ocak 1895
BOA., MF.MKT. 283/30, 2.S.1313 / 25 Temmuz 1895
BOA., MF.MKT.1073/12, 22.B.1326 / 20 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 238/44, 30.Ca.1312 / 29 Kasım 1894
BOA., MF.MKT. 346/61, 30.B.1314 / 4 Ocak 1897
BOA., MF.MKT. 663/23, 25.C.1320 / 29 Eylül 1902
BOA., MF.MKT. 124/78, 2.C.1320 / 6 Eylül 1902
BOA., MF.MKT. 1009/82, 17.Za.1325 / 24 Temmuz 1907
BOA., MF.MKT. 1068/30, 4.B.1326 / 2 Ağustos 1908
BOA., DH.MKT. 796-6 27.Ş. 1321/ 18 Kasım 1903
BOA., MF.MKT. 1075/39, 8.Ş.1326 / 12 Eylül 1908
BOA., MF.MKT. 1069/35, 7.B.1326 / 5 Ağustos 1908
BOA., A.} MKT.MHM. 470/62, 28.L.1290 / 19 Aralık 1873
BOA., MF.MKT. 10/88, 01.R.1290 / 29 Mayıs 1873
BOA., MF.MKT. 16/52, 10.Za.1290 / 30 Aralık 1873
BOA., MF.MKT. 36/28, 12.R.1293/ 7 Mayıs 1876
BOA., MF.MKT. 36/28, 13.R.1293 / 8 Mayıs 1876
BOA., MF.MKT. 324/63, 29.S.1314 / 9 Ağustos 1896
BOA., MF.MKT. 401/6, 2.S.1316 / 22 Haziran 1898
BOA., MF.MKT. 437/34, 24.L.1316 / 7 Mart 1899

BOA., MF.MKT. 440/14, 13.Za.1316 / 25 Mart 1899
BOA.,TS.MA.e. 1372/88, 14.C.1318/ 9 Ekim 1900
BOA., MF.MKT. 807/50, 24.B.1322 / 13 Eylül 1906
BOA., MF.MKT. 421/16, 16.C.1316 / 1 Kasım 1898
BOA., DH.MKT. 649-11 10.Za.1320/8 Şubat 1903
BOA., MF.MKT. 682/50, 5.Za.1320 / 3 Şubat 1903
BOA., MF.İBT. 17/26 19.Ca.1301 /17 Mart 1884
BOA., MF.İBT. 17/76 15.Za.1301 /6 Eylül 1884
BOA.,MF.MKT. 113/89 6.Ra.1307 /31 Ekim 1889
BOA., MF.MKT. 413/50 16.R.1316 /3 Eylül 1898
BOA., MF.MKT. 769/2 28.Z.1321 / 16 Mart 1904
BOA., MF.MKT. 526/62 23.Ca.1318/ 18 Eylül 1900
BOA., MF.İBT. 398/57 10.Za.1330 /21 Ekim 1912
BOA., MF.İBT. 341/7 9.L.1329 /3 Ekim 1911
BOA., İ.MVL. 532/23870 10.M.1282 / 5 Haziran 1865
BOA., MVL. 705/48 3.M.1282/ 29 Mayıs 1865
BOA., MF.MKT. 11/121 6.Ca.1290 / 2 Temmuz 1873
BOA., MF.MKT. 102/8 2.S.1306 /8 Ekim 1888
BOA., Y. MTV.66/45, 07.S.1310 / 31Ağustos 1892
BOA., İ.HUS. 3/53 10.S.1310 / 3 Eylül 1892
BOA., Y. MTV.68/69, 17.Ra.1310 / 9 Ekim 1892
BOA., MF.MKT. 148/59 1.S.1310 / 25 Ağustos 1892
BOA., MF.MKT. 148/83 7.S.1310 / 31 Ağustos 1892
BOA., MF.MKT. 153/106 20.R.1310 / 11 Kasım 1892
BOA., MF.MKT. 406/42 2.Ra.1316 /21 Temmuz 1898
BOA., MF.MKT. 892/2 1.N.1323 /30 Ekim 1905
BOA., MF.MKT. 894/38 17.N.1323 /15 Kasım 1905
BOA., MF.MKT. 1072/38 20.B.1326 / 18 Ağustos 1908
BOA.,DH.MKT. 2037/56 12.Ca.1310/ 1 Ocak 1893
BOA., MF.MKT. 549/2 6.Z.1318 / 27 Mart 1901

BOA., MF.İBT. 108/26 11.N.1319 / 22 Aralık 1901
BOA., DH.MKT. 2576/114 8.L.1319/ 23 Ocak 1902
BOA., DH.MKT. 601-63 8.B.1320/ 26 Ekim 1902
BOA., DH.MKT. 789/16 16.Ş.1321 / 7 Kasım 1903
BOA. MF.MKT. 816/52 27.N.1322 / 17 Kasım 1904
BOA., MF.MKT. 2/103 5.Ca.1289 / 11 Temmuz 1872
BOA., MF.MKT. 24/90 29.Z.1291 / 6 Şubat 1875
BOA., MF.MKT. 48/46 21.R.1294 / 5 Nisan 1877
BOA., MF.MKT. 402/7 8.S.1316 / 8 Temmuz 1898
BOA.,MF.İBT. 281-/57 25.B.1328 /2 Ağustos 1910
BOA., MF.İBT. 284/34 1.N.1328 /6 Eylül 1910
BOA., MF.İBT. 284/39 1.N.1328 /6 Eylül 1910
BOA., MF.İBT. 298/19 19M.1329 /20 Ocak 1911
BOA., MF.İBT. 379/77 9.B.1330 /24 Haziran 1912
BOA., MF.MKT. 36/56 17.R.1293 / 13 Mayıs 1876
BOA.,MF.MKT. 37/57 6.R.1293 / 30 Mayıs 1876
BOA., MF.İBT. 15/44 22.C.1297 /1 Haziran 1880
BOA., MF.İBT. 27/63 28.Ş.1308 /8 Nisan 1891
BOA., MF.MKT. 127/66 19.Ş.1308 / 30 Mart 1891
BOA., MF.MKT. 327/61 15.S.1314 /26 Temmuz 1896
BOA., MF.MKT. 350-48 9.L.1314 /13 Mart 1897
BOA., MF.İBT. 56/53 20.C.1314 /26 Kasım 1896
BOA., MF.MKT. 367/41 19.Ra.1315 / 18 Ağustos1897
BOA., MF.MKT. 384/9 27.Ş.1315 /21 Ocak 1898
BOA., MF.MKT. 480/56 18.Ş.1317 / 22 Aralık 1899
BOA., MF.MKT. 645/21 15.R.1320 / 22 Temmuz 1902
BOA., MF.MKT. 694/58 8.M.1321 / 6 Nisan 1903
BOA., MF.MKT. 859/24 25.Ra.1323 / 30 Mayıs 1905
BOA., MF.MKT. 16/105 17.Za.1290 / 6 Ocak 1874
BOA., MF.MKT. 159/56 8.B.1310 / 26 Ocak 1893

BOA., MF.MKT. 161/78 9.Ş.1310 / 26 Şubat 1893
BOA., MF.MKT. 139/67 29.N.1309 / 27 Nisan 1892
BOA., BEO. 981/73541 20.S.1315/ 21 Temmuz 1897
BOA., Y. MTV.68/69, 17.Ra.1310 / 9 Ekim 1892
BOA., MF.MKT. 148/59 1.S.1310 / 25 Ağustos 1892
BOA., MF. MKT 241/27 29.C.1312 / 28 Aralık 1894
BOA., MF. İBT 238/59 17.C.1327 / 6 Temmuz 1909
BOA., MF. İBT 250-51 14.Za.1327 / 27 Kasım 1909
BOA., MF. MKT 498-25 19.Z.1317 / 20 Nisan 1900
BOA., MF. MKT 1062-31 27.Ca.1326 / 24 Haziran 1908
BOA., MF. MKT 1073-58 24.B.1326 / 22 Ağustos 1908
BOA., MF. İBT 251-50 19.Za.1327 / 2 Aralık 1909
BOA., MF. MKT 1/72 5.R.1289 / 12 Haziran 1872
BOA., MF. MKT 5/68 21.B.1289 / 24 Eylül 1872
BOA., MF. MKT 5/75 21.B.1289 / 24 Eylül 1872
BOA., MF. MKT 33/125 30.Z.1292 / 27 Ocak 1876
BOA., MF. MKT. 63/125 3.Ş.1296 / 23 Temmuz 1879
BOA., MF. MKT. 61/12 22.Ra.1296 / 16 Mart 1879
BOA., MF. MKT. 63/74 18.B.1296 / 8 Temmuz 1879
BOA., MF. MKT. 65-50 27.B.1297 / 5 Temmuz 1880
BOA., MF. MKT. 91/14 23.Ş.1303 / 27 Mayıs 1886
BOA., DH. MKT. 2339/128 2.M.1318 / 2 Mayıs 1900
BOA., MF. MKT. 492/39 12.Za.1317 / 14 Mart 1900
BOA., MF. MKT. 494-21 16.Za.1317 / 18 Mart 1900
BOA., MF. MKT 503-49 14.M.1318 / 14 Mayıs 1900
BOA., MF. MKT. 558/19 27.M.1319 / 16 Mayıs 1901
BOA.,MF. MKT. 520/11 15.R.1318 / 12 Ağustos 1900
BOA., MF. MKT. 657/35 7.C.1320 / 11 Eylül 1902
BOA., MF. MKT. 777/27 18.S.1322 / 4 Mayıs 1904
BOA., MF. MKT. 1165/28 7.M.1329 / 8 Ocak 1911

BOA., .MF. İBT 324/13 19.Ca.1329 / 18 Mayıs 1911
BOA., MF. MKT. 1067/69 27.C.1326 / 27 Temmuz 1908
BOA., MF.MKT. 574/43 6.Ca.1319 / 21 Ağustos 1901
BOA., HH.THR. 360-3 11.L.1321 / 31 Aralık 1903
BOA., ML.EMM. 498/ 21 23.Şu.1320 / 8 Mart 1905
BOA., ML.EMM. 581/46 9.Za.1322/ 15 Ocak 1905
BOA., HH.THR. 360/1 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., HH.THR. 360/4 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., HH.THR. 360/6 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., HH.THR. 360/5 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., HH.THR. 360/8 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., HH.THR. 360/10 11.L.1321/ 31 Aralık 1903
BOA., MF.MKT. 893/45 12.N.1323/ 10 Kasım 1905
BOA., ML.EEM. 622/1 13.B.1323/ 13 Eylül 1905
BOA., MF.MKT. 961/57 12.N.1324 / 30 Ekim 1906
BOA., MF.MKT. 345/29 24.B.1314/ 29 Aralık 1896
BOA., MF.MKT. 346/52 30.B.1314/ 4 Ocak 1897
BOA., MF.MKT. 355/23 6.Za.1314/ 8 Nisan 1897
BOA., MF.MKT. 584/46 24.C.1319/ 8 Ekim 1901
BOA., MF.MKT. 1064/44 7.C.1326/ 7 Temmuz 1908
BOA., MF.MKT. 480/20 17.Ş.1317/ 21 Aralık 1899
BOA., DH.MKT. 2296/88 12.N.1317/ 14 Ocak 1900
BOA., DH.MKT. 2396/52 1.Ca.1318/ 27 Ağustos 1900
BOA., MF.MKT. 489/43 29.L.1317/ 2 Mart 1900
BOA., MF.MKT. 790/91 29.R.1322/ 13 Temmuz 1904
BOA., MF.MKT. 1063/16 30.Ca.1326/ 30 Haziran 1908
BOA., MF.MKT. 1066/36 18.C.1326/ 18 Temmuz 1908
BOA., MF.MKT. 1074/35 1.Ş.1326/ 29 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 679/56 19.L.1320/ 19 Ocak 1903
BOA., MF.MKT. 1059/70 15.Ca.1326/ 15 Haziran 1908

BOA., MF.MKT. 1069/1 6.B.1326/ 4 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 204/72 10.S.1326/ 14 Mart 1908
BOA., A.} MKT.MHM. 278/52 14.R.1280 /28 Eylül 1863
BOA., MVL. 679/74 3.M.1281 / 8 Haziran 1864
BOA., İ. MVL. 510/23032 16.M.1281 / 21 Haziran 1864
BOA., MF. MKT. 1/106 10.R.1289 / 17 Haziran 1872
BOA., MF. MKT. 3/143 13.C.1289 / 18 Ağustos 1872
BOA., MF. İBT. 1/67 21.R.1289 / 28 Haziran 1872
BOA., MF. İBT. 15/151 15.Ca.1299 / 4 Nisan 1882
BOA., ŞD. 874/47 29.Ş.1303 / 2 Haziran 1886
BOA., MF. MKT. 75/106 12.Ca.1299 / 1 Nisan 1882
BOA., MF. İBT. 15/154 29.Ca.1299 / 18 Nisan 1882
BOA., MF.MKT. 335/46 14.M.1316/ 4 Haziran 1898
BOA., MF. MKT. 445/1 6.Z.1316 / 17 Nisan 1899
BOA., MF. MKT. 644/33 11.R.1320 / 18 Temmuz 1902
BOA., MF. MKT. 547/35 25.Za.1318 / 16 Mart 1901
BOA., MF. MKT. 725/36 17.Ca.1321 / 11 Ağustos 1903
BOA., MF. İBT. 127/21 4.Ş.1320 / 6 Kasım 1902
BOA., MF. MKT. 691/21 17.Z.1320 / 17 Mart 1903
BOA., MF. MKT. 917/ 43 19.M.1324 / 15 Mart 1906
BOA., MF. İBT. 175/98 9.Ra.1324 / 3 Mayıs 1906
BOA., MF. İBT. 181/63 17.Ş.1324 / 6 Ekim 1906
BOA., MF. MKT. 919/27 1.S.1324 / 27 Mart 1906
BOA., MF. MKT. 956/58 17.Ş.1324 / 6 Ekim 1906
BOA., MF. MKT. 968/8 27.L.1324 / 14 Aralık 1906
BOA., MF. İBT. 198/29 8.N.1325 / 15 Ekim 1907
BOA., MF. MKT. 1112/63 10.Ra.1327 / 1 Nisan 1909
BOA., MF. İBT. 225/51 14.S.1327 / 7 Mart 1909
BOA., MF. İBT. 229/8 28.S.1327 / 21 Mart 1909
BOA., MF. MKT. 1108/12 27.S.1327 / 20 Mart 1909

BOA., MF. MKT. 1121/37 29.R.1327 / 20 Mayıs 1909
BOA., MF. İBT. 232/47 17.R.1327 / 8 Mayıs 1909
BOA., DH.MKT. 2296/88 12.N.1317/ 14 Ocak 1900
BOA., DH.MKT. 2396/52 1.Ca.1318/ 27 Ağustos 1900
BOA., MF.MKT. 489/43 29.L.1317/ 2 Mart 1900
BOA., MF. MKT.1064/27 5.C.1326/ 5 Temmuz 1908
BOA., DH. MKT.1136/27 7.Za.1324/ 23 Aralık 1906
BOA., MF. MKT.975/16 16.Z.1324 / 31 Ocak 1907
BOA., MF. MKT.191/6 15.R.1325 / 28 Mayıs 1907
BOA., MF. MKT.1135/38 15.C.1327 / 4 Temmuz 1909
BOA., MF. İBT.235/21 25.Ca.1327 / 14 Haziran 1909
BOA., MF. MKT.53/167 5.Ra.1295/ 9 Mart 1878
BOA., MF. MKT.55/85 14.R.1295/ 17 Nisan 1878
BOA., MF. MKT.60/138 17.Ra.1296/ 11 Mart 1879
BOA., MF. MKT.65/146 6.L.1297 / 11 Eylül 1880
BOA., MF. MKT.74/38 28.S.1299/ 19 Ocak 1882
BOA., MF. MKT.421/41 20.C.1316/ 5 Kasım 1898
BOA., ŞD. 993/46 20.R.1319/ 6 Ağustos 1901
BOA., MF. MKT. 477/4 9.B.1317/ 13 Kasım 1899
BOA., MF. MKT.481/22 20.Ş.1317/ 24 Aralık 1899
BOA., MF. MKT. 485/34 30.N.1317/ 1 Şubat 1900
BOA., MF. MKT. 485/34 30.N.1317/ 1 Şubat 1900
BOA., MF. MKT. 557/34 20.M.1319/ 9 Mayıs 1901
BOA., MF. İBT. 119/58 12.S.1320/ 21 Mayıs 1902
BOA., MF. İBT. 207/112 16.R.1326/ 18 Mayıs 1908
BOA., MF. MKT.1033/39 29.Za.1325/ 3 Ocak 1908
BOA., MF. İBT. 227/64 22.S.1327/ 15 Mart 1909
BOA., MF. İBT. 213/138 17.B.1326/ 15 Ağustos 1908
BOA., MF. MKT. 1074/7 27.B.1326/ 25 Ağustos 1908
BOA., MF. İBT. 214/22 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908

BOA., MF. MKT. 1088/50 28.Za.1326/ 22Aralık 1908
BOA., MF. MKT. 1103/55 7.S.1327/ 28 Şubat 1909
BOA., MF. İBT. 223/108 29.M.1327/ 20 Şubat 1909
BOA., MF. İBT. 252/9 23.Za.1327/ 6 Aralık 1909
BOA., MF.MKT 92/33 21.M.1304 / 20 Ekim 1886
BOA., MF.MKT. 93/ 157 24.Ş.1304 / 18 Mayıs 1887
BOA., MF.MKT. 111/38 18.Z.1306 / 15 Ağustos 1889
BOA., MF.MKT. 138/96 3.N.1309/ 1 Nisan 1892
BOA., MF.MKT. 229/33 28.Ra.1312 / 29 Eylül 1894
BOA., MF.MKT. 246/48 29.B.1312 / 26 Ocak 1895
BOA., MF.MKT. 294/45 4.C.1313 / 22 Kasım 1895
BOA., BEO. 1002/75107 7.R.1315 / 5 Eylül 1897
BOA., BEO. 1006/75450 15.R.1315 / 13 Eylül 1897
BOA., BEO. 1013/75928 29.R.1315 / 27 Eylül 1897
BOA., BEO. 1016/76164 7.Ca.1315 / 4 Ekim 1897
BOA., BEO. 1044/78264 29.C.1315 / 25 Kasım 1897
BOA., ŞD. 217/37 25.S.1320 / 3 Haziran 1902
BOA., MF.MKT. 679/47 19.L.1320 / 19 Ocak 1903
BOA., BEO. 2211/165752 19.Ş.1321 / 10 Kasım 1903
BOA., ŞD. 219/10 7.Ş.1321 / 29 Ekim 1903
BOA., MF.MKT. 961/3 7.N.1324 / 25 Ekim 1906
BOA., MF.MKT. 961/3 22.Ş.1324 / 9 Aralık 1906
BOA., MF.MKT. 959/39 25.Ş.1324 / 14 Ekim 1906
BOA., MF.MKT. 1078/50 21.N.1326 / 17 Ekim 1908
BOA., MF.MKT. 85/101 14.R.1302/ 31 Ocak 1885
BOA., MF.MKT. 471/3 4.C.1317/ 10 Ekim 1899
BOA., MF.MKT. 574/31 6.Ca.1319/ 21 Ağustos 1901
BOA., MF.MKT. 656/55 4.C.1320/ 8 Eylül 1902
BOA., MF.MKT. 693/39 3.M.1321/ 1 Nisan 1903
BOA., MF.MKT. 718/26 15.R.1321/ 11 Temmuz 1903

BOA., MF.MKT. 791/3 1.Ca.1322/ 14 Temmuz 1904
BOA., MF.MKT. 92/115 21.R.1304/ 17 Ocak 1887
BOA., MF.MKT. 100/75 6.Z.1305 / 14 Ağustos 1888
BOA., MF.MKT. 134-40 27.Ca.1309 / 29 Aralık 1891
BOA., MF.MKT. 134/23 22.Ca.1309 / 24 Aralık 1891
BOA., MF.MKT. 134/90 9.C.1309 / 10 Ocak 1892
BOA., MF.MKT. 189/77 2.C.1311/ 11 Aralık 1893
BOA., MF.MKT. 189/97 2.C.1311/ 15 Aralık 1893
BOA., MF.MKT. 203/16 22.L.1311/ 28 Nisan 1894
BOA., MF.MKT. 238-16 29.Ca.1312 /28 Kasım 1894
BOA., MF.MKT. 273/36 20.M.1313/ 13 Temmuz 1895
BOA., MF.MKT. 358/62 20.M.1315/ 21 Haziran 1897
BOA., MF.MKT. 396/33 3.M.1316 / 24 Mayıs 1898
BOA., MF.MKT. 475/52 25.C.1317 / 31 Ekim 1899
BOA., MF.MKT. 542/2 27.Ş.1318 / 20 Aralık 1900
BOA., DH.MKT. 929/34 26.Za.1322/ 1 Şubat 1905
BOA., MF.MKT. 909/48 7.Z.1323/ 2 Şubat 1906
BOA., BEO. 3188/239081 14.L.1325 / 20 Kasım 1907
BOA., MF.MKT. 1162/49 6.L.1328 / 11 Ekim 1910
BOA., MF.MKT. 89/4 3.Ra.1303 / 10 Aralık 1885
BOA., MF.MKT. 94/42 14.L.1304 / 6 Temmuz 1887
BOA., MF.MKT. 189/116 3.C.1311 / 12 Aralık 1893
BOA., MF.MKT. 369/23 20.R.1315 / 18 Eylül 1897
BOA., MF.MKT. 364/11 7.Ra.1315 / 6 Ağustos 1897
BOA., MF.MKT. 526/62 23.Ca.1318/ 18 Eylül 1900
BOA., MF.MKT. 715/19 27.Ra.1321 / 23 Haziran 1903
BOA., MF.MKT. 94/135 2.Z.1304 / 22 Ağustos 1887
BOA., İ.DH.. 1295/102432 20.R.1308 / 3 Aralık 1890
BOA.MF.MKT. 135-24 26.C.1309 / 27 Ocak 1892
BOA., MF.MKT. 159/155 14.B.1310 / 1 Şubat 1893

BOA., MF.MKT. 179/95 19.S.1311/ 1 Eylül 1893

BOA., MF.MKT. 444/29 4.Z.1316/ 1 Eylül 1893

BOA., MF.MKT. 444/21 4.Z.1316/ 15 Nisan 1899

BOA., MF.MKT. 693/39 3.M.1321/ 1 Nisan 1903

BOA., MF.MKT. 784/6 19.Ra.1322/ 3 Haziran 1904

BOA., MF.MKT. 123/86 16.R.1308/ 29 Kasım 1890

BOA., MF.MKT. 138/5 23.Ş.1309/ 3 Haziran 1893

BOA., MF.MKT. 511/10 3.Ra.1318/ 1 Temmuz 1900

DERS HOCALARI BURAYA CETVELİN KODU GELECEK

BOA., MF.MKT. 93/47 22.C.1304/ 18 Mart 1887

BOA., MF.MKT. 105/78 20.Ca.1306/ 22 Ocak 1889

BOA., MF.MKT. 174/83 27.Z.1310/ 12 Temmuz 1893

BOA., MF.MKT. 163/130 26.Ş.1310/ 13 Mayıs 1893

BOA., MF.MKT. 176/58 16.M.1311/ 30 Temmuz 1893

BOA.,MF.MKT. 232/53 13.Ra.1312/14 Eylül 1894

BOA., MF.MKT. 259/55 29.L.1312/25 Nisan 1895

BOA., MF.MKT. 801/42 24.C.1322/ 5 Eylül 1904

BOA., MF.MKT. 1009/54 16.C.1325/ 27 Temmuz 1907

BOA., MF.MKT. 153/70 15.R.1310/ 6 Kasım 1892

BOA., MF.MKT. 212/32 13.M.1312/17 Temmuz 1894

BOA., MF.MKT. 387/7 19.L.1315/13 Mart 1898

BOA., MF.MKT. 516/14 22.Ra.1318/20 Temmuz 1900

BOA., İ..AS.. 85/11 19.Ca.1327 / 8 Haziran 1909

BOA., MF.MKT. 599/18 8.L.1319/ 18 Ocak 1902

BOA., MF.MKT. 663-22 25.C.1320 / 29 Eylül 1902

BOA., MF.MKT. 973/30 29.Za.1324/ 14 Ocak 1907

BOA., MF.MKT. 982/65 24.M.1325/ 9 Mart 1907

BOA., MF.MKT. 189/77 2.C.1311/ 11 Aralık 1893

BOA., MF.MKT. 203/16 22.L.1311/ 28 Nisan 1894

BOA., MF.MKT. 629/27 19.S.1320/28 Mayıs 1902

BOA., MF.MKT. 883/68 21.B.1323/ 21 Eylül 1905
BOA., MF.MKT. 1009/54 6.Ca.1326/ 6 Haziran 1908
BOA., MF.MKT. 95/21 1.M.1305/ 19 Eylül 1887
BOA., MF.MKT. 180/27 29.S.1311/ 11 Eylül 1893
BOA., MF.MKT. 395/15 29.Z.1315/ 21 Mayıs 1898
BOA., MF.MKT. 550/29 19.Z.1318/ 9 Nisan 1901
BOA., MF.MKT. 616/63 15.Z.1319/ 25 Mart 1902
BOA., MF.MKT. 95/44 1.S.1305/ 19 Ekim 1887
BOA., MF.MKT. 101/81 17.M.1306/ 23 Eylül 1888
BOA., MF.MKT. 156/48 22.Ca.1310/ 12 Aralık 1892
BOA., MF.MKT. 218/7 1.S.1312/ 4 Ağustos 1894
BOA., MF.MKT. 170/47 18.Za.1310/ 3 Haziran 1893
BOA., MF.MKT. 126/66 12.B.1308/ 21 Şubat 1891
BOA., MF.MKT. 156/48 22.Ca.1310/ 12 Aralık 1892
BOA., MF.MKT. 437/8 17.L.1316/28 Şubat 1899
BOA., MF.MKT. 746-42 10.Ş.1321 / 1 Kasım 1903
BOA., MF.MKT. 844/37 29.M.1323 / 5 Nisan 1905
BOA., MF.İBT. 291/39 22.Za.1328 / 25 Kasım 1910
BOA., MF.İBT. 291/39 2.S.1329 / 2 Şubat 1911
BOA., MF.İBT. 324/2 19.Ca.1329 / 18 Mayıs 1911
BOA., TS. MA.e. 1381/54, 27.C.1320/ 1 Ekim 1902
BOA., MF.MKT. 1072/7, 19.B.1326/ 17 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 22/34 , 11.M.1306 / 17 Eylül 1888
BOA., MF.MKT. 101/59, 10.M.1306 / 16 Eylül 1888
BOA., MF.İBT. 28/82, 12.B.1309 / 11 Şubat 1892
BOA.,MF.İBT. 31/13 , 2.Ca.1310 / 22 Kasım 1892
BOA.,MF.İBT. 31/13 , 2.Ca.1310 / 22 Kasım 1892
BOA., MF.İBT. 270/19, 21.R.1328 / 2 Mayıs 1910
BOA., MF.MKT. 82/100, 2.R.1301 / 31 Ocak 1884
BOA., MF.MKT. 219/30, 15.S.1312 / 18 Ağustos 1894

BOA., MF.MKT. 677/25, 6.L.1320 / 6 Ocak 1903
BOA. MF.MKT. 492/52, 12.Za.1317 / 14 Mart 1900
BOA., MF.MKT. 371/44, 10.Ca.1315 / 7 Ekim 1897
BOA., MF.MKT. 681/16, 27.L.1320 / 27 Ocak 1903
BOA. MF.MKT. 131/5, 16.S.1309/ 21 Eylül 1891
BOA. MF.MKT. 962/4, 19.N.1324/ 6 Kasım 1906
BOA.,MF.MKT. 982-5/6, 24.M.1325/ 9 Mart 1907
BOA., ŞD. 190/17, 25.C .1327 / 14 Temmuz 1909
BOA., MF.MKT. 825/97, 23.R.1326/ 25 Mayıs 1908
BOA., TS.MA.e 1372/17, 26.R.1305 / 11 Ocak 1888
BOA.,MF.MKT. 100-/48, 25.Za.1305 / 3 Ağustos 1888
BOA., MF.MKT. 10/-59 10.M.1306 / 16 Eylül 1888
BOA., MF.MKT. 101/95 , 20.M.1306 / 26 Eylül 1888
BOA., MF.MKT. 101/13, 2.M.1306 / 8 Eylül 1888
BOA., MF.MKT. 137/8, 11.Ş.1309 / 11 Mart 1892
BOA., İ.TAL 45/7, 21.Ş.1311 / 27 Şubat 1894
BOA., MF.MKT., 950/58, 8.B.1324 / 28 Ağustos 1906
BOA., MF.MKT., 97145 20.Za.1324 / 5 Ocak 1907
BOA., MF.MKT. 460/29, 5.R.1317 / 13 Ağustos 1899
BOA., MF.MKT. 346/60, 30.B.1314 / 4 Ocak 1897
BOA., MF.MKT. 480/13, 15.Ş.1314 / 19 Ocak 1897
BOA., MF.MKT. 497/31 , 3.Z.1317 / 4 Nisan 1900
BOA., MF.MKT. 1069/2, 6.B.1326/ 4 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 235/62 , 1.Ca.1312 / 31 Ekim 1894
BOA., MF.MKT. 415/,10 23.R.1316 / 10 Eylül 1898
BOA., DH.İD.. 26/26, 8.M.1329 / 9 Ocak 1911
BOA.,DH.İD.. 75/8, 14.B.1331 / 19 Haziran 1913
BOA.,MF.MKT . 1172/74, 2.B.1329 / 29 Haziran 1911
BOA.,MF.MKT. 859-6/1, 27.Ra.1323/ 1 Haziran 1905
BOA.,MF.İBT. 319/19, 25.R.1329/ 25 Nisan 1911

BOA., DH.MKT. 431/16, 1.R.1313 / 21 Eylül 1895
BOA., İ.EV.. 15/17, 18.Ca.1314 / 25 Ekim 1896
BOA., BEO. 96772495 ,20.M.1315 / 21 Haziran 1897
BOA., BEO. 1003/75206, 9.R.1315 / 7 Eylül 1897
BOA., ŞD. 163/1, 29.R.1321 / 25 Temmuz 1903
BOA. ŞD. 1567/1, 29.R.1314 / 7 Ekim 1896
BOA., ŞD. 205/38, 13.Ra.1289 / 21 Mayıs 1872
BOA., MF.MKT. 33/83, 25.Z.1292/ 22 Ocak 1876
BOA., MF.MKT. 157/105, 20.C.1310 /9 Ocak 1893
BOA., MKT. 194/128 , 29.B.1311 /5 Şubat 1894
BOA., MF.MKT. 237/63 , 26.Ca.1312 /25 Kasım 1894
BOA., MF.MKT. 182/10 , 19.Ra.1311 /30 Eylül 1893
BOA., MF.MKT. 320/43, 6.M.1314 /17 Haziran 1896
BOA., MF.MKT. 363/40, 4.Ra.1315/ 3 Ağustos 1897
BOA., MF.MKT. 403/11, 12.S.1316/ 2 Temmuz 1898
BOA., MF.MKT. 406/32, 29.S.1316/ 19 Temmuz 1898
BOA., MF.MKT. 691/25 ,17.Z.1320 / 17 Mart 1903
BOA., MF.MKT. 74/ 134, 13.R.1299/ 4 Mart 1882
BOA., MF.MKT. 698/12, 22.M.1321 / 20 Nisan 1903
BOA., İ.DH.. 931/73795 18.M.1302 / 7 Kasım 1884
BOA., MF.MKT. 93/75 7.B.1304 / 1 Nisan 1887
BOA., MF.MKT. 150/31 23.L.1310 / 16 Eylül 1892
BOA., MF.MKT. 180/90 29.S.1311 / 11 Eylül 1893
BOA., MF.MKT. 681/16, 27.L.1320 / 27 Ocak 1903
BOA., MF.MKT. 139/42 21.N.1309 / 19 Nisan 1892
BOA., MF.İBT. 33/30 1.S.1311/ 14 Ağustos 1893
BOA., MF.MKT. 180/72 29.S.1311 / 11 Eylül 1893
BOA., MF.MKT. 230/46 4.R.1312 / 5 Ekim 1894
BOA., MF.MKT. 349/49 7.N.1314 / 9 Şubat 1897
BOA., BEO. 1066/79895 15.Ş.1315 / 9 Ocak 1898

BOA., MF.MKT. 474/16 19.C.1317 /25 Ekim 1899
BOA., MF.MKT. 482/43 23.Ş.1317 / 27 Aralık 1899
BOA., MF.MKT. 498/52 23.Z.1317 / 24 Nisan 1900
BOA., MF.MKT. 705/39 21.S.1321 /19 Mayıs 1903
BOA., MF.MKT. 705/43 21.S.1321 / 19 Mayıs 1903
BOA., MF.MKT. 808/16 26.B.1322 / 6 Ekim 1904
BOA., MF.MKT. 1062/18 25.Ca.1326/ 25 Haziran 1908
BOA., MF.MKT. 1036/13 18.Z.1325 / 22 Ocak 1908
BOA., İ.TAL 45/7, 21.Ş.1311 / 27 Şubat 1894
BOA., Y. EE. 131/25, 11.C.1309/12 Ocak 1892
BOA., A.}MKT.MHM. 128/10 24.B.1274 / 10 Mart 1858
BOA., A.}MKT.MHM. 128/42 29.B.1274 / 15 Mart 1858
BOA., A.AMD. 84/15 29.Z.1274 /10 Ağustos 1858
BOA., İ.DH.. 657/45708 19.B.1289 / 22 Eylül 1872
BOA., MF.MKT. 15/114 25.L.1290 / 16 Aralık 1873
BOA., MF.MKT. 4/120 1.M.1292 / 7 Şubat 1875
BOA., MF.MKT. 25/ 73 9.M.1292 / 15 Şubat 1875
BOA., MF.İBT. 5/35 1.S.1292 / 9 Mart 1875
BOA., ŞD. 206/21 23.M.1290 / 23 Mart 1873
BOA., MF.MKT. 9/ 64 5.M.1290 / 5 Mart 1873
BOA., MF.MKT. 47/63 29.Ra.1294 /13 Nisan 1877
BOA., MF.MKT. 11/59 7.B.1294 / 18 Temmuz 1877
BOA., MF.MKT. 58/93 3.Z.1295 / 28 Kasım 1878
BOA., MF.MKT. 59/16 1.M.1296 / 26 Aralık 1878
BOA., MF.MKT. 58/147 17.Z.1295 / 12 Aralık 1878
BOA., MF.MKT. 59/135 23.M.1296 / 17 Ocak 1879
BOA., MF.MKT. 60/18 3.Ra.1296 / 25 Şubat 1879
BOA., MF.MKT. 72/24 12.M.1299 / 4 Aralık 1881
BOA., MF.İBT. 16/3 4.C.1299 / 23 Nisan 1882
BOA., MF.İBT. 10/101 4.C.1299 / 23 Nisan 1882

BOA., MF.MKT. 76/45 24.B.1299 / 11 Haziran 1882
BOA., MF.MKT. 77/10 22.L.1299 / 6 Eylül 1882
BOA., MF.MKT. 96/46 25.R.1305 /10 Ocak 1888
BOA., MF.İBT. 25/68 19.Za.1307 / 7 Temmuz 1890
BOA., MF.MKT. 119/91 18.Z.1307 /5 Ağustos 1890
BOA., A.AMD. 84/15 29.Z.1274 /10 Ağustos 1858
BOA., MF.İBT. 20/16 3.R.1303 / 9 Ocak 1886
BOA., İ.DH. 1029/81072 17.B.1304 / 11 Nisan 1887
BOA., MF.MKT. 117/57 13.N.1307 /3 Mayıs 1890
BOA., MF.MKT. 118/40 2.Za.1307 /20 Haziran 1890
BOA., MF.MKT. 126/122 24.B.1308 / 1 Temmuz 1891
BOA., MF.MKT. 126/76 14.B.1308 / 23 Şubat 1891
BOA., MF.İBT. 10/102 26.C.1294 / 8 Temmuz 1887
BOA., MF.MKT. 81/59 18.L.1300 / 22 Ağustos 1883
BOA., MF.MKT. 97/98 14.B.1305 /27 Mart 1888
BOA., MF.MKT. 298/24 7.B.1313 / 24 Aralık 1895
BOA., MF. İBT. 120/74 2.Ra.1320 / 9 Temmuz 1902
BOA., MF.İBT. 143/ 67 28.L.1321 / 17 Ocak 1904
BOA., MF.MKT. 762715 22.Za.1321 / 9 Şubat 1904
BOA., MF.MKT. 815/58 16.N.1322 / 24 Kasım 1904
BOA., MF.MKT. 1091/10 18.Z.1326 /11 Ocak 1909
BOA., MF. İBT. 250/8 8.Za.1327 / 9 Kasım 1909
BOA., MF. İBT. 397/66 4.Za.1330 / 15 Ekim 1912
BOA., MF.MKT. 290/40 14.Ca.1313 / 2 Kasım 1895
BOA., MF.MKT. 290/48 14.Ca.1313 / 2 Kasım 1895
BOA., MF.MKT. 346/8 26.B.1314 / 31 Aralık 1896
BOA., MF.İBT. 57/44 16.C.1314 / 22 Kasım 1896
BOA., MF.İBT. 59/95 10.Za.1314 / 12 Nisan 1897
BOA., MF.İBT. 60/32 19.Za.1314 / 21 Nisan 1897
BOA., MF.İBT. 60/25 16.Za.1314 / 22 Ocak 1897

BOA., MF.İBT. 60/26 17.Za.1314 / 23 Ocak 1897
BOA., MF.MKT. 445/3 6.Z.1316 /17 Nisan 1899
BOA., MF.MKT. 293/56 2.C.1313 / 20 Kasım 1895
BOA., MF.MKT. 293/62 2.C.1313 / 20 Kasım 1895
BOA., MF.MKT. 385/ 14 13.N.1315 / 5 Şubat 1898
BOA., MF.MKT. 449/35 11.M.1317 / 22 Mayıs 1899
BOA., MF.MKT. 449/43 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899
BOA., MF.MKT. 449/44 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899
BOA., MF.MKT. 449/47 12.M.1317 / 23 Mayıs 1899
BOA., MF.MKT. 467/65 18.Ca.1317 / 24 Eylül 1899
BOA., MF.MKT. 539/47 15.Ş.1318 / 8 Aralık 1900
BOA., MF.MKT. 689/26 3.Z.1320 / 3 Mart 1903
BOA., MF.MKT. 692/46 28.Z.1320 / 28 Mart 1903
BOA., MF.MKT. 712-40 13.Ra.1321 / 9 Haziran 1903
BOA., MF.MKT. 483-18 25.Ş.1317 / 29 Aralık 1899
BOA., MF.MKT. 489/42 29.L.1317 / 2 Mart 1900
BOA.,MF.MKT. 520/48 17.R.1318 / 14 Ağustos 1900
BOA., MF.MKT. 491/41 7.Za.1317 / 9 Mart 1900
BOA., MF.İBT. 154/23 1.N.1322 / 9 Kasım 1904
BOA., MF.İBT. 154/59 13.N.1322 / 21 Kasım 1904
BOA., MF.İBT. 169/124 26.Ş.1323 / 26 Ekim 1905
BOA., MF.MKT. 904/2 10.Za.1323 / 6 Ocak 1906
BOA., MF.MKT. 837/1 1.M.1322 / 18 Mart 1904
BOA., MF.İBT. 156/93 29.Z.1322 / 6 Mart 1905
BOA., MF.MKT. 840/13 13.M.1323 / 20 Mart 1905
BOA., MF.MKT., 104/24, 4.R.1306 / 8 Aralık 1888
BOA., MF.İBT. 154/78 16.N.1322 / 24 Kasım 1904
BOA., MF.İBT. 194/11 16.Ca.1325 / 27 Temmuz 1907
BOA., MF.MKT. 1120/18 26.R.1327 / 17 Mayıs 1909
BOA., MF.MKT. 197/53 20.Ş.1325 / 28 Eylül 1907

BOA., MF.MKT. 1038/3 26.Z.1325 / 30 Ocak 1908
BOA., MF.MKT. 1136/2 18.C.1327 / 7 Temmuz 1909
BOA., MF.MKT. 1100/49 21.M.1327 / 12 Şubat 1909
BOA., MF.MKT. 1141/25 22.N.1327 / 7 Ekim 1909
BOA., BEO. 982/73583 21.S.1315 / 22 Temmuz 1897
BOA., MF.MKT. 367/29 19.Ra.1315 / 18 Ağustos 1897
BOA. MF.MKT. 442/18 25.C.1316 / 10 Kasım 1898
BOA. MF.MKT. 445/35 7.Z.1316 / 18 Nisan 1899
BOA., MF.MKT. 426/4 19.B.1316 / 3 Aralık 1898
BOA., MF. İBT. 260/17 19.M.1328 / 31 Ocak 1910
BOA., MF. İBT. 283/38 16.Ş.1328 / 23 Ağustos 1910
BOA., MF.MKT. 486/45 12.L.1317 /13 Şubat 1900
BOA., MF.MKT. 487/9 12.L.1317 /13 Şubat 1900
BOA., MF.İBT. 253/40 20.S.1328 /3 Mart 1909
BOA., MF. İBT. 262/87 6.S.1328 / 17 Şubat 1910
BOA., TS.MA.e. 1376/78 24.Za.1328 / 27 Kasım 1910
BOA., MF. MKT. 1154/7 8.C.1328 / 17 Haziran 1910
BOA., MF. İBT. 252/12, 23.Za.1327 / 6 Aralık 1909
BOA., ML.EEM. 808/18, 19.Ca.1326 /19 Haziran 1908
BOA., MF.İBT. 253/2 29.Za.1327 /12 Aralık 1909
BOA., MF.MKT. 722/19 6.Ca.1321 / 31 Temmuz 1903
BOA., MF. İBT.34/37 26.R.1311 / 7 Ekim 1893
BOA., MF. İBT. 2/107 6.Ra.1290 / 4 Mayıs 1873
BOA., MF. İBT. 4/117 30.Ca.1291 / 15 Temmuz 1874
BOA., MF. MKT. 18/31 22.S.1291 / 10 Nisan 1874
BOA., MF. İBT. 4/6 2.Ca.1291 / 17 Haziran 1874
BOA., MF. İBT. 7/104 10.Za.1292 / 8 Aralık 1875
BOA., MF. İBT. 8/60 28.Za.1292 / 26 Aralık 1875
BOA., MF. MKT. 131/33 24.S.1309 / 29 Eylül 1891
BOA., TS.MA.e. 1376/64 16.Ca.1311 / 25 Kasım 1893

BOA., MF. MKT. 647/12 22.R.1320 / 29 Temmuz 1902
BOA., MF. İBT. 120/46 29.S.1320 / 7 Haziran 1902
BOA., MF. MKT.896/21 29.N.1323 / 29 Temmuz 1902
BOA., MF. MKT.1016/25 8.Ş.1325 / 16 Eylül 1907
BOA., MF. MKT. 1012/49 10.B.1325 / 19 Ağustos 1907
BOA., MF. İBT. 192/111 27.Ca.1325 / 8 Temmuz 1907
BOA., ŞD. 1073/71 7.S.1326 / 11 Mart 1908
BOA., MF. MKT. 1026/51 29.L.1325 / 5 Aralık 1907
BOA., MF. İBT. 246/11 24.N.1327 / 9 Ekim 1909
BOA., MF. İBT. 246/13 24.N.1327 / 9 Ekim 1909
BOA., MF. İBT. 246/19 24.N.1327 / 9 Ekim 1909
BOA., MF. İBT. 247/80 9.L.1327 / 24 Ekim 1909
BOA., MF. MKT. 64/19 11.Ş.1296 / 14 Ağustos 1879
BOA., MF. MKT. 74/24 25.S.1299 / 16 Ocak 1882
BOA., MF. MKT. 96/72 2.Ca.1305 / 16 Ocak 1888
BOA., MF. İBT. 21/95 18.N.1305 / 30 Nisan 1888
BOA., MF. MKT. 100/107 24.Z.1305 / 1 Eylül 1888
BOA., MF. MKT. 124/42 13.Ca.1308 / 25 Aralık 1890
BOA., MF. İBT. 26/58 12.R.1308 / 25 Kasım 1890
BOA., MF. MKT. 172/90 15.Z.1310 / 30 Haziran 1893
BOA., MF. MKT. 184-32 29.Ra.1311 / 10 Ekim 1893
BOA., MF. İBT. 51/17 9.Za.1313/ 22 Nisan 1896
BOA., MF. İBT.167/48 18.B.1323/ 18 Eylül 1905
BOA., MF. MKT. 127/1 1.Ş.1308 / 12 Mart 1891
BOA., MF.MKT. 861/50 2.S.1323 / 8 Nisan 1905
BOA., MF.MKT. 856/ 12 15.Ra.1323 / 20 Mayıs 1905
BOA., MF. MKT. 1108/57 29.S.1327 / 22 Mart 1909
BOA., MF.İBT. 16/57, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882
BOA., MF.MKT. 78/45, 1.S.1300 / 12 Aralık 1882
BOA., MF.MKT. 81/106 16.Z.1300 / 18 Ekim 1883

BOA., MF.MKT. 151/70 22.Ra.1310 / 14 Ekim 1892
BOA., MF.MKT. 207/35 20.Za.1311 / 25 Mayıs 1894
BOA., MF.MKT. 296/66 18.C.1313 / 6 Aralık 1895
BOA., MF.MKT. 332/87 4.R.1314 / 12 Eylül 1896
BOA., MF.MKT. 340/51 13.Ca.1314 / 20 Ekim 1896
BOA., MF.İBT. 55/117 2.C.1314 / 8 Kasım 1896
BOA., MF.İBT. 57/87 2.C.1314 / 8 Kasım 1896
BOA., MF.MKT. 639/9 20.Ra.1320 / 27 Haziran 1902
BOA., MF.MKT. 945/69 15.C.1324 / 6 Ağustos 1906
BOA., MF.MKT. 987/54 14.S.1325 / 29 Mart 1907
BOA., MF.MKT. 985/75 2.S.1325 / 17 Mart 1907
BOA., MF.MKT. 989/48 25.S.1325 / 9 Nisan 1907
BOA., MF.MKT. 1038/47 28.Z.1325 / 1 Şubat 1908
BOA., MF.MKT. 1049/19 20.Ra.1326 / 22 Nisan 1908
BOA., MF.MKT. 959/8 23.Ş.1324 / 23 Ekim 1905
BOA., MF.MKT. 968/31 29.L.1324 / 16 Aralık 1906
BOA., MF.MKT. 1014/15 20.B.1325 / 29 Ağustos 1907
BOA., MF.İBT. 196/10 24.B.1325 / 2 Eylül 1907
BOA., MF.İBT. 196/86 3.Ş.1325 / 11 Eylül 1907
BOA., MF.İBT. 222/82 24.M.1327 / 15 Şubat 1909
BOA., MF.MKT. 1111/18 6.Ra.1327 / 28 Mart 1909
BOA., MF.İBT. 252/26 24.Za.1327 / 7 Aralık 1909
BOA., MF.İBT. 17/87 29.Za.1301 / 20 Eylül 1884
BOA., MF.MKT. 91-9 23.Ş.1303 / 27 Mayıs 1886
BOA., MF.MKT. 91/119 26.Za.1303 / 26 Ağustos 1886
BOA., MF.MKT. 188/17 19.Ca.1311 / 28 Kasım 1893
BOA., MF.MKT. 207/35 20.Za.1311 / 25 Mayıs 1894
BOA., MF.MKT. 316-38 3.Z.1313 / 16 Mayıs 1896
BOA., MF.MKT. 321/1 8.M.1314 / 19 Haziran 1896
BOA., MF.MKT. 365-4 10.Ra.1315 / 9 Ağustos 1897

BOA., MF.İBT. 17/139 6.S.1302 / 25 Kasım 1884
BOA., MF.MKT. 362/14 27.S.1315 / 28 Temmuz 1897
BOA.,MF.MKT. 3/115 9.C.1289 / 14 Ağustos 1872
BOA., MF.MKT. 28/15 9.R.1292 / 15 Mayıs 1875
BOA., MF.MKT. 55/88 14.R.1295 / 17 Nisan 1878
BOA., MF.İBT. 17/108 29.Z.1301 / 20 Ekim 1884
BOA., MF.MKT. 85/63 29.S.1302 / 18 Aralık 1884
BOA., MF.İBT. 20/44 11.C.1303 / 17 Mart 1886
BOA., MF.MKT. 90/98 16.B.1303 / 20 Nisan 1886
BOA., MF.MKT. 100/42 22.Za.1305 / 31 Temmuz 1888
BOA., MF.MKT. 604/37 27.L.1319 / 6 Şubat 1902
BOA., MF.MKT. 357/41 29.Z.1314 / 31 Mayıs 1897
BOA., MF.MKT. 650/8 29.R.1320 / 5 Ağustos 1902
BOA., ŞD. 1059/3 26.Ca.1325 / 7 Temmuz 1907
BOA., MF.İBT. 195/84 15.B.1325/ 24 Ağustos 1907
BOA., MF.İBT. 196/60 29.B.1325/ 7 Eylül 1907
BOA., MVL. 732/41 28.L.1283 / 5 Mart 1867
BOA., İ.DH.. 630/43835 26.M.1288 / 17 Nisan 1871
BOA., MF.MKT. 58/83 1.Z.1295 / 26 Kasım 1878
BOA., MF.MKT. 57/63 17.C.1295 / 18 Haziran 1878
BOA., MF.MKT. 57/60 16.C.1295 / 17 Haziran 1878
BOA., MF.MKT. 113/102 14.Ra.1307 / 8 Kasım 1889
BOA., MF.MKT. 114/70 15.R.1307 / 9 Aralık 1889
BOA., HH.THR. 344/19 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894
BOA., DH.MKT. 261/ 83 13.M.1312 / 17 Temmuz 1894
BOA., ML.EEM. 238/15 14.Ş.1312 / 10 Şubat 1895
BOA., İ.HUS. 75/173, 27.S.1317/ 7 Temmuz 1899
BOA., ŞD. 216/30 13.Ra.1318 / 11 Temmuz 1900
BOA., İ.DH. 1043/82014 11.Za.1304 / 1 Ağustos 1887
BOA., DH.MKT. 1446/65, 24.Z.1304/ 13 Eylül 1887

BOA., DH.MKT.. 1453/80, 20.M.1305/ 8 Ekim 1887
BOA., MF.MKT. 742/7, 18.B.1321 / 17 Ekim 1900
BOA., MF.MKT. 525/65 17.Ca.1318 /12 Eylül 1900
BOA., İ.DH.. 1279/1000639 19.Za.1309 / 15 Haziran 1892
BOA., BEO. 20/1460 20.Za.1309 / 16 Haziran 1892
BOA., MF.MKT. 767/49 22.Z.1321 / 10 Mart 1904
BOA., MF.MKT. 822/74 25.L.1322 / 2 Ocak 1905
BOA., DH.MKT. 1519/115 27.L.1305 / 7 Temmuz 1888
BOA., DH.MKT. 1920/97 10.L.1309 / 8 Mayıs 1892
BOA.Y.MTV. 63/108 20.Za.1310 / 5 Haziran 1893
BOA., Y..PRK.BŞK. 35/18 9.Ş.1311 / 15 Şubat 1894
BOA., BEO. 1264/99310 23.B.1309 / 22 Şubat 1892
BOA., MV. 70/1 25.L.1309 / 23 Mayıs 1892
BOA., Y..A...HUS. 261/13 2.Za.1309 / 29 Mayıs 1892
BOA., BEO. 20/1462 20.Za.1309 / 16 Haziran 1892
BOA., MF.MKT. 186/107 4.Ca.1311 / 13 Kasım 1893
BOA., MF.MKT. 182/131 21.Ra.1311 / 2 Ekim 1893
BOA., BEO. 790/59242 26.Z.1313 / 8 Haziran 1896
BOA., İ.DH.. 1349/2 10.Ra.1315 / 9 Ağustos 1897
BOA., MF.MKT. 1010/29 19.C.1325 / 30 Temmuz 1907
BOA., MF.İBT. 262/91 8.S.1328 / 30 Temmuz 1910
BOA., A.}MKT.MHM. 520/7 20.C.1320 / 24 Eylül 1902
BOA., MF.MKT. 420/33 15.C.1316 / 31 Ekim 1898
BOA., HH.İ... 86/71 23.Ra.1311 / 4 Ekim 1893
BOA., HH.THR. 344/11 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894
BOA., HH.THR. 344/13 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894
BOA., ML.EEM. 177/43 16.B.1309 / 15 Şubat 1892
BOA., ML.EEM. 180/33 20.N.1309 / 18 Nisan 1892
BOA., ML.EEM. 180/97 4.L.1309 / 2 Mayıs 1892
BOA., HH.THR. 344/14 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894

BOA., HH.THR. 344/17 17.M.1312 / 21 Temmuz 1894
BOA., ML.EEM. 246/3 22.Za.1312 / 17 Mayıs 1895
BOA., HH.İ... 97/56 7.Za.1312 / 2 Mayıs 1895
BOA., HH.İ... 100/31 6.C.1313 / 24 Kasım 1895
BOA., ML.EEM. 273/51 3.Za.1313 / 16 Nisan 1896
BOA., ML.EEM. 273/ 51 3.Za.1313 / 16 Nisan 1896
BOA., MF.MKT. 475/72 27.C.1317 / 2 Kasım 1899
BOA., MF.MKT. 153/187 22.R.1310 / 13 Kasım 1892
BOA., MF.MKT. 161/32 30.B.1310 / 17 Şubat 1893
BOA., MF.İBT. 32/76 6.M.1311 / 20 Temmuz 1893
BOA., MF.MKT. 175/76 4.M.1311 / 18 Temmuz 1893
BOA., ŞD. 2979/59 1.Za.1314 / 3 Nisan 1897
BOA., MF.MKT. 587/64 14.B.1319 / 27 Ekim 1901
BOA., MF.MKT. 730/5 1.C.1321 / 25 Ağustos 1903
BOA., MF.MKT. 828/32 22.Za.1322 / 28 Ocak 1905
BOA., MF.MKT. 939/18 13.Ca.1324 / 5 Temmuz 1906
BOA., MF.MKT. 928/52 23.Ra.1324 / 17 Mayıs 1906
BOA., MF.MKT. 946/2 16.C.1324 / 7 Ağustos 1906
BOA.,MF.MKT. 1074/43 2.Ş.1326 / 30 Ağustos 1908
BOA., MF.MKT. 1085/53 18.Za.1326 / 12 Aralık 1908
BOA., ML.EEM. 914/2 26.Ra.1328 / 7 Nisan 1910
BOA., MF.MKT. 1044/77 17.S.1326 / 21 Mart 1908
BOA., MF.İBT. 239/40 25.B.1327 / 12 Ağustos 1909
BOA., MF.İBT. 240/109 8.Ş.1327 / 25 Ağustos 1909
BOA., MF.MKT. 940/17 18.Ca.1324 / 10 Temmuz 1906
BOA., MF.MKT. 978/3 1.M.1325 / 14 Şubat 1907
BOA., MF.İBT. 26/46 24.Ra.1308 / 7 Kasım 1890
BOA., MF.İBT. 32/12 7.Z.1310 / 22 Haziran 1893
BOA., MF.MKT. 682/29 4.Za.1320 / 2 Şubat 1903
BOA., MF.İBT. 191/16 17.R.1325 / 30 Mayıs 1907

BOA., MF.MKT. 1002/33 14.Ca.1325 / 25 Haziran 1907

BOA., MF.İBT. 212/98 5.B.1326 / 3 Ağustos 1908

BOA., MF.İBT. 295/3 3.Z.1328 / 6 Aralık 1910

BOA., MF.İBT. 295/67 4.M.1329 / 5 Ocak 1911

BOA., MF.İBT. 380/20 11.B.1330 / 26 Haziran 1912

BOA., MF.İBT. 398/10 8.Za.1330 / 19 Ekim 1912

BOA., MF.İBT. 398/37 8.Za.1330 / 19 Ekim 1912

BOA., MF.İBT. 398/95 11.Za.1330 / 22 Ekim 1912

2.Salnameler

Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1286 İstanbul.

Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288, İstanbul.

Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, İstanbul.

Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1290 İstanbul.

Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, İstanbul.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye,1321, İstanbul.

3.Tetkik Eserler

Ahmet Cevdet Paşa. (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi* (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Akan, H. (2015), Göç Olgusu İçerisinde İzmit Muhacirlerine Dair Kısa Bir Değerlendirme, H. Selvi, B. Çelik, (Ed.), *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*,

içinde (s. 1367-1376.). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Aksın, A., Özkan, E. (2017). Kocaeli'nin 19. Yüzyıldaki İdari Yapısı, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.) *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, c. III, içinde (s. 1541,1552). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Akyıldız, A. (2003). Maarif-i Umumiye Nezareti, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 27, s. 273-274.

Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, s. 271-283.

Berkes, N. (2017). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beydilli, K. (2020). Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31, s. 513-514.

Beydilli, K. (2020). Mühendishane-i Berr-i Hümayun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c.31,2020, s. 515-516.

Bostan, İ. (2001). İzmit, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.23, s.536-541.

Cuinet, V.(2012). *İzmit Mutasarrıflığı*, (P. Koç Çev.),İstanbul: Demkar Yayınevi.

Çağır, M., Türk, İ. (2017). 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11, s.62-75.

Daş, M. (2016). Bizans Döneminde Kocaeli, H. Selvi, B. Çelik, A. Yeşildal (Ed.) *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, içinde (s. 101-104). c. I, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Demirel, F. (2016). Müstakil Sancak Maârif Müdürlüğüne Bir Örnek: İzmit Mekteb-i İdâdî Müdürlüğü, H. Selvi, B. Çelik, A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, içinde (s. 1723-1230). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Dingeç, E. (2017). Kaptan Paşa Eyaleti'ne Bağlı Olarak Kocaeli Sancağı, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, içinde (s. 1505,1516). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Dölen, E. (2015). Osmanlı Döneminde Kocaeli'deki Sanayi Kuruluşları, H. Selvi, B. Çelik, (Ed.), *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, içinde (s. 665-688). c. II, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Engin, V. (2017). *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Engin, V. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

İpek, N. (2015). Kocaeli'de Göç ve İskân, H. Selvi, B. Çelik, (Ed.), *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, içinde (s. 1255-1268). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Kaçar, M., Zorlu, T., Barutçu, B., Bir, A., Ceyhan, C., Neftçi, A. (2012). *İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz*. İstanbul, İTÜ Yayını.

Kanal, H. (2016). Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlâk-ı Hümayûn'a İnşa Edilen Okullar, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, s.151-176.

Karataş, Y. (2016), Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkâf-ı Munderisenin Maarife Terki, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c.57, s.1839-1863.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, Ş. (2009). *Tanzimat'tan Günümüze İzmit Kenti (1839-1938)*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Küçük, C. (2001), "Hasan Fehmi Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, s.322-323.

Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Mahmud Cevad. (2001). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı* (Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Narin, R. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ağaç Denizi Kocaeli, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal, R. Narin (Ed.) *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV*, içinde (s. 971-998.). c. II, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Nurdoğan, A. M. (2016). *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Öztüre, A.(1981). *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası

Öztürk, C. (1993). Darülmuallimin, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 551-552.

Öztürk, C. (2008). Rüşdiye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 300-303

Öztürk, C. (2016). "Haydarpaşa-İzmit Demiryolunun İnşası ve İşletilmesi: Bir İktisadî Millîleşme Girişimi (1871-1888), H. Selvi, B. Çelik, A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, içinde (s. 721-732). c. II, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Polatel, O. (2016), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kocaeli Sancağına Göçler ve Göçmenlerin İskânı*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sarı, M. (2017), İskan Defterine Göre İzmit Muhacir Köyleri (1888-1889) , H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.) *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, c. III, içinde (s. 2231,2261). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Sofuoğlu, E., Dede, F., Aşık, F. (2017). XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başında Kocaeli'nde Ziraatı Geliştirme Çabaları, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, içinde (s.1699-1708). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Somel, S. A. (2019). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (O. Yener, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Subaşı, T. (2015). Sultan Abdülmecid Döneminde Kocaeli, H. Selvi, B. Çelik, (Ed.) , *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, içinde (s. 647-664). c. II, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Şahin, E., Demirağ, S. (2017). Kocaeli Vilayeti'nin Teşekkül Süreci, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.) *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, c. II, içinde (s. 1461,1505). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Şimşek, A., & Yıldırım, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tanör, B. (2019). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vurgun, A. (2020)., *Maarifperver Sultan II. Abdülhamid*, İstanbul: Yeditepe Yayıncılık.

Yazıcı, S. (2017), Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç Devirde İzmit Şehrinde Ticaret, H. Selvi, B. Çelik, İ. Şirin, A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, içinde (s.1783-1816). c. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Zürcher, E. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

EKLER

1888-1893- İzmit İdadisi Öğrencileri (Yıldız Fotoğraf Albümü ABD Kongre Kütüphanesi)